

D.M.A.S.I.

IV

340

GRIGORE IONESCU

ARHITECTURA POPULARĂ ÎN ROMÂNIA

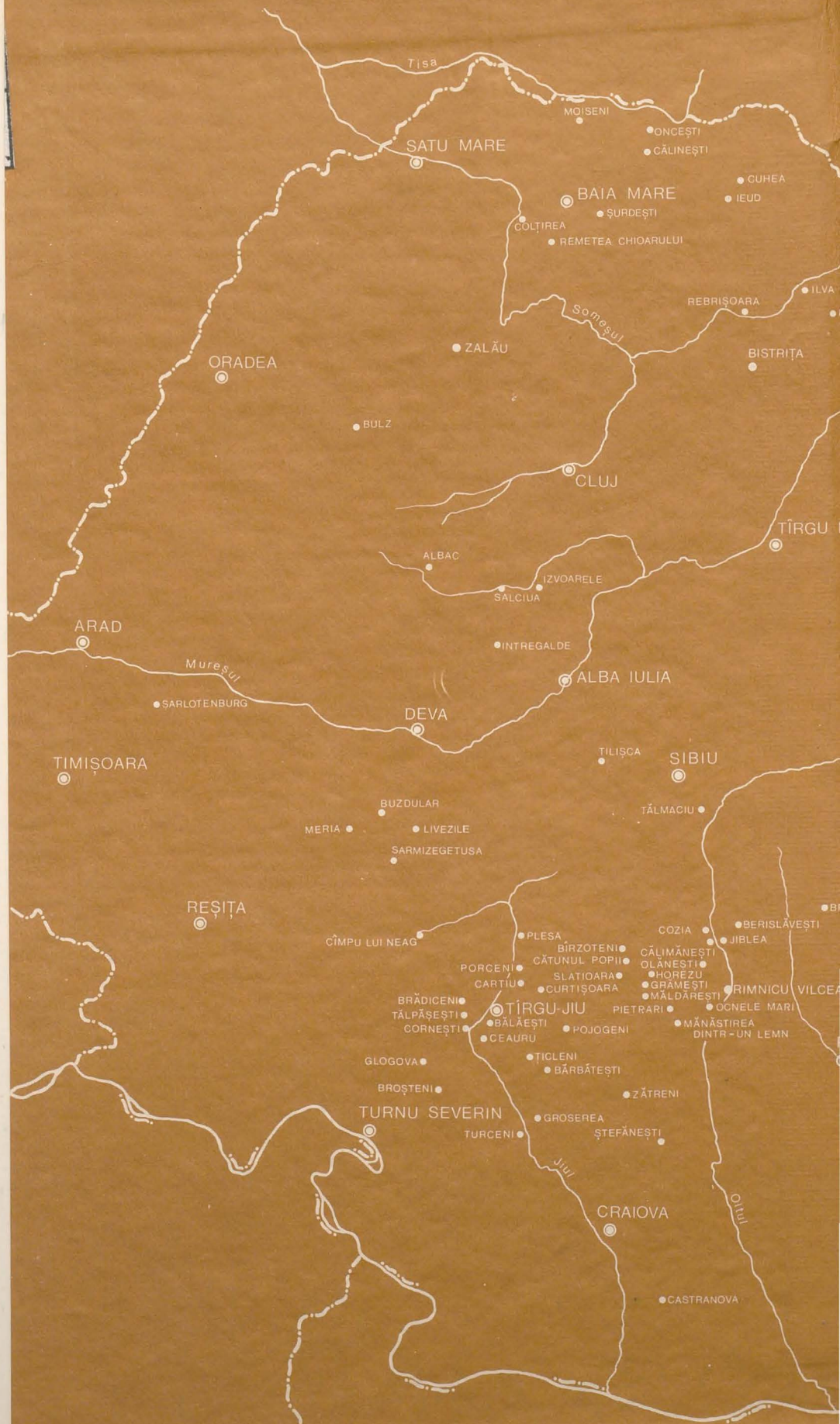
2442

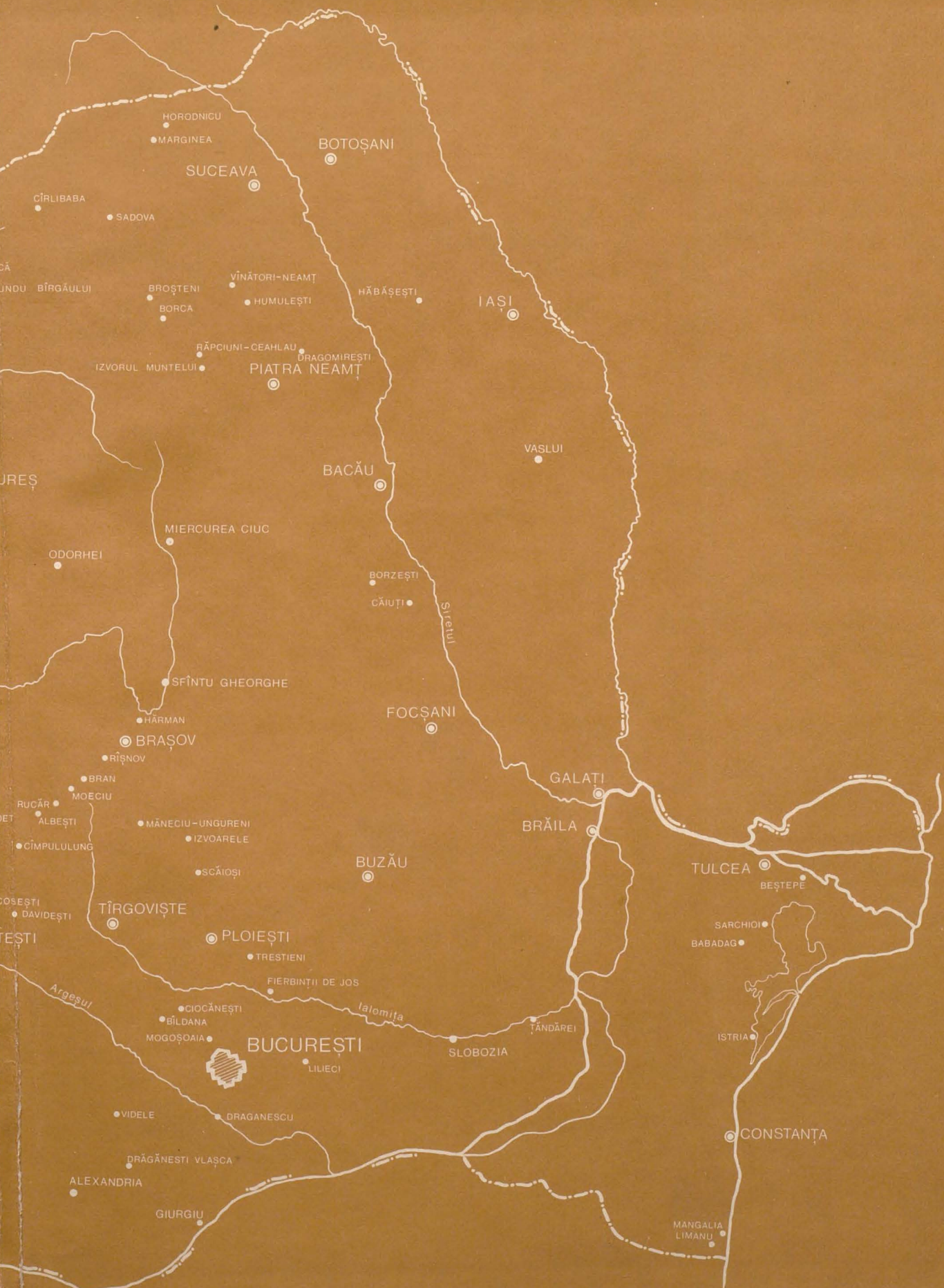
D. M. A. S. I.
BIBLIOTECA
Inv. 2442
Cant.

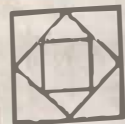
În satele și cătunele țării noastre, crescute din peisaj atit de organic că par făurite de natura însăși, nenumărate clădiri — simple locuințe, anexe gospodărești, biserici, mori, ateliere meșteșugărești — stau mărturie a înaltului grad de perfecțiune tehnică și artistică pe care a atins-o arhitectura populară. Rod al unei evoluții de secole și milenii, al unei perfecționări lente dar neîntrerupte, al unei rafinate cizelări a formelor, creația populară din domeniul arhitecturii constituie un fenomen în care se reflectă cu pregnanță spontaneitatea și farmecul întregii arte autohtone.

Cunoașterea arhitecturii satelor, a evoluției sale, a permanentei bune influențe pe care a exercitat-o asupra artei « culte », oferă o inepuizabilă sursă de învățăminte pentru creatorii de arhitectură nouă.

Înfățișind forme proprii fiecărei regiuni în parte, particularități

DIRECȚIA MONUMENTELOR,
ANSAMBLURILOR ȘI
SITURILOR ISTORICE
BIBLIOTECA

Cota cărții: *IV 340*
Inventar: *2442*

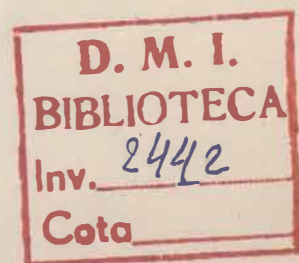

ARHITECTURA POPULARĂ ÎN ROMÂNIA

IV 340

G R I G O R E I O N E S C U

ARHITECTURA
POPULARĂ
ÎN ROMÂNIA

EDITURA MERIDIANE, BUCUREȘTI, 1971

D. N. A. S. I.

BIBLIOTECA

Nr. inv. 2449

În amintirea părinților mei

CUPRINS

PREFAȚĂ	7
INTRODUCERE	9
AȘEZĂRILE SĂTEȘTI	11
LOCUIȚA ȘI ANEXELE EI	15
GOSPODĂRIA	26
CLĂDIRILE POPULARE CU CARACTER ECONOMICOGOSPODĂRESC LEGATE DE VIAȚA COLECTIVITĂȚII	29
ASPECTE MONUMENTALE ÎN ARHITECTURA POPULARĂ (BISERICILE DE LEMN)	34
MATERIALE ȘI PROCEDEE DE CONSTRUCȚIE CARACTERISTICE ARHITECTURII POPULARE	40
PLASTICA ARHITECTURALĂ ȘI DECORATIVĂ	47
MEȘTERII POPULARI ȘI ARHITECTURA CULTĂ	58
BIBLIOGRAFIE	65
INDICE DE LOCALITĂȚI ȘI MONUMENTE	67
LISTA ILUSTRĂȚIILOR	70

PREFAȚĂ

De la publicarea primei mele cărți dedicată arhitecturii populare românești au trecut trei-sprezece ani. După câte mi s-au spus, cartea aceea, epuizată în câteva luni de la apariție, a adus bune servicii în țară și, într-o oarecare măsură, pe cât a putut fi înțeleasă datorită cel puțin ilustrațiilor, și specialiștilor din străinătate.

În timpul care s-a scurs de atunci cercetările în domeniul arhitecturii populare au făcut progrese simțitoare, astfel că la cererea Editurii Meridiane de a da o nouă lucrare de sinteză asupra artei de a construi a meșterilor români din trecut, m-am găsit în fața unei mari greutăți: aceea de a relua într-o formă nouă un subiect pe care l-am tratat altădată cu o dragoste deosebită, pe bază de izvoare autentice — ce-i drept mai puține, dar îndeajuns de concludente. Rezultatul încercării nu m-a mulțumit. Am revenit astfel la vechea sinteză, pe care socotind-o justă m-am silit s-o pun de acord cu noua informație. Am restructurat și adăugit vechiul text — bucurându-mă la împlinirea acestei operații și de concursul tinărului cercetător Paul H. Stahl, specialist fecund în materie — și am păstrat, reținându-le pe alocuri, o bună parte din ilustrațiile ediției din 1957, la care am adăugit o serie de imagini noi, inedite, relevee, desene și fotografii.

Așa cum se prezintă, în stilul ei pe alocuri ușor înflăcărat, cartea de față poate îndeplini încă o sarcină utilă și-i urez cel puțin succesul pe care l-a avut cea dintâi.

GRIGORE IONESCU

25 noiembrie 1970

INTRODUCERE

*Casele și bisericile cresc și dispar, dispar și cresc,
ca spicele secerate, ca griul semănat, ca frunza care,
câzînd, a lăsat în locul ei latența altei frunze.*

LUCIAN BLAGA
« Pitoresc și revelație »

Operele arhitecturii populare — de la casă și biserică pînă la cele mai mărunte construcții trebuincioase gospodăriei și vieții țărănești — la fel ca și mobilierul și toate obiectele de artă legate de locuință și de port, au fost făurite din materiale fragile și pieritoare: lemn, pămînt, cărămidă, stuf, pînză etc., avînd astfel prin natura lor, o durată relativ scurtă. Foarte puține biserici de lemn și case de locuit din cele care ni s-au păstrat au o vechime mai mare de 200 de ani.

S-ar putea deci pune întrebarea, dată fiind durată atît de limitată a construcțiilor și obiectelor, dacă putem vorbi de o continuitate, de o artă populară națională care și-a păstrat de-a lungul veacurilor trăsăturile ei caracteristice tradiționale.

Durate din materiale fragile și pieritoare, capabile deci să servească la adăpostirea și uzul numai al cîtorva generații, operele artei populare se refac. Gîndite și executate de un număr nesfîrșit de generații, refacerile acestea repetate au fost de fapt, în bună parte, restaurări: casa și biserica nouă nu se pot închipui străine de modelele care le-au precedat. Înrudirea dintre bogatul și variatul repertoriu de forme constructive și de elemente decorative, precum și asemănarea adesea izbitoare dintre operele de artă mai vechi, care ni s-au păstrat din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea și cele mai noi, din veacul al XIX-lea, de aceleași categorii și tipuri, ne mărturisesc nu numai această permanentă legătură cu trecutul, dar și o păstrare a caracterelor autohtone. Născută o dată cu poporul pe care-l caracterizează, arta populară românească are totuși la bază elemente ale căror origini pot fi urmărite pe temeiul materialului arheologic cunoscut, pînă în vremea dacilor și mai departe chiar, pînă în epoca pietrei lustruite. În această privință, referindu-ne deocamdată numai la domeniul arhitecturii, un exemplu elocvent ne este furnizat de casa dacă — așa cum este ea înfățișată în cîteva basoreliefuri pe columna lui Traian de la Roma. Casa aceasta amintește în primul rînd (pe cît ne putem da seama din deducțiile arheologilor), tipul locuinței neolitice din care au fost descoperite resturi importante mai cu seamă în săpăturile făcute cu cîțiva ani în urmă pe Holmul de la Hăbășești în județul Iași. În al doilea rînd, în ceea ce privește forma, materialele și procedeele de construcție, ea este foarte asemănătoare cu unele colibe care s-au perpetuat în regiunile muntoase ale țării pînă în ziua de azi.

Dar, așa cum n-a putut rămîne fără să aibă legături cu trecutul, arta populară, ca și arta meșterilor instruiți de altfel, nu s-a născut și nu și-a înnoit și îmbogățit repertoriul ei de

fig. 1

forme și decorații în mod independent față de tot ce s-a realizat în acest domeniu în ținuturile românești și chiar în țările vecine.

Creațiile poporului, concretizate în atâtea mărturii — construcții de tot felul, profane sau religioase, obiecte casnice, țesături, port etc. — ne demonstrează că există o unitate de concepții, o înrudire vădită între tot ce s-a realizat în trecut pe întreg teritoriul țării. Această unitate de caracter și de stil în ansamblu, constituie trăsura fundamentală, particularitatea națională a artei noastre populare. Dar alături de această particularitate, care este a artei întregului teritoriu românesc, fiecare mare regiune a țării, Transilvania, Oltenia, Muntenia, Moldova, își are arta ei, și mai mult, în interiorul acestor regiuni mari, fiecare împărțire geografică naturală, limitată de munți, de dealuri sau de ape, fiecare vale își are particularitățile ei specifice.

În cartea de față, urmăresc să lămuresc o serie de probleme legate de programele, de tehnica construcției, de frumusețea și de aspectele variate ale arhitecturii populare românești, ținînd seama de toate aceste particularități.

Înfățișînd prin relevee, desene și fotografii, cîteva din cele mai originale și mai reprezentative tipuri de sate și clădiri culese și selectate din toată țara, am evitat o grupare riguroasă a materialului pe regiuni — metodă de altfel nerecomandabilă pentru o lucrare de sinteză și de mică întindere ca aceasta. În această expunere scurtă dar cuprinzătoare m-am străduit să pun în evidență, pe lângă trăsăturile caracteristice fiecărui tip în parte, și particularitățile lui regionale, subliniind totodată, unde a fost cazul, atît legăturile cît și schimbările de influențe și de experiențe intervenite în decursul timpurilor între regiuni, genuri de clădiri și meșteri.

Pentru o înțelegere mai deplină a expresiilor plastice, a suprafețelor și a volumelor construite, a elementelor constructive și decorative chiar, releveele și desenele ortografice privind întreguri sau părți asemănătoare din acestea, sînt prezentate la o scară corespunzătoare și într-o grafică pe cît mi-a fost posibil asemănătoare. Documentația grafică la rîndu-i a fost completată cu o serie de fotografii alese cu scopul de a pune în evidență atît volumele și formele armonioase ale monumentelor, cît și modul lor de adaptare la teren și de încadrare în peisajul înconjurător.

AȘEZĂRILE SĂTEȘTI

Satele se ivesc pe întinsul câmpiei mai dinainte vestite de turla ascuțită a bisericilor, tot astfel cum, pe întinderea mării, corăbiile își arată mai întâi înaltele lor catarge.

GEO BOGZA
« Cartea Oltului »

Din vremurile îndepărtate ale istoriei și pînă către jumătatea veacului al XIX-lea, cînd încep să se înmulțească în mod simțitor centrele urbane, românii, ca și strămoșii lor, îndeletnicindu-se în deosebi cu păstoritul și agricultura, au dus o viață precumpănitor țărănească. Forma principală de așezare pentru viețuirea laolaltă a românilor a fost deci, din cele mai vechi timpuri, satul. Statistica din 1930 arată că în România existau 14 163 de sate față de 175 centre urbane, locuitorii satelor reprezentînd 81% din totalul populației țării. La 1 iulie 1967, deși scăzută ca număr în urma procesului intens de urbanizare desfășurat în România Socialistă, populația rurală reprezenta totuși majoritatea: 61,3%, numărul satelor fiind relativ același: 14 203.

Fizionomia așezărilor sătești este puternic înrîurită în primul rînd de viața economică. Pe lîngă acesta însă, mediul geografic a jucat și el un rol destul de important în precizarea caracterului fiecărui sat. Anume forme de teren — munții, dealurile, platformele, poienele, văile, strîmte sau largi, rîurile etc. — precum și clima, au impus nu numai o anume orînduire în ce privește forma așezărilor, dar chiar și anume ocupații locuitorilor. Astfel, în regiunile de munte se întîlnesc sate cu gospodării împrăștiate; în regiunile deluroase și de-a lungul văilor largi s-a înjghebat, mai ales în ultimul secol, satul cu gospodării răsfirate, cu caracter pe jumătate pastoral, pe jumătate agricol, în timp ce în regiunile de cîmpie, precum și în unele poiene înguste sau în funduri de văi s-a dezvoltat satul cu case și gospodării adunate.

În sfîrșit, o anume îngrămădire a gospodăriilor și a caselor a fost determinată pe alocuri și de creșterea, de gradul de desime a populației.

Principalii factori enunțați: economic, geografic și demografic, au determinat împînzirea teritoriului românesc, în decursul veacurilor cu mai multe tipuri de așezări rurale, din care esențiale au fost: *satul împrăștiat*, *satul răsfirat* și *satul adunat*. Alături de aceste tipuri deosebite după gradul de densitate a clădirilor și pe care vom încerca mai departe să le caracterizăm, mai putem adăuga altele diferite de cele enumerate mai sus, prin locul lor de așezare sau prin structura lor regulată: *satul de vale* și *satul de drum*.

Satul împrăștiat, caracteristic astăzi regiunilor muntoase are gospodăriile izolate, semănate la depărtări mari unele de altele, fiecare familie cu gospodăria ei, puțînd avea în proprietate o întindere apreciabilă de pămînt în jur. Satul nu are uliți. Drumuri întîmplătoare și poteci

leagă casele între ele și pe acestea cu calea publică cea mai apropiată. Gospodăriile sînt răslețite în mijlocul unei vegetații îmbelșugate. Acoperișurile înalte de paie sau de șifă ale caselor răsar din tufișurile înverzite, întregindu-se pînă la confundare cu pitorescul peisaj înconjurător. Locuitorii se ocupă cu creșterea vitelor și cultivarea finului. În cadrul gospodăriei personale însă, pe porțiunile mai puțin accidentate și mai însoțite din întinderea de pămînt ce aparține fiecăruia, țaranul practica și o agricultură rudimentară. Acest gen de agricultură căpăta uneori forme caracteristice pentru regiuni întinse, mai ales în cuprinsul Munților Apuseni și în Hunedoara. Dealurile, și chiar munții, sînt arate în rînduri paralele dispuse etajat pe orizontală, astfel ca semănăturile și pămîntul să nu curgă la vale. Prin cultivarea continuă, de secole, coastele supuse unor astfel de lucrări, s-au transformat într-o succesiune de terase care urcă în unele locuri pînă la o altitudine de 1.000 m. Este una din formele cele mai interesante ale acestui gen de agricultură care, deși cu intensități deosebite, era practică pretutindeni.

Tipul acesta de așezare rurală, deși tinde să dispară, se mai găsește la noi în munții Apuseni, între văile Crișului Repede și Mureșului și în părțile dinspre miazănoapte-răsărit ale Transilvaniei. În restul țării sate de felul acesta se întîlnesc rar, în cîteva insule restrînse: în bazinul de sus al Bicazului, în bazinul superior al Trotușului, pe o fișie îngustă, dar lungă de teren în bordura septentrională a Carpaților de o parte și de alta a Oltului și în partea de miazăzi-răsărit a Banatului.

fig. 2

Satul răsfirat este caracteristic ținuturilor deluroase și constituie forma cea mai răspîndită și cea mai obișnuită de așezare rurală românească. Planul unui astfel de sat ne înfățișează o rețea de uliți lungi, de traseu neregulat. Casele sînt așezate mai totdeauna la drum, formînd grupuri ca niște cătune, pe alocuri depărtate unele de altele. Pămîntul care aparține fiecărei gospodării este de obicei divizat: o parte se găsește în jurul casei, formînd curtea gospodăriei și grădina, cu o mică porțiune rezervată culturii legumelor; o altă parte, teren arabil și fîneață, se află în afara satului. Natura, sub forma ei sălbatecă, nu mai domină aci decît ca mediu înconjurător, care învăluie satul.

Cînd satul răsfirat are casele dispuse în lungul văii unui rîu, sau pe o zăncagă, el poartă numele de *sat de vale*. Ulița sa principală, adesea unică și gospodăriile răsfirate de-a lungul ei urmăresc de aproape traseul văii sau cursul capricios al rîului, ale cărui maluri, plantate, sînt legate din loc în loc cu podețe și punți.

fig. 3

Satul adunat, cu gospodăriile mult mai apropiate decît cele din satul răsfirat este o așezare cu caracter agricol dominantă în ținuturile de cîmpie, dar el se găsește tot atît de bine și în regiunile deluroase sau chiar muntoase ale țării. Satul acesta ne înfățișează o aglomerație compactă și bine delimitată de gospodării, cu casele dispuse de-a lungul unei rețele de uliți cu traseu adesea foarte neregulat.

La această formă de așezare, destul de veche în țara noastră se disting două concepții arhitectonice cu totul diferite: una de origine românească, cealaltă caracteristică

oamenilor de naționalitate germanică. Mai întâi, pentru români, forma aceasta de așezare a fost adesea rezultatul unor condiții restrictive: întinderea limitată a terenului afectat așezării. În câmpie limitarea s-a datorat opreliștei impuse de proprietarii moșiilor (mănăstiri sau boieri), care au tins în ultimele două secole să-și păstreze cât mai mult pământ pentru agricultură. În regiunile deluroase sau muntcase — cum este cazul în părțile dinspre sud-est ale Transilvaniei, unde se găsesc multe sate de acest fel — aglomerarea gospodăriilor și a caselor în cadrul acestora, a fost o consecință a nevoii de adaptare la terenul disponibil, propice așezării: poiene înguste între dealuri sau funduri aproape circulare de văi în care satele au fost clădite ca niște cuiburi. Amintim de asemenea, pentru regiunile din câmpia sudică a Dunării, o particularitate legată de pînza freatică. Apa, găsindu-se la mari adâncimi (70—80 de metri uneori), oamenii cu greu și-o puteau procura. De aceea, acolo unde exista un izvor, satul se grupa în jurul lui. La fel, atunci cînd tehnicile moderne au permis în secolul al XIX-lea să se foreze puțuri în câmpia Bărăganului, satele s-au grupat îndeobște, în jurul acestora. Dar cu toate aceste condiții restrictive, satul românesc adunat prezintă multe din particularitățile tipului răsărit, tradițional: dispoziția neregulată a gospodăriilor, uliți sinucase, curți și grădini destul de spațioase în jurul caselor și arbori; ne înfățișează adică toate acele trăsături particulare care pun în evidență simțul deosebit și aplicarea firească a țaranului român pentru natură și înfrumusețarea vieții, chiar cînd aceasta era îngrădită de nevoi aprige sau învăluită de mizerie. De aci decurge și caracterul specific, prețios al satului românesc, de orice categorie ar fi el, anume: așezarea lui în mijlocul naturii, adaptarea la teren și legătura lui organică cu peisajul înconjurător, în care simți — cum spunea Lucian Blaga, «prezența unei imaginații umane, care prelungește natura pînă dincolo de ea, pînă în zone de miracol și de poveste»¹.

Cu totul alta este înfățișarea *satului adunat*, creație a coloniștilor sași din Transilvania. În acest tip de așezare, adînc chibzuită, gospodăriile au un aspect ordonat. Terenul este folosit cu parcimonie, curțile sînt mici și pavate, iar casele, așezate toate în linie, sînt legate între ele cu porți înalte de zid, formînd un front unic, masiv, către uliță. Natura cu peisajele ei încântătoare, se regăsește aci numai dincolo de satul compact, perfect conturat, care pare adus de aiurea și așezat pe meleagurile românești. *Satul adunat săsesc* este de altfel alcătuit dintr-o dată conform unui plan prealabil stabilit, în timp ce *satul adunat românesc*, este o creație spontană, în cadrul căreia, în decursul timpului fiecare gospodărie și-a căutat un loc cât mai bun. Un exemplu grăitor de așezare săsească pitorească desigur, în felul ei, dar care urmărește înainte de toate împlinirea unor necesități economice și practice, este satul Rîșnov.

Un caracter asemănător, deosebit de concepția autohtonă, au și unele sate compacte de drum — creații, la origine, tot ale coloniștilor sași, cât și toate așezările croite și dez-

fig. 4, 5

¹ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, 1944 p. 254

voltate pe baza unui plan prestabilit, geometric, cum sînt satele mai noi — acestea în deobște cu gospodării mai largi — întemeiate mai ales în veacul al XIX-lea în vederea colonizărilor în partea de apus a Transilvaniei, în cîmpia Dunării și în Dobrogea.

fig. 6

Superioare așezărilor crescute în mod natural, în ceea ce privește claritatea planului, prin ușurința circulației și ordinea lor interioară, satele de tip geometric sînt croite după forma unui dreptunghi, cu ulițe încrucișate în unghi drept; într-un caz — satul Charlottenburg în județul Timiș — ulițele gospodăriilor au trasee circulare.

Dacă tipurile de așezări rurale descrise mai sus se găsesc în special în regiunile arătate, ele nu reprezintă totuși acolo singurele forme. Într-adevăr, trebuie adăugat încă alte elemente care completează tabloul nostru. Iată spre pildă situația satelor împrăștiate. Dacă procesul de adunare de-a lungul drumurilor sau în apropierea unor centre sătești (grupînd biserica, primăria, cîteva prăvălii, un dispensar, o școală) este evident în secolul al XIX-lea și mai ales în al XX-lea, se constată în aceeași perioadă și un proces invers. În Transilvania, autoritățile austriece impuseră un « intravilan », spațiu în care trebuiau așezate gospodăriile și construcțiile unui sat. Satul capătă astfel, vrînd nevrînd, un caracter adunat. În momentul cînd acest intravilan se desființează, asistăm în multe sate transilvănene la o răspîndire accelerată a gospodăriilor, teritoriul ocupat de construcții dublîndu-se în scurtă vreme. În acest mod au luat naștere o serie de sate din cele mai caracteristice cu gospodării împrăștiate, cum ar fi chiar unele din cele socotite drept foarte vechi din cuprinsul Munților Apuseni¹. Tot pentru a completa imaginea ncastră, vom spune de asemenea că românii au cunoscut din totdeauna și forma adunată concretizată în unele sate, care dacă nu aveau acea ordine riguroasă de așezare de-a lungul unei uliți, aveau totuși o densitate suficient de mare pentru a fi cuprinse printre *satele de tip adunat*. Astfel, pot fi citate spre pildă, satele din ținutul Maramureșului, sau multe din cele situate în regiunea Munților Apuseni. Săpăturile arheologice care încep să fie orientate tot mai des în ultima vreme asupra satelor, din perioada feudală, dovedesc aceasta și în același timp dau la iveală și existența unor forme astăzi dispărute, cum erau de pildă satele adunate și înconjurate de un șanț care avea un dublu scop: să aperse așezarea și să împiedice ieșirea vitelor în afară.

Tcate aceste tipuri de sate sînt așezate diferit în regiunile mari ale țării. Astfel, în nordul Moldovei mai tcate satele, indiferent de tipul căruia aparțin, sînt împrăștiate; în Oltenia, și în special în Gorj, ele se țin lanț, înșirate ca mărgelile pe firul apelor, curgînd ca acestea de sub pcalele munților în jos, prin podișuri; în timp ce în cîmpia Dunării, mai cu seamă între Buzău și Ialomița, satele, mai tcate de *tip adunat*, sînt risipite.

¹ Paul H. Stahl, *Așezarea caselor și a acareturilor pe Valea Bistriței moldovenești*, în *Revista de Etnografie și Folclor*, tom. 10, 1965, p. 596.

LOCUIŢA ŞI ANEXELE EI

*Te-am ridicat pe-o coastă cu izvoare
Şi-mprejuindu-ţi liniştea cu aştri
Te las albind prin pomi din depărtare
Cuib fermecat ca de cocori albaştri.*

TUDOR ARGHEZI
« Inscricţie pe o casă de ţară »

Una din formele cele mai vechi de locuinţă clădită pe teritoriul României a fost **bordeiul**. El era format dintr-o singură încăpere de locuit precedată de o tindă prevăzută cu plită de gătit şi cuptor de pîine. Altele cuprindeau trei încăperi, intrarea făcîndu-se pe latura lungă prin încăperea din mijloc, care era tindă şi bucătărie, totodată. Unele aveau chiar un plan foarte dezvoltat cuprinzînd patru pînă la cinci încăperi dispuse în forma unui T sau a unei cruci cu braţele egale. Braţul cu intrare adăpostea tinda, numită şi gîrlici; acesta era construit în pantă. Braţul opus gîrliciului, cînd exista, era o cămară de păstrat provizii, numită chiţiboaică; celelalte două braţe cuprindeau camerele de dormit.

fig. 7, 8

Un exemplu tipic de astfel de « casă în pămînt » este bordeiul din satul Castranova, adus de acolo şi montat în Muzeul satului din Bucureşti. Construcţia, băgată în pămînt pînă la învelitoare, cuprinde patru încăperi dispuse în plan după forma unui T. Pereţii despărţitori sînt construcţii din paiantă şi tencuială; cei mărginaşi, de pămînt, sînt căptuşiţi cu blăni groase de lemn aşezate vertical, una lîngă alta. Alte blăni asemănătoare, sprijinite la mijloc pe o coamă puternică, formează cele două ape ale acoperişului, care, în exterior, este protejat de un strat gros de pămînt bătut. Sînt de remarcat dimensiunile largi, primitive, ale încăperilor, mai cu seamă ale camerei centrale, care are într-un colţ o frumcasă vatră cu corlan. În exterior, nota particulară a arhitecturii întregului edificiu este redată de motivul intrării, tratat ca un fronton, cu colţurile acuzate de ieşitura aprcape agresivă a grinzilor de de lemn, tăiate sub forma unor capete de cai stilizate, ornamente de veche semnificaţie magică, integrate într-un ansamblu decorativ ce cuprinde şi alte elemente arhaice.

Dispărut în cele mai multe cazuri încă din secolul al XIX-lea, bordeiul exista înainte în special în cîmpia de sud şi vest a ţării.

Forme evoluată de locuinţă, cea folosită în mod aproape exclusiv de ţăranul român, este însă casa construită la suprafaţa solului.

Adaptată la teren, la condiţiile mediului geografic (climă, materiale de construcţii) şi la modul de viaţă al ţăranului, locuinţa populară prezintă în hotarul fiecărei împărţiri geografice naturale, mărginită de dealuri, văi şi ape, numeroase înfăţişări şi tipuri cu caractere specifice, adesea foarte bine marcate. Dar în afara acestor diferenţieri, ca dispoziţie generală de plan şi volum, casele tuturor regiunilor se înscriu într-o formă unitară, regulată, care este

aceea a unei prisme drepte, sau cel mult a două asemenea prisme juxtapuse, de secțiune dreptunghiulară.

În regiunea muntcasă, forma cea mai elementară de locuință este aceea a colibeii cioabanilor construită în cadrul gospodăriei pastorale numită stină, care cuprinde de asemenea un țarc pentru oi, o strungă (îngrăditură în formă de semielipsă în care sînt băgate, treptat, pe o portiță, oile la muls), un celar (adăpost pentru păstrarea laptelui, a brînzeturilor și a vaselor), un comarnic (leasă de nuiete sprijinită pe patru pari; pe ea se zvîntă cașii). Același nume îl poartă și acoperămîntul de scînduri sau de stuf susținut de patru pari și alipit laturii drepte a strungii. Servește drept adăpost contra scarelui sau a ploii pentru păstorii care mulg oile.

Din punct de vedere constructiv, coliba aceasta este alcătuită simplu: patru pereți construiți din birne lăsate aparent sau din împletitură de nuiete pe un schelet de pari și, deasupra, un acoperiș de obicei în două ape, care apare din față ca un fronton, făcut dintr-o rețea de căpriori cu lați și stuf sau șindrila. Încăperile — două sau trei, dar adesea și una singură — nu au tavan, nici vatră, nici cuptor. Cînd nu se face afară, focul se face pe o vatră improvizată în mijlocul uneia din încăperi. Laptele, fiertura și mămăliga se fierb într-o căldare care se agață cu un lanț sau cu un cîrlig de lemn de o grindă a colibeii. Uneltele casnice sînt simple și puține.

Tip rudimentar de locuință, concepută și realizată numai ca adăpost temporar menit să împlinescă în perioada de timp cît turma este oprită într-o anumite regiune nevoile cerute de viața și de economia pastorală, coliba ciobănească nu prezintă nici un interes deosebit arhitectonic. O menționăm însă pentru valoarea ei documentară: ca mod și materiale de construcție și ca formă străveche de locuință caracteristică păstorilor. Exemplele date de Romulus Vulcănescu în *L'évolution des abris pastoraux chez les roumains* (cf. Revue roumaine d'histoire, IV, 4, 1965) sînt în această privință semnificative. Dar casa țărănească, în compoziția căreia intră un număr mare de elemente străine colibeii ciobănești, are un caracter cu totul deosebit. Adaptată la nevoile vieții stabile, oricît de redusă la necesarul adăpostirii, ea depășește aproape totdeauna limitele stricte ale utilului și reflectă un puternic sentiment artistic popular, din imboldul căruia țăranul a căutat s-o facă frumcasă prin formă, prin culoare, prin decorație.

Cea mai simplă locuință populară, construită la suprafața solului ne este înfățișată de **casa cu o singură încăpere**, întilnită de regulă în satele pastorale de tip împrăștiat, în care toate clădirile gospodăriei — locuința, șura, cămara de provizii, bucătăria etc. — sînt izolate.

fig. 9 Ca exemplu menționăm o casă din satul Răpciuni-Neamț, adusă azi în Muzeul Satului din București, care, construită din lemn și lipitură de lut, cu învelitoare de șindrila, întruchipează forma tipică a locuinței arhaice cu o singură încăpere. Deși lipsită de decorație, ea se impune totuși atenției noastre prin dispoziția ingenioasă a prispei, prin linia înaltă a acoperișului și, în total, prin echilibrul și armonia proporțiilor.

fig. 10 În ordine evolutivă, cronologică, casei cu o singură încăpere îi urmează **casă cu două camere**, de regulă independente, cu intrări separate din prispă și servind, una drept locuință și alta exclusiv păstrării proviziilor. Camera de locuit a acestei case este totodată bucătărie,

sală de mâncare și dormitor. Pentru pregătutul mâncării ca și pentru încălzit, focul se face pe o vatră deschisă numită *căloiu* sau *căloniu*, care constă dintr-un fel de podium scund, amenajat în colțul format de peretele din fund și peretele dintre cele două camere și care are deasupra, agățat de tavan, un larg coș piramidal, construit din împletitură de nuiele și lut, prin care fumul este condus și răspândit în pod, de unde iese apoi pe încetul, prin interstițiile materialului folosit ca învelitoare.

În alte exemplare — cum e de pildă o casă de pe la jumătatea veacului al XIX-lea din satul Brădet-Argeș — intrarea în camera de locuit nu se mai face direct din prispă, ci dintr-un fel de vestibul amenajat în fața cămării de provizii.

Casa cu două încăperi independente și căloniu se mai păstrează azi, sub forma ei arhaică, numai în Transilvania. Exemplarele cele mai interesante se găsesc în Județul Hunedoara (în Țara Hațegului și în Țara Moșilor), ținuturi în care, în general, tradițiile străvechi ale artei populare românești s-au păstrat mai bine ca oriunde.

Una din formele cele mai răspândite de locuință folosită de țaranul român este *casa cu tindă*.

Așezată lateral sau central, după cum casa are numai două sau mai multe încăperi, tinda adăpostește întotdeauna intrarea. Variantele cele mai des folosite aparținând acestui tip de locuință au fost cele cu două și cu trei încăperi.

În varianta cu două încăperi — caracteristică locuințelor ridicate pînă către începutul secolului nostru — tinda este mai îngustă, încăperea principală fiind camera alăturat, *casa*.

În varianta cu **trei încăperi**, tinda, așezată în mijloc, are de o parte o încăpere obișnuită de locuit numită de data aceasta «casa mică», și de cealaltă parte o cameră de dimensiuni mai mari numită *casa mare*¹ sau *odaia curată* sau încă «odaia frumoasă», care este folosită numai ocazional. Încăperile acestui fel de casă, al cărei plan este caracteristic celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea, sînt desemnate în sudul țării și sub numele de «sobe»: respectiv *soba mică* și *soba mare* nume folosit pentru desemnarea aceluiași încăperi — încălzite în deobște cu ajutorul unor sobe oarbe — nu numai de români, ci și de bulgari, de sîrbi, de maghiari, de turci și de tătari.

Cu rare excepții, casele țărănești de toate tipurile au în față, de multe ori și pe lături, o galerie deschisă, căreia în Moldova și Muntenia i se spune *prispă*, în Oltenia *sală*, în sudul Transilvaniei *fruntariu* și *tîrnaș*, iar în Maramureș *șatră*.

Adesea, prispa aceasta constă dintr-un simplu soclu lat ca o bancă făcut din lut bătut între capetele petrecute ale grinzilor care formează temelia casei. Unei astfel de prispă se dă adesea și numele de *pomol*.

Intrarea în casă se face de pe prispă prin tindă. Vatra din camera de locuit a tipului arhaic cu două încăperi independente a fost transferată în tindă, aceasta, căpătînd pe lîngă

¹ Noțiunea de *casă* se confundă la început cu noțiunea de *cameră*. De aici și expresia populară *o casă cu două căși* sau *o pereche de case* pentru a arăta o casă care are două încăperi de locuit.

funcția de încăpere de intrare și pe aceea de bucătărie, lăsînd camerei în care familia își petrece viața numai funcția de locuință ceea ce a însemnat un real progres și în sensul îmbunătățirii condițiilor de igienă.

fig. 11,12

În varianta cu tindă și o încăpere, vatra, ridicată de regulă cu 30—40 cm deasupra nivelului pardoselii, este lipită de peretele dinspre camera de locuit. Adesea o sobă oarbă este situată în camera mare, în dreptul vetrei. Focul în această sobă, atunci cînd camera trebuie încălzită, se face prin tindă.

În Banat, în Muntenia și mai cu seamă în părțile deluroase ale Olteniei, unde varianta cu două camere este frecvent întîlnită, vatra are deasupra un coș de fum numit corlan, care trece prin tavan și se oprește în pod.

fig. 15

Casa Bădanei din Cornești în județul Gorj, reprezintă, ca plan, un tip intermediar între locuința arhaică cu două încăperi independente și *casa cu tindă* și o cameră de locuit. Astfel, deși comunică între ele prin interior, cele două încăperi ale casei au totuși accese separate din prispă. Tinda este foarte spațioasă. Pusă în comunicație directă cu prispa printr-o ușă largă, cu două aripi și « limbă » demontabilă, la mijloc, ea îndeplinește în parte și funcția de cămară, dar are și vatră cu corlan. Fațada, foarte bine proporționată, prezintă, grație prispei cu grinzi aparente de lemn și stîlpi frumos fasonați, o înfățișare pitorească și atrăgătoare.

fig. 14

În regiunile de cîmpie ale Țării Românești întîlnim de asemenea o casă joasă cu tindă și două încăperi. În această casă jumătatea din fund a tindei este ocupată în întregime de vatră, al cărei coș de fum, construit la bază ca o boltă, se sprijină pe cei doi pereți laterali și pe perețele din fund. În față, deasupra gurii, marcînd începutul coșului, o poliță de lemn numită corlată servește ca loc de păstrare a vaselor și a celorlalte obiecte necesare pregătirii mîncării.

fig. 16

În Moldova, tipul vechi al casei joase cu tindă, care este dominant, se diferențiază prin aceea că vatra, însoțită mai totdeauna de un cuptor, se găsește în camera de locuit și nu în tindă. *Casa Teodosiei Toader* din satul Borca și *casa din Humulești* a părinților povestitorului Ion Creangă (aceasta, între timp, ușor modificată) sînt exemplare reprezentative ale acestui tip.

În Dobrogea, unde meșterii populari au contopit în creațiile lor arhitectonice formule adesea foarte diferite *casa cu tindă și două camere* formează nucleul mai tuturor variantelor pe care le întîlnim în regiune. Prispa joasă, mărginită de stîlpi de lemn, de cele mai multe ori fără parapet, se întinde de regulă, ca și în modelele de acest gen din cîmpia Munteniei, în tot lungul fațadei principale. Se întîlnește însă în mod curent o variantă în care acest element de podoabă și adăpostire a intrării se reduce la un fel de « loggia » așezată numai în fața tindei, al cărei perete exterior este, în acest caz, împins înăuntru. Prispa aceasta intrîndă

este pusă în evidență fie de o grindă — cosoroabă de lemn cu creștături, fie de o largă arcadă de zidărie, sau de o grindă și de doi stâlpi de lemn.

fig. 17

Ca regulă generală, prispa intrîndă așezată în fața tindei însoțește tipul specific dobrogean de casă dublă care, cîteodată este construită din blocuri mici de piatră. De remarcat în acest din urmă caz, dimensionarea largă a tindelor și poziția judicioasă a căminelor care îngăduie, la nevoie, încălzirea, prin utilizarea unui singur fum, a celor trei încăperi din care se compune fiecare locuință. Simetria riguroasă a fațadei este aci în concordanță perfectă atît cu structura planului cît și cu funcția clădirii care, divizată în părți egale, destinate vieții independente a două familii, formează totuși o unitate arhitectonică.

fig. 19

În Transilvania, ocupînd un domeniu foarte vast, care se întinde din Banat pînă în Carpații orientali, *casa cu tindă*, cu două sau trei încăperi, care pentru veacul al XIX-lea este aproape exclusivă, prezintă particularități în ce privește formele vetrei și modul de încălzire a camerelor.

În primul rînd, trebuie notată mutarea vetrei joase, a *căloniului* casei de tip arhaic din camera de locuit în tindă și înlocuirea acestuia nu cu o sobă oarbă (așa cum s-a făcut în mod obișnuit în Banat), nici cu o sobă obișnuită, al cărei coș este trecut sub bolta căminului din tindă (așa cum este cazul frecvent în Muntenia), ci cu un organism ceva mai complicat, compus dintr-un soclu înalt de 40—50 cm, ca o vatră, peste care se ridică un cuptor. Acesta are în fața gurii o construcție mică, prizmatică, un fel de sobă, ridicată pe baza cuptorului și pe două colonițe. Scopul acestei sobe este acela de a trage fumul din cuptor sau de pe vatră și de a-l conduce printr-un coș oblic, numit horn sau horneț, în tindă, de unde trece liber în pod. Acestei construcții speciale, pe care țăranul, cu un singur nume, o numește *cuptor* (în Moldova *cuptior*) și care ocupă de regulă un sfert din suprafața încăperii — vatra din jurul cuptorului formează un fel de pat cald pe care iarna se doarme — i s-a adăugat mai apoi o sobă cu plită de bucătărie. În vechime bucatele se pregăteau pe vatră, în fața cuptorului.

Asemănătoare în unele privințe cu *izba ucraineană* în care de asemenea cuptorul este nelipsit din camera de locuit, tinda acestui tip de casă caracteristic părții de nord-est a Transilvaniei, nu are plafon; are o ușă de comunicație cu ograda din spatele casei, așezată în partea opusă intrării principale, iar vatra este redusă rudimentar de regulă la un bloc prizmatic de piatră înalt de 40—50 cm în colțul tindei și lipit de peretele camerei mari, în dreptul cuptorului.

fig. 18

Tot în Transilvania, în unele case cu două încăperi, vatra din tindă, căreia i se spune *camnișa* sau *căminișă*, are deasupra, sprijinit pe două colonițe, dar mai adesea agățat de tavan, un coș piramidal, construit din lemn lipit cu lut sau din plăci subțiri de piatră, care conduce fumul numai în pod, ca și în casele de tip arhaic.

În casele evolute, mai noi, de același tip, vatra din tindă, numită *pomnol*, poartă pe ea, construit din cărămidă și lut, un cuptor de formă sferoidală, servind exclusiv la coptul

pîinii. Bucatele se pregătesc pe aceeași vatră, în fața gurii cuptorului sau pe laturi. Încăperea nu are plafon, dar deasupra, pe porțiunea din dreptul vetrei și a cuptorului, la înălțimea tavanului camerelor vecine, se găsește totdeauna construită din împletitură de nuiele sau din scînduri și lipitură de lut, o cupolă sferoidală sau piramidală numită *băbură* menită să primească și să îndrepte fumul către pod, dar mai ales să oprească și să stingă scînteile, care ar putea da foc acoperișului.

În camera de locuit, o sobă (cîteodată oarbă), construită din cărămidă sau din plăci de teracotă, este așezată pe o vatră îngustă, lipită de peretele dinspre tindă. Adesea în fața sobei, pe vatra prelungită, o plită sprijinită pe doi pereți scunzi, verticali, servește în timpul iernii la pregătirea mîncării. Fumul este condus prin partea de sus a sobei sub băbura din tindă.

fig. 20
fig. 23 Două case de acest tip, una din Bulz-Bihor datînd din prima jumătate a veacului al XIX-lea, alta din Izvoare-Alba din a doua jumătate a aceluiași veac, pot fi citate ca exemplare din cele mai interesante ale genului.

Construită pe un soclu înalt de zidărie din piatră, casa amintită din Bulz-Bihor, are sub tindă, rezultată din adaptarea pricepută la panta terenului, o pivniță cu intrare din curte. Ambele case au și cămări de provizii; cea din Bulz în capătul dinspre tindă al prispei, cea din Izvoare pe fațada laterală, într-o polată lipită de tindă și în comunicație directă cu aceasta. Pereții sînt construiți din lemn. La casa din Bulz birnele sînt în exterior lăsate aparente; la cea din Izvoare sînt tencuite. Acoperișurile, înalte, sînt din paie.

Casa maramureșeană cu tindă și una sau două încăperi de locuit se diferențiază de variantele tipului asemănător din restul țării, în primul rînd, prin aceea că tinda ei este neîncălzită; nu are vatră și de cele mai multe ori nici plafon; în al doilea rînd, prin forma specială, îngustă și joasă, a prispei (numită de localnici, șatră), mărginită de stâlpi de lemn și balustrade cu străvăzături și care, prinsă sub acoperișul de șindrilă cu pante repezi și streșini proeminente, înconjură casa adesea pe trei laturi.

fig. 24
fig. 26 Casa lui Ion Miculăeș din Budești constituie un model grațios de locuință modestă cu două camere, avînd șatră numai spre fațada principală. Casa Peleş din Satul Ieud, adusă și montată azi în Muzeul Satului din București, ne înfățișează în schimb formele aproape monumentale ale tipului maramureșan dezvoltat, cu tindă, două camere, cămară și cu șatră în jurul a trei fațade.

Dar alături de formele străvechi de locuință caracteristic românească, meșterii populari din această regiune au contopit adesea în creațiile lor proprii, forme și elemente constructive și decorative împrumutate din arhitectura locală, concepută și realizată după moduri de viață diferite, de meșterii naționalităților conlocuitoare: sași, maghiari, secui.

ig. 22 Iată ca exemplu o clădire din satul Ilva Mică-Bistrița, în județul Bistrița-Năsăud, care întrunește sub același acoperiș, după moda gospodăriile săsești, casa cu șura și cu grajdul.

Alteori, în locul tradiționalului acoperiș românesc « în patru ape », apare o învelitoare foarte înaltă numai cu două pante, locul apelor înguste fiind înlocuit ca în casele săsești, de tim-

pane drepte, triunghiulare sau cu colțurile teșite. Înfrîurirea arhitecturii orășenești transilvănene se vedește în unele sate în modul de așezare și de tratare al frontului caselor către uliță: aliniate și legate între ele cu porți înalte pline.

fig. 25

Unele din aceste case — cum e de pildă cea a lui Nedelcu din satul Tălmăcel-Sibiu se deosebesc de modelele tradiționale românești și prin aceea că în locul prispei au pe fațada principală doar un simplu balcon, un «privariu», care pune în evidență, adăpostindu-le totodată, intrarea și scara.

fig. 27

Ca și în centrul Transilvaniei, în regiunile deluroase de pe versantul meridional al Carpaților, casa țărănească are un caracter pronunțat autohton cu o înfățișare elegantă și deosebit de pitorească. Ea pune în evidență, pe de o parte simțul practic, realist și concepțiile artistice ale țăranului, împregnate de un profund optimism, iar pe de altă parte reflectă condițiile mediului natural înconjurător. Mai ample și mai bogat ornamentate în regiunile unde natura oferă din belșug condiții prielnice dezvoltării așezărilor omenești și vieții — adăpost, izvoare de apă, terenuri bune pentru agricultură, materiale de construcții, accese lesnicioase la drumurile publice importante etc., cum este cazul pământurilor din bordura meridională a Carpaților Olteniei — tipurile caracteristice și numeroasele lor variante sînt mai sărăcicioase, dar nu mai lipsite de interes arhitectonic prin aceasta, în satele din părțile înalte ale Argeșului, unde, din lipsa unor atari condiții, locuitorii mai neajutorați s-au specializat pentru a-și putea agonisi mijloacele de trai, în felurite meșteșuguri, cum se întîmplă (sau se întîmpla cel puțin în trecut nu prea îndepărtat), în unele așezări din Munții Apuseni.

Adaptată cu multă pricepere și gust atît formei terenului cît și peisajului, casa acestor regiuni deluroase, cuprinzînd de regulă numai două sau trei încăperi, are în față fie o prispă dreaptă, fie un foișor, sau, adesea, ambele.

Casa Ciolofan din satul Brădiceni, județul Gorj ne înfățișează unul din tipurile vechi de locuință caracteristice Văii Jiului. Construită în întregime din lemn și înălțată cu 1,00 m deasupra nivelului solului, casa, cuprinde trei încăperi: două mari, independente, de locuit și una îngustă, destinată exclusiv păstrării proviziilor și obiectelor casnice. Pe toată fațada se întinde, primitoare, o prispă mărginită de un pălmar de birne (acum tencuit) și de stîlpi de stejar împodobiți cu creștături. O scară largă, construită din trunchiuri cioplite de gorun conduce din curte pe prispă în fața celor două intrări ale camerelor de locuit. Portițele de lemn, care închideau prispa în dreptul scării au dispărut; urmele balamalelor și ale încuietorilor lor sînt însă vizibile pe stîlpi. Compoziția fațadei principale, simplă, rezultată din forma tipică a planului, reflectă preocuparea pentru obținerea simetriei caracteristice tuturor caselor a căror latură lungă este precedată de o prispă. Nu este vorba însă de o simetrie rigidă, cu care de altfel aplecarea firească a țăranului către pitoresc nici nu s-ar fi împăcat, ci de respectarea numai în linii mari a principiului. Astfel, elementul «intrare», pus în evidență de scara largă și de stîlpii care o încadrează (altădată și de portițele ajurate acum pierdute), imprimă fațadei, prin poziția lui față de axa principală a volumului construit, un ușor accent disimetric care este totodată și pitoresc.

fig 28

Adaptate la un teren accidentat, casele de tipul celei înfățișate mai sus au un soclu mult mai înalt, câteodată construit din zidărie de piatră, sub care sînt amenajate încăperi servind ca depozite de unelte și provizii. În această variantă, prispa din fața casei este câteodată construită în consolă. Casa Ioanei Șincai din Cătunul Popii ne arată înfățișarea deosebită, plăcută, pe care o capătă clădirea grație acestei formule, pe care o găsim aplicată cu mult succes, și pe o scară mai întinsă, la casele ceva mai noi din ținuturile deluroase ale Munteniei.

fig. 31

fig. 30

Și mai caracteristice ținuturilor oltenești din jurul Văii Jiului sînt casele care au parter și etaj. Unele au numai cîte o cameră, cum este casa Leoargă din Țicleni-județul Gorj, altele au cîte două. Și într-un caz și în celălalt locuința are în față o prispă, câteodată numai la etaj (casa Leoargă), alte ori la ambele niveluri. Deși locuibile, camerele de la parter, care de regulă sînt ridicate cu cîteva trepte deasupra terenului, servesc mai mult ca depozite de unelte și provizii, locuința propriu-zisă găsindu-se la etaj.

fig. 32

Formele cele mai variate și mai răspîndite ale acestui tip sînt redate îndeobște de clădiri construite în întregime din lemn. Casa Cumpănașu din satul Bărbătești — județul Gorj, construită în anul 1832, este un exemplu din cele mai izbutite ale genului, în care măiestria execuției se îmbină cu un deosebit simț al proporției și cu o foarte ponderată și caracteristică ornamentație a lemnului. Fațada principală este luminoasă și atrăgătoare. Scara de acces la prispa etajului, alipită laturii înguste a casei și adăpostită contra ploilor de streășina prelungită ca o aripă întinsă a acoperișului, sporește și mai mult pitorescul clădirii, atît de potrivit cu mediul înconjurător.

fig. 29

fig. 33

Casa Beuran din Curtișoara, adusă și montată în Muzeul Satului din București, ne înfățișează o altă variantă a locuinței oltenești cu parter și etaj. Casa aceasta, care datează din primul sfert al veacului al XIX-lea, pune în evidență nu numai arta deosebită cu care meșterul popular se pricepea să lucreze lemnul (remarcabile sînt în special formele variate și decorația colonetelor prispei de la etaj), dar și marea lui măiestrie atît în compunerea și dimensionarea planului, cît și în potrivirea și armonizarea formelor și a proporțiilor diferitelor părți componente ale clădirii. Aici scara de acces la etaj este prinsă cu dibăcie în compoziția generală a prispelor, care învăluie casa pe trei fațade.

În alte variante, ceva mai noi ale aceluiași tip, pereții etajului sînt tencuiți, iar scara de acces la etaj se găsește pe fațada principală, alipită prispei și dînd într-un palier, ca un balconaș, așezat în prelungirea acesteia. Scara și palierul, mărginite de parapete pline, spre deosebire de prispa etajului al cărei parapet este ajurat, formează un element distinct, adăpostit de streășina proeminentă a casei, prelungită și sprijinită pe un înalt stîlp de lemn.

fig. 35

În sfîrșit, o formă foarte interesantă dar totodată și curioasă de locuință oltenească (acum pe cale de dispariție) este aceea în care două perechi de case, de regulă cu parter și etaj — una mică, cu două camere sau o bucătărie cu cămară și una mare, cu tindă și două sau chiar trei camere spațioase, independente — sînt legate între ele cu un fel de punte așezată în prelungire și avînd formele identice cu acelea ale prispelor celor două case cu care face corp comun.

Exemplare interesante aparținând acestui gen de locuințe se găsesc în câteva sate din preajma văilor Jiului și Oltului.

Unele case de acest fel, cum este de pildă a lui Popa Sburlea din Bărbăteștii Gorjului, își justifică puntea de legătură prin aceea că stabilește o circulație lesnicioasă, adăpostită, între locuință și unele anexe ale acesteia. Aceeași explicație poate avea și legătura dintre două case de locuit, atunci când una este ocupată de părinți și alta de copiii lor. Originea punții de legătură stă însă în ocupația principală a proprietarului: confecționarea de frînghii, meserie care cere un spațiu adăpostit, foarte lung, pentru înădirea, întinderea și împletirea firelor de cînepă. Exemplarul înfățișat în fig. 37 a aparținut chiar unui astfel de meseriași: frînghierului Ion Popescu din satul Slătioara, județul Vilcea.

fig. 36

fig. 37

În regiunile deluroase ale Munteniei, casa cu prispă în față are, ca și modelele oltenesti de acest gen, înfățișarea unei clădiri cu parter și etaj. Locuința propriu-zisă fiind ridicată pe un soclu înalt de zid, construit din piatră sau din amestec de piatră și cărămidă. În soclu, casa are la parterul, adesea cu pardoseala coborîtă sub nivelul solului, încăperi spațioase: pivnițe și depozite. Pereții locuinței de la etaj sînt construiți din « paiante » (schelet de lemn și umplutură de zidărie ușoară) din cărămidă sau din bîrne tencuite. Planul obișnuit este cel al casei cu două încăperi, ambele locuibile, cu intrări separate din prispă, dar se întilnesc și exemple cu trei camere, cea din mijloc, mai îngustă, fiind o tindă. Stîlpii din lemn ai prispei, fasonați de mînă sau dați la strung, sînt legați între ei cu grinzi sau cu arcade de paiantă și se sprijină de cele mai multe ori pe o balustradă groasă, construită din zidărie plină în continuarea peretelui fațadei. Formula aceasta, foarte simplă, creează un efect plăcut de contrast între parterul robust și formele delicate, adesea aeriene ale fațadei etajului. În această variantă, scara de acces la nivelul locuinței este de regulă, ca și în casele boierești întărite, ascunsă vederii. Ea se găsește sub prispă, accesul din curte făcîndu-se printr-o ușă tăiată în soclu, fie pe fațada principală, fie pe laturi.

fig. 40

În unele sate din județul Argeș, plinul zidurilor în casele de acest tip este dominant. Stîlpii prispei, de regulă nelucrați, sprijiniți pe balustrada masivă de zid, se înfing direct în streșina înfundată și coborîtă astfel ca să ascundă sub tencuiala care o acoperă și grinzile tavanului și chiar cosoroaba de legătură dintre stîlpi. Suprafețele mari, albe, ale zidurilor, pe care se detașează net golurile puține ale soclului, stîlpii prispei, ușile și ferestrele etajului, precum și simplitatea formelor, imprimă acestor case un caracter specific *mușcelean*.

fig. 38

Dar forma cea mai interesantă și originală de locuință caracteristică regiunilor deluroase ale țării, este *casa cu foișor*.

La casele oltenesti de acest fel, foișorul, care se găsește de regulă în capătul din dreapta al fațadei (stînga pentru cel ce privește din față), lăsat singur sau legat și cu o prispă este tratat larg ieșind din fațadă cu o lățime aproape egală cu lățimea casei însăși.

fig. 39,42

Element de podoabă al fațadei, născut din nevoia de a adăposti gîrliciul care dă acces la pivniță, foișorul este în același timp o piesă extrem de folositoare casei. În el își găsește loc un pat pentru dormit vara, o laviță, urzoiul (războiul) de țesut. El mărește și completează

astfel spațiul de locuit, stabilind totodată o legătură permanentă, firească, între casă și curte, între om și natură.

În Muntenia, Moldova și Dobrogea, *casa cu foișor* este prezentă mai peste tot. Locuința este însă adesea mai dezvoltată decât în Oltenia; planul cuprinde trei sau chiar mai multe încăperi. În schimb foișorul are dimensiuni mult mai reduse.

Iată câteva exemple:

fig. 41 Mai întâi, casa muntenească din Trestieni — Prahova, adusă și reconstruită acum în Muzeul Satului din București. Ridicată pe un soclu înalt de zid, casa cuprinde trei încăperi: o tindă centrală, îngustă și două camere de locuit (soba mare și sobița). Tinda — caz rar pentru Muntenia — nu are vatră; o ușă tăiată în peretele opus intrării din prispă face legătura între casă și partea din spate a curții. În locul tindei, camera mică, *sobița*, îndeplinește în timpul iernii și funcția de bucătărie. În față, ieșit din linia prispei, foișorul proeminent, ridicat deasupra girliciului pivniței, este sprijinit pe 5 colonete de lemn frumos fasonate. Alte trei asemenea colonete, legate la bază, ca și cele ale foișorului, cu un pălimar ajurat de scânduri, mărginesc prispa.

fig. 44 *Casa Mătase* din Răpciuni-Ceahlău — din păcate între timp dispărută — ne înfățișă o locuință dezvoltată de acest tip, caracteristică Moldovei. Planul, de formă aproape pătrată, cuprindea o tindă și patru încăperi de locuit. Ca înfățișare generală, casa aceasta prezenta particularitatea de a avea prispă continuă pe toate părțile. Foișorul lăturalnic, care punea un accent deosebit de pitoresc pe fațada dinspre curte, adăpostea intrarea la pivniță și avea pardoseala mai sus decât prispa. Forma foarte aerată a fațadelor, coloritul discret, gălbui al pereților, pe care se profila cenușiul pieselor de lemn lăsate aparent în construcție, precum și proporțiile diferitelor părți componente, tratate pe orizontală, confereau acestei case, atât de bine legată de natură și de peisajul înconjurător, o valoare deosebită.

fig. 43 Casa (și aceasta dispărută) de pe str. Mihai Viteazul din Babadag, cu foișor spațios așezat în prelungirea prispei intrînde de tip dobrogean din fața tindei, era ridicată pe un soclu înalt și cuprindea patru încăperi; o sală centrală, largă cu vatră (tindă), două camere de locuit, și o cămară. În plus, adaptată la nevoile și obiceiurile locale, casa era înzestrată și cu o mică baie turcească. La nivelul solului, sub tindă, avînd acces din curte pe sub foișor, se găsea bucătăria. Toți pereții părții de jos ai casei, zidul din fund și pereții laterali de la etaj, precum și blocul bucătăriei-vatră-baie turcească, erau construiți din zidărie de piatră cu mortar; restul, din paiantă. Scările, prispa și foișorul erau însă din lemn.

fig. 45 În exemplarele mai noi de case cu tindă și două sau mai multe încăperi, pe care le găsim în aceleași regiuni deluroase ale țării foișorul își pierde adesea funcția și locul lui vechi în compoziția planului. Plasat în fața tindei, deci în mijlocul fațadei și acoperit cu o învelitoare în două ape cu fronton, el este chemat să adăpostească intrarea și scara. Cînd casa este joasă, foișorul este îngust și are spre fațadă numai doi stâlpi; iar la casa cu soclu înalt, el se lărgește,

își înmulțește numărul stîlpilor și prinde sub același acoperiș scara de acces la prispă și gîrliciul pivniței.

fig. 46

Grija și dorința meșterului și a țaranului în general, de a da construcției o formă frumoasă, un plan chibzuit și o înfățișare plăcută, atrăgătoare, nu s-a îndreptat numai asupra locuinței ci a îmbrățișat deopotrivă și clădirile anexe, necesare organizării și ducerii în bune condiții a vieții unei familii: șura, bucătăria de vară, poarta și chiar cotețul și pătulul.

Șura, care, după casă, este clădirea cea mai importantă a gospodăriei, fiind adesea, ca suprafață și volum construit chiar mai mare decît casa însăși, cuprinde de regulă trei încăperi: una centrală, rezervată păstrării tuturor ustensilelor gospodăriei și două laterale, destinate adăpostirii vitelor mari.

Șura gospodăriei Ciolofan din satul Brădiceni-județul Gorj este un exemplu tipic de astfel de clădire, concepută și lucrată cu deosebită îngrijire în spiritul formelor și al ornamentației casei în fața căreia se găsește așezată. Ca la mai toate exemplarele asemănătoare, legate de gospodăria cu caracter dominant agricol, încăperea din mijloc, în care se păstrează și plugul și carul, are latura dinspre curte în întregime deschisă.

fig. 47

Șurele caracteristice gospodăriilor pastorale din satele împrăștiate sau răsfirate de munte, au, ca și casele acelorași regiuni, acoperișul foarte înalt. Podul — spațios — este amenajat pentru păstrarea fînului, iar toate încăperile, grajduri și depozite sînt închise.

fig. 48

GOSPODĂRIA

Poporul românesc e situat la marginea unui câmp peste care plutește atmosfera de cult a pitorescului.

LUCIAN BLAGA
« Pitoresc și revelație »

Casa și toate clădirile anexe care o însoțesc sînt grupate la un loc, într-una sau două curți alăturate, de regulă îngrădite, formînd o unitate economică familială, ceea ce în limbaj comun se numește o gospodărie. Compoziția generală a planului unei gospodării este, în mare parte, determinată de tipul satului căruia-i aparține, de ocupația principală și de tradițiile țaranului.

fig. 49

În satele de *tip imprăștiat* în care locuitorii duc o viață precumpănitor pastorală, gospodăria — în cadrul căreia diferitele clădiri componente sînt dispuse în jurul casei fără altă preocupare decît aceea de a le adapta la teren și, instinctiv, la peisajul înconjurător — nu are o curte propriu-zisă; cel mult o îngrădire sumară și parțială, înăuntrul căreia se găsesc adăposturile pentru vitele mici.

În satele românești *răsfirate* sau *adunate*, gospodăria comportă de regulă o curte îngrădită, iar în fundul acesteia o grădină de zarzavat și o livadă. Dispoziția diferitelor clădiri ale gospodăriei în curtea care are în mod obișnuit o formă regulată, dreptunghiulară, este mai degrabă întîmplătoare. Se disting totuși două tendințe nete. În unele ținuturi este dispusă către uliță șura, iar casa de locuit și grădina de flori din juru-i găsesc în partea din fund, departe de drum. În alte regiuni — în Țara Românească mai totdeauna — casa de locuit și grădina sînt acelea care iau loc către uliță, în timp ce anexele sînt așezate în partea din fund a gospodăriei.

fig. 50, 51

Modul acesta de așezare a celor două corpuri de clădiri—casa și șura, nelipsite din nici o gospodărie bine încheată din satele cu o economie mixtă, agricolă-pastorală—a dus la despărțirea terenului afectat gospodăriei, în două curți: una pentru vite în jurul grajdurilor, căreia țaranii îi dau îndeobște numele de *ocol*; alta pentru oameni, în jurul casei și al grădinii, desemnată de obicei cu numele de *curte*. Partea din gospodărie afectată locuinței, depozitelor și ustensilelor agricole, are o terminologie străveche de origine latină; de exemplu: *casă*, *poartă*, *curte*, *arie* (la început cuvîntul desemna întreaga curte a gospodăriei; acum el este folosit pentru a arăta numai locul unde se bătea grîul) pe cînd partea rezervată clădirilor destinate creșterii vitelor, are o terminologie de origine slavă: de exemplu *ocol* (cuvînt care la început desemna spațiul închis pentru animale sau partea din curte unde se găseau grajdurile), *ogradă*, *grajd*, *poiată*, *colnă*.

Cu totul altul este aspectul gospodăriei în satele de factură geometrică. Aici, forma și toate construcțiile gospodăriei sînt ordonate și dispuse după un plan a cărui regularitate se armonizează și se încadrează în planul dinainte trasat al satului. Fișiile de teren de o parte

și de alta a drumului, sînt împărțite în parcele dreptunghiulare, fiecare parcelă fiind atribuită unei gospodării. Porțiunea din față, către drum, este rezervată curții propriu-zise, căreia îi urmează, spre fund, grădina și livada.

În mod obișnuit, casa este așezată către drum, cu fațada îngustă pe alinierea uliței sau foarte puțin retrasă din aliniere. Clădirea șurii și grajdurile sînt dispuse paralel cu ulița pe latura din fund a curții. În spatele șurii, izolate de curtea din față, se găsește curtea a doua a gospodăriei, cu aria și depozitele de fîn, iar în continuarea acesteia, *livada*.

Cînd parcelele sînt înguste — situație specifică satelor săsești — pentru a se lăsa suficient loc de acces și manevră în curte, *casa de locuit* și construcțiile anexă sînt dispuse pe una din laturi, perpendicular pe uliță, unele în continuarea altora, formînd o singură clădire sub un singur acoperiș. Adesea în fața acestei clădiri, către curte, o prispă continuă îngăduie o circulație lesnicioasă, adăpostită de la casă la toate anexele gospodăriei.

Gruparea într-o clădire unitară a tuturor anexelor gospodăriei, caracteristică așezărilor săsești și șvăbești din Transilvania, se găsește adoptată și în unele sate românești din jurul Bistriței și în Banat.

În sfîrșit, unul din cele mai interesante ansambluri de arhitectură populară ce se găsește pe teritoriul țării noastre îl constituie *gospodăria cu ocol întărit*, numită în satele din jurul Brașovului și de pe Valea Jiului Român, *ocolnic*; este o compoziție ingenioasă, unitară, în care casa de locuit și clădirile anexă ale întregii gospodării sînt grupate în jurul unei curți mici, dreptunghiulare, închisă pe toate părțile ca o cetate. Variantele acestui tip de gospodărie sînt numeroase, ele rezultînd din dispoziția și din modul de legare între ele a diferitelor corpuri de clădiri. În general, se pot distinge însă două categorii.

O primă categorie o formează *gospodăriile ocolnic* în care două corpuri distincte de construcții își stau față în față; de o parte *casa de locuit*, de cealaltă *anexele* strînse în clădirea unitară a șurei. Aceste corpuri sînt legate între ele, în capete, cu două remize, ca două portice, care au spre exterior pereții plini iar spre curte stîlpi de lemn. Toate aceste clădiri, casă, șură, portice ca și alte anexe așezate adesea fie în spatele casei, fie în spatele șurei, sub formă de *polăți*, sînt prinse sub un singur acoperiș. Intrarea în curte se face pe sub unul din portice, printr-o poartă cu două foi. De remarcat în exemplele de soiul acesta simplitatea și claritatea compoziției planului, care respectă în linii generale o simetrie al cărei ax, trecînd prin intrarea din curte, este perpendicular pe pereții plini ai celor două portice. Importanța aproape egală atribuită celor două corpuri de clădiri, ale căror volume se echilibrează, contribuie la precizarea și în elevație a acestei simetrii care a stat la baza întregii compoziții arhitecturale. Fațada principală capătă totuși și unele accente pitorești, atît prin dispoziția nesimetrică a golurilor sau prin tratarea diferențiată a fațadelor celor două corpuri, cît și, în unele cazuri, prin prelungirea pînă aproape de pămînt a poalei învelitorii unei singure aripi a clădirii, care prinde sub ea încăperile joase, destinate adăpostirii animalelor mici.

A doua categorie de *gospodărie-ocolnic* cuprinde toate acele exemplare în care casa de locuit și clădirile anexă ocupă poziții diferite, dispuse pe trei sau chiar pe toate patru laturile curții

fig. 52

interioare, fiind câteodată juxtapuse, dar de cele mai multe ori legate între ele cu portice. Aspectul general de cetățuie închisă de toate părțile caracteristic acestui gen de gospodărie se menține în totul, dar preocuparea unei grupări ordonate a tuturor părților sale componente în raport cu anume axe de simetrie, este cu bună știință neglijată.

Alteori compoziția planului, bazată pe aceeași idee de izolare și închidere pe toate părțile, spre exterior, a curții, afectează o formă neregulată. Neorinduiala clădirilor, aparentă, mai mult în plan decât în elevație, imprimă însă întregului complex al gospodăriei acel caracter particular operelor arhitecturii populare, care își are obârșia în înclinarea firească a românului către forme pitorești. Dragostea aceasta de pitoresc duce la atenuarea aspectului general de cetățuie a ocolnicului, care, integrat în natură, își are părțile sale componente, mai firesc și mai liber legate între ele și, toate împreună, de mediul lor înconjurător.

Forma încheată a tipului de *gospodărie cu ocol* întărit cu încăperi de locuit, anexe și portice, dispuse cu oarecare preocupări de simetrie în jurul unei curți închise din toate părțile, amintește de aproape tipul vechii case greco-romane cu *atrium*. Pa baza acestei asemănări, s-ar putea emite ipoteza, greu de demonstrat de altfel, că ne găsim în fața unei reminiscențe a formei casei cu *atrium* introdusă în părțile Transilvaniei de coloniștii romani, înainte sau în timpul stăpînirii romane. Cercetările specialiștilor arată însă prezența unor tipuri asemănătoare de case-gospodării în mai toate părțile Europei, de la Marea Nordului pînă la malurile Mediteranei. Este vorba deci, la noi ca și la celelalte popoare, de adaptarea unui fel de locuință străveche de caracter mai mult universal decât greco-roman, la nevoile specifice impuse de locul și de ocupația oamenilor care îl folosesc. Gospodăriile cu *ocol* întărit pot fi încă întîlnite în țara noastră de-a lungul lanțului carpatic: notăm astfel Țara Almăjului, Valea Jiului în Transilvania, Mărginimea Sibiului, satele de pe marginea Țării Birsei (grupate în jurul Branului) și partea de nord a Moldovei. În forme mai puțin sistematizate, folosite numai ca sălășuri în timpul lunilor călduroase, le găsim și în cuprinsul Munților Apuseni, în Țara Vrancei și în Gorj. Astfel aproape întregul lanț carpatic a cunoscut o formă de construcție cu caractere net decise de ale celorlalte gospodării românești.

Pentru ce au apărut ele și mai ales cum au apărut, din moment ce am înlăturat ipoteza unei origini străvechi? Răspunsul îl dă cercetarea însăși a construcțiilor carpatice. Așezate în sate risipite în cîmp deschis, unde izolarea obligă pe gospodari să-și ducă adăposturi corespunzătoare și mai sigure pentru ei, pentru averea lor și mai ales pentru animalele numeroase pe care le posedau, gospodăriile închise de toate părțile ca o cetate, cu șure, grajduri și locuri acoperite pe margine ca niște portice, au constituit pentru acele nevoi și vremuri adăposturi ideale. Este cazul să observăm de asemenea existența unor forme de astfel de gospodării în care putem surprinde întreaga evoluție a tipului, de la simplul *ocol* destinat numai animalelor, căruia i se adaugă treptat un adăpost pentru ciobani, apoi o adevărată casă și alte acareturi, pînă la exemplarele cele mai evolute. Faptul acestea ne îngăduie să considerăm gospodăria ocolnic drept o creație locală, rezultat și reflex al condițiilor de viață ale trecutului.

Gospodăria cu ocol întărit a fost în vremea din urmă, și chiar în satele unde avea exclusivitate, din ce în ce mai rar reeditată. În exemplarele mai noi care păstrează încă principiul grupării clădirilor gospodăriei în jurul unei curți închise, casa de locuit își are totuși fațada întoarsă spre exterior, către uliță, avînd accesul la prispă de cele mai multe ori direct din afară.

CLĂDIRILE POPULARE CU CARACTER ECONOMIC-GOSPODĂRESC LEGATE DE VIAȚA COLECTIVITĂȚII.

*Dacă o casă e o vatră, iar un sat o fântină, ele fiind
nucleul în jurul căruia oamenii se adună și gravitează,
un ținut e o moară.*

GEO BOGZA
« Cartea Oltului »

Datele succinte și imaginile înfățișate pînă aici pun destul de bine în evidență înrudirea care există, de pe o parte între feluritele forme de locuință, pe de altă parte între acestea și celelalte clădiri care intră în componența oricărei unități economice țărănești și alcătuiesc la un loc ceea ce se numește *o gospodărie*. Fără să vorbim de anume elemente și procedee constructive, asemănătoare prin natura însăși a meșteșugului și a materialelor folosite în construcție, formele *casei de locuit* apar reproduse, într-un fel sau altul, peste tot în cadrul ansamblului gospodăresc. Dar rolul acesta de model pe care l-a jucat locuința în elaborarea formelor de arhitectură ale celorlalte clădiri legate de ea, nu s-a oprit aici. Cu foarte rare excepții, casa a servit meșterilor populari ca punct de plecare, adesea chiar ca model și pentru toate celelalte clădiri ridicate în afara gospodăriilor țărănești, pentru nevoile vieții colectivității: mori, prăvălii, ateliere meșteșugărești, biserici etc.

În societatea formată din gospodării individuale, grupate în sate izolate în care ocupația dominantă a locuitorilor era agricultura sau creșterea vitelor, întreaga activitate de prelucrare în vederea transformării materiilor prime în marfă bună pentru consum, se desfășura în cadrul fiecărei gospodării.

Ăpariția și dezvoltarea producției meșteșugărești ca ramură independentă a economiei a adus după sine specializarea: prelucrarea produselor s-a separat de agricultură și creșterea vitelor, devenind o ramură de producție de sine stătătoare. În aceste condiții necesitatea practicării feluritelor îndeletniciri a cerut amenajarea unor spații, care să adăpostească și să înlesnească totodată desfășurarea în bune condiții a operațiilor necesare prelucrărilor.

De fapt, la început, cînd producția de mărfuri rămînea în seama familiei meseriașului însuși, arareori lărgită cu cîțiva ucenici sau calfe, spațiile delimitate pentru desfășurarea activității de producție, atelierul, depozitele etc. au fost în mod firesc înglobate în propria casă de locuit a meseriașului.

Mai tîrziu, manufactura, formă evoluată de organizare a producției de mărfuri, bazată pe diviziunea muncii, formă care în țările române apare în veacul al XVII-lea — una din cele mai vechi întreprinderi cunoscute în Țara Românească a fost fabrica, « moara », de sticlă întemeiată în vremea lui Matei Basarab — a prilejuit, pe lîngă unele modificări importante în

structura socială (patroni, meșteșugari, muncitori etc.) și separarea locuinței de clădirea destinată producerii mărfurilor.

În domeniul arhitecturii cu caracter industrial, operele cele mai interesante și mai caracteristice create de meșterii populari probabil printre cele dintii care s-au separat de locuință, sînt morile.

Descoperind simple, dar ingenioase mijloace de captare și de folosire a surselor naturale de energie, românii au construit din vechime trei feluri de mori: *cu manej*, *mori de apă* și *mori de vînt*.

fig. 55

În majoritatea satelor din regiunile deluroase și în cîmpe, **morile sînt de apă**. Ridicate pe malurile rîurilor, de obicei la marginea satului, construcția lor nu diferă prea mult de cea a caselor.

fig. 56

Iată ca exemplu o moară din satul Bîrzoteni-Hurez în județul Vîlcea care este una din cele mai simple și totodată foarte instructive clădiri țărănești de acest fel. Construită din lemn pe piloți, deasupra apei, la confluența unui pîriu cu rîul Luncavicilor ea cuprinde o singură încăpere precedată de o prispă la care se poate ajunge de pe ambele maluri ale pîriului prin două scări în pante dulci. Intrarea în moară se face de pe prispă. Interiorul este foarte simplu. Pe jumătatea din fund a încăperii, pardoseala este ridicată ca un podium. O parte a acestuia servește ca loc de depozit pentru sacii plini; cealaltă este ocupată de pietrele morii și de scocul prin care se scurge, de sub pietre, făina. Fusul pietrei mișcătoare, trecînd vertical prin pardoseală, este prins direct în «roata morii», dispusă orizontal și coborîtă pînă aproape de pămînt. Apa «îngrădită» a pîriului este condusă la roată printr-un scoc înclinat cu două brațe: unul, pe unde vine apa cînd moara trebuie să meargă, îndreptat asupra spițelor cu căușe ale roții, pe care șuvoiul, izbindu-le, le face să se învîrtească; celălalt, așezat pieziș, pe care apa este îndreptată direct în rîu, cînd moara stă.

Clădirea, foarte simplă, crescută parcă din apă pe trunchiuri groase de copaci, se înscrie pitoresc în peisajul sălbatec al luncii înconjurătoare.

La fel de simplă și de mică, moara din satul moldovenesc Izvorul Muntelui în Județul Neamț este legată, făcînd corp comun cu casa cu o singură încăpere a morarului. Sensibil mărit prin aceasta, volumul construit este îmbogățit cu un element arhitectural nou, caracteristic: roata specifică cu căușe este aici așezată vertical, alături de clădire.

ig. 57, 58

Ca și în cazul caselor, mori prea vechi de lemn nu ni s-au păstrat. Au existat însă în trecut exemple impresionante prin mărimea și frumusețea lor. Un străin care ne-a vizitat îndelung țara la începutul celei de a doua jumătăți a veacului al XVII-lea, vorbește cu admirație în însemnările sale de călătorie de o astfel de moară țărănească, situată pe malul Argeșului, nu departe de satul Dobreni, locul de naștere a voievodului din acea vreme, Constantin Șerban Cîrnul. Frumoasă și mare, clădirea avea la exterior, după spusele sale, șase roți și înăuntru șase pietre de moară, fiecare piatră fiind «închisă într-o cutie, ca un teasc». Îl minunase mai ales «alcătuirea ingenioasă» a acestor pietre «așezate sus pe pardoseală» și din ale căror cutii, de fundul cărora erau prinși saci, făina și tărîțele cădeau separat de la sine.¹

¹ Cf. Paul de Alep, *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române*, traducere de Emilia Cioran, 1900, p. 209.

În unele ținuturi de cîmpie și mai cu seamă în Dobrogea, unde apele lipsesc, iar regiunea este bîntuită de vînturi puternice adesea năpraznice, înțelepciunea populară a folosit ca sursă de energie pentru punerea în mișcare a morilor, vîntul.

Planul, secțiunea și elevația unei mori din satul Bestepe județul Tulcea ne arată în linii generale caracteristicile tehnice, forma și arhitectura unui astfel de clădiri. Roțile cu *căușe* ale morilor de apă au fost aici înlocuite cu aripi colosale, făcute din scînduri reunite prin *chingi* și fixate prin « coluri » de o axă puternică numită *grindei*. Transmisia pînă la piatra morii a mișcării de rotație imprimată de vînt aripilor se face printr-un sistem simplu de roți dințate. Construcția, solidă realizată din lemn sub forma unei prizme octogonale înalte, este așezată pe o fundație de piatră. Independentă de pereții pe care se sprijină prin intermediul unui cadran puternic de grinzi, șarpanta acoperișului, și odată cu ea grindeiul și aripile, pot fi mișcate și fixate prin pîrghii, proptele și ancore în diferite poziții, după direcția din care bate vîntul.

fig. 59, 60

Alteori, cum este cazul morii de același fel din satul Sarichioi în județul Tulcea adusă și montată acum în Muzeul Satului din București, corpul masiv al construcției, așezat cu tălpile direct pe pămînt, este înfipt la mijloc într-un pivot solid, în jurul căruia clădirea întregă poate fi învîrtită după vînt.

fig. 61

Forma specială de turn înalt, rezultată din nevoia de a ridica axa cu aripi, adică aparatul de captare a forței motrice, cît mai sus, în bătaia vîntului, imprimă arhitecturii morilor de vînt un caracter cu totul aparte. Foarte diferite prin aceasta de celelalte creații ale arhitecturii populare românești, morile de vînt se aseamănă în schimb, foarte mult, cu clădirile de același fel construite în alte țări. Fără a trage de aci concluzia că ne găsim în fața unei opere de împrumut, faptul în sine dovedește numai că în acest caz, ca și în multe alte domenii, mai totdeauna, nevoi, idei și mijloace asemănătoare de realizare au dus peste tot, în mod firesc, la creații aproape identice.

În regiunile unde n-au putut fi captată forța nici a apelor mari prin diguri nici a vîntului, românii s-au putut servi de alte două feluri de mori: unele *de apă*, dar plutitoare, altele cu *manej*. Pe lîngă faptul că puteau fi puse în funcție fără piedică atunci cînd cotele apelor rîurilor mari creșteau sau descreșteau, morile plutitoare aveau și avantajul că puteau fi deplasate cu ușurință și fixate periodic în locuri diferite. Se cunosc astfel de mori plutitoare care au funcționat pe Olt, pe Someș și pe Dunăre. Morile cu *manej* erau puse în funcțiune prin forța brațelor sau a animalelor de tracțiune. Atestate statistic și folosite încă în veacul al XIX-lea în cîmpia Dunării și în Banat, dar între timp dispărute, morile cu *manej* ne sînt cunoscute prin analogie cu unele exemplare de același gen păstrate în țările balcanice vecine și în pusta maghiară.

fig. 62

Cît privește micile ateliere meșteșugărești—fierării, potcovării, rotării etc. — acestea au fost amenajate în cîte un mic corp izolat de clădire cuprins însă în ansamblul gospodăriei meșteșugarului însuși. Într-o astfel de gospodărie din satul Călinești-Maramureș, micul atelier, de fierărie, tratat în aceeași arhitectură ca și casa, completat cu o prispă și, în față, cu cei patru pari de care se prionesc animalele pentru potcovire, imprimă întregii gospodării o înfățișare aparte. Adesea însă atelierul făcea corp comun cu locuința însăși a

fig. 63

fig. 64

meșteșugarului. Un exemplu semnificativ de modul dibaci în care putea fi compus planul și de aspectul atrăgător pe care îl căpăta uneori locuința combinată cu un astfel de atelier ne era înfățișat de o casă cu potcovărie care a existat pînă nu de mult în satul Mineciu-Ungureni din județul Prahova. Clădirea, care data de pe la jumătatea veacului al XIX-lea, era construită din zidărie de cărămidă combinată cu lemn și cuprindea două caturi: la parter trei spațioase camere de locuit dispuse în filă cu o prispă lungă în față; în spatele camerelor se găseau magazia pentru depozitat materie primă și atelierul de prelucrare a metalului. În față, așezat în prelungirea prispei și cuprinzînd întreaga fațadă îngustă care dădea spre uliță, se afla amenajat locul acoperit unde se desfășura activitatea legată de potcovirea vitelor de tracțiune. Etajul, la care se ajungea printr-o scară prinsă între prispele fațadei laterale, cuprindea același număr de încăperi de locuit ca și parterul; partea din spate, corespunzătoare magaziiilor și atelierului, tratată *în polată*, era folosită ca depozit de felurite lucruri casnice.

fig. 66

Arhitectura populară de caracter tehnic-industrial a cunoscut și numeroase alte construcții, printre care amintim, fără a intra în descrierea lor *steampurile*, folosite pentru prelucrarea și extragerea aurului din pămîntul aurifer; *teascurile* sau *oloinișele* cu pîrghii sau cu șurub pentru extragerea uleiurilor din semințe sau a mustului din fructe; *povernile* cu cazan de distilare și mecanism de pompare a apei de răcire, folosite pentru fabricarea băuturilor spirtoase; în sfîrșit, joagărele de apă (ca morile) pentru tăiatul și fasonatul lemnului, *pivele* cu mai sau cu ciocane, *viltorile* și *dîrstele* folosite pentru prelucrarea — mai precis finisarea din punct de vedere al fineței și coloritului — a țesuturilor destinate îmbrăcămînții și uzului gospodăresc.

fig. 65

În unele locuri, unde condițiile hidrologice au putut asigura folosirea concomitentă sau alternativă a mai multor instalații de diferite specialități, au fost reunite la un loc într-o singură unitate industrială, alături de o moară, pive, dîrste, viltori și alte anexe, așa cum se poate vedea la Albești-Argeș.

În perioada de sfîrșit a feudalismului, pe măsura creșterii volumului bunurilor schimbate pe bază de monedă, s-a simțit nevoia creării unor locuri fixe, permanente, care, alături de foarte vechile tîrguri periodice, dar mai ales în intervalul de timp dintre acestea, să îngăduie populației o aprovizionare lesnicioasă, zilnică cu felurite produse și mărfuri de larg consum.

Ca și în cazul morilor de apă și al micilor ateliere meșteșugărești, modelul pentru această nouă clădire destinată negoțului a fost tot casa, cu care de altfel, mai totdeauna, a făcut corp comun.

Astfel era de pildă o veche prăvălie populară dintr-un cartier mărginaș al orașului Bistrița: o clădire țărănească prevăzută la etaj, cu un frumos și pitoresc foișor; de fapt, o prispă în consolă, desfășurată pe trei laturi ale unei încăperi amenajată peste parter la nivelul podului cu care făcea corp comun. Era vorba aici de o adaptare abilă și de o completare a unei locuințe chemată să servească totodată și negoțului de carne. Planul parterului nu diferea cu nimic de acela al unei case obișnuite *cu tindă și două camere*. Tinda, spațioasă, cu vatră mare, cazan și corlan, comunica direct cu strada, dar și cu ograda unde se găseau grajdul și locul de tăiere al vitelor. Camera din stînga celui ce intra din stradă era locuința. Încăperea din dreapta, comunicînd

ca și celelalte cu tinda, dar avînd acces direct și din stradă, era prăvălia. Interesantă și pitorească, încăperea cu prispă pe trei laturi de la etaj, la care se ajungea pe o scară de lemn construită în tindă, era locul unde se zvîntau și se depozitau pieile de animale înainte de a fi trimise la tăbăcit.

Același aspect de locuință îl avea și o casă-prăvălie (azi dispărută) din satul Răpciuni — Neamț, în nordul Moldovei. Adaptată la panta terenului și dispusă cu fațada pe alinierea uliței, clădirea avea la parter o încăpere spațioasă: prăvălia și, alături, un depozit. Complet izolată de prăvălie, avînd acces de pe dealul din spate, locuința, compusă din trei camere, se găsea la etaj. Zidurile masive și albe ale parterului, cuprins parțial în colină și fațada severă a prăvăliei, cu ușă largă în două canaturi și fereastră oblonită, contrasta cu volumul profilat pe cer și aerat al etajului cu prispă și stîlpi subțiri de lemn, care imprima clădirii un caracter particular, optimist, pitoresc și atrăgător.

Alături de prăvălii un alt gen foarte răspîndit de clădiri economico - gospodărești de tip popular construite de data aceasta pentru uzul călătorilor au fost hanurile. Așezate pe drumurile cele mai umblate, în locurile obișnuite de popas al călătorilor — în special țărani producători de marfă, care se îndreptau spre târguri — hanurile țărănești cuprindeau, în cadrul unui plan de ansamblu bine chibzuit, locuința hangiului, compusă din una sau două încăperi și, prinse sub același acoperiș, o sală mare în care se serveau mîncăruri și băuturi; adesea se desfășeau și felurite mărfuri de proveniență orășenească. În față hanul se prelungea cu o prispă largă care dădea spre o curte deschisă ca o piață, unde, în jurul unei fîntîni, poposeau carele încărcate cu mărfuri și, în care sau pe lîngă ele în jurul focurilor, oamenii care nu-și găseau loc în hanul prea puțin încăpător. Adesea o a doua curte înconjurată cu ziduri închidea o incintă spațioasă în care își găseau loc — ca la « Hanul Roșu » de pe drumul Ploiești — Văleni-anexele gospodărești ale hangiului: grajduri, ateliere de lucru, magazii etc.

fig. 67

ASPECTE MONUMENTALE ÎN ARHITECTURA POPULARĂ (BISERICILE DE LEMN).

*Iată ieșind din adâncul vremilor capodopere anonime
în care pulsează o viață misterioasă.*

HENRI FOCILLON
« La Roumanie, visage et âme »

Creînd tipuri de locuințe și felurite alte clădiri de o surprinzătoare varietate, frumoase prin forme, proporții și decorații, arhitectura populară a putut să sugereze câteodată, dar n-a ajuns nicăieri în cadrul propriilor ei programe domestice să realizeze monumentalul. Un aport prețios și un mare pas înainte a fost făcut în această direcție de meșterii populari atunci când au trecut din domeniul programelor domestice la rezolvarea problemelor puse de arhitectura religioasă.

Plecînd de la forma simplă a casei țărănești cu care se înrudește atît de mult în ce privește tehnica construcției, planul, decorația și adesea chiar și forma, arhitectura bisericilor vechi, realizată de la început, ca și cea a locuințelor acelorași vremuri, din lemn, a evoluat împrumutînd câteodată elemente de plan și de structură din arhitectura edificiilor de zid, paralel cu care s-a dezvoltat în tot lungul Evului Mediu.

Foarte numeroase și răspîndite pe tot teritoriul țării la sfîrșitul veacului al XIX-lea, numărul **bisericilor de lemn** era încă și mai mare în trecut. Ele acopereau teritoriul Transilvaniei în întregime; în Moldova erau răspîndite pînă la apa Prutului; în Banat urmăreau mai ales linia dealurilor și a munților, iar în părțile dinspre miazăzi ale țării ajunseseră pînă pe malurile Dunării, în acele locuri unde materialul dominant de construcție era încă la începutul veacului al XIX-lea lemnul.

În decurs de numai un veac însă ele s-au împuținat, iar în regiunile de cîmpie situate către hotarul țării, adică acolo unde, începînd din veacul al XIX-lea pădurile au fost distruse treptat prin defrișare spre a se da pămîntul agriculturii, ele au dispărut aproape cu desăvîrșire. Faptul acesta a putut să creeze impresia și să întărească o părere aproape unanim acceptată, anume că arhitectura de lemn ar fi specifică numai regiunilor de deal și de munte; cercetarea făcută în vremea din urmă a înregistrărilor statistice mai vechi — catagrafiile — ne dovedește însă tocmai contrariu.¹

Ca și casele țărănești, bisericile de lemn ne înfățișează în cadrul unității lor stilistice naționale, și unele trăsături particulare, caracteristice celor trei mari provincii: Transilvania, Țara Românească și Moldova.

¹ Cf. Radu Crețeanu, *Bisericile de lemn din regiunea București*, în „Glasul Bisericii”, XXIII, 1—2, 1964, p. 104 și Paul H. Stahl, *Vieilles églises en bois de Roumanie*, în *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, Tome III, 1965, 3—4.

În Țara Românească, bisericile de lemn sînt foarte simple, au planul compus dintr-o navă dreptunghiulară lungă, despărțită printr-un perete plin sau prin trei arcade, în pronaos și naos. Spre răsărit clădirea se încheie cu o absidă, poligonală (exemplu: bisericuța dintre sălcii pe Valea Motrului) sau, mai rar dreptunghiulară (exemplu: biserica din satul Ștefănești-Școala în județul Vîlcea). Fațada dinspre apus, cu intrarea, este precedată de un pridvor, de regulă dreptunghiular, dar, cîteodată și poligonal, așa cum se vede de pildă la biserica Sf. Nicolae din Satul Zătreni-Oltețu, în județul Vîlcea.

fig. 68, 69

Simplitatea planului și în general a liniilor arhitecturii interioare se reflectă și în formele exterioare; biserica are mai totdeauna înfățișarea unei case de locuit.

Una dintre cele mai vechi ce ni s-au păstrat, anume cea din satul Grămești-Costești județul Argeș construită, cum ne adeverește inscripția săpată în birna de deasupra ușii « în zilele lui Grigore (Ghica) voievod la leat 7173 » (1664), nu are în afară de forma poligonală a părții dinspre răsărit, unde se află altarul și de crucile care marchează, în locul obișnuitelor « săgeți » vîrfurile coamei inelitorii, nici un alt semn exterior care să o deosebească prea mult de o casă. Ridicată pe o fundație de piatră zidită cu mortar, prin intermediul căreia se face adaptarea firească a clădirii de lemn la terenul accidentat, ea este precedată spre apus, unde se găsește intrarea, de un pridvor la care se ajunge pe o scară lăturalnică. În contrast cu pridvorul, scund ca o prispă de casă, cele trei încăperi rituale, pronaosul, naosul și absida, sînt monumentalizate prin acoperirea lor cu bolți în leagăn, care totuși abia ating o înălțime de 4,00 m. la cheie.

fig. 70

Același aspect de multe ori mai modest chiar, îl au în exterior și bisericile noi de acest fel. Exemplarele încă numeroase datînd din veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea care ni s-au păstrat, mărturisesc toate această cumpătare în forme și dimensiuni, care oglindește deopotrivă și modestia, dar și starea de mizerie și de sărăcie în care s-au zbatut veacuri de-a rîndul țării.

Desprindem, pentru a ilustra acest fapt, dar și pentru a pune în evidență pricepera deosebită în arta de a construi și pitorescul cu care țaranul a știut totdeauna să-și îmbrace mizeria, imaginile a două biserici oltenești din județul Gorj, aflate acum în stare de părăsire și avansată ruină.

Cea din satul Pleșa — Gorj micuță și joasă, este construită din birne tăiate neted și îmbinate la capete, în « cheotorile » pereților după o stereotomie care fără exagerare s-ar putea numi savantă. Acuratețea construcției este întregită de o tot atît de îngrijită limpezime a formelor arhitecturale, care nu sînt tulburate de nici o podoabă. Pridvorul, îngust și scund, este mărginit de stîlpi dreptunghiulari netezi. Încăperile toate sînt boltite cu scînduri. Clădirea întregă, ca un chivot, este prinsă sub un singur acoperiș înalt de șindrîlă, ale cărui streșini largi, proeminente, învăluie și protejează ca o umbrelă uriașă pereții. De remarcat în amenajarea interiorului, modul ingenios și simplu în care meșterul constructor a înțeles să realizeze în încăperea poligonală cu trei laturi, a absidei, cele două anexe rituale ale altarului: proscomidia și diaconiconul. Pentru a înțelege mai bine acest lucru, să disecăm puțin absida. O tăietură orizontală făcută la 25 cm deasupra nivelului pardoselii ne arată această încăpere tradițională, re-

fig. 72,

zervată preoților, sub forma unei abside poligonale, cu cinci laturi, mai înguste de cît naosul. O a doua tăietură, făcută de data aceasta mai sus, la nivelul ferestrelor, ne arată aceeași încăpere ca fiind așezată în prelungirea pereților naosului și numai cu trei laturi. În spațiul limitat de iconostas, de decroșul, vizibil numai din exterior al părții de jos a absidei și de prelungirea pereților laterali, deasupra acestui decroș, au fost amenajate ca două lavițe încastrate în pereți, de o parte jerefelnicul (proscomidia), de cealaltă, diaconiconul. Acoperișul este fără turn și cruce, ca și cînd casa aceasta de rugăciune ar fi trebuit să fie tăinuită, cunoscută numai de inițiați.

fig. 73

Cea de a doua biserică, aflătoare în satul Bălești-județul Gorj, este concepută și construită într-un spirit ușor diferit, în care simplitatea și acuratețea lucrului cedează în parte locul gustului, nicăieri de altfel total înfrînat, pentru pitoresc și podoabă. Aici birnele au fost fasonate mai rustic; stîlpii pridvorului au fost îmbrăcați de sus pînă jos cu creștături, capetele grinzilor la îmbinări au fost astupate cu «ștenapi» împodobiți cu ornamente cioplite ca și stîlpii, iar deasupra pronaosului, a fost înălțat peste acoperiș un turn micuț de clopotniță care, deși foarte timid în comparație cu elegantele modele transilvănene, imprimă totuși edificiului un caracter religios mai pronunțat.

În Transilvania, unde meșterii populari au cultivat cu deosebită artă și pe scară întinsă arhitectura de lemn, numeroasele biserici de sat ce ni s-au păstrat — unele datînd din veacul al XVII-lea — sînt de o remarcabilă ținută și reproduc în pitoreasca lor înfățișare și frumusețe tipuri și forme caracteristice, ale căror origini se pierd în negura veacurilor. Planul lor se compune dintr-o navă dreptunghiulară lungă, despărțită după cerințele cultului în pronaos și naos. În partea dinspre răsărit, această navă se termină totdeauna cu o absidă, de obicei mai îngustă, de o formă poligonală sau, mai rar, semicirculară. Intrarea se găsește pe fațada dinspre apus sau pe latura dinspre miazăzi a pronaosului, de cele mai multe ori precedată de un pridvor.

În interior, pronaosul este acoperit de regulă cu un tavan drept, deasupra căruia, sprijinit pe grinzi solide de lemn și construit dintr-un schelet puternic din același material, se înalță turnul-clopotniță. Tratate mai amplu, cu preocupări vădite de monumentalizare a spațiului, naosul și absida sînt boltite. Construite din scînduri groase, dispuse în lung și întărite de cîte unul sau mai multe arce-dublouri, cîteodată vizibile, alteori ascunse în pod, bolțile ca și baza turnului sînt învăluite de un acoperiș de șindrilă fixat pe o șarpantă de lemn cu pante repezi și ștreășini proeminente, coborîte în jurul pereților pînă aproape de pămînt.

Ca și în cazul caselor de locuit, variantele bisericilor de lemn sînt extrem de numeroase, dovedind gustul pentru forme mereu înnoite, iscusința și spiritul de inventivitate al meșterilor populari.

Desprindem mai întii, dintre frumoasele exemplare ce ni s-au păstrat în acest domeniu, bisericuța din Rebrîșoara în județul Bistrița-Năsăud.

fig. 76

Așezată pe o culme de deal prin intermediul unei fundații-platformă de piatră, bisericuța aceasta are pronaosul poligonal iar absida, mai îngustă decît restul clădirii, pătrată. Ca în toate cazurile, pronaosul este acoperit în interior cu un tavan drept, iar naosul și absida boltite. Deasupra acoperișului, pe vîrf, în punctul de întîlnire al coamei cu muchii-

ile repezi ale apelor pronaosului, este prins, ca un cuib de pasăre uriașă, un turnuleț cubic de clopot, împodobit cu câte două arcade pe fiecare față și încoronat cu un coif suleget cu săgeată. Pe suprafața simplă, colorată de vreme, a pereților construiți din birne aparente de lemn se desprinde doar spre miazăzi, ca o chemare spre interior, rama lată, cu podoabe de flori săpate în lemn, a ușii.

Elementele esențiale ce se remarcă în general în compoziția arhitecturală a mai tuturor bisericilor transilvănene, acelea care determină caracterul lor specific, original și pitoresc, sînt pridvorul și turnul.

Pridvorul este așezat de obicei pe fațada dinspre apus a edificiului, cu care face corp comun. El precede, apără și pune în evidență totodată intrarea, avînd aceeași funcție și, în deobște aceleași forme ca și tîrnațul casei țărănești. În părțile dinspre nord-est ale țării cu osebite în Maramureș — exemplu, biserica din satul Oncești — acest pitoresc element arhitectural are adesea un etaj, care, puțin mai îngust, este separat de arcadele parterului printr-o poală de acoperiș care se continuă de jur împrejurul bisericii, marcînd o retragere generală a pereților acesteia la nivelul planului de naștere al bolților.

Turnul, tras către fațadă, răsare organic din acoperișul cu pante repezi și se ridică semeț către cer terminîndu-se cu un balcon încoronat de un extrem de elegant coif piramidal cu săgeată.

De cîteva ori mai înalt decît trupul clădirii, turnul bisericilor de lemn din nordul Transilvaniei a avut fără îndoială la origine (alături de unele forme locale străvechi, caracteristice construcțiilor înalte de lemn), un model gotic. El este însă departe de a fi un simplu element de împrumut. Chemat să răspundă în primul rînd unei nevoi practice: adăpostirea într-un loc înalt a clopotului, astfel ca sunetul lui să se poată propaga prin văzduh pînă la cea din urmă casă a satului și mai departe, turnul bisericii românești răspunde totodată și unei necesități estetice; sporirea înadins a pitorescului care stă la baza concepției operei întregi. Prin adaptarea la materialul din care este construit, la lemn și prin prelucrarea cu pricepere și artă a modelului gotic, necesitatea aceasta din urmă a dus la închegarea, în opera meșterilor români, a unor forme de o prospețime și ușurință care nu-și au echivalentul în arhitectura de piatră a goticului.

Pentru a pune și mai bine în evidență excepționalele calități ale arhitecturii religioase populare românești din Transilvania, să zăbovim puțin în analiza și ilustrarea uneia dintre cele mai strălucite realizări ale genului: biserica din Surdești-Făurești în județul Maramureș.

Satul în cadrul căruia a fost înălțată această biserică, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, este răsfirat pe o colină întinsă, brăzdată de cîteva ușoare unduiri. Trasă spre marginea îngustă dispre apus a unui platou din mijlocul satului, aproape de malul unui firav pîrîu, biserica, adaptată și cultului morților, are în juru-i o mare de morminte străjuite de cruci mici, unele strîmbe, cu brațele aplecate spre pămînt, ca niște făpturi încremenite în durere. În fața bisericii și a mormintelor, așezată pieziș față de linia fațadei, se întinde, lungă de 20 m și lată de 2,30 m, masa paznicelor. Ridicată deasupra solului

fig. 74

fig. 77

fig. 78, 79

doar cu 20 cm, ea este făcută din 18 blocuri de piatră așezate direct pe pământ. În capătul dinspre miazănoapte al mesei, micuț, cu un acoperământ ca de fîntină, străjuiește un aghiaz-matar. În spatele mesei, pe o fișie de pământ lată numai cît să cuprindă un rînd de meseni la praznic, printre cîteva morminte răzlețe, se înalță, așezată în axa bisericii, o troiță sulegetă, pe brațele căreia sînt cioplite în lemn, naiv, scene biblice. De aci, terenul, umbrit de cîteva nuci, coboară în pantă lină către apa pîrului. În față, între masă și biserică, în jurul bisericii și mai departe, se întinde pajiștea verde a poienii, mărginită de pîlcuri, pe alocurea foarte compacte, de copaci. Urmează după aceea de o parte colina, din tufișurile căreia răsar, ici colea, acoperișuri de case, iar de cealaltă parte valea. În fond, unduiri de dealuri împădurite, apoi, în zare, dunga dințată și cenușie a unui munte stîncos, care se profilează pe albastrul nesfîrșit al cerului.

O mai fericită, surprinzătoare și totodată armonioasă și pitorească îmbinare între opera semeată, dar simplă și senină ca un gînd curat, a omului și natura colorată, sălbatecă și vastă, nu cred să se poată găsi aiurea.

Biserica nu este prea mare: măsoară 18 m în lungime, 8 m în lățime și 12 m înălțime, pînă la coama acoperișului, dar cuprinde, pe lîngă pridvor, toate cele trei încăperi — pronaos, naos și absidă — cerute de nevoile cultului oficiat pentru un număr relativ însemnat de credincioși. Frumoasă, pitorească, elegantă, ea se distinge nu atît prin arhitectura discretă, odihnitoare, a părților mai apropiate de scara și ochiul omului, cît prin înfățișarea mîndră și formele meșteșugit monumentalizate ale turnului clopotniță, care-și trimite cu semeție în înaltul cerului săgeata nemăsurat de lungă a coifului său.

Pridvorul, foarte îngust, este de tipul cu etaj. Rolul lui în compoziția structurală a bisericii nu diferă prea mult de rolul pe care-l joacă foisorul în compoziția casei țărănești. Împodobind fațada și apărînd intrarea, prin ordonanța ritmată a arcașelor lui, el leagă totodată în mod firesc, nesilit, trupul bisericii și spațiul ei ritual intern, monumentalizat, cu lumea dinafară, cu pămîntul și cu văzduhul.

Mai puțin vechi, majoritatea datează din veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea, bisericile de lemn din Moldova, sînt diferite și de cele din Țara Românească, și de cele din Transilvania. Planul lor, care interpretează în mod vădit forme caracteristice arhitecturii de zid, este trilobat și adesea partea dinspre apus era terminată, ca și cea dinspre răsărit, cu o absidă poligonală.

Biserica de lemn aflată azi în muzeul satului din București, unde a fost adusă din satul Răpciuni (înghițit în 1955 de apele lacului de acumulare de la Bicaz) este în această privință un exemplu tipic. Planul ei cuprinde trei încăperi: un pronaos, cu partea dinspre apus poligonală, un naos și o absidă pentru altar. Pronaosul este despărțit de naos printr-un perete de lemn cu deschideri largi, iar naosul de altar, prin nelipsitul iconostas, care este așezat înaintea liniei de demarcație a absidei, în așa fel ca între el și aceasta să se lase locul necesar amenajării celor două anexe: proscomidia și diaconiconul.

fig. 80, 81,
82,

Intrarea în biserică, situată pe latura dinspre miazăzi a pronaosului, este precedată de un spațios foișor de plan pătrat în care stâlpii, consolele, grinziile, rama care încadrează și pune în evidență intrarea în pridvor, ca și rama ușii din peretele pronaosului, împodobite cu nespuse de ingenioase și de frumoase ornamente și creștături, sînt construite solid din grinzi îmbinate și întărite cu cuie de lemn.

fig. 105

Prin tehnica lucrului și felul decorației, ca și prin elementele sale de bază — cum sînt foișorul, turnulețul-clopotniță de deasupra acestuia, acoperișul înalt, croit în patru ape, cu pante rezezi și streșini proeminente — clădirea păstrează toate trăsăturile tradiționale specifice arhitecturii populare de lemn.

Prin ideea acoperirii încăperilor cu bolți și mai ales prin felul și structura bolților, biserica din Răpciuni, ca și multe alte biserici moldovenești — cum sînt cele din satele Broșteni-Vatra Dornei, Dragomirești-Neamț ș.a. — prezintă în schimb particularitatea de a imita forme și procedee constructive caracteristice arhitecturii de zid. Este suficient, pentru a ne da seama de acest lucru, să avem în vedere forma rotunjită, improprie lemnului, a celor două cupole ridicate una pe pronaos și alta pe naos, care sînt construite din scîndurele legate între ele cu limbă și uluc pe un schelet de nervuri curbe, foarte asemănătoare ca concepție și înfățișare cu cupolele multor biserici de zid (de pildă Dragomirna lîngă Suceava sau Trei-Ierarhi din Iași).

fig. 82

Exemple remarcabile de bună și frumoasă arhitectură populară, bisericile de lemn îmbogățesc în mod considerabil patrimoniul artei naționale românești și constituie totodată pentru arhitecții și constructorii zilelor noastre, un prețios și nesecat izvor de învățăminte.

MATERIALE ȘI PROCEDEE DE CONSTRUCȚIE CARACTERISTICE ARHITECTURII POPULARE

*Fiecare individ își e gospodarul și meseriașul, poetul
și cîntărețul, țăranul și arhitectul.*

LUCIAN BLAGA
« Cultură minoră și cultură majoră »

Țăranul român, care în general este arhitectul și constructorul propriei sale case și al tuturor clădirilor anexe legate de ea, a folosit de-a lungul veacurilor, ca materiale de bază pentru realizarea acestor construcții, lemnul, piatra, pămîntul și cărămida.

Lemnul a fost folosit sub toate formele: de la trunchiul de copac curățat numai de ramuri, pînă la cele mai felurite ecarisate grinzi și mai fine elemente fasonate și cioplite. Principalele esențe întrebuițate în construcție au fost stejarul și bradul.

Piatra a fost utilizată în mod obișnuit sub formă de bolovani de rîu sau de cioplitură.

Pămîntul, material ieftin, la îndemîna omului avut ca și a celui nevoiaș, a fost folosit sub formă de *ciamur* (pastă clisoasă de lut amestecat cu apă, cu paie tocate sau cîlți și cu adaos de materii organice — balegă), sau sub forma de *clurpici* (cărămidă uscată la soare, făcută din pastă de ciamur presată în forme de cca 20 cm × 20 cm × 40 cm).

Cărămida, fabricată din pămînt galben special, presată și arsă, este un material de construcție pe care țăranul român a început să-l folosească abia către sfîrșitul veacului al XIX-lea și atunci numai în anume regiuni, în special în satele apropiate de orașe și de centre industriale.

Din punct de vedere al modului de construcție problemele tehnice esențiale ridicate în fața meșterilor populari au fost două: aceea a elementelor principale de susținere — elemente purtătoare (pereți, grinzi, stîlpi) — și aceea a elementelor susținute sau purtate (tavane bolți, streășini, învelitori).

Pereții. Pe lîngă rolul lor de elemente esențiale de susținere a tavanului și a întregului acoperiș, pereții îndeplinesc în construcție și funcția de a limita, de a separa și de a protegui contra intemperiilor un spațiu determinat, destinat să satisfacă anume cerințe ale unui program dinainte stabilit. Ei sînt făcuți fie dintr-un singur fel de material: lemn, pămînt, piatră, cărămidă, fie din mai multe feluri de materiale combinate: lemn și pămînt, lemn și cărămidă, piatră și lemn etc.

Pereți de lemn. Lemnul pentru confecționarea pereților se prezintă fie sub forma de bîrne groase, *drușți*, adică trunchiuri de copaci cojite dar nelucrate, fie sub formă de grinzi cioplite pe patru fețe « în patru dungi » de secțiune pătrată sau blăni late, numite « cio-

plitură», de secțiune dreptunghiulară. Legarea între ele a lemnelor la colțurile clădirii sau la întâlnirea unui *primez*¹ cu pereții exteriori, se face prin îmbinare după unul din cele două sisteme populare, numite: unul *în cheotori*, altul *în căței* sau *în chei*.

Sistemul *în cheotori*, diferențiat în cheotoarea *rotundă* sau cheotoarea *dreaptă*, după cum îmbinarea se face între birne rotunde sau grinzi cu patru fețe netede, este o îmbinare la jumătate lemn, capetele birnelor fiind petrecute în afara liniei pereților cu 15—20 cm. În cazul lemnelor cioplite *în patru dungi* capetele sînt adesea tăiate la nivelul pereților, sistemul de îmbinare numindu-se *în cheotoarea nemțească*, tehnică imitată probabil în Transilvania, după cea practică de meșterii sași. Se întilnesc adesea, mai cu seamă în construcția pereților de biserici, îmbinări făcute după sistemul numit *în coadă de rîndunică*, de trăinicie și forme desăvîrșite. Exemplele înfățișate în fig. 84 sînt în această privință suficient de lămuritoare și ne scutesc de alte comentarii.

Sistemul de îmbinare *în căței*, mai nou, este de fapt un mod de construcție al pereților inventat din nevoia de a economisi lemnul. Aici, elementul de susținere propriu-zis este de fapt constituit dintr-o serie de stâlpi-montanți, prinși vertical din cca 2 m în 2 m prin îmbinare cu cep, într-o grindă de bază. Pereții, care sînt mai mult o umplutură, sînt făcuți din blăni subțiri, *despicături*, îmbinate cu montanții *în limbă și uluc*, ulucul fiind scobit în montanți. Pereții se încheie în partea de sus cu un rînd de grinzi groase, așezate orizontal, care formează o ramă de legătură numită *cunună*.

Pereți de pămînt — ciamur sau de chirpici. Construcția pereților de pămînt — ciamur cere confecționarea în prealabil a unor cofrage ajutătoare, provizorii (pereții de scînduri subțiri așezați vertical și paralel, la o distanță unul de altul egală cu grosimea pe care urmează să o aibă peretele de pămînt: 40—60 cm). Pasta de ciamur, bine frămîntată, se toarnă între cofrage în straturi succesive de 20—40 cm grosime, bătîndu-se bine cu maiul. Sub efectul soarelui și al vîntului, ciamurul se întărește și se usucă în cîteva zile, căpătînd o consistență desăvîrșită și o rezistență apreciabilă.

Construcția pereților cu chirpici se face prin zidirea succesivă în asize (paturi) suprapuse a blocurilor de chirpici. Asizele orizontale formează linii paralele continue; rosturile verticale (liniile de contact dintre două blocuri alăturate), sînt discontinue, « țesute ». Aderența între blocuri se face în timpul construcției, prin udarea acestora cu apă sau cu pastă moale de ciamur.

Pereții construcției din ciamur sau din chirpici, folosiți pe scară întinsă în multe regiuni ale țării, au dat din punctul de vedere al rezistenței și al izolării contra temperaturilor excesive, rezultate foarte bune.

Zidărie de piatră, folosită în mod curent la pivnițe, la temelii, la partea pereților interiori de care se alipește vatra cu coș și, mai rar, la confecționarea pereților exteriori, este

¹ Perete despărțitor.

de regulă făcută din bolovani de rîu sau din cioplitură. Legătura dintre pietre, care sînt dispuse cu rosturile țesute, dar în formă neregulată, este făcută cu mortar de ciamur sau de var gras.

Pereții de lemn și pămînt. În foarte multe cazuri, lemnul în construcția pereților este combinat cu ramuri subțiri sau tulpine de arbuști, «nuiele», și cu mortar de pe pămînt lutos. În acest caz, pereții sînt formați din două elemente distincte: unul de susținere altul de umplutură. Elementul de susținere se prezintă sub forma unui schelet construit din grinzi orizontale, unele așezate jos în chip de tălpi, altele sus formînd «cununa», între care sînt fixați la colțuri și în dreptul prizezilor și al golurilor de uși și ferestre stîlpi verticali. Elementul de umplutură este format dintr-o împletitură de nuiele, țesută pe pari între grinzi și stîlpi, peste care este întins un strat gros de mortar de pămînt lutos, amestecat cu paie tocate și materii organice.

Pereții de lemn și cărămidă. Combinarea lemnului cu cărămidă în arhitectura populară este de dată relativ recentă. Procedul de construcție, folosit în acest caz, numit «în paiante» este asemănător cu cel folosit la confecționarea pereților din lemn și pămînt. Deosebirea constă în înlocuirea elementului de umplutură făcut din împletitură de nuiele și lipitură de lut cu zidărie de cărămidă și tencuială.

Casele, și în general toate construcțiile cu pereți de lemn făcuți din birne sau din schelet de grinzi și stîlpi cu panouri de umplutură confecționate din împletitură de nuiele lipite cu lut, nu au, cel puțin în exemplarele vechi, fundații. Pereții se ridică pe o ramă solidă de lemn, o *talpă*, făcută din grinzi întregi, rotunde sau cioplite, numite *groși*, *bălvani* sau *urși*. Pe terenul dinainte netezit, talpa este așezată fie direct pe pămînt, fie de cele mai multe ori, spre a împiedica umezirea și putrezirea lemnului, pe bolovani mari de piatră îngropați sub cele patru colțuri ale ramei. În acest caz spațiul dintre teren și tălpi se umple cu o zidărie de piatră uscată, iar cel dintre teren și podea cu moloz și pămînt bătătorit.

Cînd construcția nu poate fi așezată pe teren orizontal, talpa pereților este ridicată pe o fundație de zidărie de piatră. Adaptarea aceasta la teren îngăduie să se amenajeze sub casă, pe toată suprafața sau numai pe o porțiune, după caz, pivnițe sau cămări, depozite de ustensile și cotețe de păsări.

Grinzile. Pereții se încheie și se leagă între ei în partea de sus cu o serie de grinzi, unele principale, altele secundare. Se numesc principale grinzile care formează *cununa* pereților exteriori și cele care, legându-se cu acestea, încheie pereții transversali interiori. Numărul grinzilor principale corespunde deci cu numărul pereților clădirii. Capetele lor, cioplite frumos sub formă de consolă, se prelungesc în afara pereților, pe ele sprijinindu-se streășina. Între grinzile principale, transversal și paralel cu ele, sînt așezate la distanță de

0,80 m—1,00 m una de alta, grinzile secundare, care sînt elemente susținute, dar totodată și susținătoare, ele formînd osatura tavanelor și a podelei podurilor.

Cînd casa are prispă, grinzile principale ca și cele secundare ale tavanelor se prelungesc și peste spațiul limitat de aceasta. Spre a acoperi în condiții mulțumitoare distanța adesea destul de mare, între peretele casei și marginea prispei, sistemul acesta constructiv a fost întregit cu o grindă specială, numită, după poziția și importanța pe care o are în compoziția fațadei, *fruntar*. Legat prin îmbinare dreaptă, la jumătate lemn, cu grinzile principale pe capetele cărora se sprijină, fruntarul susține la rîndu-i grinzile tavanului și o parte din greutatea acoperișului. Sistemul constructiv al prispei este clar, simplu și de foarte bun efect plastic.

fig. 86

Stîlpii și colonatele. Dacă peretele unei construcții este chemat să îndeplinească numai funcția de suport nu și pe aceea de a închide și protegui un spațiu, el poate fi înlocuit cu o serie de puncte izolate de sprijin, stîlpi sau colonete, legate între ele în partea de sus printr-o grindă sau prin arce, iar în partea de jos, dacă soliditatea clădirii o cere, printr-o fundație sau talpă comună.

Confecționați din lemn, stîlpii, care pot avea forme și secțiuni foarte variate, sînt de regulă subțiri și tăiați totdeauna dintr-o singură bucată de lemn, de esență tare: stejar, pîn, nuc; bradul este mai rar folosit. În compoziția prispelor, unde joacă și un rol decorativ deosebit, ei sprijină în mod obișnuit capetele prelungite ale grinzilor principale, în care se îmbină cu cep. Adesea însă, cînd distanța dintre pereții transversali ai casei (deci între grinzile principale) este prea mare, ordinea stîlpilor intermediari se schimbă, adăugîndu-se alții suplimentari, care sînt chemați să sprijine de data asta fruntarul, în care se îmbină direct. (Vezi fațada principală a casei Cumpănașu din satul Bărbătești — Gorj.

fig. 29 și 86

La casele boierești mai vechi, care sînt opere tot ale unor meșteri populari, precum și la unele case țărănești construite în prima jumătate a veacului nostru, pe măsura răspîndirii cărămizii ca material principal de construcție, au apărut în compoziția foișoarelor și a prispelor și stîlpi de zidărie. Scunzi, de secțiune pătrată sau circulară, stîlpii de cărămidă sînt legați între ei fie prin grinzi drepte, *temee* — așa cum este cazul îndeobște la parterul caselor cu două caturi, cu prispă la etaj — fie prin arcade în plin cintru sau polibombate, soluție adoptată în general la foișoarele caselor boierești mai vechi și la prispele caselor țărănești de dată mai recentă.

fig. 85

Tavanul și bolta. Pentru a acoperi și limita în înălțime spațiul unei încăperi, arhitectura populară a folosit cele două sisteme clasice, cunoscute în toate arhitecturile: tavanul și bolta.

Tavanul este construit dintr-o serie de grinzi așezate paralel la distanța de 0,80—1,00 m. unele de altele și sprijinite pe pereții lungi ai încăperii. Peste aceste grinzi transversale sînt bătute în sens invers scînduri groase, îmbinate între ele în sensul lungimii,

de regulă prin tăieturi la jumătate lemn, fiecare scîndură avînd două *încrestături*: una pe fața inferioară, alta pe fața superioară. Există, mai cu seamă în casele mai noi, și tavane înfundate, netede, construite prin fixarea pe fețele inferioare ale grinzilor a unei rețele de șipci și trestie, peste care este întins un strat subțire de tencuială de pămînt lutos, de ipsos etc.

Bolțile, folosite de regulă la acoperirea încăperilor de biserică mai mult cu scopul de a monumentaliza spațiul, sînt construite din material lemnos, corzi și scînduri, potrivit tehnicii de lucru a lemnului, dar după forme care în deobște sînt caracteristice bolților realizate din zidărie de cărămidă sau piatră. Se întîlnesc astfel în arhitectura bisericilor de lemn bolți semicilindrice, bolți constituite din panouri curbe și chiar cupole pe nervuri (Exemple: bisericile de lemn moldovenești din satele Răpciuni și Dragomirești).

La **pivnițele** din Gorj (clădiri din lemn așezate pe sol), tavanul are uneori o înfățișare specială. Pereții de birne ai construcției își păstrează linia verticală pînă la nivelul obișnuit al tavanului; de acolo, fiecare șir de birne suprapuse este așezat mai spre centrul încăperii. Astfel, treptat, tavanul, alcătuit din birne, pe măsură ce se înalță se apropie de un punct central, dînd naștere în cele din urmă unui plafon asemănător cu un trunchi de piramidă. Pe deasupra se așază apoi un acoperiș din paie și corzi de viță, rămase după tăierea viței, primăvara. Construcția capătă astfel în partea superioară un aspect particular rotunjit.

Streașina. Elementul constructiv desemnat în arhitectura populară cu numele de streășină, care are menirea să apere casa contra umezelii îndepărtînd apele provenite din ploii și zăpezi, este compus din capetele grinzilor principale, prelungite în afara liniei pereților — capete numite *cosoroabe* sau *costoroabe* — și dintr-o serie de 3—4 blăni de lemn late, așezate în lung pe aceste capete și îmbinate între ele la jumătate lemn sau suprapuse.

Adesea blana care încheie streășina spre exterior are marginea profilată. Practica aceasta, născută din dorința de înfrumusețare a elementului constructiv, este extinsă în cazul unor clădiri de importanță mai mare, cum sînt îndeobște bisericile de lemn, la toate blănilor menite să apere și totodată să constituie un coronament de efect al pereților. Profilatura, o succesiune de creștături care ușurează și în același timp subțiază treptat blana către margine, are aici și rolul de a deplasa spre perete, care este punctul principal de susținere, centrul de greutate al grinzilor, asigurîndu-le în felul acesta o mai mare și mai temeinică stabilitate.

Exemplul înfățișat în fig. 87, provenind de la biserică de lemn Sf-ții Petru și Pavel din Cîrlibaba județul Suceava, pune foarte bine în evidență însușirile particulare ale acestei profilaturi care, continuată de la o blană la alta, imprimă streășinei aspectul unei frumoase și bogate cornișe.

Acoperișul. Nici tavanul, nici streășina, nici bolta nu pot ele singure să protegiască edificiul contra intemperțiilor. Toate aceste elemente constructive de limitare și acoperire a unui spațiu au ele înșile nevoie să fie protegute. Funcția aceasta o îndeplinește acoperișul.

Forma obișnuită a acestui important element constructiv, care joacă un rol de seamă în determinarea fizionomiei întregului edificiu, este aceea pe care meșterii populari o numesc *în patru ape*. Ea sugerează imaginea unei prisme drepte, triunghiulare, culcată orizontal pe una din fețe și tăiată la capete cu două plane înclinate invers, sub același unghi. Este vorba deci, în realitate, de un prismatoid rezultat din intersecția a patru plane înclinate sub același unghi, care, intersectându-se, dau patru suprafețe plane: două triunghiulare, corespunzătoare celor două laturi înguste ale clădirii și două trapezoidale, corespunzătoare laturilor lungi.

Există în Transilvania exemple în care apele triunghiulare sînt înclinate sub unghiuri mai deschise decît cele ale apelor trapezoidale. În regiunile din centrul și dinspre granița de apus a țării — Banat, Cluj — precum și în unele sate de pescari din Dobrogea, există acoperișuri de case românești, construite sub înrîurirea formei obișnuite, numai cu două fețe, pe care o folosesc și în mod curent meșterii naționalităților conlocuitoare: sași, șvabi și lipoveni. Forma aceasta, numită *în două ape*, este mai simplă, mai puțin atrăgătoare, dar mai ușor de construit. În locul celor două *ape* triunghiulare, înclinate, pereții înguști ai clădirii sînt înălțați vertical și pînă la ei sînt prelungite de asemenea și *apele* corespunzătoare pereților lungi. În felul acesta, acoperișul, de forma unei prisme drepte, triunghiulare, culcată orizontal pe una din fețe, este format din două suprafețe dreptunghiulare înclinate, care încadrează, de o parte și de alta a laturilor înguste ale clădirii, doi pereți drepți, ca două frontoane triunghiulare.

Structural, acoperișul este format dintr-un schelet de lemn *căpriorială* — căpriorii fiind dispuși în linii paralele între streășină și coamă — și din *lefi* — prăjini subțiri așezate orizontal peste care este fixat materialul propriu-zis de învelitoare: șindrila, paie, trestia, olanele sau, pentru vremurile mai apropiate de noi, țiglele și tabla.

Căprioriala, așa cum o arată numele însuși, este constituită dintr-o serie de lemne subțiri, de regulă rotunde, *căpriori*, sprijinite sus pe o coamă, *leaț de creastă*, susținută de doi stâlpi verticali, *poți*, iar jos pe *cosoroabe* și pe blana extremă a streășinei. În construcțiile simple, fără streășină orizontală, căpriorii, ale căror capete prelungite formează, împreună cu învelitoarea respectivă o poală protectoare a clădirii, se sprijină direct pe *cunună*. *Leții* sau *lenteții* — lemne subțiri despicate — sînt bătuți pe căpriori orizontal, în coroane paralele succesive, la distanțe mai mari sau mai mici, după dimensiunile și cerințele materialelor folosite la învelitoare.

fig. 88

Cercetarea materialelor de construcție folosite de meșterii populari de-a lungul veacurilor lămurește și problema legăturii dintre clădire și locul în care a fost ea ridicată. Astfel, o simplă așezare pe o hartă a diferitelor construcții realizate din feluritele materiale pe care le-a folosit arhitectura populară în evoluția ei, ne arată că, spre deosebire de clădirile importante orășenești și de edificiile monumentale ale arhitecturii religioase și civile, care, în majoritatea lor vădesc o accentuată independență față de materialele locale, con-

strucțiunile populare, ori care ar fi importanța lor, sînt totdeauna strîns legate de mediul geografic înconjurător.

Casa cu pereții construiți din birne de lemn domină toată regiunea muntoasă și deluroasă a țării, unde pădurile se țin lanț; în Oltenia, Muntenia și Moldova ea ocupă întreaga fișie muntoasă și deluroasă de la poalele Carpaților, iar în Transilvania, cu excepția Banatului și a îngusteii cîmpii din lungul graniței de apus, întreaga regiune, din Maramureș pînă în munții Apuseni și Carpații meridionali și orientali, amestecîndu-se pe alocurea cu casa construită din alte materiale locale, mai ieftine.

Ca și bisericile de lemn, atîta vreme cît pădurile nu începuseră să dispară prin defrișare, casele din lemn erau răspîndite în trecut departe în cîmpie pînă la Dunăre în partea de miazăzi a Țării Românești, cît și în nordul Transilvaniei.

Casa cu schelet de lemn și pereții de umplutură construiți din împletitură de nuiele și lipitură de pămînt lutos, amestecat cu paie tocate și materii organice, este răspîndită în mai toate regiunile de cîmpie și de-a lungul văilor mari de rîuri: Mureș, Tîrnave, Olt, Ialomița, Siret, unde pădurile sînt mai rare și nu în proprietatea țăranilor (lemnul este scump), dar unde se găsesc totuși lunci cu arbuștri care dau ramuri flexibile mult mai ușor de procurat.

Casa cu pereții construiți din pămînt bătut (ciamur) și din chirpici este răspîndită în cîmpiile bogate în pămînt lutos, în Banat, pe fișia de teritoriu din lungul graniței de apus, în cîmpia Dunării și în Dobrogea.

Același lucru se constată și pentru materialele folosite ca învelitori: șindrila sau drașița (scîndurele subțiri și scurte de lemn de esență moale), sau șița (un fel de șindrila lungă), sînt folosite în ținuturile muntoase și deluroase; paie, în cîmpie (dar în trecut și în regiunile în care materialul de construcție era lemnul, întrucît șindrila era scumpă); trestia și papura, în satele din preajma lacurilor sau a bălților Dunării.

PLASTICA ARHITECTURALĂ ȘI DECORATIVĂ

Natura e stilizată; ea își pierde contururile proprii ca să treacă la multiplicitatea capricioasă a liniilor reprezentative pe care fiecare suflet rustic, plin de o poezie îndrăznească și gingașă în același timp, le poate schița, înlănțui și orîndui după voia lui.

NICOLAE IORGA

„Arta populară și arta istorică a românilor“

Oricare au fost materialele de construcție folosite și modul de execuție aplicat în scopul realizării feluritelor clădiri pe care le-au conceput, sînt rare cazurile în care meșterii populari s-au mulțumit numai cu simpla satisfacere a nevoilor materiale impuse de un anume program.

Principiul, formulat de teoreticienii arhitecturii monumentale, potrivit căruia o adevărată operă arhitecturală trebuie să aibă un dublu scop: a) să răspundă în mod perfect nevoilor pentru care a fost făcută; b) să insufle plăcere și satisfacție ochilor și spiritului, a fost observat și realizat cu prisosință și de meșterii populari.

Formulat pe scurt, scopul urmărit de meșterii populari, ca și de arhitecții instruiți ai trecutului, a fost deci același: realizarea utilului și îmbinarea lui cu frumosul.

Frumosul în arhitectura populară este legat în primul rînd de modul de așezare a casei (și în general a întregii gospodării) și de încadrarea ei în peisajul înconjurător; în al doilea rînd, de satisfacerea unor anume condiții în stabilirea raporturilor de mărime dintre diferitele părți ale construcției și de înfrumusețarea, prin modul de proporționare, de fasonare și de împodobire cu anume decorații a acestor părți, precum și a diferitelor elemente constructive.

Obținerea frumosului prin respectarea condițiilor care duc la realizarea lui nu sînt însă, la meșterul popular, o chestiune de cunoaștere prealabilă și de aplicare a unor anume legi de genul celor care au generat într-o lungă evoluție creația cultă.

Elementele de bază pe care le avem în vedere atunci cînd voim să desprindem secretul frumosului din arhitectura populară sînt: modul de așezare și de încadrare a construcției în peisajul înconjurător: simetria sau asimetria dintre volume, proporția și decorul.

Așezarea. În cadrul satelor *împrăștiate* și *răsfirate*, pe lângă alegerea locului celui mai potrivit, care îngăduie locuinței să se integreze dacă nu chiar să se identifice cu peisajul înconjurător, preocuparea de seamă este aceea a așezării casei cu fațada principală, de obicei cea lungă, spre soare, spre miazăzi. În felul acesta se realizează iluminarea în cele mai bune condiții a încăperilor și se accentuează jocul de umbră și lumină, mai cu seamă la casele cu prispe sau foișor.

În satele *adunate* sau chiar în cele *răsfirate*, prin care trece un drum principal, acesta a atras casele către el. În majoritatea cazurilor, în această situație, locuința este așezată cu una din laturi paralelă cu linia drumului și de multe ori, pe una din laturi, cînd drumul are direcția

răsărit-apus, se sacrifică chiar avantajul soarelui, prin dispoziția fațadei principale spre apus, spre răsărit sau chiar, dar foarte rar, spre mieznoapte. Așezarea aceasta îngăduie, pe lângă o circulație lesnicioasă între casă și uliță și o punere în evidență a fațadelor în cadrul întregului sat.

Simetrie și proporții. Observarea de către meșterii populari a unor anume feluri de a combina și ordona diferitele părți componente ale unei clădiri poate fi desprinsă atât din analiza planului, cât și din studierea fațadelor și a volumelor construite.

Analiza planului ne îngăduie să determinăm vechimea aproximativă, regiunea căreia aparține clădirea și chiar naționalitatea meșterului sau a aceluia pentru care a fost construită casa. Așa cum s-a putut ușor deduce din prezentarea felurilor clădiri, casa din ținuturile muntoase și deluroase ale Olteniei este altfel compusă în plan decât casa regiunilor asemănătoare din punct de vedere geografic din Transilvania sau din Muntenia. De asemenea, casa țăranilor români din Transilvania este supusă altor reguli tradiționale de compoziție decât casa construită de meșterii naționalităților conlocuitoare pentru nevoile de viață ale acestora.

În general vorbind, planul caselor vechi, chiar și al aceluia care au fațada precedată de o prisă dreaptă, vădește o preferință accentuată către forme asimetrice. Asimetria, care rezultă din dimensionarea îndeobște diferită a încăperilor componente — în tipul cu două camere tindă este mai mică, iar în tipul cu tindă și două camere, una din camere este aproape totdeauna mai mare — este acuzată fie prin adăugirea, pe una din părțile înguste, a unei cămări, de cele mai multe ori sub panta prelungită a acoperișului, fie prin prezența unui foișor, așezat totdeauna lateralnic. În schimb, locuințele mai puțin vechi, îndeobște cele construite după 1900, marchează o tendință netă către simetrie: foișorul, care și-a pierdut vechea lui funcție devenind element de apărare și de evidențiere a intrării, este așezat în mijlocul fațadei.

fig. 90

Dar gustul pentru compoziția asimetrică se constată totdeauna în cadrul gospodăriilor. Chiar tipul *ocolnic*, atunci când are o formă geometrică regulată, nu ne înfățișează o simetrie perfectă nici ca traseu în plan, nici ca volume construite, dispuse de o parte și de alta a axei de compoziție. Cu atât mai puțin putem vorbi de o simetrie în compunerea planurilor gospodăriilor obișnuite, în cadrul cărora, dacă se observă adesea o dispoziție regulată a clădirilor — laturile unora fiind în prelungire, perpendiculare sau paralele cu laturile celorlalte — nu poate fi vorba însă niciodată de o grupare făcută după o ordine prestabilită, abstractă. De altfel, mai totdeauna, fiecare generație adaugă gospodăriei moștenite un acaret, înlocuiește pe altul și adesea își mărește locuința modificând-o într-un sens sau altul, după propriile nevoi, adesea în schimbare ele însele.

Dacă din toate cele arătate pînă acum se pot trage unele concluzii asupra regulilor de compoziție, dintre acestea una se desprinde cu mare claritate: adaptarea și subordonarea arhitecturii la nevoile reale ale omului. Varietatea, asimetria și gustul pentru pitoresc apar astfel în opera meșterilor populari ca o expresie a vieții însăși.

Tendința aceasta spre asimetrie și pitoresc, se desprinde nu numai din modul cum sînt distribuite încăperile unei clădiri și clădirile în cadrul unui ansamblu, ci și din felul cum sînt

compuse fațadele. În primul rînd, repartiția gurilor este făcută nu după anume principii de simetrie, ci după funcția încăperilor și nevoile reale de iluminare și acces: într-o parte, la camera de locuit, o fereastră mare sau două grupate, de cealaltă parte, la o încăpere mai mică sau la o cămară de provizii, o fereastră mică; cîteodată o singură ușă, alteori două sau trei. Același lucru se poate spune și despre dispoziția stîlpilor care intră în compoziția prispelor. De regulă, stîlpii corespund grinzilor principale. Acestea, la rîndul lor, corespund pereților transversali ai casei și cum pereții în majoritatea cazurilor nu sînt dispuși la distanțe egale (planul nu este simetric), la fel și stîlpii. Aceasta nu înseamnă însă că folosirea unei ordonanțe simetrice este exclusă. Cînd distanțele dintre grinzile principale sînt prea mari și pentru susținerea *fruntarului* numărul stîlpilor se înmulțește, dispoziția acestora tinde totuși să respecte un ritm uniform, care dă impresia, dacă nu duce chiar la simetrie. Un exemplu între altele de acest fel îl întîlnim la casa *Cumpănașu* din satul Bărbătești (vezi fig. 29). Alteori, dispoziția simetrică a stîlpilor prispei este căutată, chiar dacă planul nu este perfect simetric, cum este cazul caselor construite pe soclu înalt de zidărie din regiunile deluroase ale Munteniei. Tratarea simetrică a fațadei principale este însă o regulă generală pentru casele cu plan simetric de tip nou.

În modul de tratare a fațadelor putem deci desprinde ca trăsături generale: pe de o parte tendința către o dispoziție asimetrică, mai pitorească, în clădirile vechi și, invers, un gust accentuat pentru o simetrie, adesea rece, caracteristică locuințelor mai noi; pe de altă parte, un simț deosebit al echilibrului, concretizat în două formule aplicate deopotrivă și clădirilor vechi și celor noi.

În prima din aceste formule, care este cea mai răspîndită, ideea echilibrului se bazează pe accentuarea legăturii clădirii cu natura înconjurătoare. Elementul care acuză această legătură și sugerează totodată faptul că ne găsim la nivelul solului și în plină natură, este prispa.

fig. 89

În a doua formulă, se folosește principiul trecerii gradate, de jos în sus, de la greu la ușor, de la solid la forme deschise, aeriene. În acest caz, ideea echilibrului tinde să fie exprimată în primul rînd prin legătura clădirii cu solul pe care se ridică și numai în al doilea rînd cu natura înconjurătoare. Exemple numeroase de felul acesta întîlnim în regiunile deluroase ale Munteniei, unde locuințele sînt ridicate pe un soclu puternic de zidărie masivă, înalt, adesea cît un adevărat parter.

fig. 91

Formula aceasta, susceptibilă să creeze și remarcabile efecte de contrast, este folosită în casele boierești ale Olteniei și Munteniei, opere ieșite tot din mîna unor meșteri populari.

În sfîrșit, o altă problemă care se poate pune în legătură cu frumosul și cu atracția pe care o exercită asupra ochiului nostru formele arhitecturii populare, este aceea a rapoartelor și a proporțiilor. Din acest punct de vedere nu pot fi căutate în concepțiile meșterilor populari rafinate de gîndire de genul celor recomandate arhitecților instruiți de către esteticienii și teoreticienii de artă: anume, determinarea cu ajutorul numerelor sau prin aplicarea formulelor geometrice, a rapoartelor armonioase dintre dimensiuni, capabile să ducă la o bună proporționare a clădirilor proiectate de ei. Cu toate acestea, operele arhitecturii populare, în marea lor

majoritate, nu sînt lipsite de calitate în ceea ce privește echilibrarea armonioasă a diferitelor părți din care sînt compuse, echilibrare datorită căreia ele apar mai frumoase.

Modul și natura decorației de care vom vorbi îndată, contribuie de bună seamă în mare măsură la sporirea acestui efect, dar faptul se datorește în primul rînd dimensiunilor pe care clădirea le are în plan și în elevație și raportului armonios care există între aceste dimensiuni. Astfel, în cele mai reprezentative exemplare păstrate, cele care la prima vedere apar ochiului mai frumoase și mai atrăgătoare, se verifică chiar existența unor rapoarte și proporții judicioase, adesea chiar din cele mai subtile.

Vom da în cele ce urmează, alese la întîmplare dintre clădirile ce se impun ca frumoase de la prima vedere, cîteva exemple foarte semnificative de acest fel.

Existența la aceste clădiri în primul rînd a unor rapoarte simple, comensurabile, se verifică atît în plan cît și în elevație.

Raportul dintre cele două laturi ale patrulaterului planului este în casele frumoase mai vechi, $\frac{1}{1}$, $\frac{2}{3}$ sau $\frac{3}{4}$. Întîlnit la multe case țărănești modeste, ca cea din satul Buzdular în

fig. 92

județul Hunedoara, raportul $\frac{1}{1}$ (planul înscris într-un pătrat), se păstrează în general la toate clădirile construite cu oarecare largheță. Exemple, casele: *Șincai* din Cătunul-Popii din Județul

fig. 94

Argeș, *Tîrcă* din Olănești-sat. Mai frecvente în casele țărănești sînt rapoartele $\frac{2}{3}$ (casa *Ciolofan*

fig. 95

din satul Brădiceni — Gorj) și $\frac{3}{4}$ (casa *Grosan* din satul Livezile — Hunedoara). În casele mai noi — construite către sau după 1900 — raportul acesta este statornicit îndeobște la $\frac{1}{2}$.

În elevație se remarcă în primul rînd raportul dintre înălțimea fațadei pînă la streășină și înălțimea acoperișului, raport care caracterizează pe de o parte vechimea, pe de alta regiunea. Raportul acesta este la casele vechi din regiunea muntoasă $\frac{1}{2}$ (casa din satul Buzdular), iar la

fig. 96

cele din regiunea deluroasă $\frac{2}{3}$ (casa *Bădanei* din satul Cornești — Gorj) sau $\frac{3}{2}$ (casa *Fl. Niculescu* din Ocnele Mari) sau, în sfîrșit, $\frac{1}{1}$ (casa din satul Cătunul-Popii). La casele mai noi din

fig. 93

regiunea de cîmpie și din Dobrogea, raportul acesta este îndeobște $\frac{2}{1}$ (casa de pe strada Vînători din Mangalia). Rapoarte de același gen — adică simple, avînd o comună măsură, se pot stabili și între diferitele părți componente ale fațadelor. Astfel, la casa de pe strada Vînători din orașul Mangalia, simetriei perfecte a planului, care e în concordanță cu funcția clădirii (locuința este destinată vieții asemănătoare dar independente a două familii), îi corespunde o simetrie nu mai puțin perfectă în fațadă; elementul central cu cele două intrări se repetă, ca dimensiuni, de cîte două ori de o parte și de alta. La casa *Tîrcă* din Olănești-sat, raportul

dintre lungimea și înălțimea fațadei este de $\frac{16}{9}$ iar cel al înălțimii parterului (inclusiv balustrada prispei, care fiind plină se leagă intim de volumul parterului) la golul prispei $\frac{6}{3}$ unități asemănătoare. La casa *Bădanei* din Cornești — Gorj, raportul dintre lungimea și înălțimea fațadei este $\frac{7}{2}$, cel dintre lungimea fațadei și înălțimea acoperișului, $\frac{7}{3}$, iar cel dintre înălțimea fațadei și cea a acoperișului, $\frac{2}{3}$.

Mai surprinzătoare și explicabile doar ca intuiiri ale unor anume legi matematice sau fiziologice ale frumosului din partea unor deosebit de dotați meșteri populari sînt rapoartele subtile de medie și extremă rație (proporția de aur) sau de medie armonică, pe care le putem stabili în mod riguros la unele din componentele citorva case a căror deosebită frumusețe arhitecturală este recunoscută ca atare de oricine.

Astfel, la mai sus amintita casă a *Bădanei* din Cornești—Gorj, silueta longitudinală a clădiri se înscrie într-un dreptunghi ABCD, în care raportul $\frac{AD}{AB} = \frac{1}{1,618}$ (proporția de aur). În cadrul acestei siluete, apărătoarea intrării (pridvorul), desparte dreptunghiul ABCD într-un pătrat, GBCH și un al doilea dreptunghi, AGHD, în care raportul laturilor $\frac{AG}{GH} = \frac{1}{1,618}$ adică aceeași proporție de aur, de care se apropie și raportul laturilor $\frac{AE}{AG}$.

fig. 96

La casa *Mătase* din Răpciuni — Ceahlău, în timp se dimensiunile planului (lungimea și lățimea) erau în raportul $\frac{2}{3}$, laturile dreptunghiurilor ABCD și EFGH în care se înscriau respectiv siluetele fațadelor lungi și aceea a foișorului, se găseau unele față de altele în raportul $\frac{1}{1,618}$, corespunzător numărului de aur.

fig. 98

Un alt exemplu grăitor de bună și foarte subtilă proporționare ni-l oferă casa *Cartianu* din Cartiu-Gorj. Aci alături de rapoartele simple, comensurabile, dintre părți, întîlnite și la exemplare citate mai sus, înălțimea totală a fațadei principale IH_1 se găsește față de înălțimea AD, măsurată pînă la balustrada prispei și de lungimea AB a aceleiași fațade, în raportul: $IH_1 = \frac{2 \cdot AD \times AB}{AD + AB}$ (numeric, în metri $8,80 = \frac{2 \times 6,60 \times 13,20}{6,60 + 13,20}$ adică înălțimea totală a fațadei este media armonică dintre înălțimea la balustrada prispei etajului II și lungime. Pe de altă parte, albul dominant al [fațadei, suprafața EFGH, are forma unui dreptunghi în care raportul laturilor $\frac{EH}{HG} = \frac{1}{1,618}$ (proporție de aur).

fig. 97

Nu este cazul să extindem mai mult analiza noastră. Exemplele citate sînt suficiente spre a arăta că frumusețea care poate fi explicată prin constatări « a posteriori » de genul celor

înfățișate mai sus în arhitectura atîtor edificii celebre, se verifică întocmai și în operele arhitecturii populare.

Decorația. Alături de încadrarea în peisaj și de respectarea unor principii de estetică în arhitectura propriu-zisă a clădirilor: simetrie, rapoarte, proporții etc., a căror realizare ține mai mult de intuiția meșterilor populari decît de raționament, decorația este aceea care, în mod permanent și înadins a fost folosită la înfrumusețarea arhitecturii.

În afară de coliba temporară a păstorului și de bordeiul săracului, sînt rare casele și anexele gospodărești ale căror părți componente și elemente constructive să nu fie măestrit fasonate și frumos împodobite cu ornamente.

Mai întii, la împrejmuirea curții, lemnul, folosit sub formă de uluci așezate în construcție vertical, este aproape totdeauna lucrat cu deosebită grijă și artă. Scîndurile sînt tăiate după desene variate, care redau, stilizate, aspecte din flora ținutului. În numeroase sate din Oltenia, ca și în unele regiuni din Ardeal, atenția cioplitorului în lemn se îndreaptă în mod special asupra porții, care, despărțită în *poartă* pentru care și *porțișă* pentru oameni, este prinsă la partea superioară sub un acoperiș unitar, întreaga construcție luînd aspectul unui adevărat arc de triumf rustic.

fig.100, 101

Exemplare ca acelea din Curtișoara — Gorj sau din Ieud în Maramureș de pildă, construite din lemn masiv de gorun, pun în evidență nu numai concepția clară a formelor, atît de potrivite scopului și atît de atrăgătoare, dar și varietatea modelelor ornamentale, precum și măiestria cu care sînt realizate.

În acest domeniu, ca și în acela al locuințelor, folosirea experienței acumulate în arhitectura naționalităților conlocuitoare a dat în realizările unor meșteri români din Transilvania sinteze de o frumusețe și bogăție surprinzătoare, cum e, de pildă, poarta unei gospodării din satul Bisericiani lingă Odorhei.

fig. 99

O atenție asemănătoare acordă țăranul lemnului ori unde intră în construcție și este lăsat aparent. Parmaclicul scărilor și al prispei, stîlpii, grinzile, fruntarul, ieșiturile streășinii, anume părți din acoperișul de șindrila, într-un cuvînt toate elementele și suprafețele susceptibile să primească o formă deosebită și un decor, sînt din belșug fasonate și împodobite cu cele mai variate modele de creștături.

Pentru o mai bună înțelegere a valorii formelor pe care meșterii populari le-au dat elementelor constructive — respectiv și celor de umplutură — și pentru precizarea rolului pe care îl joacă aceste forme și ornamentele care le însoțesc în completarea frumuseții specifice operelor de arhitectură, să cercetăm sumar, din acest punct de vedere, cîteva din trăsăturile particulare ale celor mai de seamă părți din care se compune o clădire.

Acoperișul. Forme grațioase sînt date în special părții care determină în mare, fizionomia generală a întregului edificiu, acoperișului, atunci cînd se folosește ca material de învelitoare șindrila. Se remarcă în acest caz rotunjirea măestrită a colțurilor — *muchii* și *dolii*. Este vorba aci, în primul rînd, de o necesitate constructivă, dictată de forma și natura

materialului, care nu îngăduie intersecții de planuri după linii drepte. Dificultatea, înlăturată cu măiestrie, a dus la obținerea unui efect estetic. Felul cum este rezolvată rotunjirea colțurilor, însoțită adesea de o frângere a pantei printr-o îndulcire gradată a ei către streășină, denotă o îndemnare și un simț artistic deosebit.

Frumoasă prin formă, învelitoarea este înfrumusețată și mai mult prin creșterea după diferite modele a capetelor vizibile ale șindrilor, prin modul lor de așezare și prin punerea în evidență — lucrul acesta se întâmpla cel puțin în casele vechi — a cuielor de lemn folosite la fixarea șindrilor. Cuiile acestea aveau capul fasonat în forma unei prisme de 4—5 cm înălțime și formau pe acoperiș o serie de coroane succesive de un deosebit efect decorativ. Elementul de încoronare a acoperișului, *coama*, se bucură în unele cazuri, mai cu seamă în satele din partea de mijloc și de miazănoapte a Olteniei, de o atenție cu totul deosebită. În contrast cu *muchiile* și *doliile*, care sînt totdeauna moi (rotunjite), coama este ascuțită și pusă în evidență de un șir de șindri ridicate peste nivelul acoperișului. Și aci o formă constructivă este speculată cu artă în favoarea unei înfățișări grațioase. În adevăr, șirul de șindri care formează o creastă ridicată peste coamă se găsește așezat totdeauna pe versantul acoperișului îndreptat spre partea de unde bat vînturile dominante. În felul acesta ploaia și zăpada, spulberate de vînt nu pot pătrunde sub acoperiș. Dar, pentru a se obține prin acest procedeu constructiv o încoronare de efect a clădirii, partea superioară a șindrilor ce depășesc coama este decupată în chip de ornamente, multe sub forma unor păsări stilizate (țărani gorjeni numesc chiar aceste șindri *ciocîrlani* sau *cîrstei*). Ciocîrlanii — expresie care nu se referă numai la un anume fel de șindrilă, ci la toate acelea care compun creasta — prezintă forme foarte variate, ce vor să reprezinte, cînd nu sînt simple tăieturi geometrice (pătrate, romburi, triunghiuri), figuri stilizate de păsări (ciocîrlani, cocoși, gîște, vrăbii), de animale (cap de cal, cap de urs sau cap de șarpe), de oameni, flori sau felurite obiecte simbolice (cruci, pistornice etc.).

Remarcăm, în așezarea acestor elemente decorative pe creasta acoperișului, respectarea în general a principiilor pe care se bazează distribuția, într-o compoziție de tip popular a elementelor decorative: simetrie, repetare a motivului și alternanță. *Ciocîrlanii* sînt orînduiți pe creastă în unități decorative, alcătuite fiecare din trei sau cinci exemplare, din care două — respectiv patru — sînt de același fel și unul de alt fel. Unitatea decorativă se compune simetric, luîndu-se ca ax de simetrie exemplarul deosebit, care are el însuși o formă simetrică. Adesea, aceste grupuri de unități sînt așezate la rîndul lor simetric față de o formă sau de un element central, plasat la mijlocul coamei.

fig. 102

Punctele de întîlnire a coamei cu vîrfurile acoperișului sînt puse în evidență de un element special: lemnul vertical în jurul căruia se încheie căpriorii apelor înguste, numit, după forma care i se dă, *bold*, săgeată, cuiu, sulită sau țepă.

Înalt — în unele cazuri ajunge la 2,00 m — *boldul*, convertit și în obiect de podoabă, capătă înfățișări felurite (de genul celor deja semnalate) și este în general decorat cu creștături pe toate fețele. În clădirile mai recente, sub înrîurirea noului material de acoperit, mai practic dar mai urît, pe unele acoperișuri, chiar de șindrilă, apar în locul *boldurilor* de lemn baloane

fig. 103

de tinichea completate cu păsări și drapele decupate din același material, pe care sînt însemnate inițiale sau anul cînd s-a construit casa.

Marea măiestrie a meșterilor populari și măsura deosebitului lor simț estetic se afirmă în mod special în arhitectura celor două esențiale elemente de podoabă a fațadelor; prispa și foișorul și în dispoziția și decorația cu cioplituri și înflorituri a pieselor de lemn aparent care compun aceste elemente: stîlpi, colonete, grinzi, parmaclîcuri etc., care, prin formele lor și prin motivele decorative care le împodobesc, imprimă casei caracterul ei regional.

Stîlful și coloneta. Piese esențiale ale prispei, respectiv foișorului, acele care contribuie la sporirea gingășiei și a efectului estetic al acestor părți de podoabă a casei și dau, mai bine ca orice, măsura artei de a împodobi cu creștături și cu sculpturi lemnul, sînt stîlpii și colonețele. În factura lor arhaică, stîlpii, tăiați totdeauna dintr-o singură bucată, prezintă forme și ornamentații nesfîrșit de variate. În privința formelor distingem, în mare, două categorii: una foarte simplă, în care lemnul sugerează fie înfățișarea unui trunchi de arbore tînăr, cilindric sau ușor tronconic, fie pe aceea a unei grinzi cu patru fețe netede, așezate în picioare; alta în care lemnul este bogat prelucrat « în dungi », cu numeroase fețe, sau rotunjit. În a doua categorie, stîlful, mai exact coloneta, prezintă distinct, fasonate din daltă, cele trei părți esențiale ale unei coloane: *capitelul*, *fusul* și *baza*. Aceasta din urmă se prelungește mai totdeauna cu un pedestal. Creștăturile ca și celelalte motive ornamentale care le împodobesc sînt adaptate cu grijă la feluritele forme pe care le capătă fiecare din aceste părți. În majoritatea cazurilor, capitelul are înfățișarea unei prizme drepte, de cele mai multe ori cu vîrfurile teșite, sau a unui trunchi de piramidă cu fețele plane sau ușor curbate, netede sau împodobite cu creștături. Adesea, sub o formă stilizată, el schițează imaginea unui boboc de floare. Forme mai mult sau mai puțin asemănătoare capătă și *baza*. *Fusul* poate fi drept sau galbat și subliniat de o serie continuă de creștături paralele, în zigzag « în scara pisicii », sau sub formă de spirală « în șurub » (« stîlp șerpuit »). Adesea însă el este fragmentat în două sau mai multe părți separate, fie prin brățări de cercuri orizontale, fie prin mănunchiuri de profile variate, fie, în sfîrșit, prin poliedre cu fețele netede sau decorate cu rozete, cruci sau roți.

O înfățișare asemănătoare cu aceea a colonetelor au așa numitele *undrele*, *babe*, sau *stenapi*, elemente cu caracter strict decorativ, menite să acopere, la construcțiile cu pereți de lemn, capetele (*cheotorile*) birnelor de la colțuri sau din dreptul prizezilor. Cînd fac parte din compoziția unui pridvor undrelele capătă forme și podoabe foarte apropiate de acele ale colonetelor în dreptul cărora sînt așezate și față de care joacă rolul unor adevărați pilaștri.

Grinzile. În majoritatea cazurilor, capetele aparente ale grinzilor au partea inferioară cioplită, după profiluri variate, iar vîrfurile, subțiat, capătă forme foarte grațios rotunjite, adesea schițînd imaginea stilizată a unui cap de cal.

În limbajul popular, grinzile poartă chiar numele de *cai*, dar nu atît pentru forma, care poate fi și de altă natură, cît pentru funcția lor în construcție: încăleacă pe ele birna specială

fig. 104,
105-107

numită fruntar. Aceasta din urmă, adesea foarte înalt (ajunge câteodată pînă la 60 cm), are partea inferioară bogat profilată, iar profilul, adesea și fața, sînt împodobite cu creștături și felurite ornamente de factură geometrică. Exemplare interesante de acest gen se întîlnesc în special la casele și bisericile din Țara Românească.

fig. 108, 109

În arhitectura populară de dată mai recentă — construcții realizate după 1890 — apare ca element nou de încoronare a pereților casei, *războiul*: un zid de cărămidă, scund, înălțat cu 50—60 cm peste nivelul grinzilor tavanului, ca un antablament. Pe acest zid și pe rama verticală de lemn fixată de grinzile casei spre interior, se așază o serie de console pe capetele cărora, spre exterior, se sprijină căpriorii acoperșului. Zidul acesta, consolele și rama de lemn care formează în pod o «legătură roată» de jur împrejurul învelitoarei, sugerează forma schematică a unui război de țesut, de unde și numele pe care-l poartă întregul element. Destul de răspîndit și tratat în felurite chipuri — cu consolele aparente determinînd între ele panouri dreptunghiulare egale, decorate cu stucaturi sau picturi; cu consolele înzidite și întreaga suprafață formînd o friză continuă, subliniată de o decorație mărunță de stuc sau zugrăveală etc. — războiul este un element de origine orășenească, a cărui integrare în formele arhitecturii sătești s-a făcut mai peste tot în dauna frumuseții liniilor și a bunelor proporții caracteristice acesteia.

Parmaclîcul sau pălimarul. Prispa și foișorul sînt mărginite pe linia stîlpilor de o construcție ușoară, pălimar sau parmaclîc, făcute fie, mai rar, din blăni subțiri, așezate orizontal, fie din scînduri scurte, dispuse vertical și îmbinate (*ulucite*) în două grinzi orizontale: una jos, prinsă de talpa casei, alta sus, de o factură mai delicată, fixată de stîlpi. În majoritatea cazurilor, scîndurile verticale ale pălimarului au marginile profilate. Formele care se obțin prin această iscusită prelucrare a lemnului sînt nespuse de variate. Perfect simetrice, ele urmăresc fie să reprezinte anume figuri geometrice: triunghiuri, romburi, cercuri etc., fie să dea reprezentări stilizate de flori, de păsări etc. Imaginea căutată de artist poate fi redată de scîndura însăși, care apare în compoziția prispei ca element plin, luminat sau de golul umbrat, limitat de profilaturile a două scînduri alăturate. În construcțiile noi — și mai cu seamă în satele apropiate de țîrguri sau de unele centre industriale — pălimarul este făcut din scînduri traforate, tăiate mărunț, în diverse forme, cu ferăstrăul. Un tip deosebit în cadrul acestei ultime formule îl constituie pălimarul plin format dintr-un perete de scînduri drepte, așezate strîns unele lîngă altele, peste care sînt fixate alte scînduri, bogat și mărunț traforate.

fig. 111, 112

La casele cu parmaclîc traforat, se folosește în mod curent și pazia: o scîndură subțire, traforată sub formă de zimți, de pătrate, de ciucuri, de păsări etc., care îmbracă marginea exterioară a streășinei.

fig. 112

Prispa și elementele constructive și decorative sînt făcute din lemn aparent, chiar cînd pereții casei sînt construiți dintr-un alt material și tencuiți. Contrastul dintre aceste două feluri de materiale este oarecum căutat, el contribuind în mod simțitor la mărirea efectului estetic al clădirii.

Ușile și ferestrele. În cadrul aceluiași preocupări de a da elementelor utile din compoziția arhitecturală a clădirilor forme frumoase și podoabe atrăgătoare, ușile și ferestrele s-au bucurat adesea de atenția deosebită a meșterilor populari.

La casele foarte vechi, ușile sînt scunde (sub statul omului) și construite mai totdeauna dintr-o singură bucată de lemn, o blană de 10-12 cm grosime, fără balamale metalice, articulată în praguri prin intermediul a două scurte axe de rotație cioplite pe una din margini, sus și jos, în aceeași bucată de lemn din care este făcută și ușa. Mînerul și încuietorile, ingenioase dar simple sînt construite tot din lemn.

Alteori însă foaia ușii este construită din mai multe bucăți de scînduri, cîte odată chiar de esențe diferite, dispuse distinct în două straturi și legate solid între ele prin chingi, îmbinări și cuie. În acest caz, fața principală, cea care se vede din exterior, este alcătuită din scîndurile mărunte, fasonate și îmbinat între ele după modele felurite, cu scopul de a produce anume efecte decorative.

fig. 113

Aparținînd acestei categorii, ușa grajdului unei gospodării din satul Moîșeni — Maramureș, azi în Muzeul Satului din București, este făcută dintr-un schelet de trei scînduri groase, așezate vertical una lîngă alta și legate solid cu două chingi tot din lemn, orizontale, una sus, alta jos. Peste aceste scînduri, pe fața principală, încadrate de o ramă lată în două panouri — ca două tăblii — sînt bătute scîndurile dispuse oblic, într-un sens în panoul de sus, în alt sens în cel de jos. Marginile scîndurilor sînt ușor profilate.

Mult mai căutate și bogate sînt formele și decorația acestor elemente de detaliu ale arhitecturii populare, atunci cînd ele sînt menite să înfrumusețeze o biserică. Motivele decorative cele mai des folosite în acest caz în Țara Românească și Moldova, concentrate mai ales pe ramele foarte late care încadrează ușile și ferestrele, sînt de factură geometrică.

fig. 116

În Transilvania, sub înfrîurirea ornamentice de origine occidentală, motivele geometrice tradiționale, caracteristice artei populare locale, sînt combinate adesea cu o subtilă decorație florală.

Și mai caracteristică apare în Transilvania, înlocuirea liniei drepte a părții superioare a cadrului ușii și a ușii însăși, cu arcul în plin cintru sau eliptic.

Decorația fațadelor. Extins la fațade, cînd acestea nu sînt de lemn aparent, gustul pentru înfrumusețarea casei a împins pe țăranul artist să sape în masa de tencuială a pereților, în jurul ferestrelor și ușii, la colțurile clădirii, în lungul parapetelor zidite ale prispei, sau adesea chiar pe cîmpul zidurilor, ornamente din cele mai variate. Motivele decorative, cîteodată realizate și din stuc alb sau colorat, sînt dispuse în benzi late și sînt formate din combinații foarte variate de figuri geometrice — linii drepte sau curbe, pătrate, romburi, triunghiuri, cercuri, stele, roți etc. sau imagini stilizate de plante, flori sau păsări. Specimene interesante de acest fel de decor se găsesc pe fațadele unor case din județele Dîmbovița, Ilfov, Argeș, Prahova, precum și în unele ținuturi din Transilvania (unde domină motivele florale).

fig. 115

În dorința de a obține în fațade forme decorative cât mai variate, la casele cu pereții tencuiți, meșterii populari au înlocuit de cele mai multe ori linia dreaptă a grinzilor care unesc între ei stâlpii de lemn ai prispelor și foișoarelor cu felurite combinații de linii frunte și curbe, realizate din construcții ușoare de paiantă. Formele astfel obținute capătă adesea înfățișarea unor adevărate arcade.

În ansamblul ei, arta decorativă legată de arhitectura populară are un caracter unitar. Ea este, ca și vechea artă a populației care a locuit în vechime pe teritoriul de azi al țării, predominant geometrică. Linia dreaptă sau curbă, care formează elementul de bază al tuturor combinațiilor ornamentale ale acestei arte nu este însă de rigiditatea liniei definite de geometrie. Trasată de mîna artistului popular, ea prezintă totodată anume iregularități care, departe de a-i scădea valoarea, imprimă motivului astfel realizat un caracter însuflețit. Dar arta decorativă a țaranului român nu a folosit numai motive geometrice, ci și o bogată ornamentație inspirată din natură. Motivele împrumutate din mediul înconjurător au fost însă totdeauna stilizate, operație care s-a făcut consecvent în spiritul geometrismului. Toate reprezentările care pretind să figureze anume obiecte, frunze, flori, păsări sau animale, sînt stilizate, reduse adesea la cele mai simple forme liniare. În arta fasonării șindrilelor de coamă, a ciocîrlanilor, a scîndurelelor parmaclîcului, a paziilor sau în arta țesutului în care mai mult decît în decorul arhitectural, combinațiile de forme și culori întrec orice închipuire, imboldul stilizării, care stă la baza concepției artei decorative țărănești, a dus nu numai la stabilirea unor anume motive tematice, ci și la crearea unui adevărat vocabular de termeni artistici potrivit căruia se dau acestor motive numele, adesea poetizat, al modelului pe care vor să-l reproducă: *ciocîrlan*, *cîrstei*, *scara pisicii*, *picior de capră*, *dinte de lup*, *cruce*, *garofiță*, *frunză de cireș*, *arișă de vultur*, *drumul pierdut*, *cîrja popii*, *calul dracului* etc. Un bogat folclor întovărășește de obicei aceste motive, cărora li se acordă o valoare simbolică sau, adesea, magică, cu atît mai evidentă cu cît este vorba de monumente mai vechi. Multe din motivele decorative românești se găsesc aidoma și în arta popoarelor din peninsula balcanică, iar altele pot fi urmărite în regiunile dinspre miez-noapte pînă în Suedia și Norvegia. Problema determinării originii acestor motive comune și altor popoare este dificilă. Studiile de pînă acum nu ne îngăduie să arătăm cu riguroasă precizie ce datorăm geto-dacilor, ce este realizat sub influența artei vecinilor sau ce este creația proprie a țaranului român.

Dar, indiferent de originea elementelor ei componente, care pot să fie găsite în artele decorative ale multor neamuri, ornamentica populară românească constituie în întregul ei — prin natura sintezelor sale, prin măsura și ritmul echilibrat cu care sînt amestecate și distribuite în compoziții motivele decorative geometrice și cele naturale stilizate, prin nuanțarea discretă și armonizarea culorilor — un complex unitar cu trăsături particulare care îi asigură o incontestabilă și uimitoare originalitate.

MEȘTERII POPULARI ȘI ARHITECTURA CULTĂ

Mai mult decît să-și respecte trecutul, românul, îl face să trăiască, asigurîndu-i un fel de prezență eternă, nu prin întoarceri la forme arhaice, ci prin perpetua tinerețe a artei populare.

HENRI FOCILLON

« La Roumanie, visage et âme »

Caracterizîndu-se printr-o varietate surprinzătoare de tipuri și forme de înaltă valoare artistică, prin soluții și procedee constructive clare și logice, printr-o distribuție rațională și funcțională a planurilor, printr-o adaptare firească la natură și peisajul înconjurător, în sfîrșit printr-o înaltă măiestrie în potrivirea proporțiilor, în dozarea decorațiilor și armonizarea culorilor, creațiile arhitecturii populare au fost realizate de-a lungul veacurilor într-un cadru anume, care și-a avut limitele lui; unele teritoriale, altele sociale, altele etnice, toate mai mult sau mai puțin schimbătoare. Cadru acesta, în care factorul esențial a fost constituit mai totdeauna de condițiile vieții materiale, a imprimat operele artei populare forma și caracterul lor specific.

Lucrul acesta se poate spune, desigur, și despre operele artei culte, numai că acestea, avînd la bază alte concepții și alte mijloace de realizare, sînt în multe privințe, deosebite de operele artei populare.

Nu este cazul să analizăm aici, toate aspectele specifice ale artei populare. Ne vom opri totuși puțin asupra cîtorva date esențiale.

Mai întîi, arta populară, reflectînd situația socială, năzuințele spre mai bine, ideile despre frumos și optimismul poporului, are un conținut de idei diferit de cel al artei culte care, în general, oglindește și servește interesele clasei dominante.

În al doilea rînd, formele în arta decorativă populară sînt concepute, îndeobște, din memorie. Realitatea, care nu este absentă, este reprezentată totuși, nu așa cum o vede ochiul, ci cum o transformă mintea, anume, în trăsături schematică și în simboluri. Variatele combinații realizate cu aceste scheme și simboluri trădează intervenția puternică a rațiunii și a sentimentului de ordine al artistului popular. De aceea el folosește pe o scară întinsă, alături de imaginea stilizată a realității: obiecte, plante, animale, oameni, foarte multe motive decorative regulate și simetrice: spirale, rozete, stele, împletituri. Din acest punct de vedere, artistul popular se leagă, prin firul lung al tradiției, de artistul îndepărtatei epoci a neoliticului, folosind chiar un număr relativ mare de motive decorative caracteristice artelor primitive, transmise din generație în generație.

În sfîrșit în ce privește modul de compunere, arta populară își are metodele ei proprii. Artistul popular creează operele sale în mod cu totul deosebit de artistul instruit. Acesta din urmă are cunoștințe teoretice, stăpînește anumite legi ale compoziției, are o concepție mai mult sau mai puțin clară despre conținutul pe care urmărește să-l exprime. El studiază și pregătește

realizarea operei sale analizând-o, plecând de la ansamblu la detalii. Artistul popular procedează în mod deosebit de artistul instruit; el nu are cunoștințe teoretice și lucrează, în general, pe baza tradiției; el pleacă de la detaliu ca să ajungă la ansamblu, juxtapunând scheme, simboluri, elemente.

Artistul popular construiește astfel în mod empiric, prelucrând direct materia, fără reveniri posibile. Așa își țese covorul, așa își împodobește stîlpul de la pridvorul casei și furca de tors, așa își construiește casa însăși.

Legată prin definiție de tradiție și de colectivitate, arhitectura populară, la fel ca întreaga artă populară, se deosebește în general de arhitectura care este rezultatul concepției unui artist individual. De aici nu rezultă totuși că în domeniul artei populare nu există creații artistice individuale, nici că bariera dintre cele două arte n-a îngăduit de-a lungul veacurilor schimburi de influențe. Atîta vreme cît creația unui artist individual se integrează tradiției veșnic împospă-tate și opera ieșită din mîinile lui răspunde, atît prin forma generală și elementele ei componente, cît și prin conținut, sentimentului general popular, creația sa intră în domeniul artei populare. Exemple de genul acesta pot fi citate multe. Ne mulțumim să amintim două: casa meșterului *Antonie Mogoș*, construită între anii 1871—1875 în satul Ceauru-Gorj, care se află azi în Muzeul Satului din București și covorul *Smarandei* (datat 1861) din colecția Muzeului de artă populară din București.

Cît privește schimbul de influențe, precizăm că așa cum granițele sociale în cadrul cărora s-au dezvoltat cele două arte au fost, cu tot caracterul lor închis, penetrabile, în același fel, și într-o măsură mult mai mare, cu toate deosebirile lor de concepții și de metode, arta păturilor de sus ale societății și arta populară au fost deschise una alteia și s-au influențat reciproc. Prin infiltrații lente, în mod aproape permanent, elemente caracteristice uneia au fost împrumutate și prelucrate în spiritul și potrivit cerințelor și concepțiilor celeilalte.

Astfel, în urma acestui neîncetat schimb de influențe și de experiențe, operele monumentale ale arhitecturii românești vechi — în speță unele biserici și o bună parte din clădirile mănăstirești — și-au însușit o seamă de formule plastice, precum și unul din elementele cele mai specifice și mai expresive ale arhitecturii populare: *foișorul*.

În domeniul mult mai întins al arhitecturii civile, folosirea experienței acumulare de arta populară a jucat un rol hotărîtor. Tipul modestei locuințe țărănești, reeditat cu nesfîrșite variații, a stat la baza alcătuirii mai tuturor locuințelor: de la clădirile mănăstirești și casele boierești pînă la palatele domnești.

Legate de formele tipice care le caracterizează și de gradul de înrudire cu operele artei populare, se deosebesc în acest domeniu două categorii de monumente.

O primă categorie o formează locuințele mari, puține la număr, ridicate pe măsura vieții pretențioase a unor boieri latifundiari, cum au fost, ca să ne referim la un singur exemplu, palatele cunoscutului principe Constantin Brîncoveanu. Croite pe planuri vaste și în forme de arhitectură în care se reflectă, alături de influențele curții sultanilor de la Constantinopol și ceva din arta Italiei de nord, palatele acestea — din care ni se păstrează un exemplar la Mogo-

șoia, lângă București și altul la Potlogi, în județul Dâmbovița — cuprind în compoziția lor și o seamă de elemente constructive și decorative populare, tradiționale. Astfel, partea din planul etajului, cu elegantul foișor de pe fațada principală nu-i de fapt decît o dezvoltare la scară mare, a tipului casei țărănești cu sală, două camere și foișor în fața intrării.

O a doua categorie de monumente, care s-a dezvoltat nu numai împrumutînd și preluînd unele elemente de arhitectură țărănească, dar chiar prin munca directă a unor meșteri populari, o formează unele case boierești și mai toate locuințele de boiernași și de țîrgoveți ridicate pînă către jumătatea veacului al XIX-lea în multe din orașele țării. Casele acestea, construite din zidărie de cărămidă, dar adesea parțial sau chiar total din schelet de lemn purtător cu pereți de umplutură, *în paiantă*, reprezintă în esență o formă evoluată a locuinței țărănești.

fig. 117,
118

Un exemplar tipic de acest fel ni se păstrează în satul Bărbătești din județul Gorj. Este o casă de frumoasă înfățișare și bune proporții situată în mijlocul unei mari curți încadrată de arbori și verdeață. Ea cuprinde două caturi. Catul de jos, situat la nivelul solului, este destinat, ca și în casa țărănească cu parter și etaj, a fi pivniță și loc de depozit. Catul superior cuprinde locuința propriu-zisă, compusă dintr-o încăpere centrală, lungă și relativ îngustă (o sală) și trei camere de locuit, una de o parte și două de alta a acestei săli. Accesul la etaj se face printr-o prispă mărginită de stîlpi de lemn frumos fasonați și împodobiți cu crestături. La întocmirea planului acestui tip de locuință — formă intermediară între casa țărănească și casa boierească — s-a făcut un pas înainte și spre sporirea cît de cît a confortului: amenajarea, într-un turnuleț izolat, legat de casă printr-o galerie deschisă dar acoperită, a unui rudimentar, însă ușor de întreținut, cabinet de toaletă.

Casa boierească evoluată, operă a acelorași meșteri populari, diferă de tipul intermediar, prezentat mai sus, prin dimensiuni și prin înfățișarea fațadelor. Parterul, mult mai bine pus în evidență, cuprinde, pe lângă cele cîteva încăperi cu ieșiri directe în curte — care servesc de obicei ca depozite de unelte și alimente sau, cîteodată și ca locuințe pentru unii oameni ai curții — și o spațioasă pivniță, adesea acoperită cu bolți. La etaj, sala mijlocie, de o parte și de alta a căreia se găsesc camerele de locuit, este precedată pe fațada principală de un spațios foișor. Adesea un foișor asemănător, mai totdeauna însă închis, se găsește în prelungirea aceleiași săli pe fațada opusă. Scara de acces la etaj este așezată pe fațada principală, fie lipită de foișor, fie sub acesta.

fig. 119,
120

Piesa cea mai caracteristică a acestui fel de casă boierească este foișorul de pe fațada principală, locul predilect în care se întilneau membrii familiei și mosafirii în timpul verii și în zilele însorite de toamnă. În același scop era folosit foișorul închis de pe fațada posterioară, în timpul iernii. Toată arta construcției și a ornamentației se desfășoară în mod special în jurul foișorului deschis, care este delimitat fie de o serie de armonioase arcade, în plin cintru sau, mai des, polilobate sprijinite pe coloane robuste de zidărie, fie de o ordonanță de grațioase colonete și grinzi de lemn.

Casele clădite în decursul ultimului sfert al veacului al XVIII-lea și în prima jumătate a veacului al XIX-lea, în țîrgurile țării pentru boiernași, negustori și țîrgoveți, case cum se

mai văd câteva, păstrate din întâmplare, în orașele Suceava, Botoșani, Rîmnicu-Vîlcea, Bucu-rești, ne înfățișează forme prețioase de pronunțat caracter popular, realizate prin prelucrarea aceluiași elemente tradiționale specifice caselor țărănești.

Astfel, casa care pînă deunăzi putea fi văzută în orașul Suceava pe strada Pușkin, unde fusese construită în ultimii ani ai veacului al XVIII-lea, avea un singur nivel, un parter puțin ridicat deasupra solului, compus după principiul unei dispoziții simetrice: patru încăperi așezate două de o parte și două de alta a unei tinde centrale. Joasă, dezvoltîndu-se pe orizontală, casa avea în față o prispă îngustă care, în dreptul intrării se mărea cu un pitoresc foișor. Ca și la casele țărănești de acest gen, elementele principale de înfrumusețare a fațadei — prispa și foișorul — erau puse în evidență printr-o serie de grațioase colonete de lemn și de grinzile aparente frumos profilate ale tavanelor și ștreășinei.

Nu mai puțin sugestive pentru formele acestei arhitecturi de esență populară sînt și celelalte câteva case ce se mai păstrează, cu greu, în centrele orășenești amintite.

Astfel, casa *Goilav* de pe strada Mioriței din orașul Botoșani, ne înfățișează unul din tipurile curențe de modestă locuință burgheză de oraș, caracteristică primei jumătăți a veacului al XIX-lea. Ridicată pe un soclu de înălțime mijlocie, casa era înconjurată de o mică grădină cu pomi fructiferi, continuată spre fațada posterioară cu o curte de serviciu, unde se găseau diferite anexe gospodărești: grajduri, șuri, magazii etc. Acoperișul înalt de șită (azi înlocuit cu tablă), streășina proeminentă (iese din linia fațadei cu 1,30 m), precum și foișorul care pune în evidență intrarea, imprimă clădirii un pronunțat caracter pitoresc. Se distinge în mod deosebit arhitectura îngrijită a acestui din urmă element de înfrumusețare a fațadei: colonetele împodobite cu sculpturi, grinzile late, cu profilul subliniat de semicercuri și acolade, care leagă colonetele între ele ca niște arcade și banca joasă care înconjură, spre interior, parapetul, toate construite cu măiestrie din lemn.

Casele de pe strada Mircea Vodă 51 și Calea Șerban Vodă 33 din București, exemplarele cele mai frumoase dintre puținele de acest fel pe care le mai păstrează Capitala, reproduc, la o scară mărită, același tip vechi de locuință populară românească. Ridicate pe socluri înalte de zidărie, cu pivniță, amîndouă respectă, în ceea ce privește partea principală a planului, principiul unei dispoziții simetrice: patru camere de locuit dispuse în jurul unei înguste săli centrale.

La casa din strada Mircea Vodă, simetria planului este transpusă și în fațada principală, care este precedată de o prispă largă, mărită în dreptul intrării cu un foișor. Ambele aceste elemente, care dau caracter clădirii, sînt delimitate de o serie de largi arcade polilobate, sprijinite pe colonete de lemn cu capiteliuri compuse din motive florale și volute. Casa din calea Șerban Vodă are o înfățișare exterioară ceva mai deosebită. Lăsînd de o parte arhitectura fațadei așezate în bordura străzii, care a fost complet refăcută (ferestrele mărite, sînt încadrate cu rame de factură neoclasică și un atic înalt ascunde acoperișul), fațada lungă, spre curte, este precedată de o prispă mărginită de grațioase colonete de lemn și arcade trilobate, al căror ritm uniform, odihnitor, se continuă pe fațada dinspre grădină, deschizîndu-se într-un spațios și pitoresc foișor.

fig. 121

fig. 122

fig. 123

fig. 126

fig. 124

Dar în compoziția unora dintre aceste modeste locuințe de târgoveți și negustori apar adesea, alături de elementele tradiționale de bază, forme și decorații străine artei populare românești. Dintre acestea menționăm: *sacnasiul*, încăpere destinată siestei, care înlocuiește pridvorul închis de pe fațada posterioară a casei boierești tradiționale; ieșitura sub formă de mușarabie, care sublinia, spre stradă, etajul unor case din București (remarcabilă din acest punct de vedere era casa, azi dispărută, înfățișată în fig. 125); ornamentele de stuc, reprezentând flori, păsări sau animale fantastice, care decorau ramele ușilor, ale ferestrelor sau chiar cîmpul pereților; în sfîrșit, numeroasele piese străine de mobilier: mescioare joase, colțuroase sau rotunde, încrustate cu sidef, divanuri, covoare orientale etc., care, toate, oglindeau tendințele și moravurile păturii de suprafață a societății românești a acelor vremuri, boieri, târgoveți și negustori, crescuți sub înfrurirea acelorași idei și gusturi orientale, venite din centrul de stăpînire care era Constantinopolul turcesc.

fig. 128

Este interesant, spre a desprinde caracterul acestei înfruriri și farmecul exotic al cadrului în care se desfășura viața de familie a unor boiernași și târgoveți de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea, să ne oprim puțin asupra casei fostă a negustorului *Hagi Prodan* din Ploiești, exemplar foarte prețios și rar, dacă nu chiar unicul care ni s-a păstrat de astfel de arhitectură civilă orășenească.

Planul clădirii, a cărei dată de construcție se așază în jurul anului 1785, ne înfățișează un tip evoluat și mărit de casă țărănească. Sub toată locuința, care nu are decît parter, acesta fiind însă înălțat mult deasupra nivelului solului, se găsesc două pivnițe cu accese separate, din curte. Parterul cuprinde în față o prispă largă, în mijlocul căreia iese mult în afară, fiind construit deasupra girliciului pivniței mari, un foișor. Încăperile de locuit sînt în număr de patru, așezate cîte două de o parte și de alta a unei săli centrale. Partea cea mai sugestivă a planului o constituie încăperea în formă de absidă poligonală cu cinci laturi și patru ferestre, care iese pe fațada posterioară, în prelungirea sălii centrale. Sub nivelul ferestrelor și ocupînd toată această încăpere care amintește foișorul închis tradițional, dar căruia i se spune acum cu nume turcesc *sacnasiu*¹, se găsea sofaua turcească de siestă și taifas.

Gustul pentru împodobirea pereților cu ornamente exotice se întrevede atît în interior — ramele ușilor și ale ferestrelor, mai cu seamă la *sacnasiu*, sînt împodobite cu motive florale de factură orientală, realizate din stuc — cît și în exterior, unde se remarcă cei doi grifoni stilizați, așezați unul în fața altuia, deasupra ușii principale.

fig. 130

Măiestria în arta tradițională a prelucrării și împodobirii cu ornamente și creștături a părților de lemn lăsate aparente în construcție este pusă în evidență de colonetele de stejar cu frumoase capitele floarale de la prispă și foișor; de rama arcuită cu console și împodobită

¹ Denumirea de *sacnasiu* cuvînt de origine persană, care înseamnă încăperea regelui, apare mai întîi în complexul palatului restructurat de Brîncoveanu de la Tirgoviște. De altfel, multe din elementele de origine orientală, turcească, precum și unele moravuri de aceeași proveniență, pătrunseseră în lumea boierească, fără a fi prea răspîndite, încă din a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

cu rozete și decorații de crestături de la gîrliciul pivniței; de streășina largă, rotunjită la colțuri și înfundată cu scîndurele profilate; în sfîrșit, și mai ales, în interior, de tavanele *sacnasiului* — împărțit în mici pătrate decorative făcute din scîndurele și șipculițe — și al sălii de mîncare — a cărei decorație principală este formată dintr-o întretăiere de numeroase spițe sculptate, dispuse pe o largă coroană înscrisă într-un octogon cu centrul marcat de o rozetă metalică.

fig. 129

Nu mai puțin interesantă din punctul de vedere al amestecului de forme pămîntene și elemente de origine turcească este fosta locuință a negustorului *Mehmet Hagi Smail* din orașul Mangalia. Lipsită de orice podoabă, casa aceasta, larg dimensionată în plan, dar scundă (încăperile au o înălțime variind între 2,35 și 2,10 m), cuprindea la origine două apartamente distincte; unul la parter destinat stăpînului și altul la etaj, unde se găsea locuința femeilor, precedată de o prispă cu foișor. Apartamentul de la parter, cu intrarea pe sub foișor, este compus dintr-o spațioasă piesă centrală cu cămin și două camere mărginașe, una din ele cu baie turcească. Etajul este divizat în două părți egale, după moda caselor duble dobrogene. Simetria perfectă a planului nu mai este transpusă în fațadă, cum se întîmplă la casele de acest gen destinate să servească la adăpostirea a două familii deosebite; foișorul este dispus lăturalnic, ca la casele românești de tip vechi. Prispă, croită în chip de *loggia*, formează împreună cu foișorul o piesă unică, închisă între stîlpi cu o rețea mărunță de șipci, ca niște *jaluzele*, din dosul cărora femeile puteau privi în afară fără să fie văzute de ochi indiscreți. De pe prispă (la început din camera centrală), printr-un chepeng și o scară de lemn cu pantă repede, se putea coborî în piesa din mijloc a apartamentului de la parter.

fig. 127

Atingînd în expunerea noastră de pînă acum nu numai chestiunea înfățișării generale a clădirilor realizate direct de meșteri populari pentru uzul reprezentanților claselor dominante, ci și problema trăsăturilor specifice locale și a caracterului original pe care operele arhitecturii civile românești în general le datorează folosirii, într-un chip sau altul, a experienței acumulate a artei populare, nu putem, încheind acest capitol, să trecem cu vederea casa boierească întărită, caracteristică Olteniei—*Cula*.

Aparținînd genului de locuință-citadelă, a cărei origine îndepărtată trebuie căutată în Persia și Asia Mică, înrudită cu casa întărită, răspîndită în timpul stăpînirii turcești în țările balcanice (Macedonia, Bulgaria, Serbia), cula românească evoluată este foarte originală și are un pronunțat caracter autohton, tocmai grație împrumutului pe care l-a făcut din arhitectura populară.

În adevăr, tipul cel mai vechi de culă, care își merită pe drept numele său turcesc, însemnînd *turn*, ne înfățișează o clădire prismatică de plan aproape pătrat, cu mai multe caturi (exemplu: cula, azi dispărută, din *Pojogeni*).

fig. 131

În continuare însă, formele evoluează: apare la ultimul etaj cerdacul inspirat din prispă casei țărănești, care atenuază mult aspectul de cetățuie al clădirii, cum se poate vedea, între altele, la culele din satul Măldărești-Vîlcea.

fig. 133

Alteori, deși păstrează unele elemente caracteristice tipului fortificat, aspectul general al clădirii se apropie foarte mult de acela al unei case în care domină, cel puțin pe fațada principală, formele aerate, concepute și decorate în spiritul artei populare — exemple: cula din satul Broșteni-Gorj și casa Cerouii, din satul Glodeni-Bălănești în județul Olt.

fig. 134, 135

În cele din urmă, împămîntenindu-se ca locuință de moșneni și boiernăși, casa de tip *culă* pierde cu totul aspectul de construcție fortificată și capătă, sub mîna abilă a meșterilor locali, o înfățișare de caracter specific național. Planul robust, de formă pătrată, cu ziduri groase, cuprinzînd încăperi luminoase, cu ferestre largi și uși mari, se înconjură cu prispe, cu scări exterioare și balcoane, dînd naștere unei foarte interesante sinteze, în care sînt contopite cele trei forme de locuință caracteristice Olteniei: *cula*, *casa boierească* și *casa țărănească*.

Una din aceste locuințe, interesantă, originală și plină de pitoresc, se păstrează încă în satul Cartiu, nu departe de orașul Tîrgu-Jiu; casa Cartianu.

Clădirea, care ocupă o poziție pitorească pe malul unui rîu, se desfășoară în înălțime pe trei niveluri; parterul, care este ușor coborît sub nivelul solului, cuprinde pivnița și cîteva mici depozite. Cele trei camere de la etajul I, înscrise într-un pătrat, au în față o prispă continuă care pe latura dinspre rîu este mărginită de un perete de zid străpuns de trei arcade în plin cintru. La etajul II, împărțit în același fel ca și primul, prispa este delimitată numai cu stîlpi de lemn. La ea conduc două scări, ambele exterioare; una de aspect pitoresc și monumental totodată, alipită fațadei laterale unde se găsește intrarea principală, apărată de ploi prin acoperișul casei însăși, care se prelungește deasupra-i spijinindu-se pe un înalt stîlp de lemn; alta pe fațada opusă, prinsă între prispe și încadrată discret în arhitectura acestora.

Dacă din cele expuse pînă aci, putem conchide că în cursul întregii sale evoluții arhitectura feudală românească a continuat să-și îmbogățească repertoriul său de forme și decorații, împrumutînd date și formule care i-au asigurat păstrarea caracterului său propriu autohton, din experiența acumulată, mereu sporită, a artei populare, trebuie să amintim totodată și faptul că împrumutul acesta n-a rămas fără recompensă. Meșterii populari la rîndul lor, folosind experiența arhitecturii majore, au creat, alături de realizările monumentale ale acesteia, o arhitectură — și legată de aceasta o artă decorativă — care, chiar cînd este impunătoare, are un caracter mai puțin distant: materialele folosite în construcție sînt mai puțin luxoase, tehnica lucrului este mai puțin savantă, iar stilul care o caracterizează este mai realist, mai impregnat de tradiții populare, mai pitoresc.

Fruct al unei lungi strădăanii colective, forma definitivă a acestei arhitecturi, națională și populară totodată, concretizată în sute de exmplare de biserici cu pridvorul mărginit de coloane, uneori simple, alteori înflorate și cu pereții împodobîți cu bogate picturi, fermecătoare prin prospețimea coloritului și realismului temelor, s-a răspîndit în cursul veacurilor al XVII-lea, al XVIII-lea și în primii ani ai veacului al XIX-lea, pînă la cel din urmă cătun.

Originală prin caracterul nou al trăsăturilor sale, opera aceasta, pe care nefiind cazul s-o analizăm în cadrul acestei lucrări o amintim numai prin cîteva imagini (138 și 139), constituie una din cele mai prețioase contribuții aduse la îmbogățirea patrimoniului arhitecturii naționale de meșterii ridicați din mijlocul poporului, din mijlocul acelor «mase din care pornise, în adîncurile istoriei românești cea dintîi inițiativă de artă și care, în forme simple, îi menținea cu gelozie tradiția cea mai pură»¹.

¹ N. Iorga, *Arta populară și arta istorică a Românilor*, în «Arta și tehnica grafică», caietul special 4-5, București, 1938.

- Art Populaire*. Travaux artistiques et scientifiques du I-er Congrès International des arts populaires, Prague, MDCCCXXVIII, Paris, 1931.
- Victor Brătulescu, *Biserici de lemn din Maramureș*, în Bul. Com. Mon. Istorice, București, 1941.
- Valeriu Butura, Muzeul etnografic al Transilvaniei, secția în aer liber, Cluj, 1968.
- I. Conea, *Așezările omenești în depresiunea subcarpatică a Olteniei*, în Bul. Soc. Reg. Rom. de Geografie, București, 1937.
- I. Conea, *Geografia satului român*, în Bul. Soc. Reg. Rom. de geografie, București, 1937.
- Gh. Crăiniceanu, dr., *Igiena țăranului român*, București, 1895.
- Radu Cretianu, *Bisericile de lemn din Muntenia*, București, 1968.
- Iovan Cvijic, *La Peninsule Balcanique*, Paris, 1918.
- R. Ficheux, *Villages de France et de Roumanie*, în Bul. Soc. Reg. Rom. de Geografie București, 1929.
- Gheorghe Foțșă, *Elemente decorative în arhitectura populară din zona etnografică a Țiului de Sus*, în « Studii și Cercetări de Istoria Artei », 3—4, București, 1954.
- Adrian Gheorghiu și Paul Petrescu, *Arhitectura populară în bazinul superior al Argeșului*, în « Arhitectura », 8, 1954.
- Adrian Gheorghiu, Paul Petrescu și Paul Stahl, *Ornamentația în arhitectura populară din bazinul superior al Argeșului*, în « Arhitectura », 1, 1955.
- Grigore Ionescu, *Relatare asupra istoriei arhitecturii românești*, București, 1954.
- Grigore Ionescu, *Documente de arhitectură românească*, albumul 6, București, 1954.
- Grigore Ionescu, *Contribuția meșterilor populari la arhitectura românească*, în « Arhitectura R.P.R. », 5, 1955.
- Grigore Ionescu, *Arhitectura populară românească*, București, 1957.
- Nicolae Iorga, *L'arte popolare in Romania*, Roma, 1930.

- Nicolae Iorga, *Arta populară și arta istorică a românilor*, în «Arta și tehnica grafică», iunie-sept. 1938.
- P. G. Iurcenco, *Dereveane Zodcestvo Ucraini* (XVII—XIX), Kiev, 1949.
- Wilhelm Jänecke, *Das Rumänische Bauern und Bojarenhaus*, București, 1918.
- Karoly Kos, *Elemente de arhitectură și decorație de pe Valea Cașimului*, în «Studii și Cercetări de Ist. Artei», nr. 3—4, 1954.
- Vintilă Mihăilescu, *L'évolution de l'habitat rural dans les collines de la Valachie entre 1790—1900*, extras din Comptes rendus du Congrès International de géographie, Varșovia, 1934.
- Vintilă Mihăilescu, *Une carte de l'habitat rural en Roumanie*, în Bul. Soc. Reg. Rom. de Geografie, București, 1934.
- Sabin Opreanu, *Ținutul Săculor*, în *Lucrările Institutului de Geografie*, Cluj, III, 1926—1927.
- G. Opreșcu, *L'art du paysan roumain*, București, 1937.
- P. N. Panaitescu, *Satul bătrânesc*, extras din «Transilvania», nr. 75, 1, Sibiu, 1944.
- Take Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, Tome I-er, București, 1928; Tome II-e, București, 1930; Tome III-e, București, 1934.
- Dobroslav Pavlovici, *L'architecture en bois dans la Serbie médiévale*, Poitiers, 1966, Extrait de mélanges offerts à René Crozet.
- Gh. Petrașcu, *Pe urmele unei arhitecturi populare valoroase*, în «Arhitectura R.P.R.», 9, 1956.
- Paul Petrescu, *Unitatea de concepție constructivă și decorativă a bisericilor de lemn românești*, în «Studii și Cercetări de istoria Artei», 1, 1967, București.
- Mircea Possa și Paul Mihalik, *Poiana Sibiului*, complex de arhitectură populară, București, 1966.
- Paul Petrescu și Paul Stahl, *Arhitectura populară în regiunea Suceava*, în «Arhitectura R.P.R.», 8, 1956, București.
- Paul Petrescu, Paul Stahl și Anton Dimboianu, *Arhitectura din Muzeul Satului București*, București, 1955.
- Ion Simionescu, *Țara Noastră*, oameni, locuri, lucruri, ed. II, București, 1938.
- Henry Stahl, *Sociologia satului devălmaș românesc*, București, 1946.
- Paul Stahl, *Planurile caselor țărănești românești*, Sibiu, 1958.
- Paul Stahl și Paul Petrescu, *Construcții țărănești din Hațeg*, extras din anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei, Cluj, 1966.
- Paul H. Stahl, *Locuința țărănească cu două caturi la români*, în «Studii și cercetări de istoria artei», București, IV, 3—4, 1957.

- Paul H. Stahl, *Vechi case și biserici de lemn din Muntenia*, în *Studii și Cercetări de istoria Artei*, 2, 1963, București.
- Paul H. Stahl, *Casa țărănească la români în secolul al XIX-lea*, extras din anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei, Cluj, 1963.
- Paul H. Stahl, *Arta populară românească și arta orășenească*, în « *Studii și cercetări de Istoria Artei* », 1, 1967, București.
- Florea Stănculescu, Adrian Gheorghiu, Paul Petrescu și Paul Stahl: *Arhitectura populară românească, regiunea Humedoara*, București, 1956.
- *Arhitectura populară românească, regiunea Dobrogea*, București, 1957.
 - *Arhitectura populară românească, regiunea Ploiești* București, 1957.
 - *Arhitectura populară românească, regiunea Pitești*, București, 1958.
- Al. Tzigara-Samurcaș, *Izvoade de crestături ale țăranului român*, București, 1928.
- Al. Tzigara-Samurcaș, *L'art paysan en Roumanie*, București, 1931.
- Romulus Vuia, *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*, București, 1937.
- Romulus Vulcănescu, *L'évolution des abris pastoraux chez les roumains*, în *Revue roumaine d'histoire*, IV, 4, 1965, pp. 691 — 737.

INDICE DE LOCALITĂȚI ȘI MONUMENTE

- ALBEȘTI DE MUSCEL, comună în județul Argeș, p. 32; unitate de industrie țărănească, fig. 65.
- BABADAG, comună în județul Tulcea, p. 24; casă pe str. Mihai Viteazul, p. 24, fig. 43.
- BĂLEȘTI, comună în județul Gorj, p. 36; biserica p. 36, fig. 73, fig. 106.
- BĂRBĂTEȘTI, comună în județul Gorj, p. 22; casa Cumpănașu, p. 22, 43, 49, fig. 29, fig. 86, fig. 108; casa lui Popa Sburlea, p. 23 fig. 36; casa Bărbătescu, p. 61, fig. 117, 118.
- BEȘTEPE, sat în comuna Mahmudia, județul Tulcea, p. 31; moară, p. 31, fig. 59, 60.
- BISERICANI, sat în comuna Lupeni, județul Harghita, p. 52; poarta gospodăriei, p. 52, fig. 99.
- BÎRZOTENI-HUREZ, sat în județul Vilcea, p. 30; moară, p. 30, fig. 56.
- BORCA, comună în județul Neamț, p. 18; casa Teodosiei Toader, p. 18, fig. 16.
- BORZEȘTI, localitate componentă a municipiului Gh. Gheorghiu-Dej, județul Bacău; casă, fig. 45.
- BOTOȘANI, oraș în Moldova, p. 62; casa Goilav pe str. Mioriței, 62, fig. 122, 123.
- BRAN, comună în județul Brașov; gospodăria-ocolnic « Zăbavă », fig. 52.
- BRĂDET, sat în județul Argeș, 17; casă veche, fig. 13.
- BRĂDICENI, sat în județul Gorj, 25; șura gospodăriei Ciolofan, p. 25; casă, p. 50; casa Ciolofan, p. 21, fig. 28, fig. 47, fig. 95 a.
- BROȘTENI, sat în comuna Plopșoru, județul Gorj, p. 64; cula, p. 64, fig. 134; biserica, fig. 68.
- BROȘTENI-VATRA DORNEI, comună în județul Suceava, p. 39; biserica, p. 39.
- BUCUREȘTI, orașul; casă pe str. Mircea Vodă, p. 62, fig. 126; casă pe Calea Șerban Vodă, p. 62, fig. 124; casă de tirgoveț, fig. 125.
- BUDEȘTI, sat în județul Maramureș, p. 20; casa lui Ion Miculăeș, p. 20, fig. 24.
- BULZ, comună în județul Bihor, p. 20; casă din prima jumătate a sec. XIX, p. 20, fig. 20.
- BUZDULAR, sat în județul Hunedoara, p. 50; casă, p. 50, fig. 10, fig. 92 a.
- CARTIU, sat în comuna Turcinești, județul Gorj, p. 51; casa Cartianu, p. 51, 65, fig. 97, fig. 136, 137.
- CASTRANOVA, sat în județul Dolj, p. 15, fig. 7, fig. 8.
- CĂLINEȘTI, comună în județul Maramureș; fierărie, fig. 63.
- CĂLINEȘTI, comună în județul Vilcea; biserica, fig. 139.
- CĂLUGĂRIȚA, sat în comuna Horodnic, județul Suceava; biserica, fig. 116.
- CĂTUNUL POPII, sat în județul Argeș, p. 22; casa Ioanei Sincai, p. 22, 50, fig. 31, fig. 93 b.
- CEAURU, sat în comuna Bălești, județul Gorj, p. 60; casa Antonie Mogoș, p. 60.

- CHARLOTENBURG, sat în comuna Bogda, județul Timiș, p. 14.
- CÎMPUL LUI NEAG, localitate componentă a orașului Uricani, în județul Hunedoara; gospodăria-ocolnic Hamz Tănase, fig. 53, 54, 84.
- CÎRLIBABA, comună în județul Suceava, p. 44; biserica Sfinții Petru și Pavel, p. 44, fig. 87.
- CORNEȘTI, sat în județul Gorj, p. 18; Casa Bădanei, p. 18, 50, 51, fig. 15, fig. 96.
- COLȚIREA, sat în comuna Ardușat, județul Maramureș; casă, fig. 84.
- COSTEȘTI, comună în județul Argeș; casă, fig. 38.
- CRÎȘUL REPEDE, riu în Transilvania, p. 12.
- CUCUTENI, comună în județul Iași; casă, fig. 89.
- CURTIȘOARA, sat în comuna Bumbești-Jiu, județul Gorj, p. 22, 52; casa Beuran, p. 22, fig. 33, 34, 104; poartă, fig. 100.
- DAVIDEȘTI, comună în județul Argeș; decorații fig. 114.
- DOBRENI, sat în județul Argeș, p. 30; moară (dispărută), p. 30.
- DOICEȘTI, sat component al municipiului Tîrgoviște, județul Dimbovița; detaliu de la prispa unei case, fig. 115.
- DOMNEȘTI, comună în județul Argeș; biserică, fig. 138.
- DRAGOMIREȘTI, comună în județul Neamț, p. 39; biserica, p. 39, 44.
- DRAGOMIRNA, comună în județul Suceava, p. 39; biserica, p. 39.
- FIERBINȚII DE JOS, sat în comuna Fierbinți-tîrg, județul Ilfov; casă, fig. 14.
- GLODENI-BĂLĂNEȘTI, sat în comuna Mărunței, județul Olt, p. 64, casa Ceroiu, fig. 135.
- GRĂMEȘTI-COSTEȘTI, sat în județul Argeș p. 35; biserica, p. 35, fig. 70.
- HĂBĂȘEȘTI, sat în județul Iași, p. 9.
- HĂRMAN, sat în județul Brașov, fig. 5.
- HUMULEȘTI, localitate componentă a orașului, Tîrgul Neamț, județul Neamț, p. 18; casa familiei lui Ion Creangă, p. 18.
- IAȘI, oraș în Moldova, p. 35; biserica Trei Ierarhi, p. 35.
- IEUD, comună în județul Maramureș, p. 20, 52; casa Peleş, p. 20, fig. 26; biserica din cimitir, fig. 75.
- ILVA MICĂ, comună în județul Bistrița Năsăud, p. 20; casă, p. 20, fig. 22.
- INTREGALDE, comună în județul Alba; caminiță, fig. 21; șură, fig. 48; casă, fig. 49.
- ISTRIA, comună în județul Constanța; casă, fig. 17.
- IZVOARELE, localitate componentă a orașului Blaj, în județul Alba, p. 20; casă din a doua jumătate a secolului XIX, p. 20, fig. 23, fig. 50.
- IZVOARELE, comună în județul Prahova; casă fig. 46.
- IZVORUL MUNTELUI, sat în județul Neamț (sat desființat), p. 30; moară, p. 30, fig. 58.
- LELEȘTI, comună în județul Gorj; uliță din sat, fig. 3.
- LIMANUL, comună în județul Constanța; fig. 6.
- LINTEA, sat în comuna Scoarța, județul Gorj; biserica, fig. 107.
- LIVEZILE, sat în județul Hunedoara, p. 50; casa Grosan, p. 50, fig. 95 b.
- LUCĂCEȘTI - PRIBEȘTI, sat în comuna Mireșul Mare, județul Maramureș; moară plutitoare, fig. 62.
- MANGALIA, oraș component al Municipiului Constanța, p. 50; casă pe str. Vinători, p. 50, fig. 19, fig. 93; casa Mehmet Hagi Smail, p. 64, fig. 127.
- MĂLDĂREȘTI, comună în județul Vâlcea, p. 64; culele, p. 64; cula veche, fig. 133; cula nouă, fig. 132.
- MĂNECI - UNGURENI, sat în comuna Măneci, județul Prahova, p. 32; casă cu potcovărie, p. 32, fig. 64.

- MOGOȘOAIA, comună în Municipiul București, p. 60; palatul, p. 60.
- MOIȘENI, sat în comuna Certeze, județul Maramureș, p. 56; casă, p. 56, fig. 110, fig. 113.
- MUREȘUL, riu în Transilvania, p. 12.
- OCNELE MARI, comună în județul Vilcea, p. 50; casa Fl. Niculescu, p. 50.
- OLĂNEȘTI, sat, orașul Băile Olănești, județul Vilcea, p. 50; casa Tîrcă, p. 50, fig. 40, fig. 94; casa Olănescu, fig. 120.
- OLT, riu în Oltenia, p. 12.
- OLTENI, sat în comuna Bujoreni, județul Vilcea; casă, fig. 91.
- ONCEȘTI, sat în comuna Bîrsana, județul Maramureș, p. 37; biserica, p. 37, fig. 74.
- PĂROȘI, sat în comuna Leleasca, județul Gorj; biserica, fig. 109.
- PIETRARI, comună în județul Vilcea; casă, fig. 11—12, fig. 42.
- PLEȘA, sat în județul Gorj, p. 35; biserica, p. 35, fig. 72.
- PLOIEȘTI, oraș în Țara Românească, p. 63; casa Hagi Prodan, p. 63, fig. 128, 129, 130.
- PLOPIȘ, sat în comuna Sișești, județul Maramureș; biserica, fig. 77.
- PODURI, comună în județul Bacău; casă, fig. 90, fig. 111.
- POJOGENI, sat în orașul Tg. Cărbunești, județul Gorj, p. 64; cula (dispărută), p. 64, fig. 131.
- POTLOGI, comună în județul Dimbovița, p. 61; palatul, p. 61.
- PRUNDU - BÎRGĂULUI, comună în județul Bistrița Năsăud, fig. 18.
- RĂPCIUNI, sat în județul Neamț (sat desființat prin crearea lacului de acumulare de la Bicaz), p. 16; casa Mătase, p. 24, 51, fig. 44; fig. 98, casă cu prăvălie, p. 33, fig. 67; casă, fig. 9; biserica, p. 38, 39, 44, fig. 80, 81, 82, 105.
- RĂȘINARI, comună componentă a Municipiului Sibiu, județul Sibiu; case, fig. 25.
- REBRIȘOARA, comună în județul Bistrița Năsăud, p. 36; biserica, p. 36, fig. 76.
- RÎȘNOV, comună în județul Brașov, p. 13, fig. 4.
- ROD, sat în comuna Tilișca, județul Sibiu; piuă, fig. 66.
- ROMA, oraș în Italia, p. 9; casă dacă reprezentată pe columna lui Traian, p. 9, fig. 1.
- RUCĂR, comună în județul Argeș; casă, fig. 30.
- SADOVA, comună în județul Suceava; gospodărie fig. 51.
- SARICHIOI, comună în județul Tulcea, p. 31; moară, p. 31, fig. 61.
- SLĂTIOARA, comună în județul Vilcea, p. 23; casa fringhierului Ion Popescu, p. 23, fig. 37.
- SUCEAVA, oraș în Moldova; casă (dispărută), fig. 121.
- ȘTEFĂNEȘTI, comună în județul Vilcea, p. 35; biserica, p. 35, fig. 69.
- ȘURDEȘTI - FĂUREȘTI, sat în comuna Sișești, județul Maramureș, p. 37; biserica, p. 37, fig. 78, 79.
- TĂLMĂCEL, sat în județul Sibiu, p. 21; casa Nedelcu, p. 21, fig. 27.
- TRESTIENI, sat în comuna Dumbrava, județul Prahova, p. 24; casă, p. 24, fig. 41.
- TROTUȘ, riu în Moldova, p. 12.
- TURCENII DE SUS, comună în județul Gorj; casă, fig. 35.
- ȚICLENI, sat în județul Gorj, p. 22; casa Leoargă, p. 22, fig. 32; casa Ofiță, fig. 88.
- VALEA ADÎNCĂ - COPĂCIOASA, sat în comuna Scoarța, județul Gorj; biserică, fig. 71.
- VALEA CERNEI, județul Caraș-Severin; mori de apă; mori de apă fig. 55.
- VALEA MOTRULUI, sat în comuna Văgiulești, județul Gorj, p. 35; biserica dintre sălcii, p. 35.
- ZĂTRENI-OLTEȚU, comună în județul Vilcea, p. 35; biserica Sf. Nicolae, p. 35, fig. 84.

LISTA ILUSTRĂȚIILOR *

1. Casă dacă reprezentată pe columna lui Traian de la Roma.

I. Așezările sătești

2. Sat de tip răsfirat din zona Vatra Dornei — Suceava.
3. Uliță din satul de tip adunat Lelești — Gorj.
4. Satul de tip adunat Rîșnov — Brașov. Foto arh. Al. Petit.
5. Porțiune din latura unei ulițe din satul de tip adunat Hărman — Brașov. Desen de arh. Ion Ștefan.
6. Schema stradală a satului Limanul — Constanța.
8. Camera de zi, cu vatră și coș de fum a bordeiului din satul Castranova — Dolj, azi în Muzeul Satului din București. Desen de arh. Bogdan Gheorghiu.
9. Casă din satul azi dispărut Răpciuni — Neamț. Fațada principală și planul. După un relevu CIA.
10. Casă arhaică din satul Buzdular — Hunedoara. Fațada principală și planul. Relevu de arh. Cleopatra Alifanti.
11. Casă din satul Pietrari — Vâlcea. Fațada principală, planul și secțiune longitudinală. După un relevu CIA.
12. Vatra din tinda casei Pietrari. Desen de arh. Sebastian Moraru.
13. Casă veche din satul Brădet — Argeș. Fațada principală și planul. După un relevu CIA.

II. Locuința și anexele ei

7. Bordei — «casă în pământ» — din satul Castranova — Dolj, azi în muzeul Satului din București. Fațada principală și planul. Desen de arh. Adriana Mironescu.
14. Casă din satul Fierbinții de Jos — Ilfov. Fațadă, secțiune și plan. După un relevu CIA.
15. Casa «Bădanei» din Cornești — Gorj. Vedere perspectivă și planul. Desen de arh. Cleopatra Alifanti, după un relevu CIA.

* Ilustrațiile care, în afară de subiectul înfățișat, nu poartă nici o altă indicație, aparțin autorului, fiind executate de el sau după schițele și îndrumările sale. Releveele executate în cadrul lucrărilor catedrei de istoria arhitecturii de la Institutul de Arhitectură din București, poartă indicația: relevuul catedrei de istoria arhitecturii, prescurtat: relevu CIA.

16. Casă din satul Borca — Neamț. Fațada principală, planul, secțiune și vederea perspectivă a cuptorului. Desen de arh. Sanda Voiculescu, după un relevu CIA.
17. Casă din satul Istria — Constanța.
18. Casă din satul Prundu — Birgăului — Bistrița — Năsăud. Secțiune și plan. După Romulus Vuia, desen de arh. Adriana Mironescu.
19. Casă pe str. Vinători în Mangalia. Fațada principală și planul.
20. Casă din satul Bulz — Bihor. Fațada principală și secțiune prin tindă. După un relevu CIA.
21. Camnița unei case din satul Intregalde — Alba. Desen de arh. Atanase Popescu.
22. Casă din satul Ilva Mică — Bistrița Năsăud. După Romulus Vuia, desen de arh. Adriana Mironescu.
23. Casă din satul Izvoare — Alba. Fațada principală și planul. După un relevu CIA.
24. Casă din satul Budești — Maramureș. Fațada principală și planul. Relevu CIA.
25. Front de case către uliță din Rășinari — Sibiu.
26. Casa Peleş din Ieud, azi în Muzeul Satului din București. Fațada principală și planul. Desen de arh. Cleopatra Alifanti.
27. Casă din satul Tălmăcel — Sibiu. Fațada cu intrarea și planul. Relevu CIA.
28. Casa Ciolofan din Brădiceni — Gorj. Fațada principală și planul. Relevu de arh. Cleopatra Alifanti.
29. Casa Cumpănașu din satul Bărbătești — Gorj. Fațada principală și planul etajului. Relevu CIA.
30. Casă din satul Rucăr — Argeș. Desen de arh. Adrian Gheorghiu.
31. Casă din Cătunul Popii — Argeș. Fațada principală și planul. După un relevu CIA.
32. Casa « Leoargă » din Țicleni — Gorj. Vedere perspectivă și plan. Desen de arh. Cleopatra Alifanti după un relevu CIA.
33. Casa Beuran din Curtișoara, azi în Muzeul Satului din București. Colțul cu scara de acces la etaj. Desen de arh. Alex. Stan.
34. Casa Beuran din Curtișoara, azi în Muzeul Satului. Vedere și planurile parterului și etajului. După un relevu CIA.
35. Casă din satul Turcenii de Sus — Gorj. Foto arh. Alex. Petit.
36. Casa Popa Sburlea din Bărbătești — Gorj. Desen de arh. Cleopatra Alifanti după un relevu CIA.
37. Casa frînghierului Ion Popescu din Slătioarele — Vâlcea. Fațada principală și planul la nivelul etajului. Relevu de arh. Rodica Popovici.
38. Casă de tip muscelean din satul Costești pe valea Doamnei — Argeș. Desen de arh. Adrian Gheorghiu.
39. Casă oltenească cu foișor.
40. Casa Țircă din Olănești — sat. Vedere și planul etajului. Desen de arh. Cleopatra Alifanti, după un relevu CIA.
41. Casă din satul Trestieni — Prahova, azi în Muzeul Satului din București. Fațada principală și planul. Desen de arh. Adriana Mironescu.

42. Casă oltenească cu prispă și foișor din satul Pietrari — Vîlcea. Fațada principală și planul. După un relevu CIA.
43. Casă cu foișor din Babadag (dispărută). Fațada principală și planul etajului. Relevu de arh. Ileana Papadache.
44. Casa preotului Matase din satul (azi dispărut) Răpciuni — Neamț. Fațada dinspre curte și planul. Relevu de arh. Eugenia Greceanu și Ludmila Cușcenco.
45. Casă din satul Borzești — Bacău. Fațada principală, secțiune longitudinală și plan. Relevu CIA.
46. Casă (azi dispărută) din satul Izvoarele — Prahova. Desen de arh. Bogdan Gheorghiu după un relevu al autorului.
47. Șura gospodăriei Ciolofan din satul Brădiceni — Gorj. Relevu de arh. Cleopatra Alifanti.
48. Șura unei gospodării din satul Intregalde — Alba. Relevu CIA.

III. Gospodăria

49. Gospodărie din satul Intregalde — Alba. Desen de arh. Bogdan Gheorghiu.
50. Gospodărie din satul Izvoarele — Alba. Planul general. După un relevu CIA.
51. Gospodărie din satul Sadova — Suceava. Planul general. După un relevu CIA.
52. Gospodăria — ocolnic «Zăbavă» din satul Bran — Brașov. Fațada principală, planul și secțiune transversală. Relevu CIA.

53. Gospodăria — ocolnic Hamz Tănase din satul Cîmpul lui Neag — Hunedoara. Vedere perspectivă. Desen de arh. Const. Jugurică.
54. Gospodăria — ocolnic Hamz Tănase din satul Cîmpul lui Neag — Hunedoara. Fațada cu intrarea și planul. Relevu de arh. Const. Jugurică.

IV. Clădiri populare cu caracter economico—gospodăresc legate de viața colectivității

55. Mori de apă de pe Valea Cernei în Caraș — Severin.
56. Moară din satul Bîrzoteni—Vîlcea. Vedere și plan. Desen de arh. Cleopatra Alifanti.
57. Moară din satul Izvorul Muntelui — Neamț. Secțiune și plan. Relevu de arh. Alice Lapedatu.
58. Moară din satul Izvorul Muntelui — Neamț. Desen de arh. Bogdan Gheorghiu.
59. Moară de vînt din satul Bestepe — Tulcea. Desen de arh. Ion Sintie.
60. Moară de vînt din satul Bestepe — Tulcea. Secțiune și plan. Relevu CIA.
61. Moară de vînt din satul Sarichioi — Constanța, azi în Muzeul Satului din București. Desen de arh. Bogdan Gheorghiu.
62. Moară plutitoare din satul Lucăcești —, Pribești — Maramureș. Vedere și plan după un relevu al Muzeului Satului din Poiana Sibiu.
63. Gospodărie cu fierărie din satul Călinești — Maramureș.

64. Casă cu potcovărie din satul Măneci— Ungureni—Prahova. Vedere și planurile parterului și etajului. Releveu de arh. Cr. Moiescu.
65. Complexul industrial popular din satul Albești — Argeș. Moară și viltori. Plan. Releveu CIA.
66. Piuă din satul Rod — Tilișca — Sibiu, azi în Muzeul Satului din Poiana Sibiu. Vederi, secțiune și plan. Releveu arh. Paul Niedermaier.
67. Casă cu prăvălie din satul (azi dispărut) Răpciuni — Neamț. Fațadă și planuri. După un releveu CIA.

V. Aspecte monumentale în arhitectura populară

68. Biserica din satul Broșteni pe valea Motrului — Gorj. Secțiune și plan. Releveu CIA.
69. Biserica din satul Ștefănești — Școala. Planul.
70. Biserica din Grămești — Costești. Vedere și planul. Desen de arh. Bogdan Gheorghiu.
71. Biserica din satul Valea Adîncă Copăcioasa — Scoarța — Gorj. Foto arh. Andrei Pănoiu.
72. Biserica din satul Pleșa — Gorj. Vedere și plan. Releveu de arh. Gheorghe Leahu.
73. Biserica din satul Bălești—Gorj. Vedere și plan. Releveu de arh. Gheorghe Leahu.
74. Biserica din satul Oncești—Maramureș.
75. Biserica din cimitirul satului Ieud — Maramureș.

76. Biserica din satul Rebrîșoara. — Bistrița Năsăud. Vedere și plan. Desen după un releveu de arh. Eugen Uj.
77. Biserica din satul Plopiș — Maramureș. De același tip și vechime cu biserica din Surdești. Foto. D.M.I.
78. Biserica din satul Șurdești — Făurești — Maramureș. Vedere perspectivă și planul.
79. Biserica din satul Șurdești — Făurești — Maramureș. Fațada principală. Desen de arh. Cleopatra Alifanti.
80. Biserica din satul (azi dispărut) Răpciuni — Neamț. Desen de arh. Eugenia Greceanu.
81. Biserica din satul (azi dispărut) Răpciuni — Neamț. Planul.
82. Biserica din satul (azi dispărut) Răpciuni — Neamț. Bolta naosului. După un releveu CIA.

VI. Materiale și procedee de construcție

83. Sistem de îmbinare a birnelor « în cheotoarea dreaptă » la o casă din Țara Hațegului.
84. Sisteme de îmbinare a birnelor la colțurile pereților: în cheotoare « rotundă », în unghi drept, în unghi obtuz (cheotoare « în coadă de rîndunică ») și « în căței ». Desprinse respectiv dintr-o casă din satul Cîmpul lui Neag, din biserica de lemn din satul Zătreni — Vilcea și dintr-o casă din satul Colțirea — Maramureș.
85. Casă cu foișor și prispă cu colonete de zidărie din județul Hunedoara.

86. Porțiune din prispa de la etaj a casei Ion Cumpănașu din satul Bărbătești — Gorj. Desen de arh. I. Ardac.
87. Detalii de streășină de la biserica din satul Cîrlibaba — Suceava. După un releveu de arh. Adrian Gheorghiu.
88. Casa Ofiță din satul Țicleni — Gorj. Vedere perspectivă în care se arată materialele și modurile de construcție. Desen de arh. Luca Severineanu.
101. Poartă la o gospodărie din Maramureș.
102. Modele de ciocirlani.
103. Modele de « bolduri » decorative.
104. Colonete de la o casă din satul Curtișoara — Gorj. Desen de arh. Alex. Stan.
105. Colonete cu arcadă de la pridvorul bisericii din satul Răpciuni — Neamț.
106. Ștenap de la biserica din satul Bălești — Gorj. Foto. arh. Andrei Pănoiu.
107. Porțiune cu stîlp, ștenap și grinzi profilate de la pridvorul bisericii din satul Lintea — Scoarța — Gorj. Foto arh. Andrei Pănoiu.

VII. Plastica arhitecturală și decorativă

89. Casă din satul Cucuteni — Iași. Desen de arh. Frumuzache.
90. Casă din satul Poduri — Bacău. Fațada principală și planul. Releveu CIA.
91. Casă din satul Olteni — Vâlcea. Foto. arh. Al. Petit.
92. Proporții: *a.* Casă din satul Buzdular — Hunedoara; *b.* Casă din satul Cățunu — Popii — Argeș.
93. Proporții: Casă pe str. Vinători din Mangalia.
94. Proporții: Casa Tîrcă din Olănești — sat.
95. Proporții: *a.* Casă din satul Brădiceni — Gorj; *b.* Casă din satul Livezile — Hunedoara.
96. Proporții: Casa Bădanei din satul Cornești — Gorj.
97. Proporții: Casa Cartianu din satul Cartiu — Gorj.
98. Proporții: Casa Mătase din satul Răpciuni — Neamț.
99. Poartă la o gospodărie din satul Bisericiani — Harghita. Foto arh. Al. Petit.
100. Poartă la o gospodărie din satul Curtișoara — Gorj.
108. Porțiune din frontonul casei Cumpănașu din satul Bărbătești — Gorj. Desen de arh. I. Nacev.
109. Cap de grindă (cal) cu o porțiune din bolta naosului bisericii din satul Păroși — Leleasca — Olt. Foto arh. Andrei Pănoiu.
110. Încuietoare de lemn de la o casă din satul Moșeni — Maramureș. Desen de arh. Bogdan Gheorghiu.
111. Modele de pălimar și pazie. Porțiune din prispa unei case din satul Poduri — Bacău. Releveu CIA.
112. Modele diferite de pălimar și pazii.
113. Ușă de grajd de la o gospodărie din satul Moșeni — Maramureș. Desen de arh. Dan Ioanovici.
114. Decorație din stuc pe parapetele prispelor unor case din satul Davidești — Argeș. Desen de arh. Adrian Gheorghiu.
115. Detaliu de la prispa unei case din satul Doicești — Dimbovița. Desen CIA.

116. Ramă de ușă la biserica din satul Călugărița — Suceava. Foto Mariana Mateescu.

VIII. Meșterii populari și arhitectura cultă

117. Casa Bărbătescu din satul Bărbătești Gorj. Desen de arh. Cleopatra Alifanti după un releveu CIA.
118. Casa Bărbătescu din satul Bărbătești Gorj. Planurile parterului și etajului. După un releveu CIA.
119. Casă boierească din Oltenia (dispărută). Desen după o fotografie veche de arh. Cleopatra Alifanti.
120. Foișorul casei Olănescu din Olănești — sat (dispărută). Desen de arh. Ioana Maria Dima.
121. Casă (dispărută) de târgoveț din Suceava. Vedere și plan. Desen de arh. Bogdan Gheorghiu după un releveu CIA.
122. Casa Goilav din Botoșani. Fațada principală și planul. După un releveu de arh. Ludmila Leahu și M. Stănescu.
123. Porțiune din foișorul casei Goilav din Botoșani. Vedere din interior. Desen de arh. M. Stănescu.
124. Casă pe Calea Șerban Vodă 33, în București. Foișorul și planul. Foto arh. Alex. Petit.
125. Casă de târgoveț (azi dispărută) din București. Desen de un autor necunoscut din a doua jumătate a veacului al XIX-lea.
126. Casă pe str. Mircea Vodă 51, în București. Fațada principală și planul. Desen de arh. Maria Bellu.
127. Casa Mehmet Hagi Smail din Mangalia, pe str. Vinători. Fațada principală și planul etajului. Desen de arh. Cleopatra Alifanti după un releveu al autorului.
128. Casa Hagi Prodan din Ploiești. Fațada principală și planul. Desen de arh. Adriana Mironescu după un releveu CIA.
129. Tavanul de lemn din sala de mâncare a casei Hagi Prodan din Ploiești. Desen de arh. Hilda Guttfreud — Erdreich.
130. Casa Hagi Prodan din Ploiești. Foto arh. Alex. Petit.
131. Cula (dispărută) din satul Pojogeni-Gorj. Vedere și planuri. Desen după o fotografie veche de arh. Sanda Voiculescu.
132. Cula nouă din Măldărești — Vilcea.
133. Cula veche din Măldărești — Vilcea. Fațada principală, planul parterului și planul etajului I. Releveu CIA.
134. Cula din Broșteni. Fațada principală și planul. Desen de arh. Adriana Mironescu după un releveu CIA.
135. Casa Ceroiu din satul Glodeni — Bălănești. Foto arh. Andrei Pănoiu.
136. Casa Cartianu din satul Cartiu — Gorj. Vedere și planurile etajelor I și II.
137. Casa Cartianu din satul Cartiu — Gori. Fațada cu intrări; detaliu.
138. Biserica de zid cu fațadele pictate din satul Domnești-Argeș.
139. Biserica de zid cu fațadele pictate din satul Călinești — Vilcea. Desen de arh. Emil Mihăilescu.

R É S U M É • P E Ț I O M E • R E S Ū M E E

L'ARCHITECTURE POPULAIRE EN ROUMANIE

L'ouvrage a pour objet d'éclairer certains problèmes concernant les programmes, la technique de la construction, la beauté et la variété de l'architecture populaire roumaine. L'exposé met en évidence les traits caractéristiques de chaque type et ses particularités régionales, soulignant — lorsque la chose est nécessaire — les liens et les échanges d'influence ou d'expérience intervenus au cours des siècles entre les régions, les types d'habitations et les artisans.

Le premier chapitre de l'étude traite des habitats ruraux dont les caractéristiques ont été déterminées par des facteurs d'ordre économique, géographique et démographique.

Le chapitre suivant « L'habitation et ses dépendances » présente une grande variété du type primitif aux plus évolués, insistant sur leurs caractères spécifiques bien marqués, selon le terrain, le climat, les matériaux de construction et le mode de vie. L'analyse détaillée de ces types d'habitations commence par les plus élémentaires — huttes enfouies ou à demi enfouies dans la terre, chaumières, habitations d'une seule pièce, de deux ou de plusieurs — et finit par celles à étage et par le type composé de deux maisons liées entre elles par un petit pont.

L'auteur accorde une mention particulière aux maisons à terrasse (« prispa »), à véranda (« privdor ») et aux éléments caractéristiques qui déterminent les proportions, le rapport entre les ouvertures et les pleins ou les accents asymétriques et pittoresques.

La véranda et la terrasse ouvertes sur la nature environnante représentent un prolongement de l'habitation vers le paysage.

Le troisième chapitre « Foyers ruraux » souligne la manière dont le type de village détermine le plan de l'unité économique familiale et la préoccupation de l'adapter au terrain et au paysage environnant.

La présentation de ces divers foyers ruraux — à commencer par celui qui s'inscrit géométriquement dans des villages dont le plan a été tracé d'avance en fonction du parcellement, ou encore librement aménagé dans les villages éparpillés, pour finir par la maison rurale fortifiée, aux annexes groupées autour d'une petite cour — représente une analyse rigoureuse des créations locales, résultats et reflets des conditions de vie du passé.

Le quatrième chapitre « Bâtiments populaires de caractère économique et administratif liés à la vie de la collectivité » est consacré à l'analyse détaillée des moulins, des petits ateliers artisanaux et d'autres installations techniques et industrielles pour l'extraction et la transformation, des boutiques, des installations englobant plusieurs spécialités dans le cadre d'une même unité industrielle, ainsi que des auberges. On y souligne le caractère unitaire de l'architecture populaire roumaine; on note aussi l'apparition d'une série de bâtiments nécessaires à la production des marchandises, séparés de l'habitation proprement dite au moment où la production artisanale se spécialise comme branche indépendante de l'économie et se transforme par la division du travail.

L'étude sur les « Aspects monumentaux de l'architecture populaire » qui constitue le cinquième chapitre établit les liens existants entre les églises en bois et les formes simples de la maison paysanne et examine l'évolution de la technique de la construction dans ce domaine qui va jusqu'à prêter au bois les formes de plan et de structure de l'architecture en pierre.

Ce chapitre met aussi en évidence les traits particuliers caractéristiques des trois grandes provinces roumaines, attirant en même temps l'attention sur l'unité stylistique des églises en bois, issues organiquement du paysage.

Traitant des « Matériaux et procédés de construction caractéristiques de l'architecture populaire » le chapitre suivant met en évidence les qualités d'architecte et de constructeur du paysan roumain.

L'auteur souligne que les problèmes techniques de réalisation des éléments portants et portés ainsi que les détails — poteaux, colonnettes, balustrades, éléments décoratifs d'une grande variété — sont traités avec un sens logique ou le sentiment constructif esthétique engendre une exécution parfaitement adaptée au matériau et au lieu où est élevé le bâtiment.

Très développé, le VIIe chapitre analyse la « Plastique architecturale et décorative » qui, par la nature de ses synthèses, constitue un complexe unitaire aux traits particuliers. Grâce à l'expérience accumulée, l'ornementation populaire roumaine produit une grande variété de modèles utilisés surtout pour les deux éléments des façades qui leur impriment aussi un caractère régional: la véranda et la terrasse. Le lien avec la nature est établi par l'équilibre, par la gradation et par des effets de contraste.

Sans exclure les compositions symétriques, l'étude remarque une tendance vers la symétrie et le pittoresque, réalisés par certains rapports et proportions entre les parties composantes et se traduisant par une forte liaison avec le milieu qui réjouit l'œil et l'esprit.

L'auteur souligne les qualités originales de l'architecture populaire roumaine, résultat de l'intuition des lois appliquées au cours d'une longue évolution et dont les monuments se distinguent par une synthèse heureuse de l'utile et du beau.

« Les Artisans populaires et l'architecture » est le titre du dernier chapitre qui met en relief la liaison entre l'architecture populaire, la tradition et la collectivité.

L'auteur indique que les influences réciproques entre l'architecture populaire et la grande architecture, facilitées par la perméabilité des limites sociales, ont favorisé la réalisation d'une intéressante synthèse. Ainsi la terrasse prise à l'architecture populaire est adaptée sous une forme évoluée aux manoirs et aux palais.

En conclusion l'auteur attire notre attention sur la continuité des traits caractéristiques traditionnels, soulignant que nous ne pouvons pas détacher l'habitation et l'église nouvelles des modèles qui les ont précédées. Construit en matériaux fragiles et périssables, le petit nombre de bâtiments qui nous restent des XVIIe et XVIIIe siècles, comparés à ceux du XIXe, relèvent des mêmes types et catégories, ce qui permet à l'auteur d'affirmer la permanente liaison avec le passé, et le maintien des caractères autochtones.

LISTE DES ILLUSTRATIONS

1. Maison dace représentée sur la Colonne Trajane à Rome
2. Village du type éparpillé de la zone de Vatra Dornei — Suceava
3. Ruelle du village de type compact de Lelești — Gorj
4. Le village de type compact Rîșnov — Brașov
5. Partie d'un côté d'une ruelle du village de type compact Hărman — Brașov
6. Plan des rues du village de Limanul — Constantza
7. Chaumine « maison en terre » du village de Castranova — Dolj. Façade principale et plan
8. La chambre de séjour, à âtre et cheminée, de la chaumine de Castranova — Dolj
9. Maison du village (aujourd'hui disparu) de Răpciuni — Neamț. Façade principale et plan
10. Maison archaïque du village de Buzdular — Hunedoara. Façade principale et plan
11. Maison du village de Pietrari — Vâlcea. Façade, plan et section longitudinale
12. L'âtre dans le vestibule de la maison de Pietrari
13. Vieille maison du village de Brădet — Argeș. Façade principale et plan
14. Maison du village de Fierbinții de Jos — Ilfov. Façade, section et plan
15. La maison de « Bădana » à Cornești — Gorj. Vue en perspective et plan
16. Maison du village de Borca — Neamț. Façade principale, plan, section et vue en perspective du four
17. Maison du village d'Istria — Constantza
18. Maison du village de Prundu Birgăului — Bistrița Năsăud. Section et plan
19. Maison de la rue Vînători à Mangalia. Façade principale et plan
20. Maison du village de Bulz — Bihor. Façade principale et section transversale du vestibule

I. Agglomérations rurales

II. Habitation et ses dépendances

21. Atre d'une maison du village d'Intregalde — Alba
22. Maison du village de Ilva Mică — Bistrița Năsăud
23. Maison du village d'Izvoare — Alba. Façade principale et plan
24. Maison du village de Budești — Maramureș. Façade principale et plan
25. Front de maisons sur une ruelle de Rășinari — Sibiu
26. La maison Peles de Ieud. Façade principale et plan
27. Maison du village de Tălmăcel — Sibiu. La façade avec l'entrée et le plan
28. La maison Ciolofan de Brădiceni — Gorj. Façade principale et plan
29. La maison Cumpănașu du village de Bărbătești — Gorj. Façade principale et plan de l'étage
30. Maison du village de Rucăr — Argeș
31. Maison du hameau de Popii — Argeș. Façade principale et plan
32. La maison « Leoargă » de Țicleni — Gorj. Vue en perspective et plan
33. La maison Beuran de Curtișoara. Le coin avec l'escalier d'accès à l'étage
34. La maison Beuran de Curtișoara. Vue et plans du rez-de-chaussée et de l'étage
35. Maison du village de Turcenii de Sus — Gorj
36. La maison Popa Sburlea de Bărbătești — Gorj
37. La maison du cordier Ion Popescu de Slătioarele — Vilcea. Façade principale et plan au niveau de l'étage
38. Maison du type propre à la contrée du Muscel, du village de Costești, dans la vallée Doamnei — Argeș
39. Maison du type propre à l'Olténie, avec balcon-belvédère
40. La maison Tîrcă de Olănești-village. Vue
41. Maison du village de Trestieni — Prahova. Façade principale et plan
42. Maison du type d'Olténie, avec véranda et balcon-belvédère, du village de Pietrari — Vilcea. Façade principale et plan
43. Maison à balcon-belvédère de Babadag (aujourd'hui disparue). Façade principale et plan de l'étage
44. La maison du prêtre Mătase du village (aujourd'hui disparu) de Răpciuni — Neamț. Façade sur la cour et plan
45. Maison du village de Borzești — Bacău. Façade principale, section longitudinale et plan
46. Maison (aujourd'hui disparue) du village d'Izvoarele — Prahova
47. La grange de la ferme de Ciolofan, au village de Brădiceni — Gorj
48. La grange d'une ferme du village d'Intregalde — Alba

III. La ferme

49. Ferme du village d'Intregalde — Alba
50. Ferme du village d'Izvoarele — Alba. Plan général
51. Ferme du village de Sadova — Suceava. Plan général
52. La ferme d'élevage « Zăbavă » du village de Bran — Brașov. Façade principale, plan et section transversale
53. La ferme d'élevage Hamz Tănase du village de Cîmpul lui Neag — Hunedoara. Vue en perspective
54. La ferme d'élevage Hamz Tănase du village de Cîmpul lui Neag — Hunedoara. Façade avec l'entrée et plan

IV. Bâtiments populaires à caractère économique d'utilité publique

55. Moulins à eau, dans la vallée de la Cerna à Caraș-Severin
56. Moulin du village de Bîrzoteni — Vilcea. Vue et plan

57. Moulin du village d'Izvorul Muntelui — Neamț. Section et plan
58. Moulin du village d'Izvorul Muntelui — Neamț
59. Moulin à vent du village de Bestepe — Tulcea
60. Moulin à vent du village de Bestepe — Tulcea. Section et plan
61. Moulin à vent du village Sarichioi — Constantza
62. Moulin flottant du village de Lucăcești-Privești — Maramureș. Vue et plan
63. Ferme avec forge, au village de Călinești — Maramureș
64. Maison avec forge du village Măneci-Ungureni—Prahova. Vue et plans
65. Groupe industriel populaire du village d'Albești — Argeș. Moulin et foulons. Plan
66. Moulin à foulon au village de Rod-Tilișca — Sibiu. Vue, section et plan
67. Maison avec boutique, au village (aujourd'hui disparu) de Răpciuni — Neamț. Façade et plans
75. La chapelle du cimetière du village d'Ieud — Maramureș
76. L'église du village de Rebrîșoara. Vue et plan
77. L'église du village de Plopiș — Maramureș
78. L'église du village de Șurdești-Făurești — Maramureș. Vue en perspective et plan
79. L'église du village de Șurdești-Făurești — Maramureș. Façade principale
80. L'église du village (aujourd'hui disparu) de Răpciuni — Neamț
81. L'église du village (aujourd'hui disparu) de Răpciuni — Neamț. Plan
82. L'église du village (aujourd'hui disparu) de Răpciuni — Neamț. La voûte du naos

V. Aspects monumentaux dans l'architecture populaire

68. L'église du village de Broșteni, dans la vallée du Motru — Gorj. Section et plan
69. L'église du village de Ștefănești-Școala. Plan
70. L'église de Grămești-Costești. Vue et plan
71. L'église du village de Valea Adincă Copăcioasa-Scoarța — Gorj
72. L'église du village de Pleșa — Gorj. Vue et plan
73. L'église du village de Bălești — Gorj. Vue et plan
74. L'église du village d'Oncești — Maramureș
83. Système d'assemblage des poutres « à entaille droite », dans une maison de la contrée du Hațeg
84. Système d'assemblage des poutres aux coins des murs: a. à entaille « ronde »; b. à angle droit et à angle obtus (entaille « en queue d'aronde »); c. « en gousses ». Se rapportent, respectivement, à une maison du village de Cîmpul lui Neag, à l'église en bois du village de Zătreni — Vilcea et à une maison du village de Colțirea — Maramureș
85. Maison à balcon-belvédère et veranda à piliers en maçonnerie, dans le département de Hunedoara
86. Partie de la galerie à l'étage de la maison de Ion Cumpănașu, au village de Bărbătești — Gorj
87. Détail de l'avant-toit de l'église du village de Cirlibaba — Suceava
88. La maison Ofiță du village de Țicleni — Gorj. Vue en perspective

VI. Matériaux et procédés de construction

VII. La plastique architecturale et décorative

89. Maison du village de Cucuteni — Jassy
90. Maison du village de Poduri — Bacău. Façade principale et plan
91. Maison du village d'Olteni — Vilcea
92. Proportions: *a.* Maison du village Buzdular — Hunedoara;
b. Maison du village de Cătu Popii — Argeş
93. Proportions: Maison de la rue Vinători à Mangalia
94. Proportions: La maison Tîrcă de Olăneşti-village
95. Proportions: *a.* Maison du village de Brădiceni — Gorj;
b. Maison du village de Livezile — Hunedoara
96. Proportions: La maison de Bădana, au village de Corneşti — Gorj
97. Proportions: La maison Cartianu, au village Cartiu — Gorj
98. Proportions: La maison Mătase, au village de Răpciuni — Neamţ
99. Portail d'une ferme du village de Bisericani — Harghita
100. Portail d'une ferme du village de Curtişoara — Gorj
101. Portail d'une ferme du Maramureş
102. Modèles de « créneaux » décoratifs de faitage
103. Modèles de poinçons
104. Colonnets d'une maison du village de Curtişoara — Gorj
105. Colonnets d'une arcade du portique de l'église du village de Răpciuni — Neamţ
106. Pilier-cornière de l'église du village Băleşti — Gorj
107. Portion avec pilier, cornière et poutres profilées provenant du portique de l'église du village de Lintea-Scoarţa — Gorj
108. Portion du fronton de la maison Cumpănaşu du village de Bărbăteşti — Gorj

109. Extrémité de poutre avec une portion de voûte du naos de l'église du village de Păroşi-Leleasca — Olt
110. Serrure en bois d'une maison du village de Moişeni — Maramureş
111. Modèles de balustrade et de larmier. Partie de la véranda d'une maison du village Poduri — Bacău
112. Modèles différents de balustrade et larmiers
113. Porte d'écurie d'une ferme du village de Moişeni — Maramureş
114. Décoration en stuc ornant les parapets des vérandas de quelques maisons du village de Davideşti — Argeş
115. Détail de la véranda d'une maison du village de Doiceşti — Dimboviţa
116. Chambranle de porte, à l'église du village de Călugăriţa — Suceava

VIII. Les artisans populaires et l'architecture

117. La maison Bărbătescu du village de Bărbăteşti — Gorj
118. La maison de Bărbătescu du village de Bărbăteşti — Gorj. Plan du rez-de-chaussée et de l'étage
119. Maison de boyard en Olténie (aujourd'hui disparue)
120. Le balcon-belvédère de la maison Olănescu de Olăneşti-village (aujourd'hui disparue)
121. Maison (aujourd'hui disparue) de Suceava. Vue et plan
122. La maison Goilav de Botoşani. Façade principale et plan
123. Un coin du balcon-belvédère de la maison Goilav de Botoşani. Vu de l'intérieur
124. Maison de Bucarest, 33, rue Şerban Vodă. Le balcon-belvédère et le plan
125. Maison (aujourd'hui disparue) à Bucarest

126. Maison de Bucarest, 51, rue Mircea Vodă. Façade principale et plan
127. La maison Mehmet Hagi Smail à Mangalia, rue Vinători. Façade principale et plan de l'étage
128. La maison Hagi Prodan à Ploiești. Façade principale et plan
129. Le plafond en menuiserie de la salle à manger de la maison Hagi Prodan à Ploiești
130. La maison Hagi Prodan à Ploiești
131. Manoir (aujourd'hui disparu) du village de Pojogeni — Gorj. Vue et plans
132. Le Nouveau manoir de Măldărești Vilcea
133. Le Vieux manoir de Măldărești — Vilcea. Façade principale, plan du rez-de-chaussée et plan du 1er étage
134. Le manoir de Broșteni. Façade principale et plan
135. La maison Ceroiu du village de Glodeni-Bălănești — Olt
136. La maison Cartianu du village Cartiu — Gorj. Vue, les plans des 1er et 2e étages
137. La maison Cartianu du village Cartiu — Gorj. La façade avec l'entrée. Détail
138. L'église en maçonnerie, aux façades peintes, du village de Domnești — Argeș
139. L'église en maçonnerie, à la façade peinte, du village de Călinești — Vilcea

НАРОДНАЯ АРХИТЕКТУРА В РУМЫНИИ

Работа ставит своей целью освещение ряда вопросов, связанных с планами, техникой строительства, красотой и разнообразием румынской народной архитектуры. Автор выявляет характерные черты каждого типа строений в отдельности и присущие каждой области особенности, подчеркивая, где необходимо, связь и взаимовлияние на протяжении веков архитектуры различных областей, типов строений и народных умельцев.

Первая глава посвящена крестьянским поселениям, внешний облик которых определяется экономическим, географическим и демографическим факторами. В главе подчеркивается органическая связь румынского села с окружающей природой.

Следующая глава «Жилой дом и пристройки» описывает разнообразие жилищ от простых и до наиболее развитых форм, подчеркивая их специфические особенности в зависимости от местности, климата, строительных материалов и образа жизни их жителей.

В главе дается подробный анализ различных типов жилищ, начиная с самых элементарных: землянок, полуземлянок и хижинок, далее описываются однокомнатные жилища, жилища с двумя и большим числом комнат; описание заканчивается двухэтажными зданиями или домами, связанными между собой при помощи пил.

Особое внимание уделяется характерному элементу румынских жилищ, показанному в эволюции от сеней и завалинки до высокого крыльца или веранды, галереи, определяющему пропорции строения и дозировку пространства. Высокое крыльцо или веранда, выступая из рамок основного строения и будучи открыты к пейзажу, являются как бы включением жилища в пейзаж.

В главе «Крестьянский двор» показано, каким образом тип деревни определяет хозяйственные постройки семейной экономической единицы и их приспособление к условиям местности и окружающей среде.

Тщательный анализ различных форм крестьянского двора, от геометрической, входящей в черту заранее очерченной деревни, парцеллярных хозяйств или свободных крестьянских усадеб в разбросанных селах, и до укрепленной ограды, усадьбы-крепости, постройки которой группируются вокруг небольшого двора, наталкивает на вывод об утверждении в этой области местного архитектурного типа, являющегося результатом и отражением условий жизни в прошлом.

В четвертой главе «Хозяйственные постройки, обслуживающие коллективную жизнь» автор исследования определяет момент, когда ремесла, самостоятельная отрасль экономики, вызвали специализацию и обработку продуктов, что обусловило отделение кустарного производства и необходимость подсобных построек, входивших ранее в жилище. В исследовании подчеркивается, что со временем мануфактурное производство, базирующееся на разделении труда, появившееся в Валахии в XVII веке, обусловило строительство отдельных от жилища хозяйственных построек, предназначенных для производства товаров.

Внимательный анализ мельниц, мелких мастерских или других технических предприятий по добыче и переработке сырья, лавок и хозяйственных устройств, объединяющих в рамках одной хозяйственной единицы несколько специальностей, а также постоянных дворов выявляет унитарный характер румынской народной архитектуры.

В пятой главе, посвященной исследованию «Монументальных аспектов народной архитектуры», автор указывает на родство между деревянными церквями и простой формой крестьянского дома и эволюцию строительной техники в этой области, включая заимствование для деревянного строительства планировки и структуры каменного строительства. В главе подчеркиваются своеобразные черты, характерные трем крупным румынским провинциям, однако обращается внимание на стилистическое единство деревянных церквей, органически вытекающее из окружающей природы.

Говоря о строительных материалах и технике, характерных для народной архитектуры, автор отмечает в шестой главе способности румынского крестьянина как архитектора и строителя своих хозяйственных построек. Здесь подчеркивается, что решение как технических вопросов несущих и несомых элементов, так и вопроса весьма разнообразных деталей — различных сочетаний и украшений — является логическим усилием, где строительный и эстетический здравый смысл гарантируют постройку, вполне отвечающую строительному материалу и местности.

Обширная седьмая глава посвящена архитектурной и декоративной пластике, являющейся благодаря обобщениям единым комплексом, наделенным своеобразными чертами. В работе подчеркивается, что в результате накопленного опыта румынской народной орнаментации присуще большое разнообразие моделей, особенно таких элементов украшения фасада, как высокое крыльцо или веранда, придающие постройкам и определенный местный характер. Автор подчеркивает, что связь постройки с окружающей природой достигается благодаря равновесию, а связь с местностью — благодаря градации и эффектам контраста.

Не исключая возможности использования симметрической ординаты, в исследовании подчеркивается тенденция к асимметрии и живописности, что достигается благодаря ритмичным соотношениям и пропорции составных частей. Результат этого — тесная связь строения с окружающей природой. В работе отмечается оригинальное свойство румынской народной архитектуры, заключающееся в сочетании полезного с красивым, как следствие постижения определенных законов в процессе длительного развития.

«Народные мастера и архитектура» — таково заглавие последней главы работы, идеей которой является связь народной архитектуры с традицией и жизнью коллектива.

В работе подчеркивается взаимовлияние собственно народного зодчества и архитектуры, проходимость социальных границ которых способствовала созданию интересного синтеза в строениях. Так, например, терраса, характерная народной архитектуре, появляется в более усовершенствованной форме в боярских домах и дворцах.

В заключение в исследовании подчеркивается преемственность традиционных характерных черт в строительстве; автор утверждает, что новые жилые и церковные постройки являются как бы продолжением предшествующих им строений. Сравнение немногих сохранившихся памятников XVII и XVIII веков, возведенных из хрупкого и легкоразрушающегося строительного материала, с более новыми постройками XIX века свидетельствует об идентичности типов и категорий строений и служит основой для утверждения автора о постоянной связи с прошлым и об автохтонном характере их.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

1. Дакийский дом, изображенный на Траяновой колонне в Риме.

I. Крестьянские поселения

2. Село «развернутого» типа зоны Ватра-Дорней — Сучава.
3. Улица села «компактного» типа Лелешть — Горж.
4. Село «компактного» типа Ръшнов — Брашов.
5. Часть улицы в селе «компактного» типа Хэрман — Брашов.
6. Схема улиц села Лиманул — Констанца.

II. Жилой дом и пристройки

7. Землянка из села Кастранова — Долж. Главный фасад и план.
8. Комната с очагом и дымоходом в землянке из села Кастранова — Долж.

9. Дом из села Рэпчунь — Нямц. Главный фасад и план. (Село не сохранилось.)
10. Старинный дом в селе Буздулар — Хунедоара. Главный фасад и план.
11. Дом в селе Пьетрарь — Вылча. Главный фасад, план и продольный разрез.
12. Очаг в сенях дома в селе Пьетрарь.
13. Старый дом в селе Брэдец — Арджеш. Главный фасад и план.
14. Дом в селе Фьербинций-де-Жос — Ильфов. Фасад, разрез и план.
15. Дом «Бэданей» в селе Корнешть — Горж. Перспективный вид и план.
16. Дом в селе Борка — Нямц. Главный фасад, план, разрез и перспективный вид печи.
17. Дом в селе Истрия — Констанца.
18. Дом в селе Прунду-Быргэулуй — Бистрица-Нэсэуд. Разрез и план.
19. Дом на улице Вынэторь в Мангалии. Главный фасад и план.
20. Дом в селе Булз — Бихор. Главный фасад и — поперечный разрез сеней.

21. Открытый очаг («каменка») в селе Интрегалде — Алба.
22. Дом в селе Илва-Минкэ — Бистрица-Нэсзуд.
23. Дом в селе Извоаре — Алба. Главный фасад и план.
24. Дом в селе Будешть — Марамуреш. Главный фасад и план.
25. Фасады на улицу в селе Рэшинарь — Сибиу.
26. Дом Пелеш из села Иеуд. Главный фасад и план.
27. Дом в селе Тэлмэчел — Сибиу. Фасад с входом и план.
28. Дом Чолофан в Брэдичень — Горж. Главный фасад и план.
29. Дом Кумпэнашу в селе Бэрбэтешь — Горж. Главный фасад и план II этажа.
30. Дом в селе Рукэр — Арджеш.
31. Дом в Кэтунул-Попий — Арджеш. Главный фасад и план.
32. Дом «Леоаргэ» в Циклень — Горж. Перспективный вид и план.
33. Дом Беуран из села Куртишоара. Угол с лестницей, ведущей на второй этаж.
34. Дом Беуран из села Куртишоара. Вид и план I и II этажей.
35. Дом в селе Турчений-де-Сус — Горж.
36. Дом Попа Сбурля Бэрбэтешь — Горж.
37. Дом веревочника Иона Попеску в Слэтиоареле — Вылча. Главный фасад и план II этажа.
38. Дом «мусчелянского» типа в селе Костешть в Валя-Доамней — Арджеш.
39. Олтенский дом с высоким крыльцом.
40. Дом «Тырка» в Олэнешть-Сат. Вид.
41. Дом из села Трэистень — Прахова. Главный фасад и план.
42. Олтенский дом с завалинкой и крытой галереей в селе Пьетрарь — Вылча. Главный фасад и план.
43. Дом с крытой верандой в Бабадаге. Главный фасад и план II этажа. (Дом не сохранился.)

44. Дом священника Мэтасе из села Рэпчунь — Нямц. Фасад со двора и план. (Село не сохранилось.)
45. Дом в селе Борзешть — Бакэу. Главный фасад, продольный разрез и план.
46. Дом из села Извоареле — Прахова. (Дом не сохранился.)
47. Амбар крестьянского двора Чолофан в селе Брэдичень — Горж.
48. Амбар крестьянского двора в селе Интрегалде — Алба.

III. Крестьянский двор

49. Крестьянский двор в селе Интрегалде — Алба.
50. Крестьянский двор в селе Извоареле — Алба. Общий план.
51. Крестьянский двор в селе Садова — Сучава. Общий план.
52. Закрытый крестьянский двор «Зэбавэ» в селе Бран — Брашов. Главный фасад, план и поперечный разрез.
53. Закрытый крестьянский двор Хамэ Тэнасе в селе Кымпул-луй-Няг — Хунедоара. Перспективный вид.
54. Закрытый крестьянский двор Хамэ Тэнасе в селе Кымпул-луй-Няг — Хунедоара. Фасад со входом и план.

IV. Хозяйственные постройки, обслуживающие коллективную жизнь

55. Водяные мельницы в Валя-Черней в Караш-Северине.
56. Мельница в селе Бырзотень — Вылча. Вид и план.
57. Мельница в селе Изворул-Мунтелуй — Нямц. Разрез и план.
58. Мельница в селе Изворул-Мунтелуй — Нямц.
59. Ветряная мельница из села Бестепе — Тулча.

60. Ветряная мельница из села Бестепе — Тулча. Разрез и план.
61. Ветряная мельница из села Сарикиой—Констанца.
62. Пловучая мельница в селе Лукэчешть-Прибешть — Марамуреш. Вид и план.
63. Крестьянский двор с кузницей в селе Кэлинешть — Марамуреш.
64. Дом с кузницей в селе Мэнеч-Унгурень —Прахова.
65. Народный промышленный комплекс в селе Албешть — Арджеш. Мельница и вертушки. План.
66. Мельница-сукновальня в селе Род-Тилишка — Сибиу. Виды, разрез и план.
67. Дом с лавкой из села Рэпчунь — Нямц. Фасад и планы. (Село не сохранилось.)

V. Монументальные аспекты народной архитектуры

68. Церковь в селе Броштень в долине реки Мотру — Горж. Разрез и план.
69. Церковь в селе Штефэнешть-Шкоала. План.
70. Церковь в селе Грэмешть-Костешть. Вид и план.
71. Церковь в селе Валя-Адынкэ-Копэчоаса — Скоарца (Горж).
72. Церковь в селе Плеша — Горж. Вид и план.
73. Церковь в селе Бэлешть — Горж. Вид и план.
74. Церковь в селе Ончешть — Марамуреш.
75. Кладбищенская церковь в селе Иеуд — Марамуреш.
76. Церковь в селе Ребришоара. Вид и план.
77. Церковь в селе Плюпиш — Марамуреш.
78. Церковь в селе Сурдешть-Фэурей — Марамуреш. Перспективный вид и план.

79. Церковь в селе Сурдешть-Фэурей — Марамуреш. Главный фасад.
80. Церковь из села Рэпчунь—Нямц. (Село не сохранилось.)
81. Церковь из села Рэпчунь — Нямц. План. (Село не сохранилось.)
82. Церковь из села Рэпчунь — Нямц. Свод нефа. (Село не сохранилось.)

VI. Строительные материалы и техника

83. Способ соединения балок «ын кеотоаре дряптэ» в доме из Цара-Хацегулуй.
84. Способы соединения балок в углах стен: «ын кеотоаре ротундэ» (дом в селе Кымпул-луй-Няг), под прямым углом («кеотоаре ку крестэтурь мултипле») и под тупым углом («кеотоаре ын коадэ де рындуникэ») (деревянная церковь в селе Зэтрень—Вьлча) и «ын кэцей» (дом в селе Колциря — Марамуреш).
85. Дом с крытой верандой и крыльцом с каменными колонками в уезде Хунедоара.
86. Часть галереи на втором этаже дома Иона Кумпэнашу в селе Бэрбэтешть — Горж.
87. Детали стрехи церкви в селе Кырлибаба — Сучава.
88. Дом Офицэ в селе Циклень — Горж. Перспективный вид.

VII. Архитектурная и декоративная пластика

89. Дом в селе Кукутень — Яссы.
90. Дом в селе Подурь — Бакзу. Главный фасад и план.
91. Дом в селе Олтень — Вьлча.

92. Пропорции: а) Дом в селе Буздуларь — Хунедоара; б) Дом в селе Кэтунул-Полий — Арджеш.
93. Пропорции: Дом на улице Вынэторь в Мангалии.
94. Пропорции: Дом Тыркэ в Олэнешть-Сат.
95. Пропорции: а) Дом в селе Брэдичень — Горж; б) Дом в селе Ливезиле — Хунедоара.
96. Пропорции: Дом «Бэданей» в селе Корнешть — Горж.
97. Пропорции: Дом Картяну в селе Карту — Горж.
98. Пропорции: Дом Мэтасе из села Рэпчунь — Нямц.
99. Ворота крестьянского двора в селе Бисерикань — Харгита.
100. Ворота крестьянского двора в селе Куртишоара — Горж.
101. Ворота крестьянского двора в Марамуреше.
102. Образцы орнамента конька крыши («болдурь»).
103. Образцы орнамента конька крыши («чокьрлань»).
104. Колонки дома в селе Куртишоара — Горж.
105. Колонки с аркой притвора церкви из села Рэпчунь — Нямц.
106. Подкос из церкви в селе Бэлешть — Горж.
107. Часть столба, подкос и фасонные балки притвора церкви в селе Лентя-Скоарца — Горж.
108. Часть фронтона дома Кумпэнашу в селе Бэрбэтешь — Олт.
109. Головка балки с частью свода нефа церкви в селе Пэрошь-Леяска — Олт.
110. Деревянный засов дома в селе Мойшень — Марамуреш.
111. Образцы балюстрады и водозащитных досок. Часть галереи дома в селе Подурь — Бакэу.
112. Различные образцы балюстрад и водозащитных досок.
113. Дверь хлева крестьянского двора в селе Мойшень — Марамуреш.
114. Украшение из штукатурки «подмрамор» на перилах галерей ряда домов в селе Давидешть — Арджеш.
115. Деталь галереи дома в селе Дойчешть — Дымбовица.
116. Рама двери церкви села Кэлугэрица — Сучава.

VIII. Народные мастера и архитектура

117. Дом Бэрбэтеску в селе Бэрбэтешь — Горж.
118. Дом Бэрбэтеску в селе Бэрбэтешь — Горж. План I и II этажей.
119. Боярский дом в Олтении. (Дом не сохранился.)
120. Крытая галерея дома Олэнеску в Олэнешть-Сат. (Дом не сохранился.)
121. Дом в Сучаве. Вид и план. (Дом не сохранился.)
122. Дом Гоилав в Ботошань. Главный фасад и план.
123. Часть крытой галереи дома Гоилав в Ботошань. Интерьер.
124. Дом № 33 по улице Каля Шербан-Водэ в Бухаресте. Крытая веранда и план.
125. Дом в Бухаресте. (Дом не сохранился.)
126. Дом № 51 по улице Мирча-Водэ в Бухаресте. Главный фасад и план.
127. Дом Мехмета Хаджи Смаила по улице Вынэторь в Мангалии. Главный фасад и план II этажа.
128. Дом Хаджи Продана в Плоешть. Главный фасад и план.
129. Деревянный потолок столовой дома Хаджи Продана в Плоешть.

130. Дом Хаджи Продана в Плоешть.
131. Укрепленный дом («кула») в селе Пожоджень — Горж. Вид и планы. (Дом не сохранился.)
132. Укрепленный дом («кула ноуэ») в Мэлдэрешть — Вылча.
133. Укрепленный дом («кула веке») в Мэлдэрешть — Вылча. Главный фасад, план I и II этажей.
134. Укрепленный дом в Броштень. Главный фасад и план.
135. Дом Черою в селе Глодень — Бэлэнешть — Олт.
136. Дом Картиану в селе Картиу — Горж. Вид, план I и II этажей.
137. Дом Картиану в селе Картиу — Горж. Фасад со входами. Деталь.
138. Каменная церковь с расписными фасадами в селе Домнешть — Арджеш.
139. Каменная церковь с расписным фасадом в селе Кэлинешть — Вылча.

BÄUERLICHE ARCHITEKTUR IN RUMÄNIEN

Die Arbeit hat Bauprogramme und -techniken sowie Schönheit und Verschiedenheit der bäuerlichen Architektur in Rumänien zum Gegenstand. Die Kennzeichen jedes einzelnen Bautyps sind herausgearbeitet ebenso wie die regionalen Unterschiede und von Fall zu Fall die zwischen einzelnen Gebieten, Gebäudearten und Baumeistern bestehenden Verbindungen und Wechselwirkungen.

Kapitel eins der Studie umfaßt die ländlichen Siedlungen, deren Aussehen von drei Faktoren — Wirtschaft, Geographie und Demographie — bestimmt werden. Hier wird das Wesen des rumänischen Dorfes definiert, das in einer organischen Verbindung zur umgebenden Landschaft steht.

«Wohnung und Wirtschaftsteil» ist die Überschrift des nächsten Kapitels, das eine Vielfalt von Wohnhäusern, von den primitivsten zu den entwickeltsten, darstellt, wobei die durch Siedlungsgelände, Klima, Baumaterial und Lebensweise bestimmten Eigenheiten genau umrissen sind. Die bis ins Einzelne gehende Schilderung der verschiedenen Wohnhaustypen geht von den primären aus, von den Erdhütten, den halb in die Erde gebauten und den ebenerdigen Hütten. Es folgen die aus einem einzigen Raum und dann die aus zwei oder mehreren Räumen bestehenden bäuerlichen Wohnhäuser und zuletzt die Stockhäuser und die Zweihausgehöfte mit verbindendem Querflur.

Einen Sonderplatz nimmt der für die rumänische Wohnung so charakteristische Vorbau ein, der hier in seiner Entwicklung vom Vorflur und der entlang dem Haus verlaufenden Lehmterrasse zum Altan und schließlich zum Vorflur des Altans behandelt ist, der die Ausgewogenheit von Fülle und leerem Raum bestimmt und dem Bau die so pittoreske Asymmetrie verleiht. Die zur Natur geöffneten Terrassen und Altane sind eine Verlängerung der Wohnung zur Landschaft.

Das nächste Kapitel, «Der Bauernhof», ist der Frage gewidmet, wie die Siedlungsart die Anlage des Bauerngehöftes bestimmt und dieses andererseits an Siedlungsgelände und Landschaft angepaßt ist.

Die verschiedenen Gehöfte, von den geometrischen in die Reihensiedlung eingegliederten, den aneinandergereihten bei Zusammenfassung des Flurbesitzes und den vereinzelt der Streusiedlung bis zu den völlig abgeschlossenen, den burgähnlichen Bauernhöfen,

bei denen der kleine Hofraum nach allen Seiten durch Bauten begrenzt ist, sind eingehend geschildert, und es ergibt sich zwangsläufig der Schluß, daß wir es auch auf diesem Gebiet mit lokalen Eigenheiten zu tun haben, die der Lebensweise in der Vergangenheit entsprungen sind.

Das vierte Kapitel, « Die mit dem Leben der Gemeinschaft im Zusammenhang stehenden bäuerlichen Wirtschaftsgebäude », bestimmt den Zeitpunkt, da die handwerkliche Produktion als unabhängiger Wirtschaftszweig die Spezialisierung und die Verarbeitung der bäuerlichen Erzeugnisse mit sich brachte und dafür auch zusätzlich von der Wohnung getrennte Räume nötig machte. Auch wird in dieser Studie darauf hingewiesen, daß später das Manufakturwesen — in der Walachei entstand es im 17. Jahrhundert — verschiedene, ebenfalls von der Wohnung getrennte Bauten für die Warenproduktion erforderte.

Anhand einer eingehenden Darstellung der Mühlen, kleinen Werkstätten und anderen gewerblichen Einrichtungen für die Gewinnung und Verarbeitung bäuerlicher Erzeugnisse sowie der Kaufläden und sogar der mehrere Gewerbe zusammenfassenden Einheiten bis zu den Herbergen an der Landstraße wird der einheitliche Charakter der bäuerlichen Architektur in Rumänien unterstrichen.

Die im fünften Kapitel vorgenommene Analyse, « Monumentale Aspekte bäuerlicher Baukunst », ergibt eine Verwandtschaft zwischen den Holzkirchen und den einfachen Formen der Bauernhäuser. Ferner wird die Entwicklung dieser Art von Bautechnik geschildert, die so weit geht, daß Grundriß und Struktur der Mauerbauten auch bei Holzbauten angewandt werden. Auch sind hier die für die drei großen rumänischen Provinzen charakteristischen Merkmale herausgearbeitet, wobei auf die stilistische Einheit der wie aus dem Boden der umgebenden Landschaft gewachsenen Holzkirchen hingewiesen wird.

Im sechsten Kapitel, « Für die bäuerliche Architektur charakteristische Baumaterialie und -techniken », wird auf die Eigenschaft des rumänischen Bauern als Architekt und Baufachmann auf seinem eigenen Hof hingewiesen. Wie der Autor betont, erfordert sowohl das Aufführen der Tragteile und der getragenen Elemente als auch die vielfachen Details, wie Zusammenfügen der Bauteile und Dekoration, vom ländlichen Baumeister eigenes Denken. Durch Geschmack in der Ausführung und Sinn für das Schöne entsteht ein dem verwendeten Material und dem Siedlungsgelände voll und ganz angepaßter Bau.

Das siebente Kapitel behandelt weitläufig « Die Bau- und Dekorationsplastik », die in ihrer Synthese ein Ganzes mit verschiedenen Merkmalen darstellt. Die rumänische Volksornamentik bringt dank ihrer alten Tradition eine Vielfalt von Mustern hervor, die vor allem an den beiden Schmuckelementen der Vorderfront vertreten sind, der Lehmterrasse und dem Altan. Der Autor weist ferner darauf hin, daß die Verbindung mit der Natur durch Ausgewogenheit hergestellt ist, während die Verquickung mit dem Boden durch farbliche Abstufung und Kontrasteffekte sichtbar ist.

Ferner wird — ohne eine geordnete, symmetrische Konzeption auszuschließen — auf die Tendenz zur Asymmetrie und zugleich zum Pittoresken hingewiesen, die durch Beziehun-

gen und Proportionen zwischen den einzelnen Bauteilen erreicht werden, was ebenfalls auf die starke Verbindungen mit der landschaftlichen Umgebung zurückzuführen ist, die für ästhetischen und geistigen Genuß geradezu geschaffen ist. Der Autor weist auf die Originalität der rumänischen ländlichen Architektur, die ein Ergebnis des intuitiven Erfassens von in langwierigem Entwicklungsprozeß zutagegetretenen Gesetzen ist, der Verbindung des Schönen mit dem Nützlichen.

« Der ländliche Baumeister und die Kunstarchitektur » ist die Überschrift des letzten Kapitels dieser Arbeit, das die Verbindung zwischen ländlicher und traditioneller Architektur sowie zwischen der jeweiligen Kollektivität zum Gegenstand hat. Es wird ferner der Einfluß erwähnt, den ländliche und Kunstarchitektur aufeinander hatten, und zwar in der Weise, daß durch Verwischung der sozialen Grenzen interessante Synthesen zustande kamen. So wurde z.B. der von der bäuerlichen Architektur übernommene Altan in verfeinerter Form bei Bojarenhäusern und Palästen angewandt.

Der Autor gelangt zum Schluß, daß weder die Häuser noch die Kirchen von heute von den üblichen Typen zu trennen sind und weist somit auf die Fortdauer der traditionellen Merkmale hin. An den wenigen, aus unbeständigem Material aufgeführten Bauten aus dem 17. und 18. Jahrhundert und den neueren aus dem 19. Jahrhundert kann festgestellt werden, daß dieselben Bautypen und -kategorien vertreten sind, was den Autor berechtigt, auf die ständige Verbindung mit der Vergangenheit und die Erhaltung der bodenständigen Eigenarten hinzuweisen.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

I. Ländliche Siedlungen

1. Dakisches Haus. Trajanssäule — Rom

I. Ländliche Siedlungen

2. Streusiedlung im Gebiet Vatra Dornei — Suceava
3. Gäßchen in der Haufensiedlung. Dorf Leleşti — Gorj
4. Haufensiedlung Rîşnov — Braşov
5. Straßenzeile einer Haufensiedlung. Hărman — Braşov
6. Straßenplan des Dorfes Limanul — Constanţa

II. Wohnung und Wirtschaftsgebäude

7. Erdhütte aus dem Dorfe Castranova — Dolj. Vorderseite und Grundriß
8. Wohnstube mit Herd und Rauchfang der Erdhütte aus dem Dorfe Castranova — Dolj
9. Haus des heute nicht mehr bestehenden Dorfes Răpciuni — Neamţ. Vorderseite und Grundriß
10. Archaisches Haus aus dem Dorfe Buzular — Hunedoara. Vorderseite und Grundriß
11. Haus aus dem Dorf Pietrari — Vilcea. Vorderseite, Grund- und Aufriß

12. Herd im Flur des Hauses Pietrari
13. Altes Haus aus dem Dorf Brădet — Argeş. Vorderseite und Grundriß
14. Haus aus dem Dorf Fierbinţii de Jos — Ilfov. Vorderseite, Grund- und Aufriß
15. Das Haus Bădanei aus dem Dorf Corneşti — Gorj. Perspektivansicht und Grundriß
16. Haus aus dem Dorf Borca — Neamţ. Vorderseite, Grund- und Aufriß mit Herdperspektive
17. Haus aus dem Dorfe Istria — Constanţa
18. Haus aus dem Dorf Prundu Birgăului — Bistriţa-Năsăud. Grund- und Aufriß
19. Haus in der Str. Vinători in Mangalia. Vorderseite und Grundriß
20. Haus aus dem Dorf Bulz — Bihor. Vorderseite und Flurquerschnitt
21. Kamin eines Hauses aus Intregalde — Alba
22. Haus aus dem Dorf Ilva Mică — Bistriţa-Năsăud
23. Haus aus dem Dorf Izvoare — Alba. Vorderseite und Grundriß
24. Haus aus dem Dorf Budeşti — Maramureş. Vorderseite und Grundriß
25. Häuserfront an der Straße in Răşinari — Sibiu
26. Das Haus Peles aus Ieud. Vorderseite und Grundriß
27. Haus aus dem Dorf Tălmăcel — Sibiu. Fassade mit Eingang
28. Das Haus Ciolofan in Brădiceni — Gorj. Vorderseite und Grundriß
29. Das Haus Cumpănaşu im Dorf Bărbăteşti — Gorj. Vorderseite und Obergeschoß
30. Haus aus dem Dorf Rucăr — Argeş
31. Haus aus Cătunul Popii — Argeş. Vorderseite und Grundriß
32. Das Haus Leoargă in Țicleni — Gorj. Perspektivansicht und Grundriß
33. Das Haus Beuran in Curtișoara. Treppenaufgang zum Obergeschoß
34. Das Haus Beuran in Curtișoara. Ansicht und Grundriß des Erd- und Obergeschosses
35. Haus aus dem Dorf Turcenii de Sus — Gorj
36. Das «Haus des Popen Sburlea» in Bărbăteşti — Gorj
37. Das Haus des Seilers Ion Popescu in Slătioarele — Vâlcea. Vorderfront und Grundriß des Obergeschosses
38. Haus im Baustil von Muscel. Dorf Costeşti im Doamnei-Tal — Argeş
39. Oltenisches Haus mit Altan
40. Das Haus Țircă im Dorf Olăneşti. Ansicht
41. Haus aus dem Dorf Trestieni — Prahova. Hauptfassade und Grundriß
42. Oltenisches Haus mit Flurgang und Altan im Dorfe Pietrari — Vâlcea. Hauptfassade und Grundriß
43. Haus mit Balkon aus Babadag (nicht mehr vorhanden). Vorderseite und Grundriß des Obergeschosses
44. Das Haus des Pfarrers Mătase im Dorfe Răpciuni (heute nicht mehr vorhanden), Kreis Neamţ. Hoffront und Grundriß
45. Haus aus dem Dorf Borzeşti — Bacău. Vorderfront, Grund- und Aufriß
46. Heute nicht mehr bestehendes Haus aus dem Dorf Izvoarele — Prahova
47. Die Scheune des Bauernhofes Ciolofan im Dorfe Brădiceni — Gorj.
48. Die Scheune eines Bauernhofes im Dorf Intregalde — Alba

III. Der Bauernhof

49. Bauernhof aus dem Dorf Intregalde — Alba
50. Bauernhof aus dem Dorf Izvoarele — Alba. Anlageplan
51. Bauernhof aus dem Dorf Sadova — Suceava. Anlageplan
52. Vierkanthof (Hof Zăbavă) im Dorf Bran — Braşov. Vorderfront, Grundriß und Querschnitt
53. Vierkanthof des Hamz Tănase im Dorfe Cîmpul lui Neag — Hunedoara. Perspektivansicht

54. Vierkanthof Hamz Tănase im Dorfe Cîmpul lui Neag — Hunedoara. Vorderfront mit Eingang und Grundriß

IV. Die mit dem Leben der Gemeinschaft in Zusammenhang stehenden Wirtschaftsgebäude

55. Wassermühlen aus dem Cernatal in Caras — Severin

56. Mühle aus dem Dorf Bîrzoteni — Vilcea. Ansicht und Grundriß

57. Mühle aus dem Dorf Izvorul Muntelui — Neamţ. Grund- und Aufriß

58. Mühle aus dem Dorf Izvorul Muntelui — Neamţ

59. Windmühle aus dem Dorf Bestepe — Tulcea

60. Windmühle aus dem Dorf Bestepe — Tulcea. Grund- und Aufriß

61. Windmühle aus dem Dorf Sarichioi — Constanţa

62. Schiffsmühle aus dem Dorf Lucăceşti - Pribeşti — Maramureş. Ansicht und Grundriß

63. Bauernhof mit Schmiede aus dem Dorf Călineşti — Maramureş

64. Hufschmiede aus Măneci-Ungureni — Prahova. Ansicht und Grundrisse

65. Wirtschaftsgebäude im Dorf Albeşti — Argeş. Mühle und Walkmühle. Grundriß

66. Walke im Dorfe Rod-Tilişca — Sibiu. Ansichten, Grundriß und Querschnitt

67. Haus mit Laden aus dem (heute verschwundenen) Dorf Răpciuni — Neamţ. Vorderfront und Grundrisse

V. Monumentale Aspekte bäuerlicher Baukunst

68. Kirche aus dem Dorf Broşteni im Motrutal — Gorj. Grund- und Aufriß

69. Kirche aus dem Dorf Ştefăneşti-Scoala. Grundriß

70. Kirche aus Grămeşti-Costeşti. Ansicht und Grundriß

71. Kirche aus dem Dorf Valea Adîncă Copăcioasa-Scoarţa — Gorj

72. Kirche aus dem Dorf Pleşa — Gorj

73. Kirche aus dem Dorf Băleşti — Gorj. Ansicht und Grundriß

74. Kirche aus dem Dorf Onceşti — Maramureş

75. Die Kirche auf dem Friedhof des Dorfes Ieud — Maramureş

76. Kirche aus dem Dorf Rebrîşoara. Ansicht und Grundriß

77. Kirche aus dem Dorf Plopiş — Maramureş

78. Kirche aus dem Dorf Şurdeşti-Făureşti — Maramureş. Perspektivansicht und Grundriß

79. Kirche aus dem Dorf Şurdeşti-Făureşti — Maramureş. Hauptfassade

80. Kirche aus dem (heute verschwundenen) Dorf Răpciuni — Neamţ

81. Kirche aus dem (heute verschwundenen) Dorf Răpciuni — Neamţ. Grundriß

82. Kirche aus dem (heute verschwundenen) Dorf Răpciuni — Neamţ. Kuppel des Hauptschiffes

VI. Baumateriale und-techniken

83. Balkenverbindungen an einem Haus aus dem Haţeger Land

84. Holzverbindungen: a) runde, rechtwinklige (Eckverbindungen); b) rechtwinklige, spitzwinklige (schwalbenschwanzförmige); c) Verzahnung an einem Haus aus Cîmpul lui Neag, einer Holzkirche im Dorfe Zătreni — Vilcea und einem Haus im Dorf Colţirea — Maramureş

85. Haus mit Altan und Vorflur mit Mauer-säulen, Kreis Hunedoara

86. Teil des Vorflures im Obergeschoß des Hauses Ion Cumpănaşu aus dem Dorf Bărbăteşti — Gorj

87. Detail des Vordaches der Kirche aus dem Dorf Cîrlibaba — Suceava
 88. Das Haus Ofiță aus dem Dorf Țicleni — Gorj. Perspektivansicht

VII. Die Bau- und Dekorationsplastik

89. Haus aus dem Dorf Cucuteni — Iași
 90. Haus aus dem Dorf Poduri — Bacău. Vorderfront und Grundriß
 91. Haus aus dem Dorf Olteni — Vilcea
 92. Raumverhältnisse: *a.* Haus aus dem Dorf Buzdular — Hunedoara; *b.* Haus aus dem Dorf Cătunu Popii — Argeș
 93. Raumverhältnisse: Haus in der Str. Vinători in Mangalia
 94. Raumverhältnisse: Das Haus Țircă im Dorf Olănești
 95. Raumverhältnisse: *a.* Haus aus dem Dorf Brădiceni — Gorj; *b.* Haus aus dem Dorf Livezile — Hunedoara
 96. Raumverhältnisse: Das Bădana-Haus im Dorf Cornești — Gorj
 97. Raumverhältnisse: Das Haus Cartianu im Dorf Cartiu — Gorj
 98. Raumverhältnisse: Das Haus Mătase im Dorf Răpciuni — Neamț
 99. Hoftor im Dorf Bisericani — Harghita
 100. Hoftor im Dorf Curtișoara — Gorj
 101. Hoftor in der Maramureș
 102. Giebelsäule
 103. First mit Vogelmuster
 104. Säulen an einem Haus im Dorf Curtișoara — Gorj
 105. Säulen mit Bögen am Vorbau der Kirche im Dorf Răpciuni — Neamț
 106. Eckpfeiler an der Kirche im Dorfe Bălești — Gorj
 107. Pfeilerteil und Balken mit Kopfband am Vorbau der Kirche im Dorf Lintea-Scoarța — Gorj
 108. Giebelteil des Hauses Cumpănașu im Dorf Bărbătești — Gorj

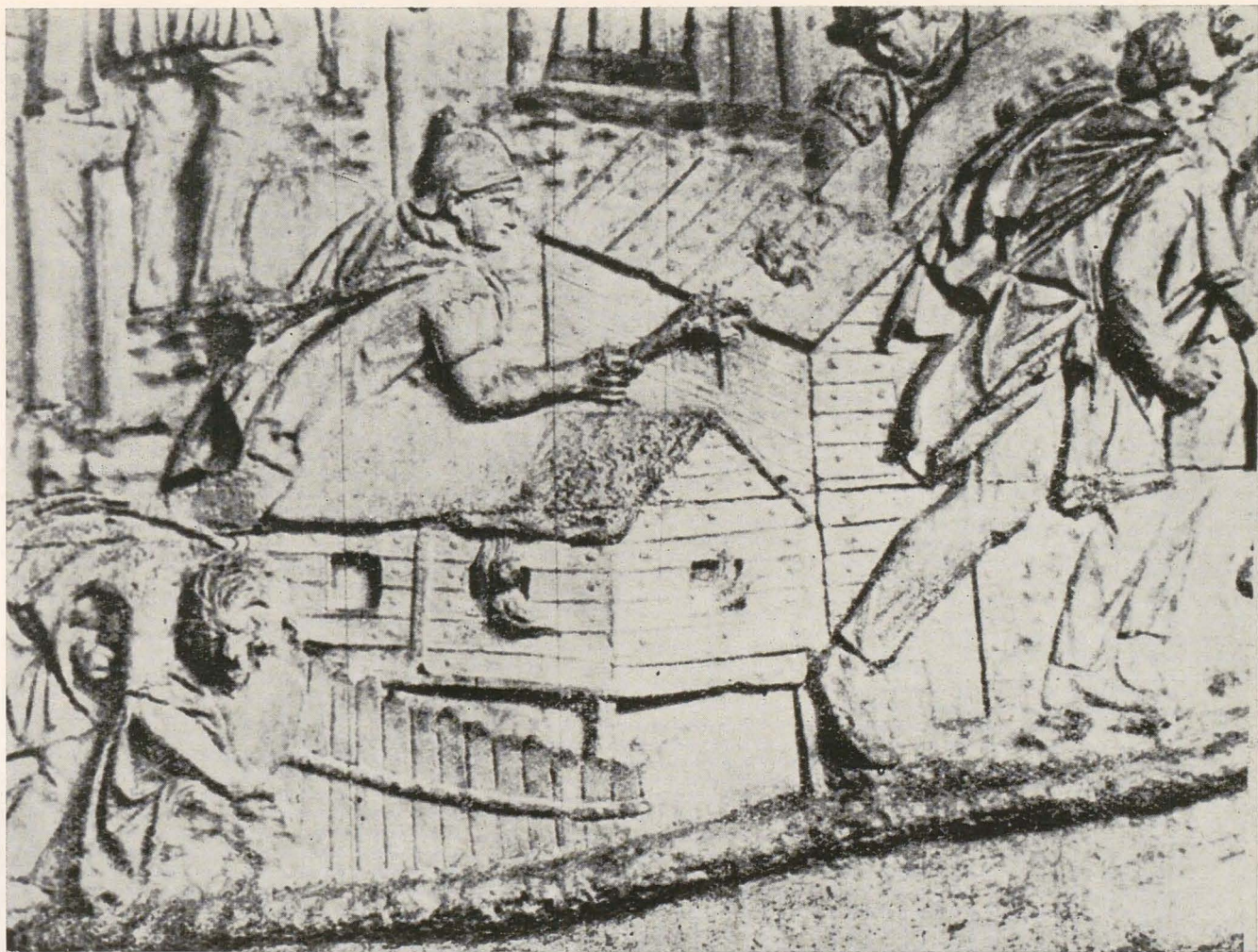
109. Balkenkopf (Pferdekopf) mit einem Teil der Naoskuppel der Kirche im Dorf Păroși-Leleasca — Olt.
 110. Holzriegel an einem Haus im Dorf Moșișeni — Maramureș
 111. Geschnitzte Balustraden am Vorbau eines Hauses im Dorf Poduri — Bacău
 112. Verschiedene Balustraden-Schnitzmuster
 113. Stalltür auf einem Bauernhof im Dorf Moșișeni — Maramureș
 114. Stuckverzierung an den Balustraden der Flurgänge von Häusern im Dorf David-ești — Argeș
 115. Detail des Flurgangs eines Hauses im Dorf Doicești — Dimbovița
 116. Türrahmen an der Kirche im Dorf Călugărița — Suceava

VIII. Der ländliche Baumeister und die Kunstarchitektur

117. Das Haus Bărbătescu im Dorf Bărbătești — Gorj
 118. Das Haus Bărbătescu im Dorf Bărbătești — Gorj. Grundriß des Erd- und des Obergeschosses
 119. Bojarenhaus in Oltenien (nicht mehr vorhanden)
 120. Balkon des Hauses Olănescu im Dorf Olănești (nicht mehr vorhanden)
 121. Haus (verschwunden) in Suceava. Ansicht und Grundriß
 122. Das Haus Goilav in Botoșani. Hauptfassade und Grundriß
 123. Teil des Balkons des Hauses Goilav in Botoșani. Altan Innenansicht
 124. Haus an der Calea Șerban Vodă 33 in Bukarest. Atlas und Grundriß
 125. Haus (heute nicht mehr vorhanden) in Bukarest
 126. Haus in der Str. Mircea Vodă 51 in Bukarest. Vorderfront und Grundriß
 127. Das Haus Mehmet Hagi Smail in Mangalia, in der Str. Vinători. Vorderfront und Grundriß der Obergeschosse

128. Das Haus Hagi Prodan in Ploiești. Vorderfront und Grundriß
129. Holztäfelung an der Zimmerdecke des Speisesaals im Haus Hagi Prodan, Ploiești
130. Das Haus Hagi Prodan in Ploiești
131. Befestigtes Bojarenhaus aus dem Dorf Pojogeni — Gorj (heute nicht mehr vorhanden). Ansicht und Grundrisse
132. Befestigtes Bojarenhaus in Măldărești—Vilcea.
133. Befestigtes Bojarenhaus in Măldărești — Vilcea. Hauptfassade und Grundriß des Erd- und des Obergeschosses
134. Befestigtes Bojarenhaus in Broșteni, Hauptfassade und Grundriß
135. Das Haus Ceroiu im Dorf Glodeni-Bălănești — Olt
136. Das Haus Cartianu im Dorf Cartiu — Gorj. Ansicht und Grundriß des ersten und zweiten Stockes
137. Das Haus Cartianu im Dorf Cartiu — Gorj. Vorderfront mit Eingängen. Detail
138. Mauerkirche mit Außenfresken im Dorf Domnești — Argeș
139. Mauerkirche mit Außenfresken im Dorf Călinești — Vilcea

ILUSTRĂȚII

1. Casă dacă reprezentată pe
Columna lui Traian de la Roma.

2. Sat de tip răsfirat din zona
Vatra Dornei — Suceava.

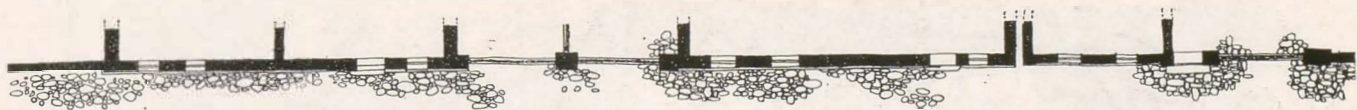
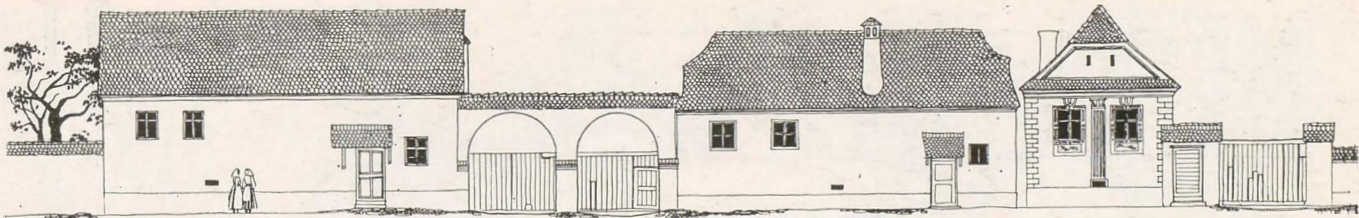

3. Uliță din satul de tip adunat Lelești — Gorj.

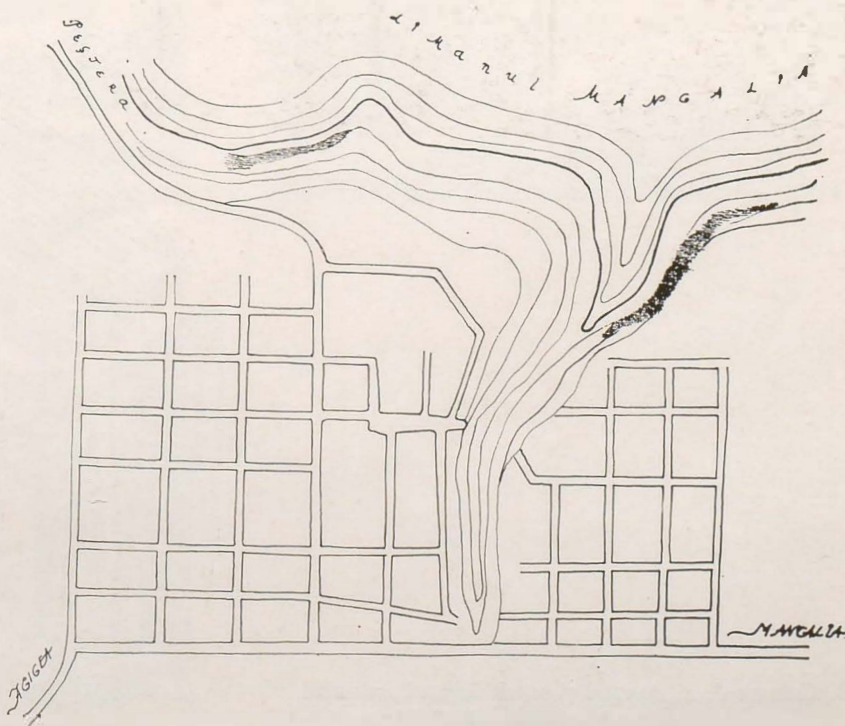

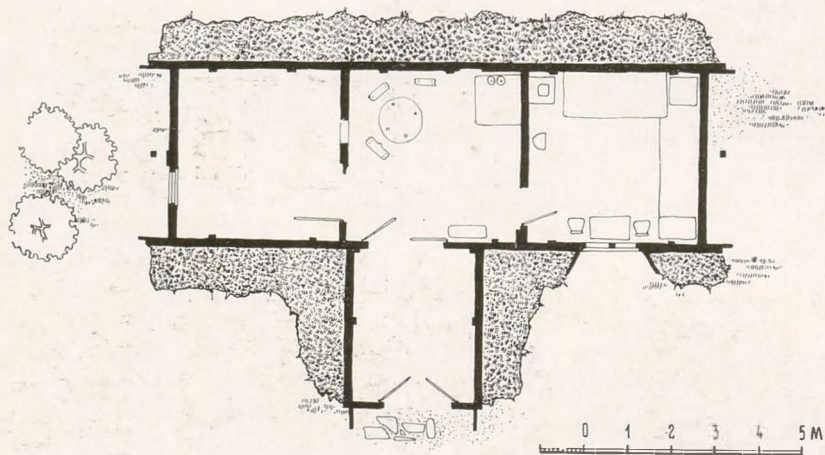
4. Satul de tip adunat Rîșnov — Brașov.

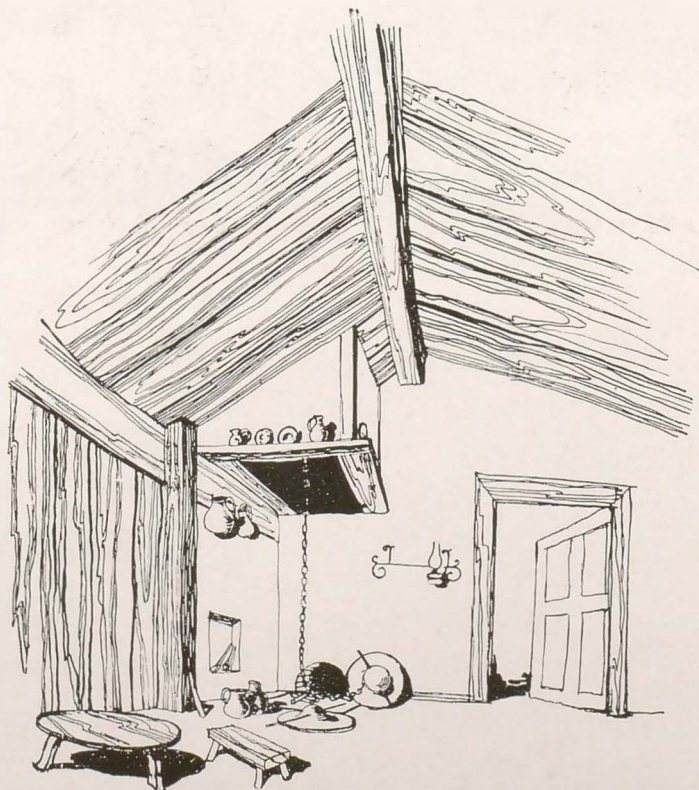
5. Porțiune din latura unei uliți din satul de tip adunat Hărman — Brașov.

6. Schema stradală a satului Limanul — Constanța.

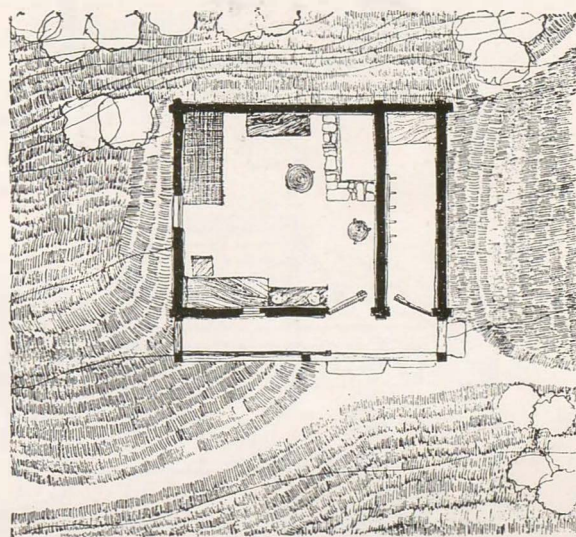
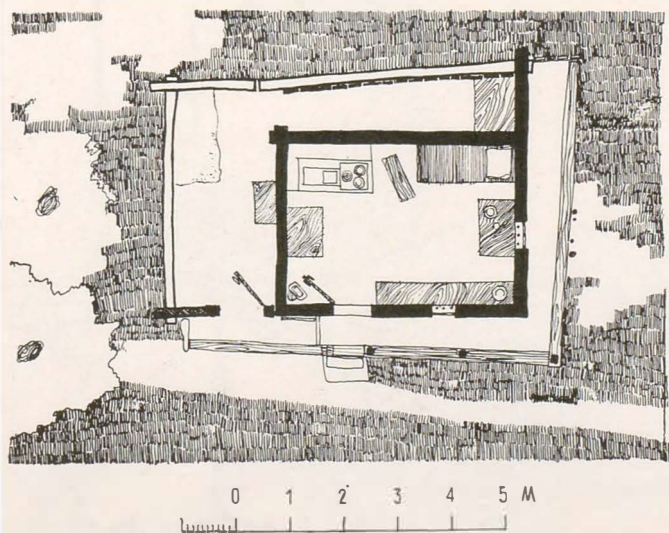
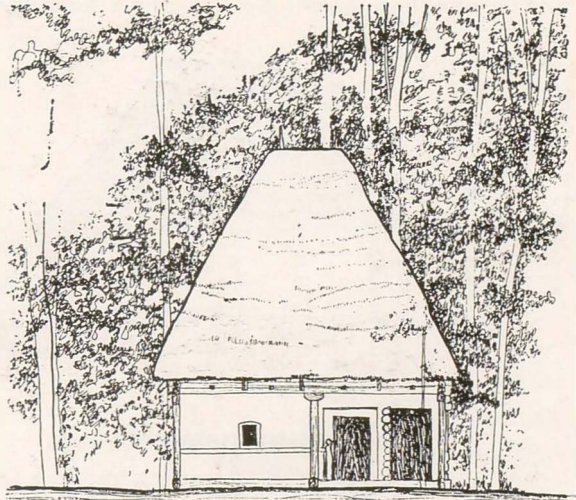
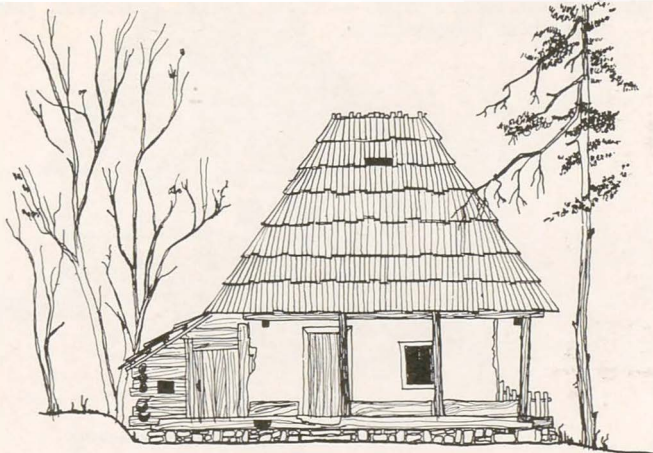

7. Bordei — « casă în pământ » — din satul Castranova — Dolj. Fațada principală și planul

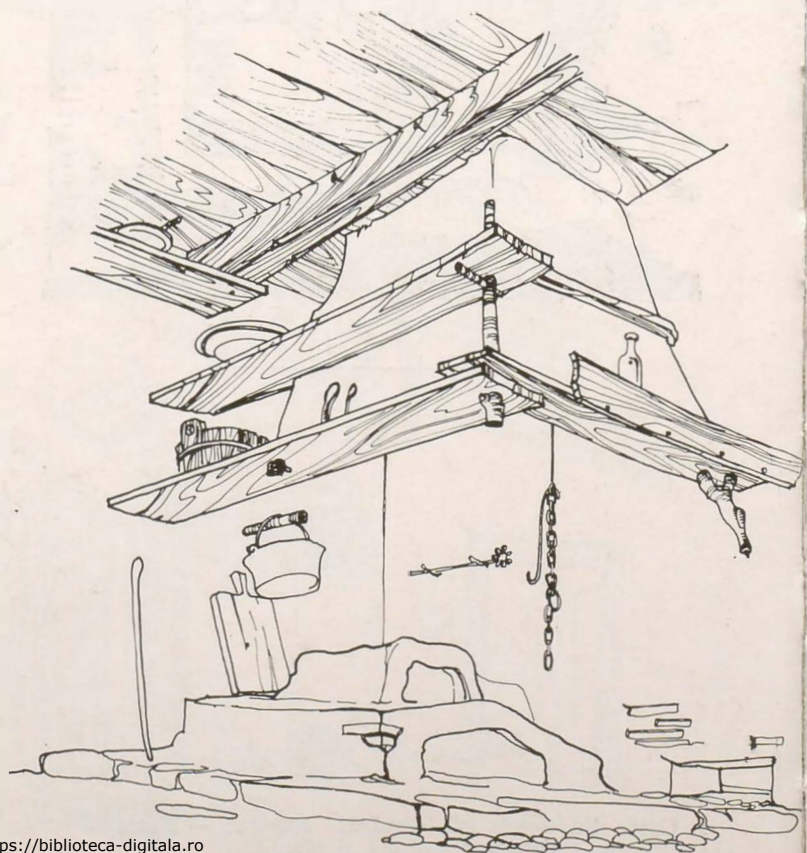
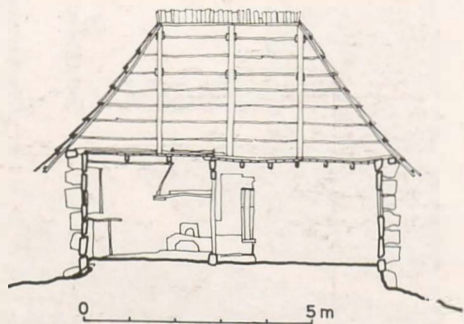
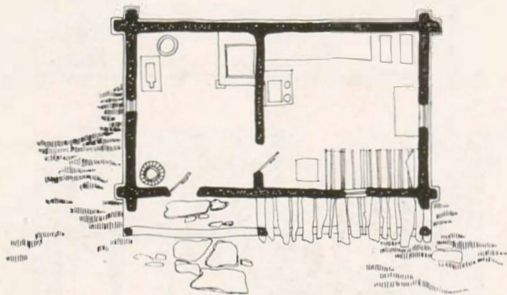
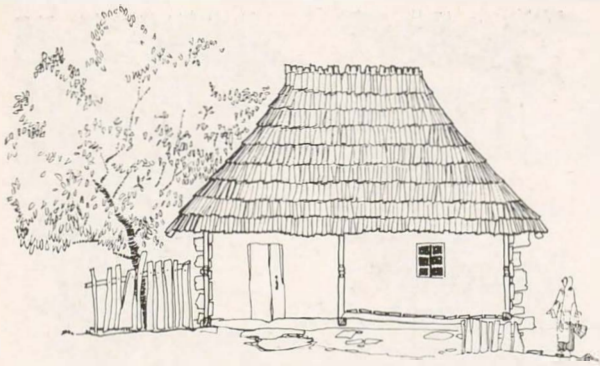
8. Camera de zi, cu vatră și coș de fum a bordeiului din satul Castranova — Dolj.

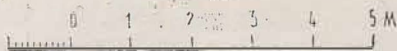
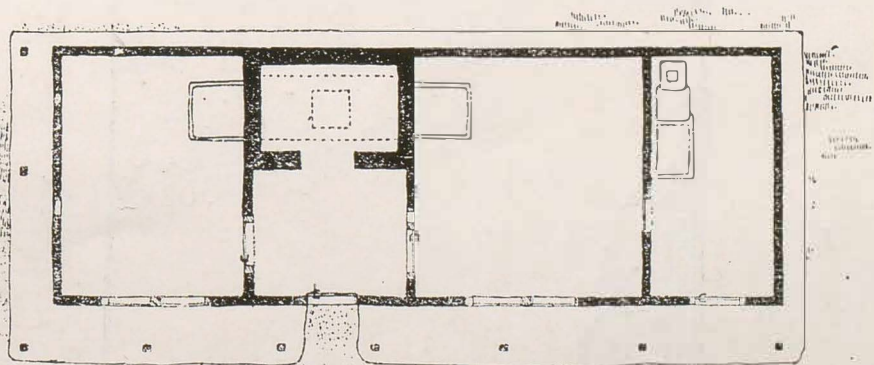
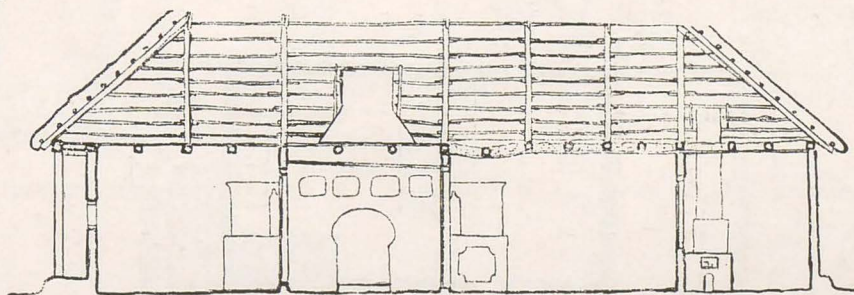
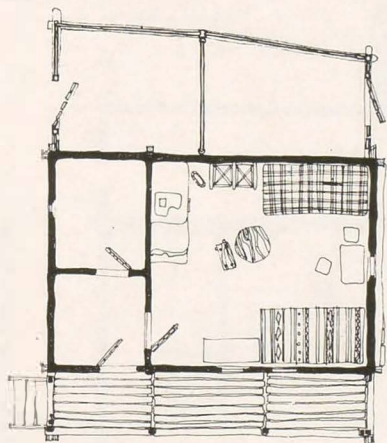
9. Casă din satul azi dispărut Răpciuni — Neam, Fațada principală și planul.

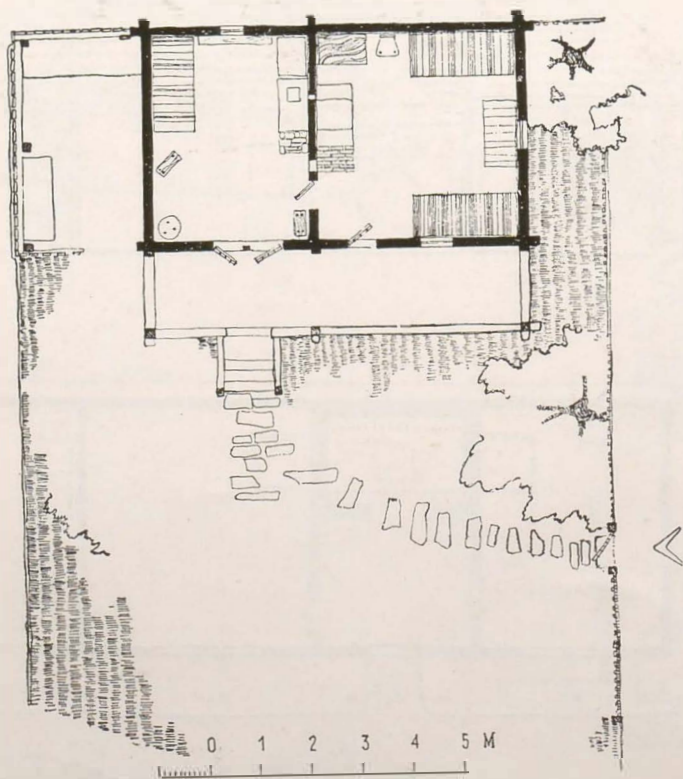
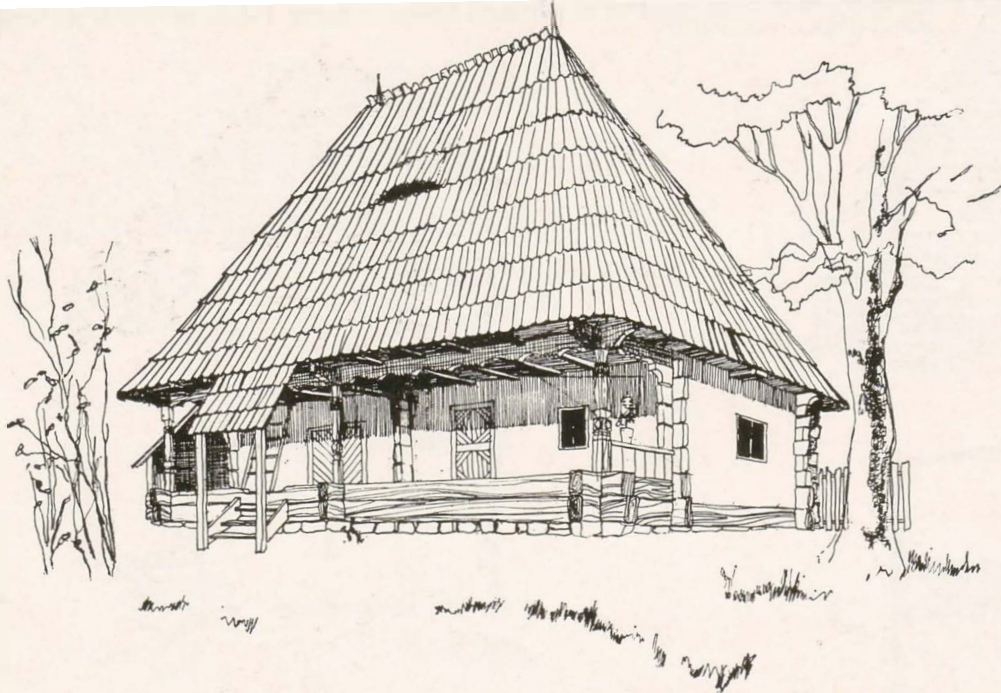
10. Casă arhaică din satul Buzdular — Hunedoara, Fațada principală și planul.

11. Casă din satul Pietrari — Vilcea. Fațada principală, planul și secțiune longitudinală.

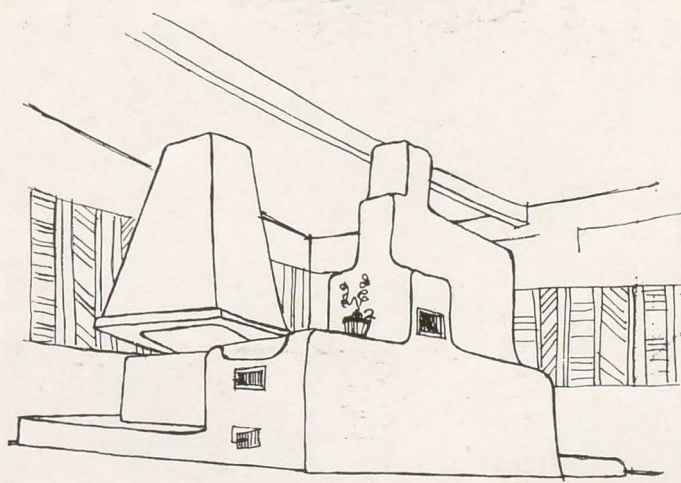
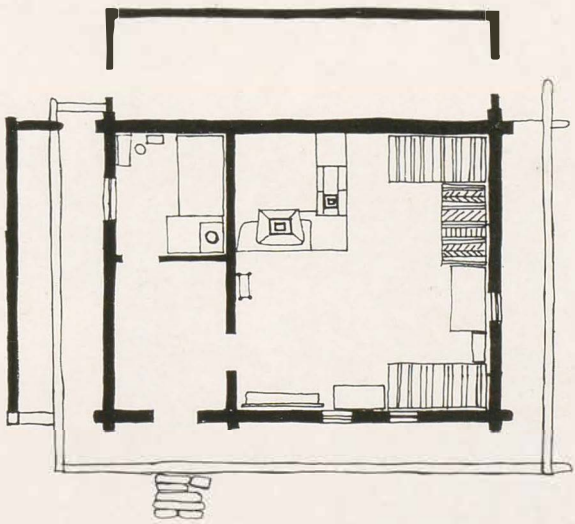
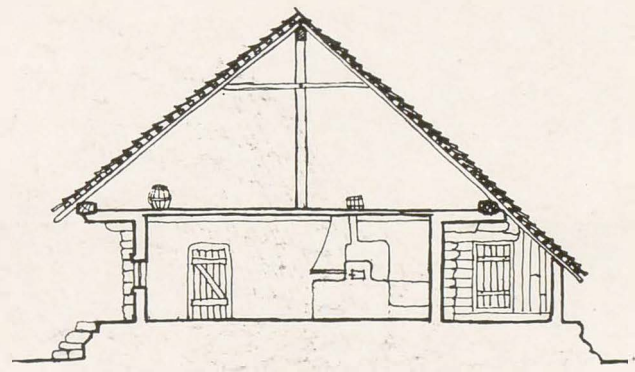
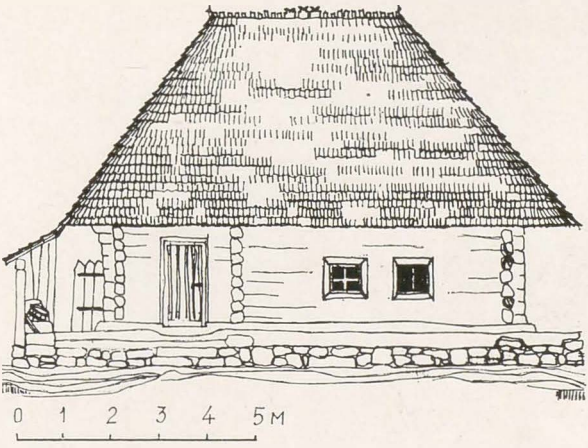

12. Vatra din tinda casei din Pietrari. <https://biblioteca-digitala.ro>

15. Casa «Bădanei» din Cornești — Gor
Vedere perspectivă și planul.

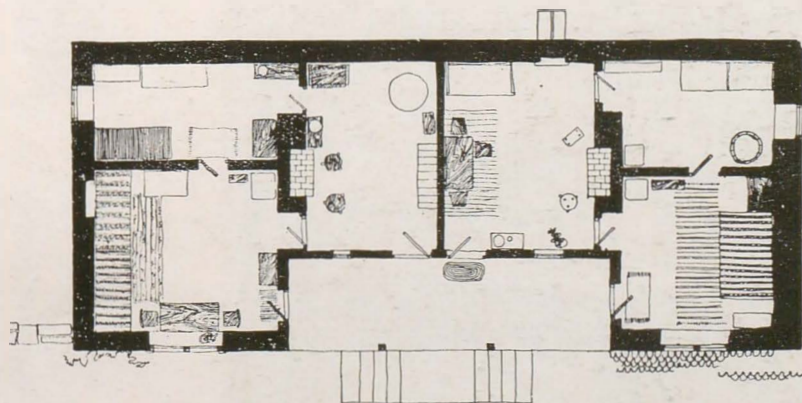
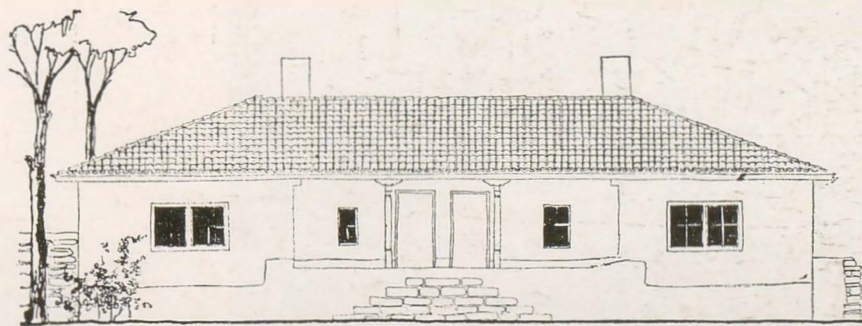
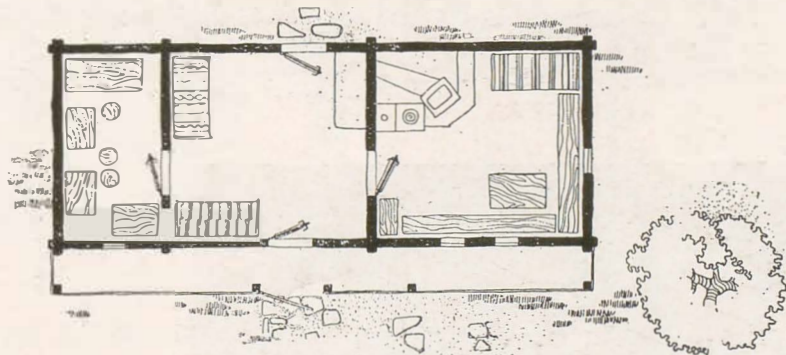
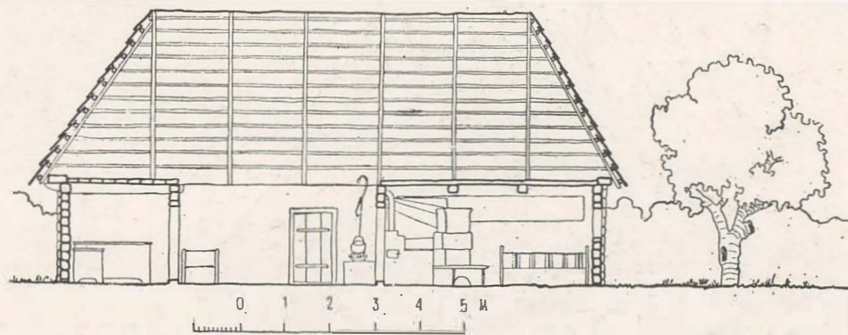

16. Casă din satul Borca — Neamț. Fațada principală, planul, secțiune și vederea perspectivă a cuptorului.

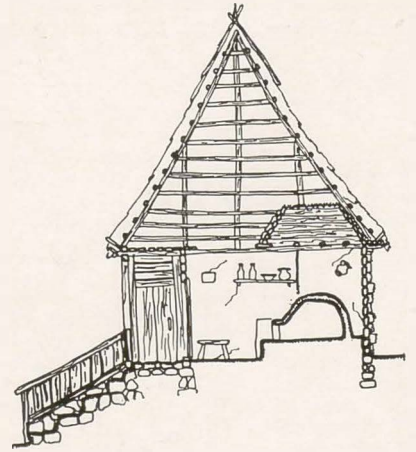
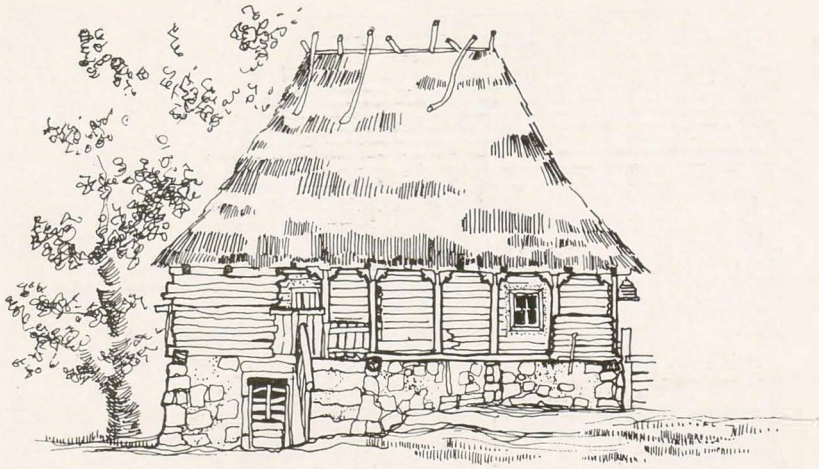

17. Casă din satul Istria — Constanța.

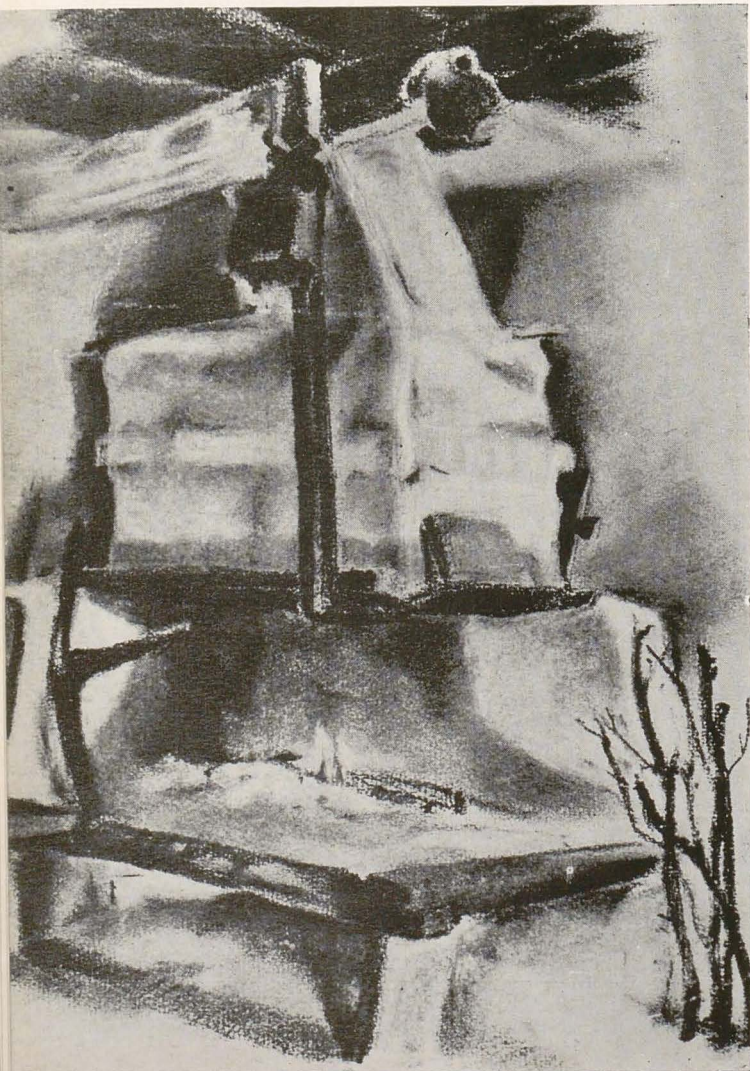
18. Casă din satul Prundu — Birgăului
— Bistrița — Năsăud. Secțiune și plan.

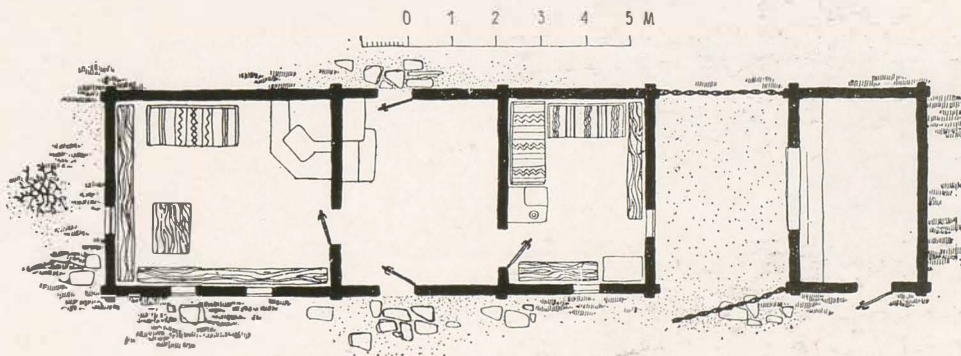
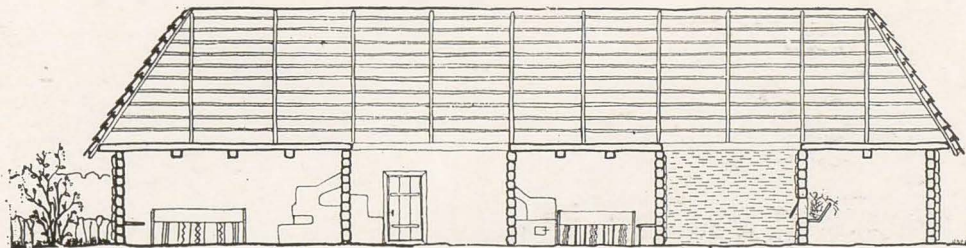
19. Casă pe str. Vinători în Man-
galia. Fațada principală și planul.

20. Casă din satul Bulz — Bihor.
Fațada principală și secțiune
transversală prin tindă.

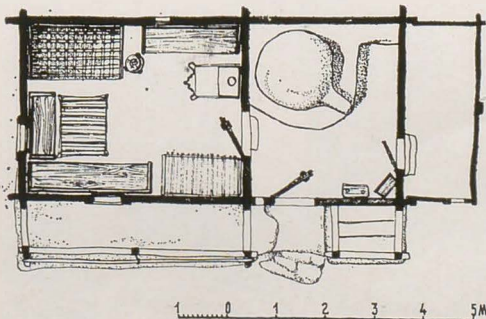
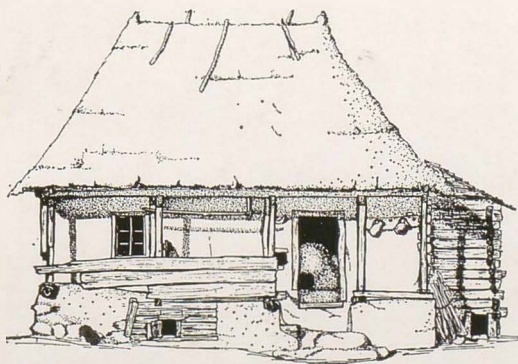

21. Camnița unei case din satul Intregalde — Alba.

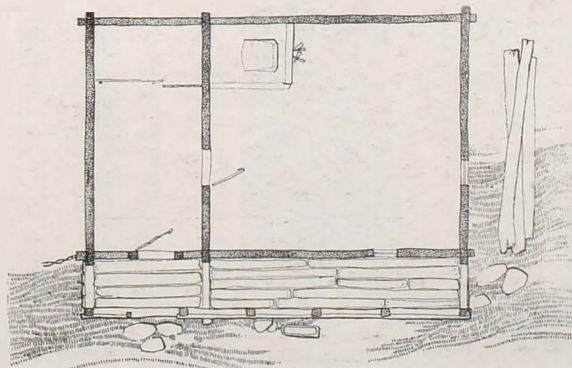
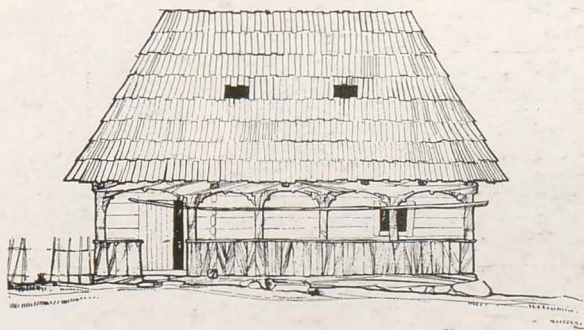

22. Casă din satul Ilva Mică — Bistrița Năsăud.

23. Casă din satul Izvoare — Alba.
Fațada principală și planul.

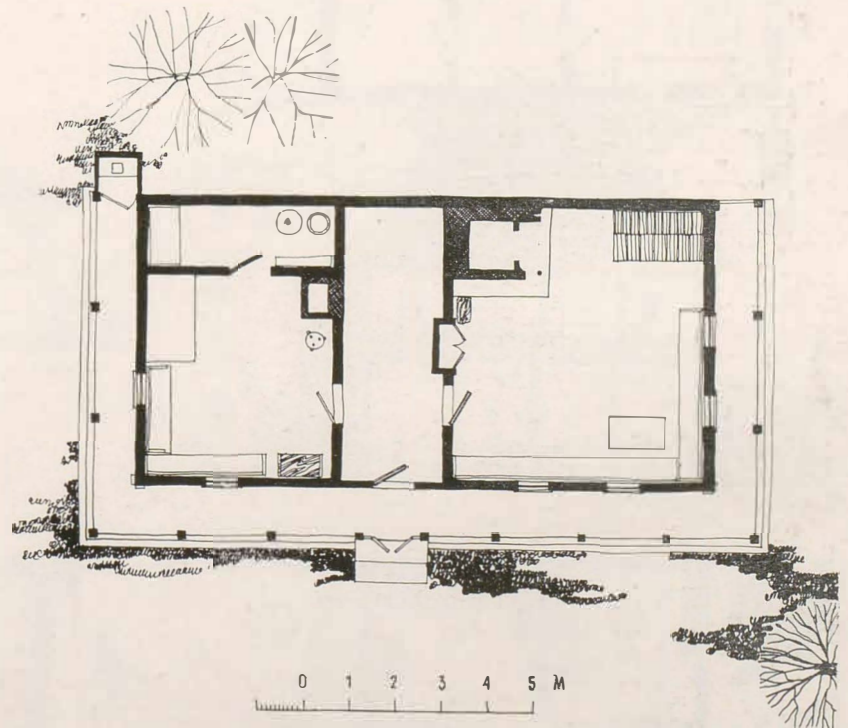
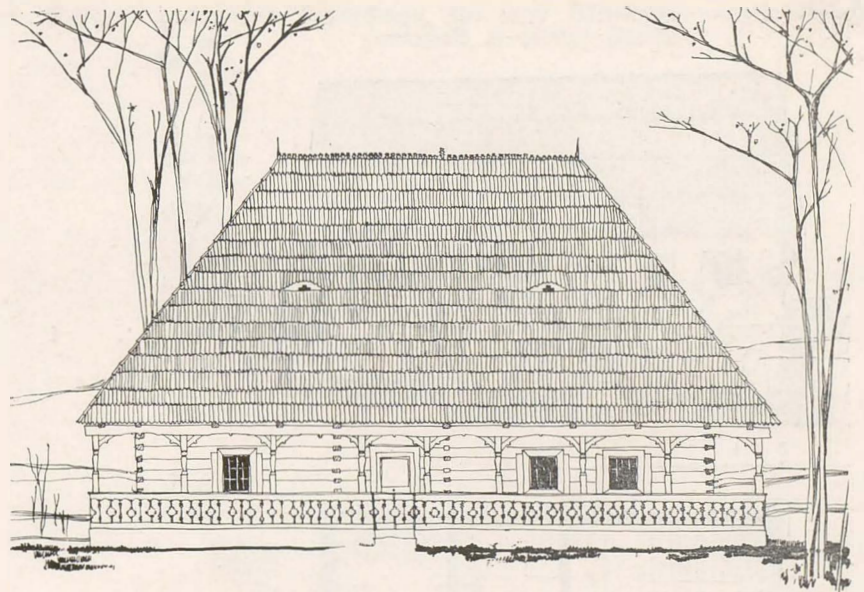

24. Casă din satul Budești — Maramureș.
Fațada principală și planul.

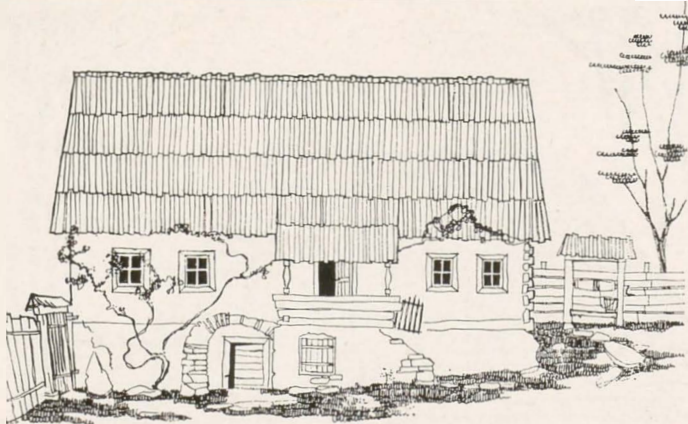

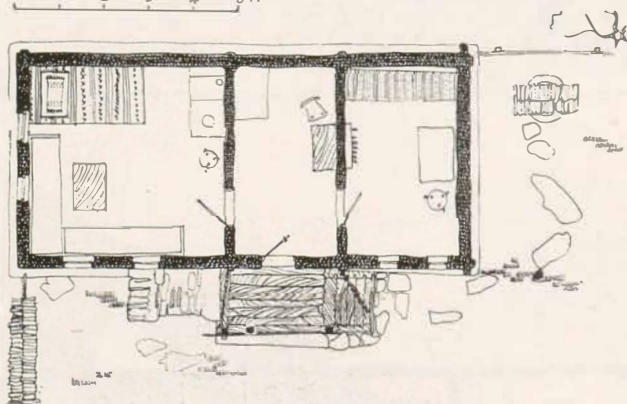
25. Front de case către
uliță din Rășinari — Sibiu.

26. Casa Peles din Ieud. Fațada principală și planul.

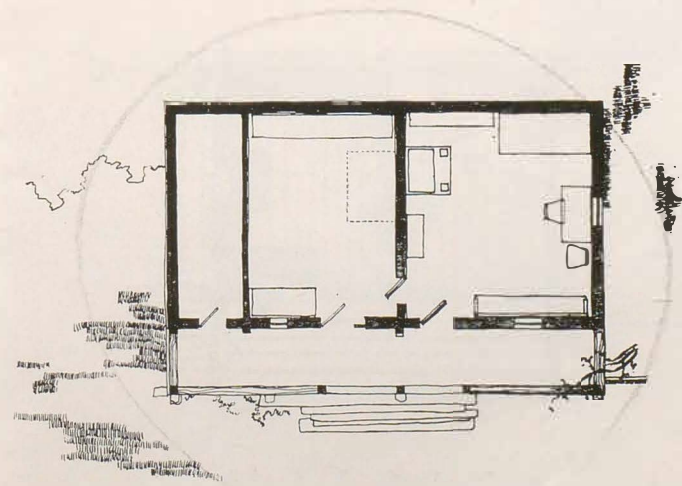
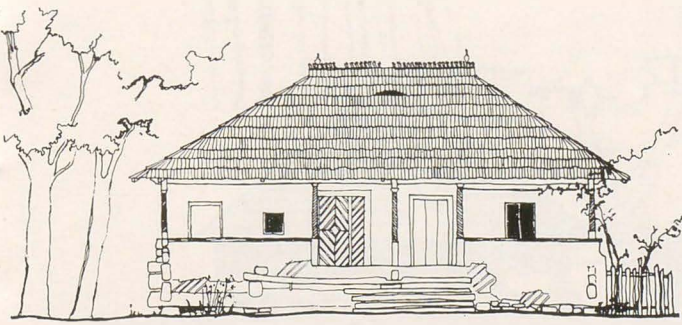

0 1 2 3 4 5 M

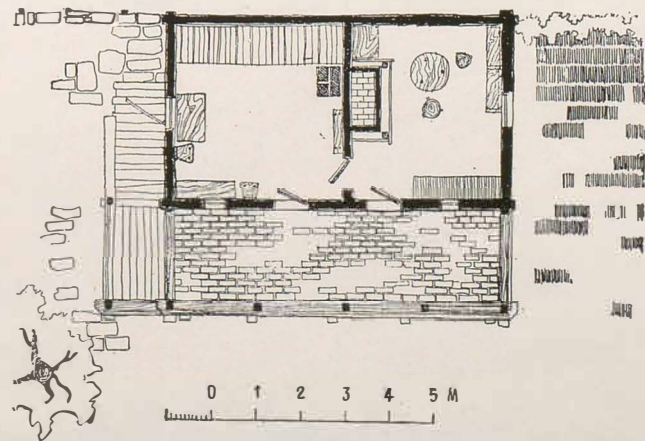
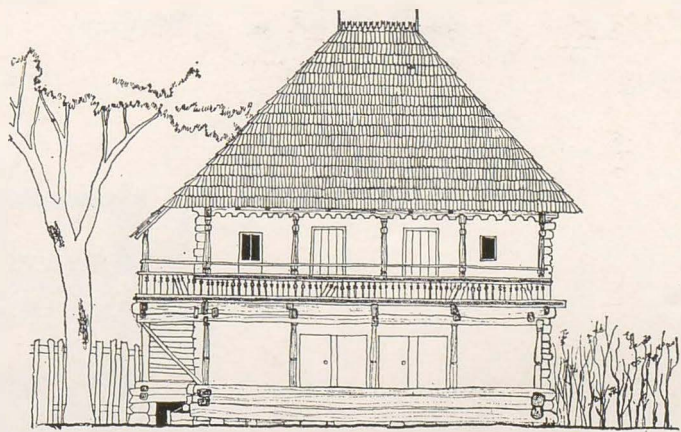

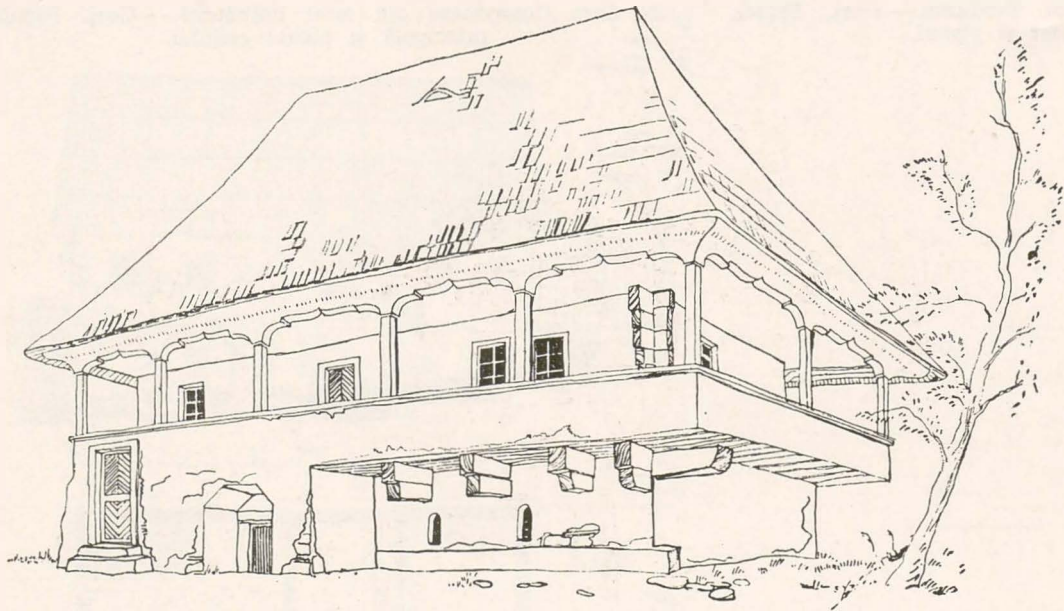
27. Casă din satul Tălmăcel— Sibiu.
Fațada cu intrarea și planul.

28. Casa Ciolofan din Brădiceni — Gorj. Fațada principală și planul.

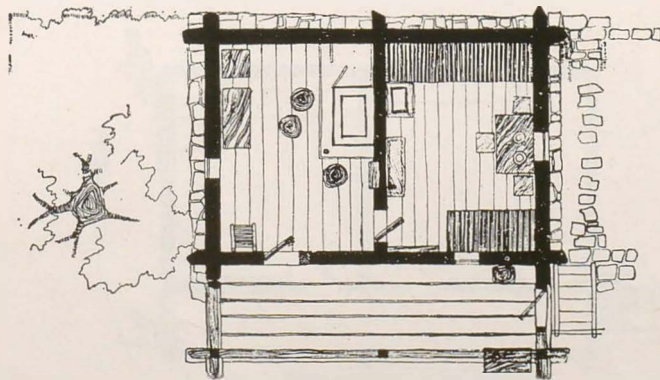
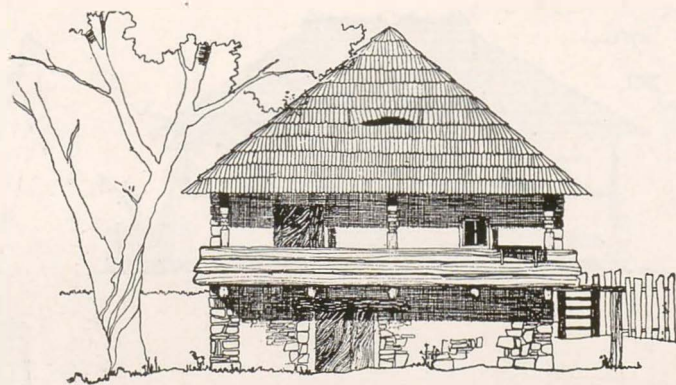

29. Casa Cumpănașu din satul Bărbătești — Gorj. Fațada principală și planul etajului.

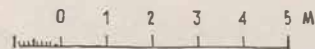

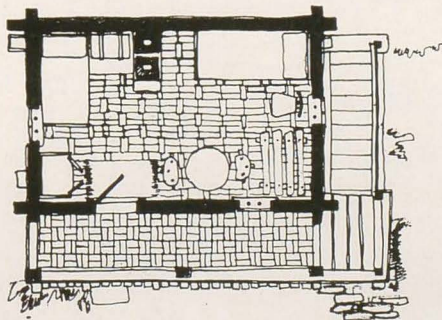
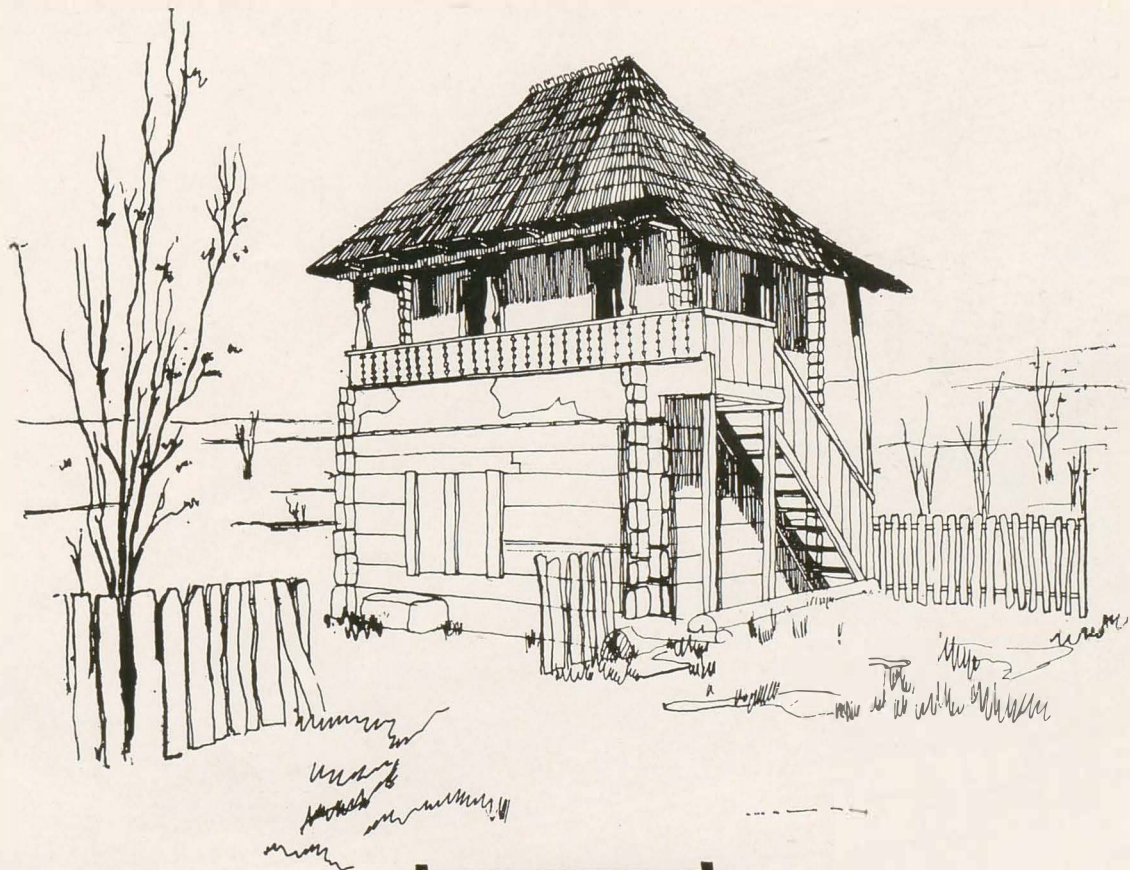

30. Casă din satul Rucăr — Argeș.

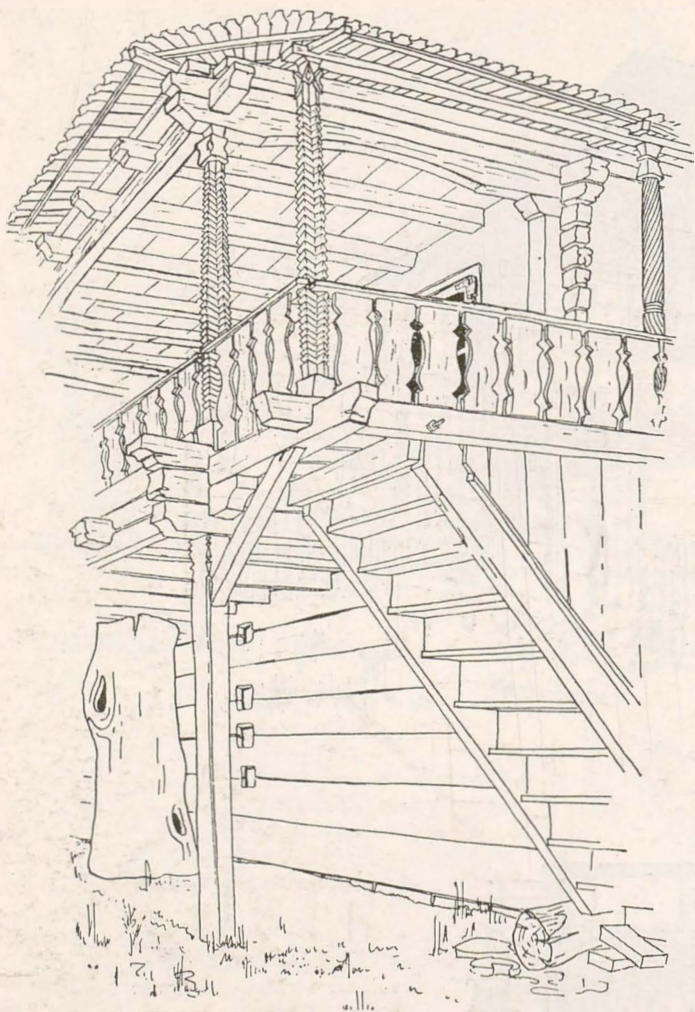
31. Casă din Cătunul Popii — Argeș. Fațada principală și planul.

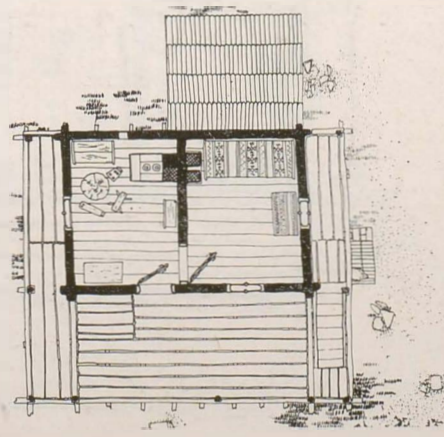
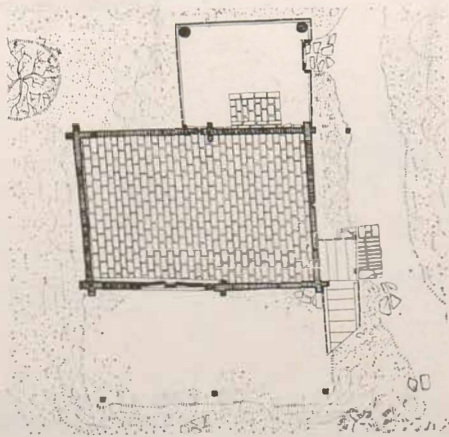

32. Casa «Leoargă» din Țicleni — Gorj.
Vedere perspectivă și plan.

33. Casa Beuran din Curtișoara.
Colțul cu scara de acces la etaj.

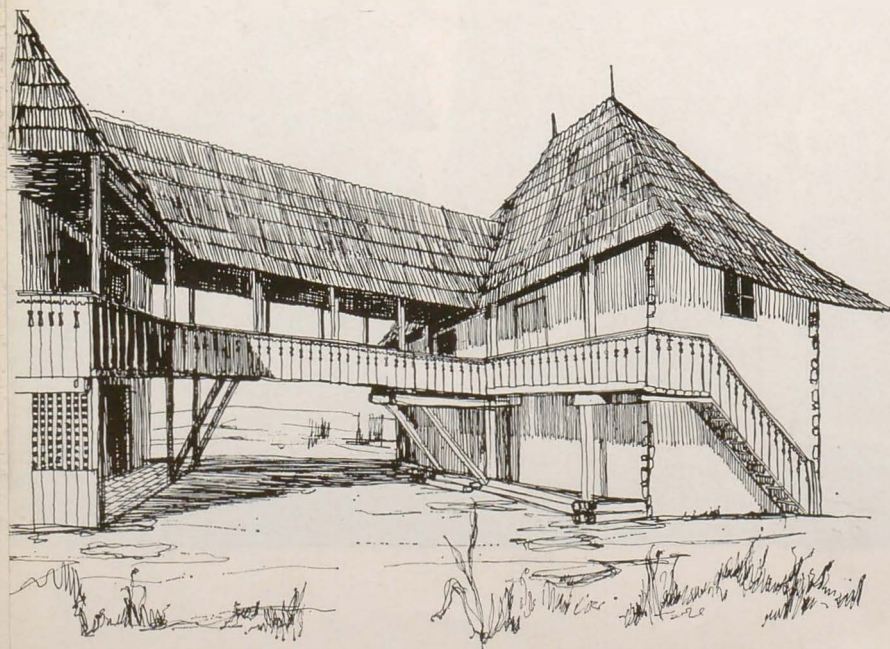
34. Casa Beuran din Curtișoara. Vedere
și planurile parterului și etajului.

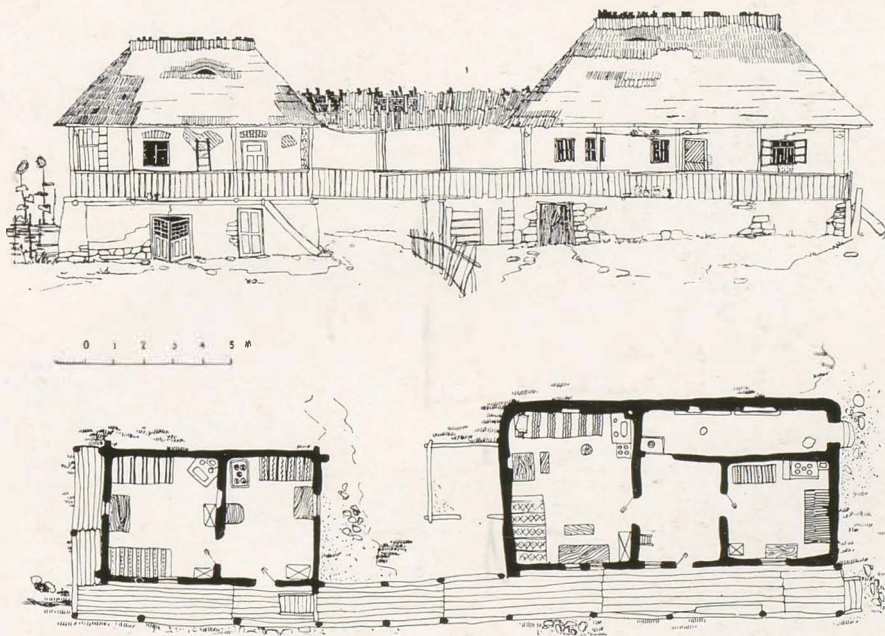

35. Casă din satul Turcenii de Sus — Gorj.

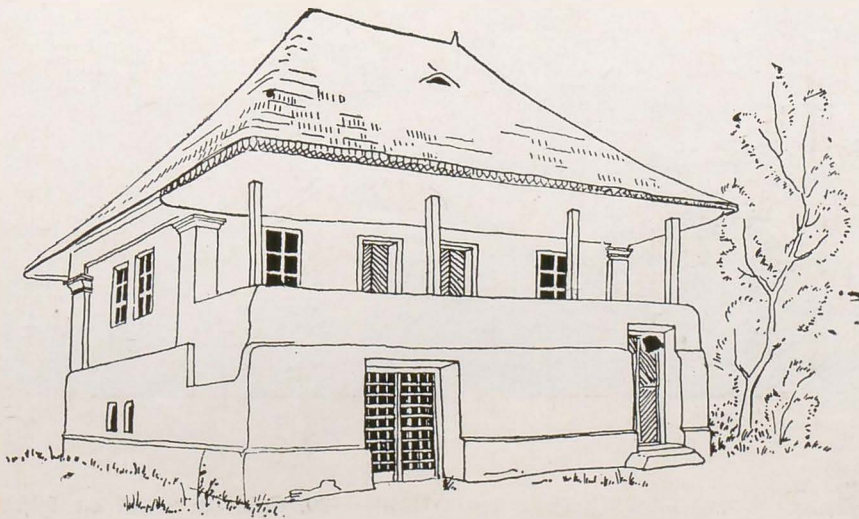

36. Casa Popa Sburlea din Bărbătești — Gorj.

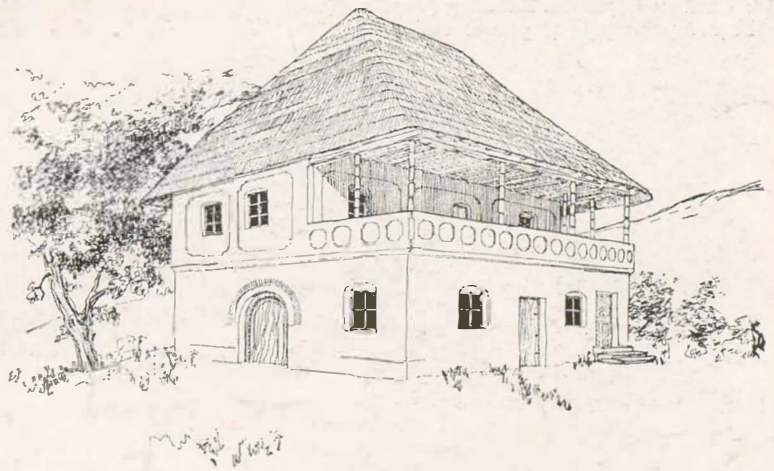
37. Casa frîngierului Ion Popescu din Slătioarele — Vilcea. Fațada principală și planul la nivelul etajului.

38. Casă de tip muscelan din satul Costești pe valea Doamnei — Argeș.

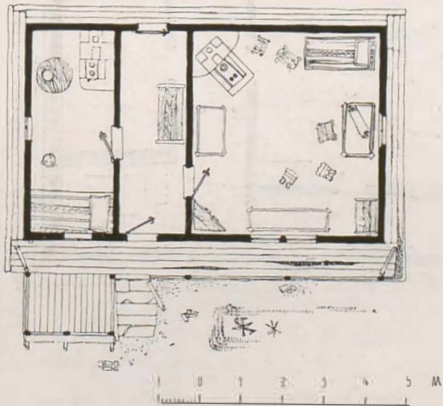
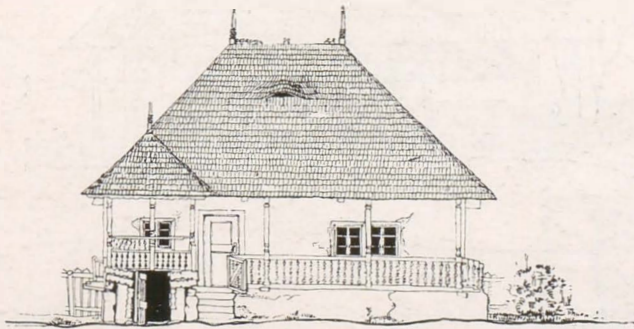

39. Casă oltenească cu foișor.

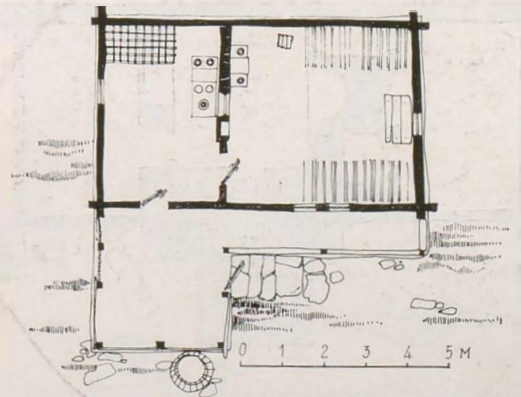

40. Casa Tircă din Olănești — sat. Vedere.

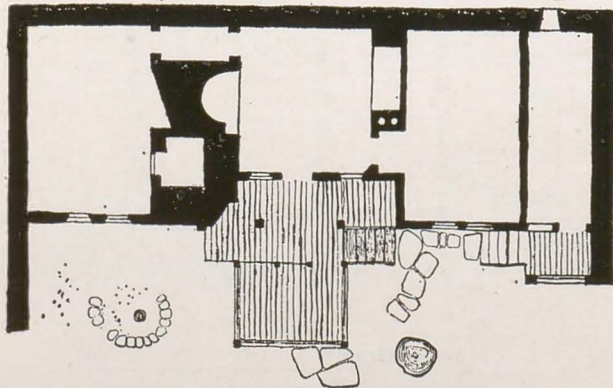
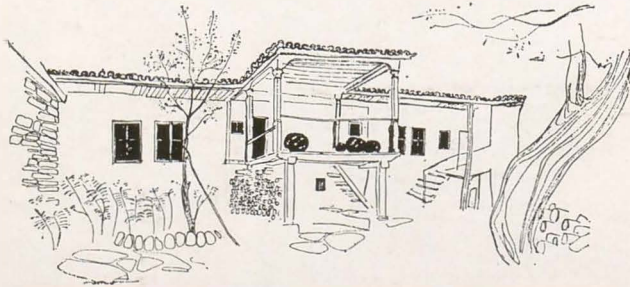
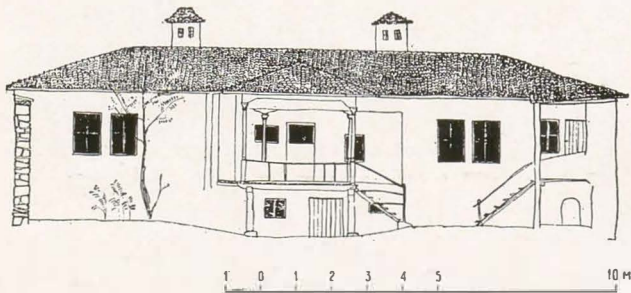
41. Casă din satul Trestieni — Prahova. Fațada principală și planul.

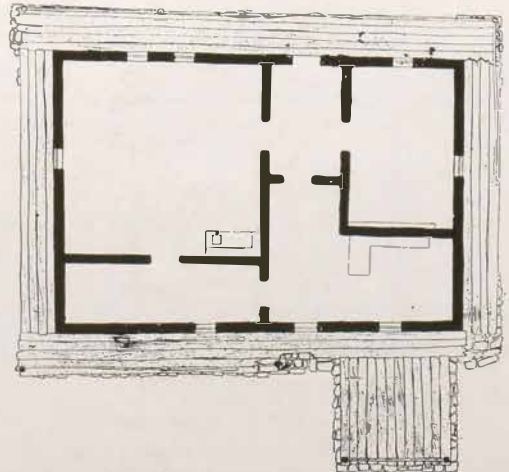
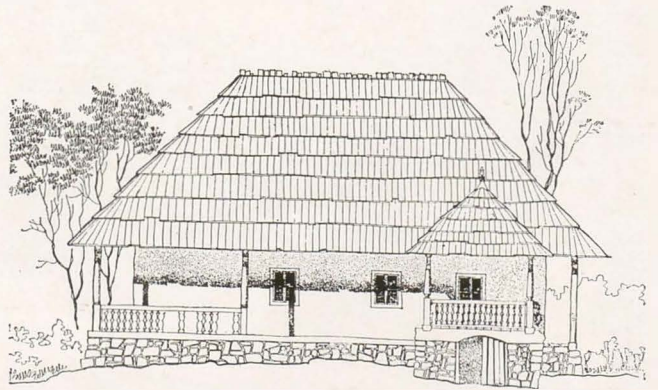
42. Casă oltească cu prispă și foișor din satul Pietrari — Vilcea. Fațada principală și planul.

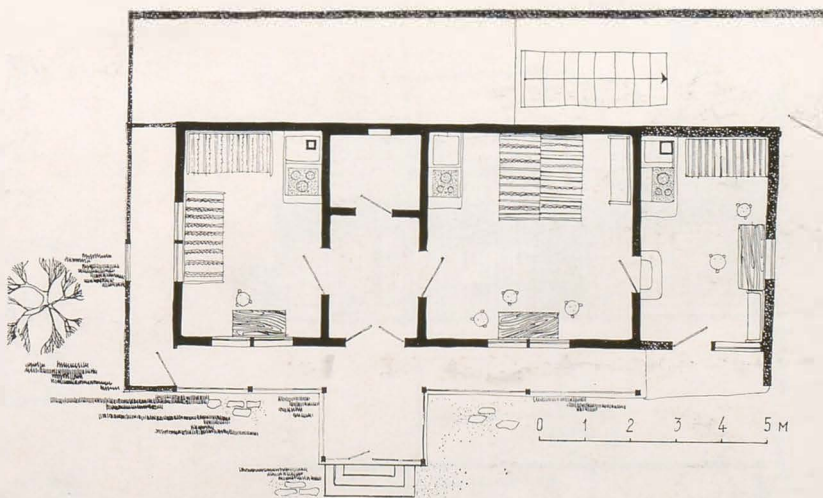
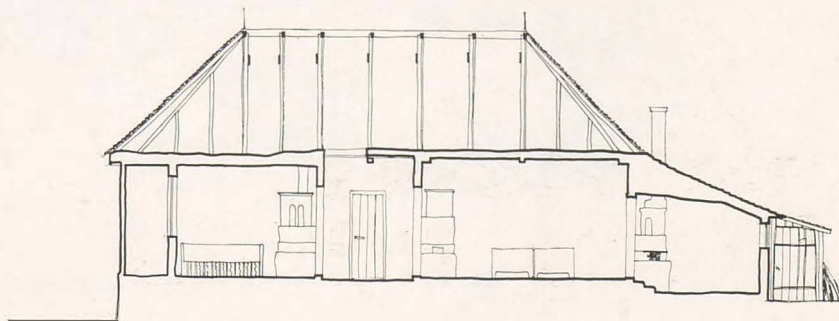
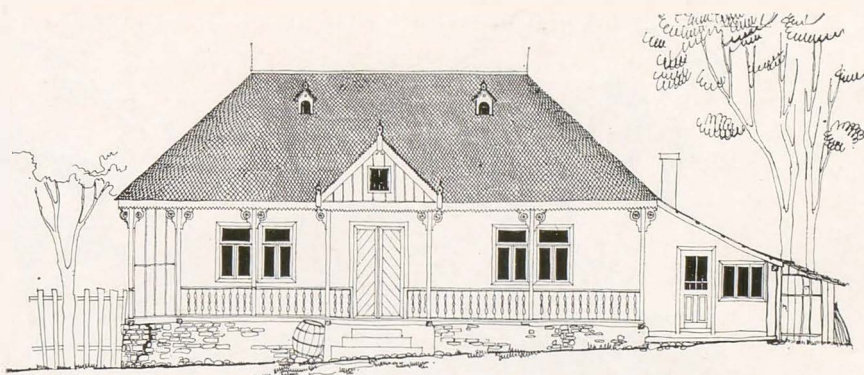

43. Casă cu foișor din Babadag (dispărută).
Fațada principală și planul etajului.

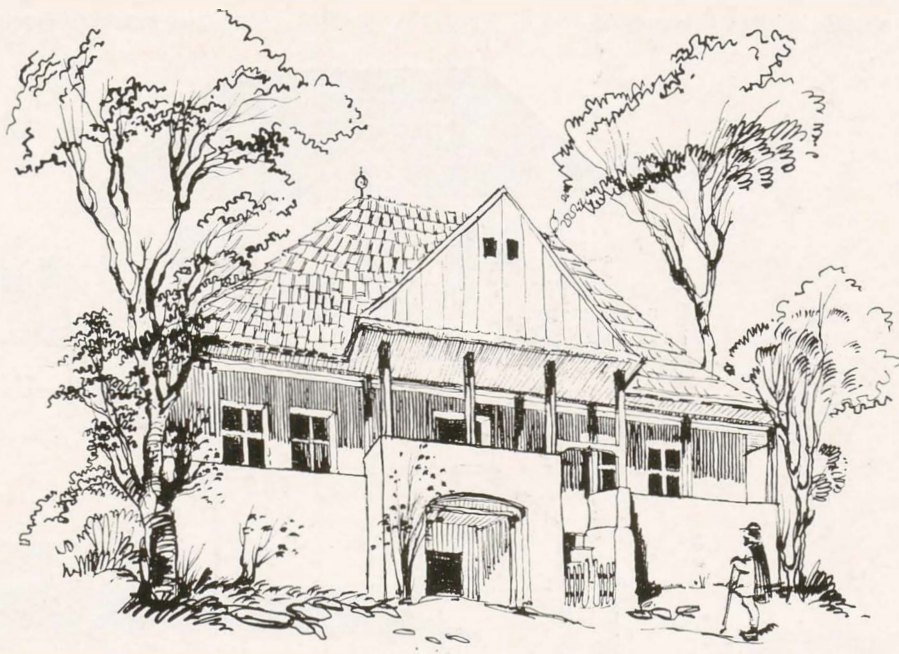

44. Casa preotului Matase din satul (azi dispărut)
Răpciuni — Neamț. Fațada dinspre curte și planul.

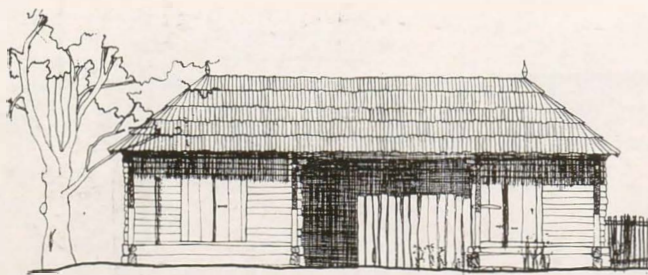

45. Casă din satul Borzești — Bacău. Fațada principală, secțiune longitudinală și plan.

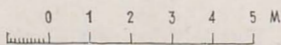
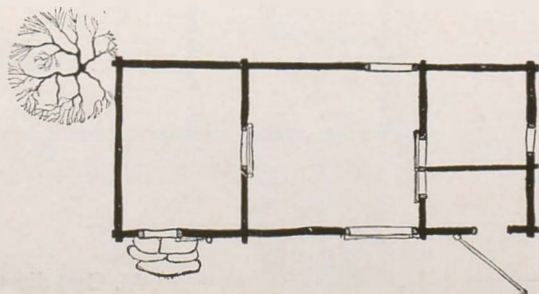
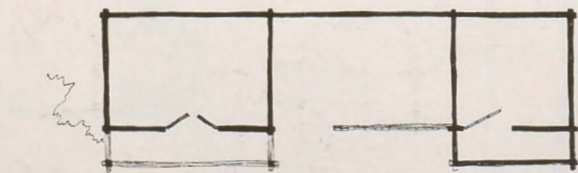
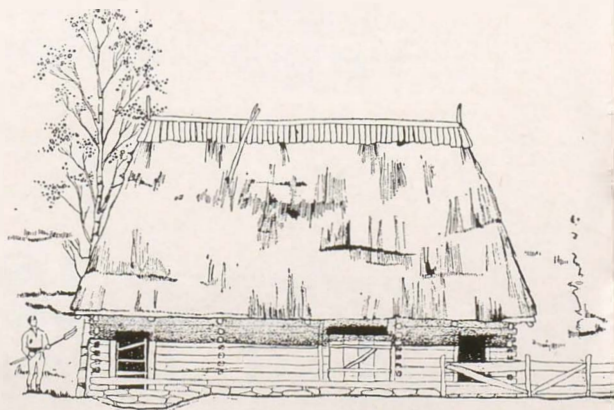

46. Casă (azi dispărută) din satul Izvoarele — Prahova.

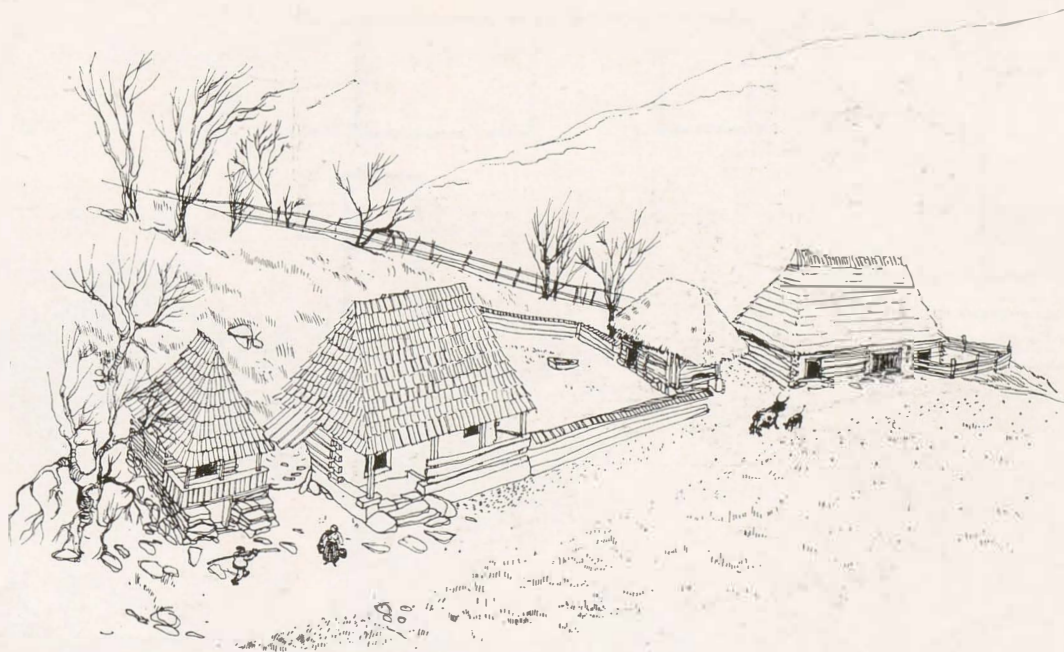
47. Șura gospodăriei Ciolofan din satul Brădiceni — Gorj.

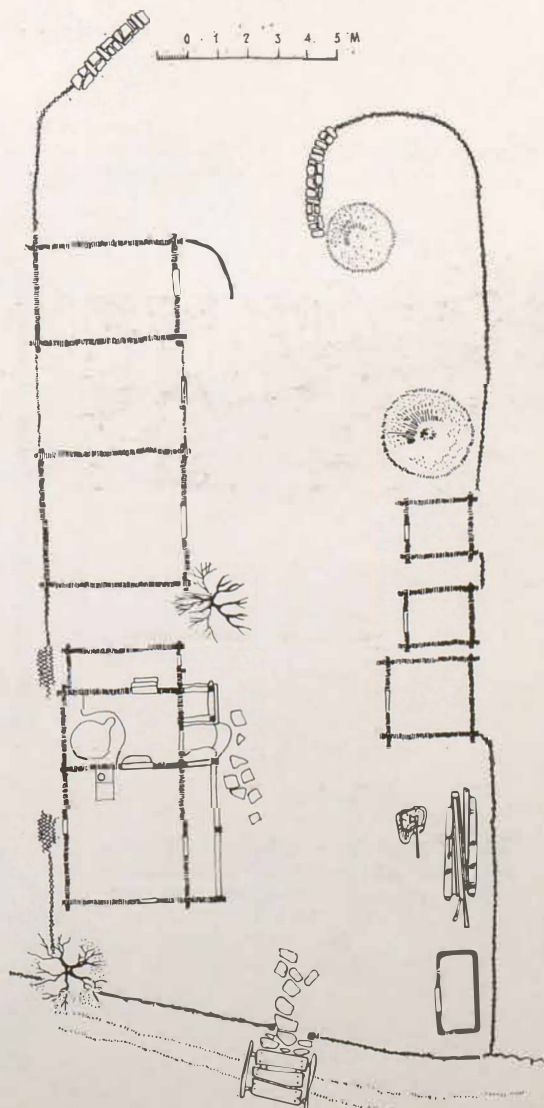
48. Șura unei gospodării din satul Intregalde — Alba.

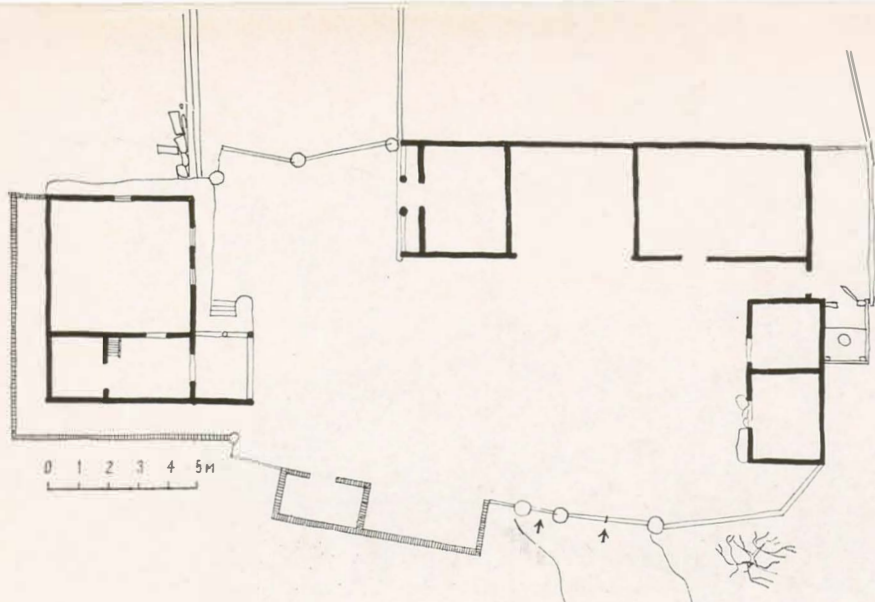
III.

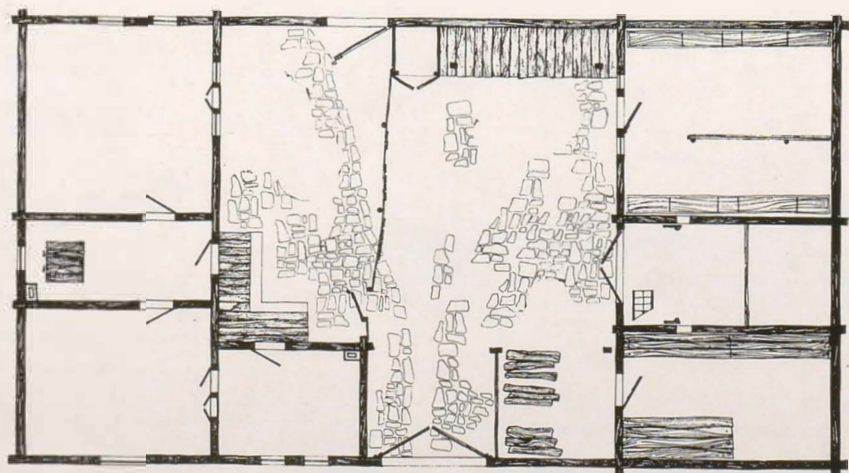
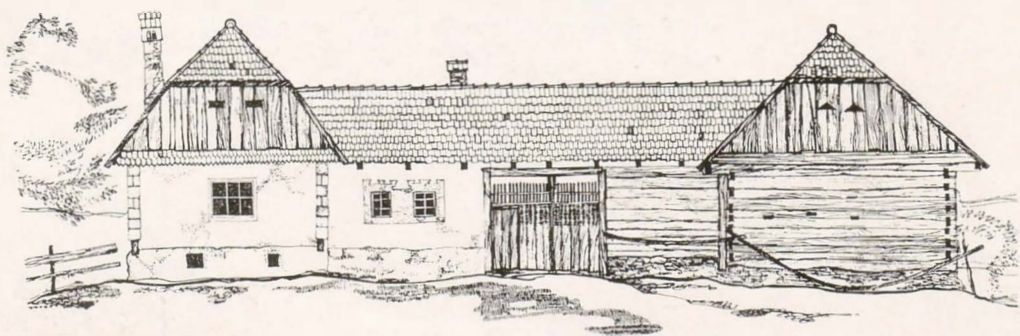
49. Gospodăria din satul Intregalde—Alba.

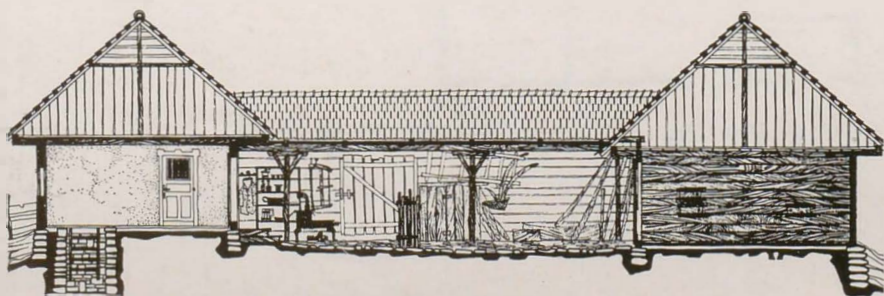
50. Gospodărie din satul Izvoarele — Alba. Planul general.

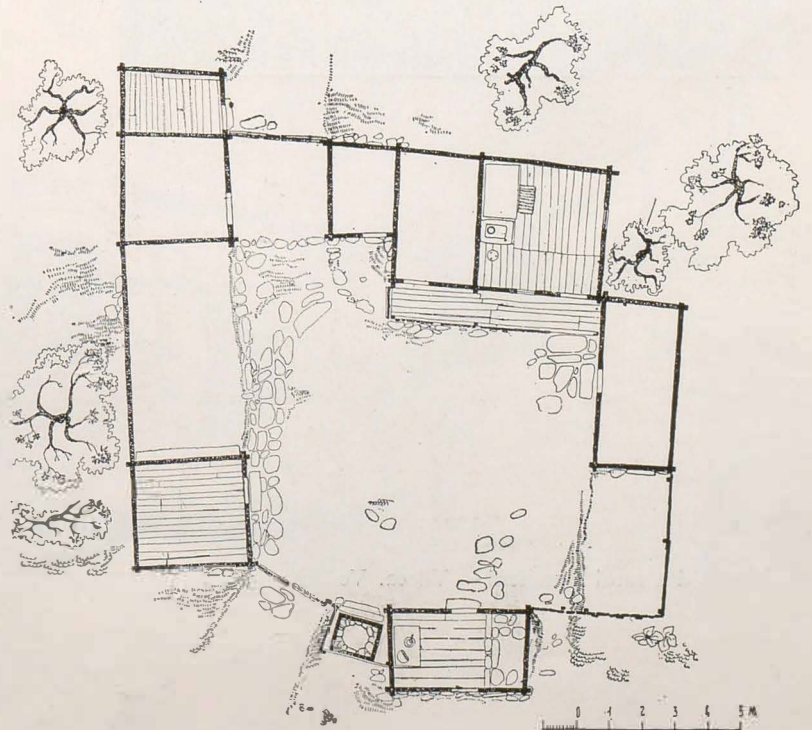
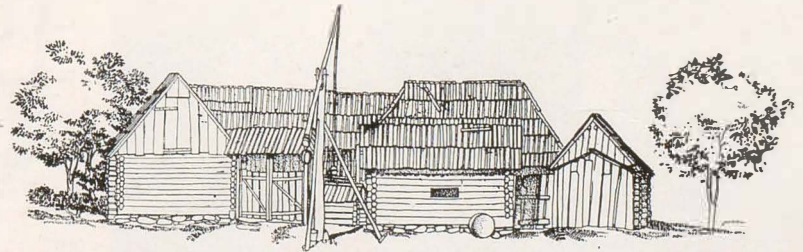
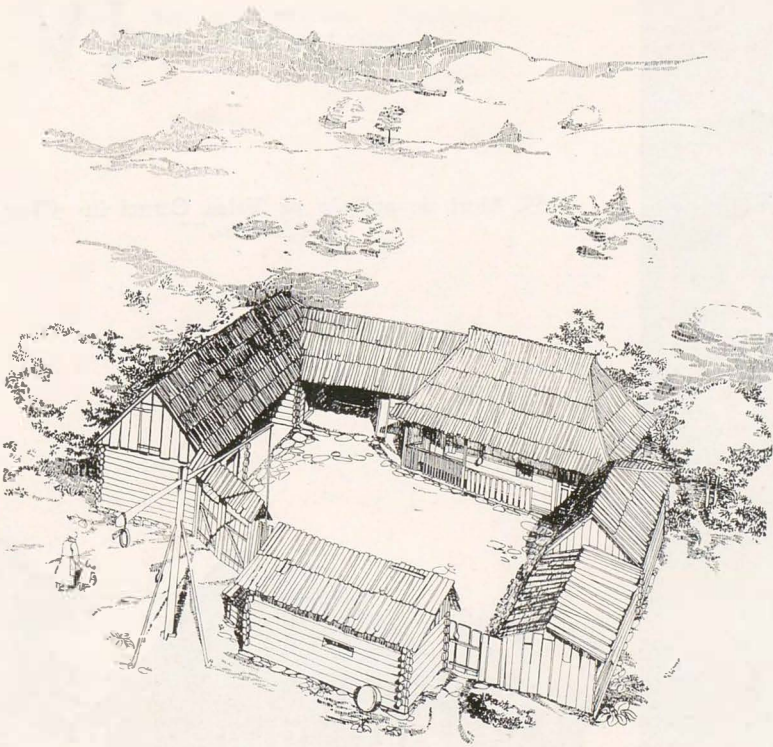
51. Gospodărie din satul Sadova
— Suceava. Planul general.

52. Gospodăria — ocolnic « Zăbavă »
din satul Bran — Braşov. Faşada principală,
planul şi secţiune transversală.

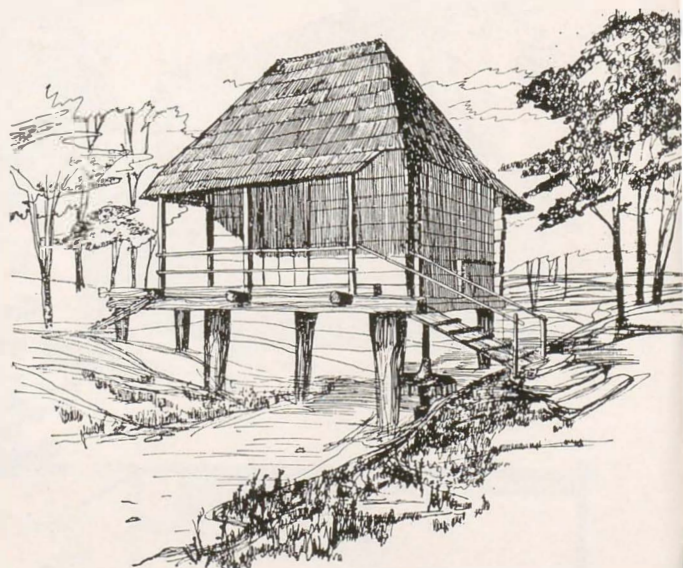
53. Gospodăria — ocolnic Hamz Tănase din satul Cimpul lui Neag — Hunedoara. Vedere perspectivă.

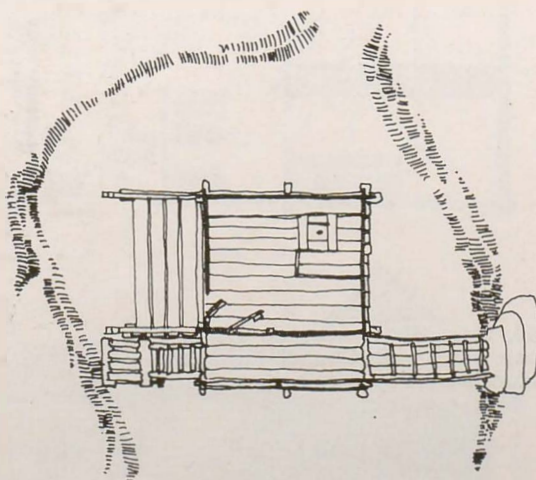
54. Gospodăria — ocolnic Hamz Tănase din satul Cimpul lui Neag — Hunedoara. Fațada cu intrarea și planul.

IV.

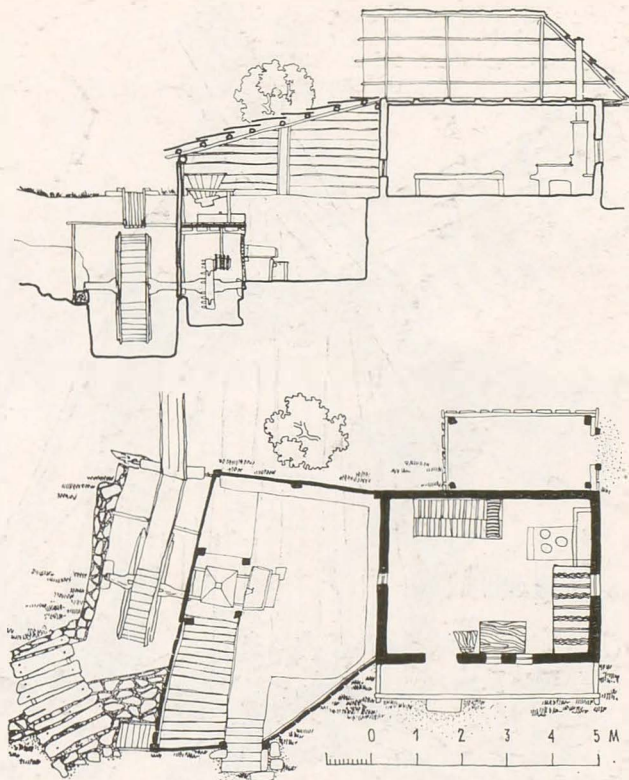
55. Mori de apă de pe Valea Cernei în Caraș
— Severin.

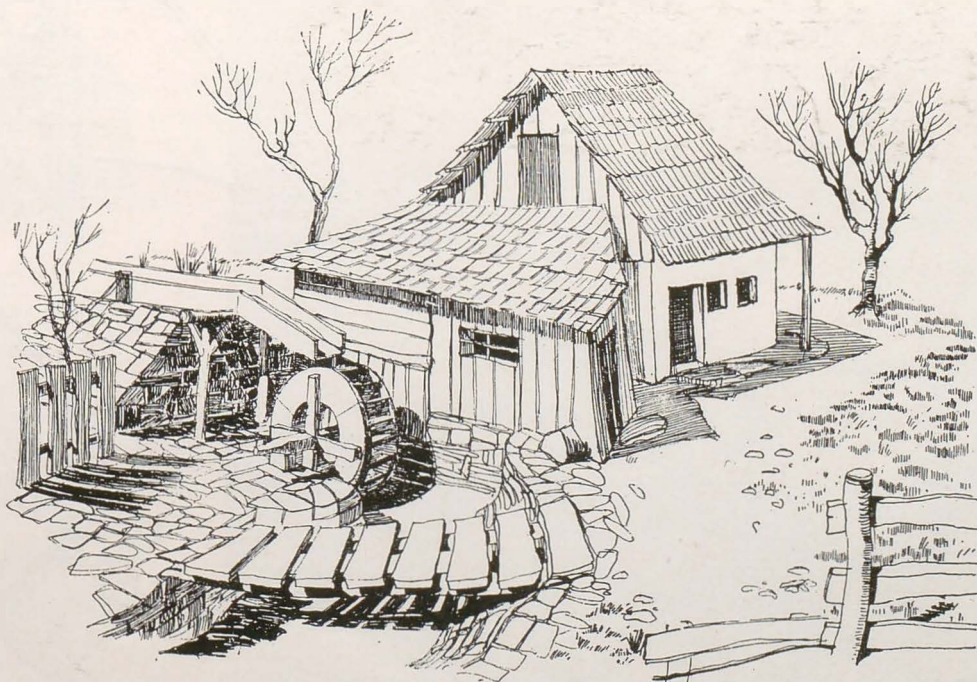
56. Moară din satul Birzoteni — Vilcea. Vedere și plan.

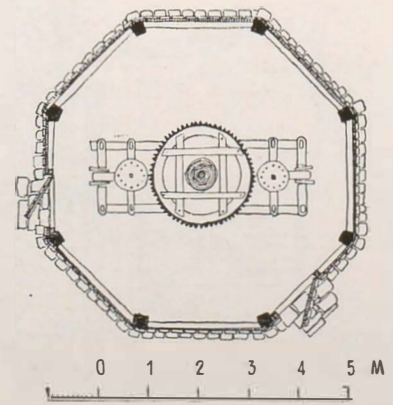
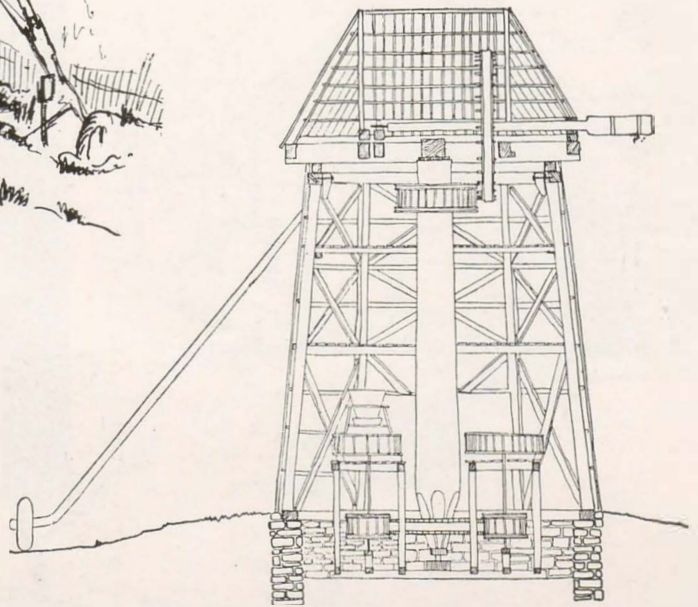
57. Moară din satul Izvorul Muntelui —
Neamț. Secțiune și plan.

58. Meară din satul Izvorul Muntelui — Neamț.

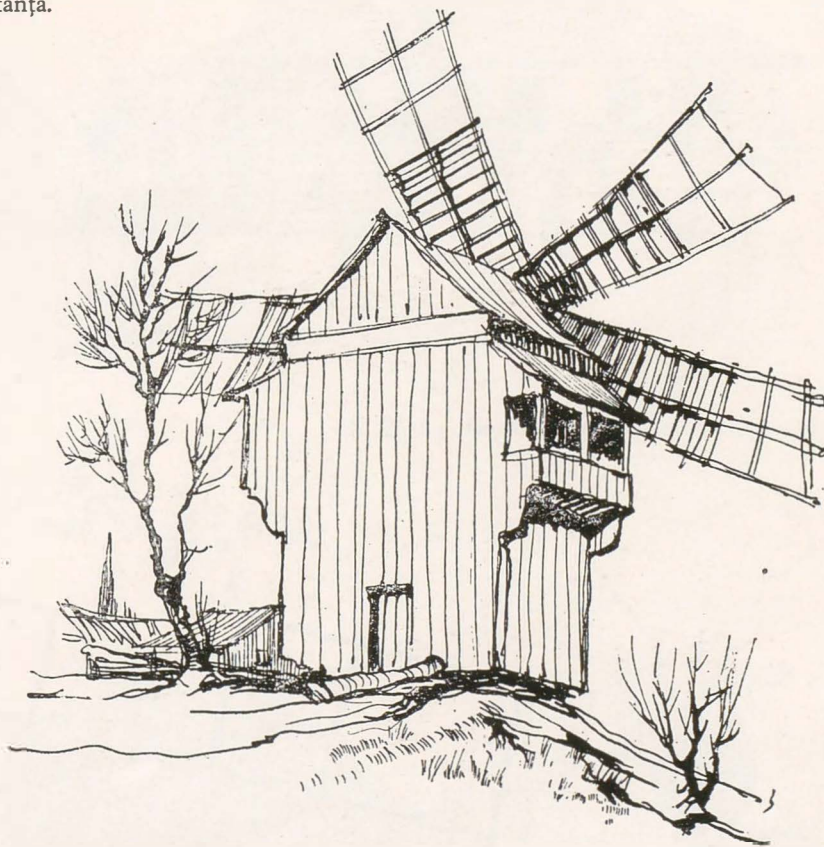

59. Moară de vânt din satul Bestepe — Tulcea.

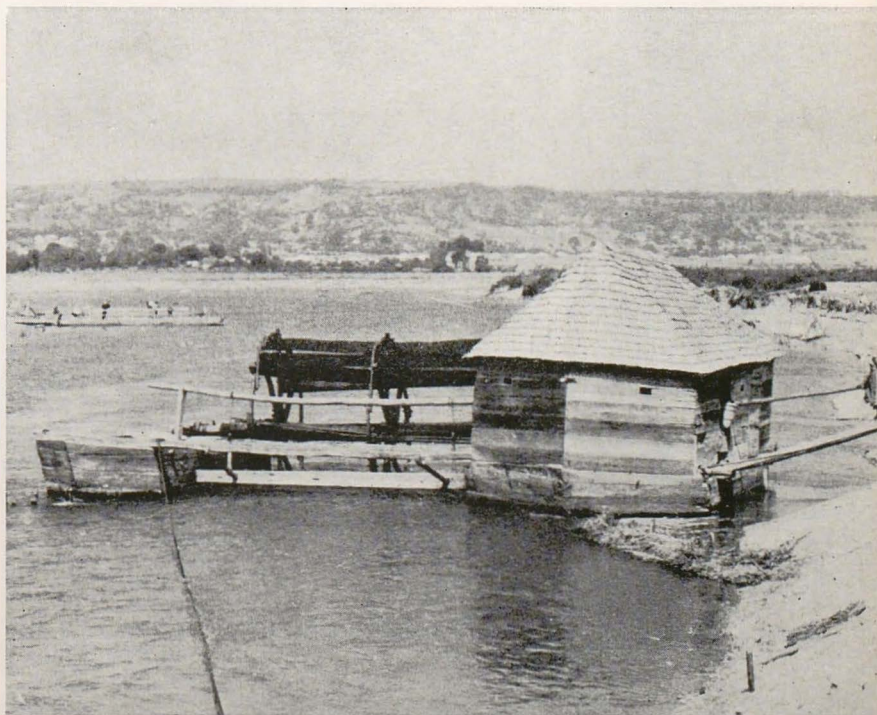
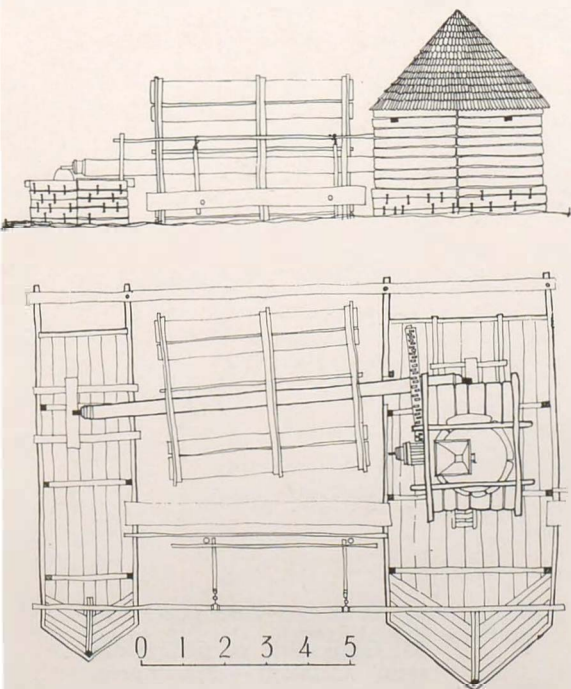

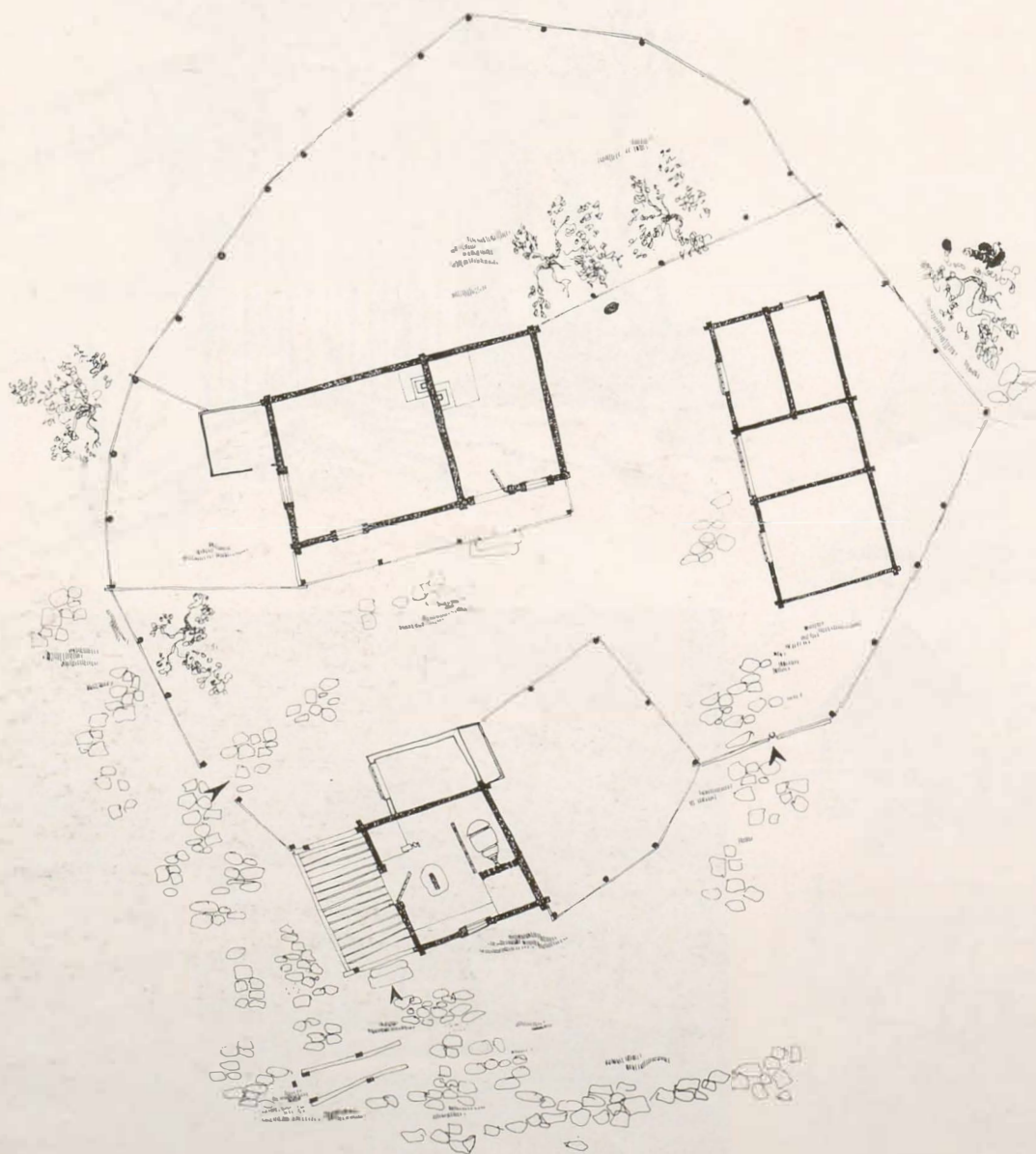
60. Moară de vânt din satul Bestepe—Tulcea. Secțiune și plan.

61. Moară de vînt din satul Sarichioi — Constanța.

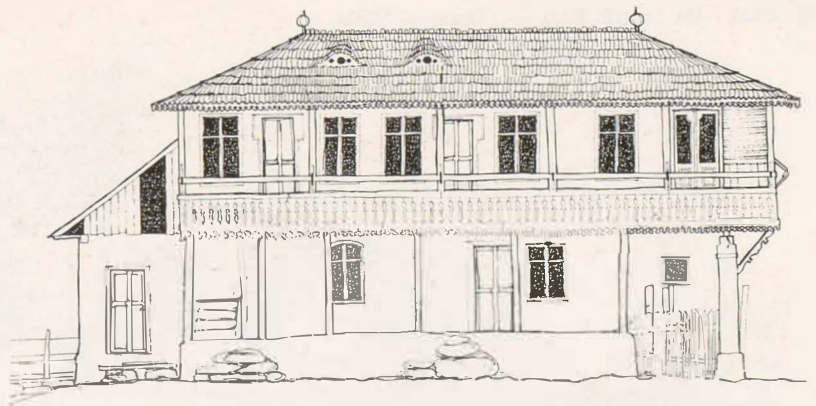
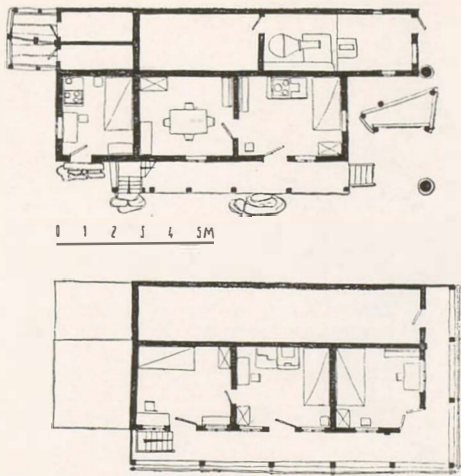

62. Moară plutitoare din satul Lucăcești
— Pribești — Maramureș. Vedere și plan.

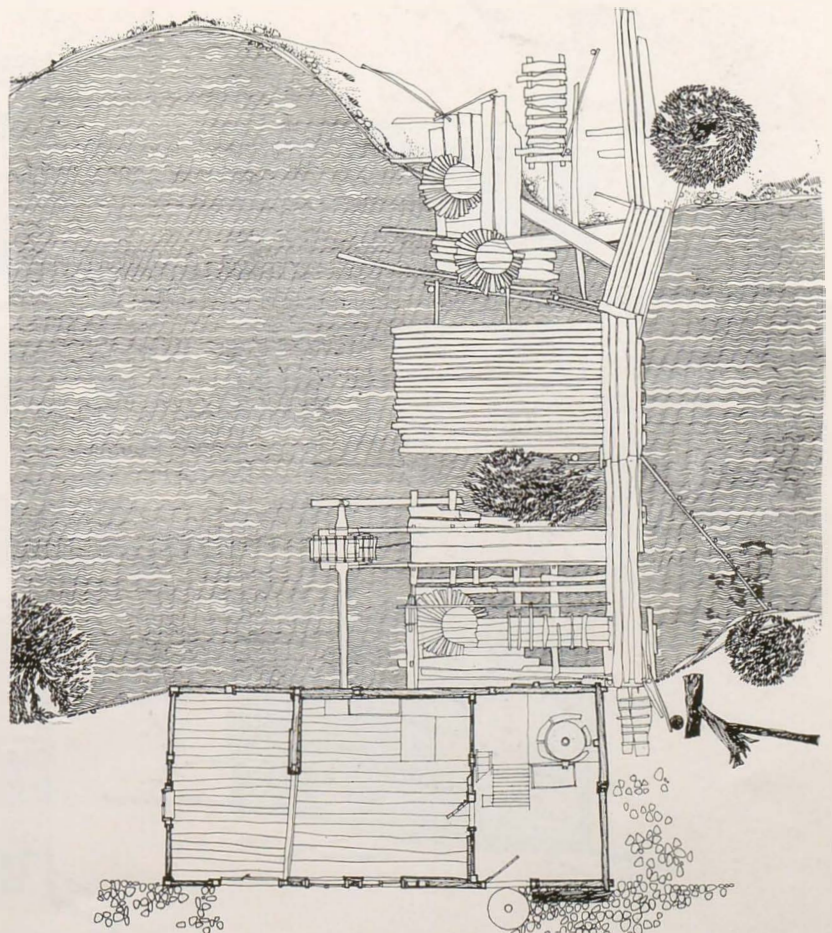

63. Gospodărie cu fierărie din satul Călinești — Maramureș.

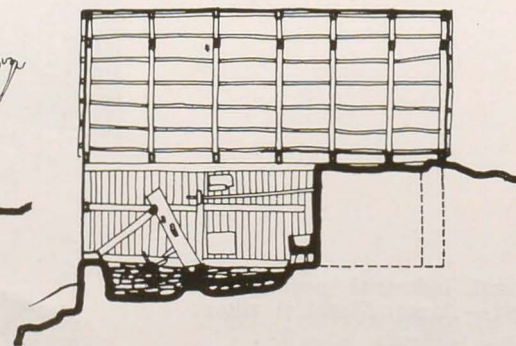
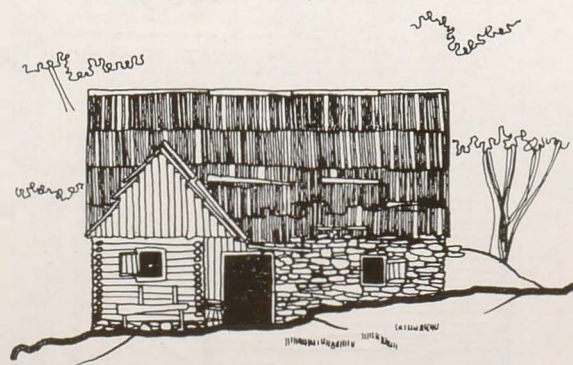
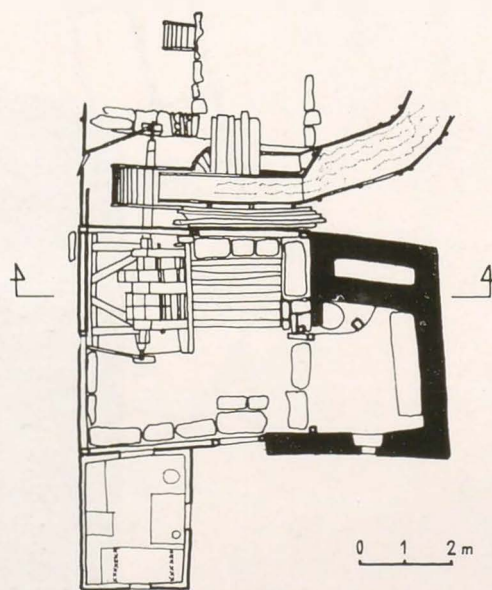
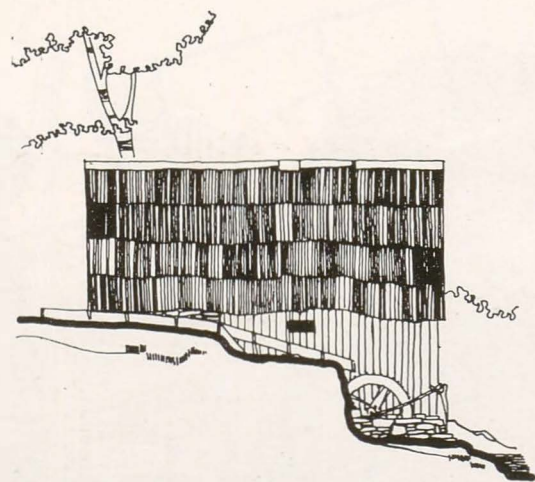

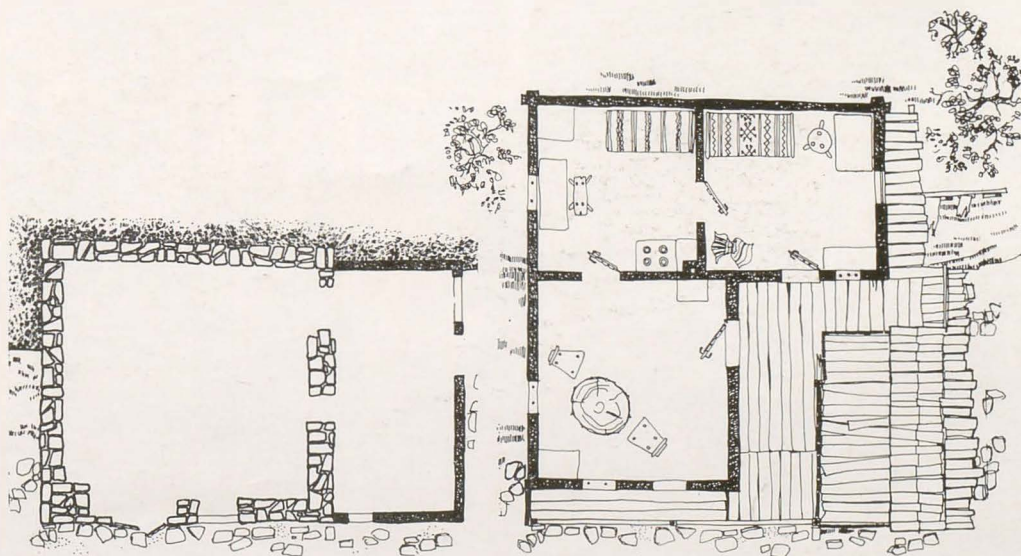
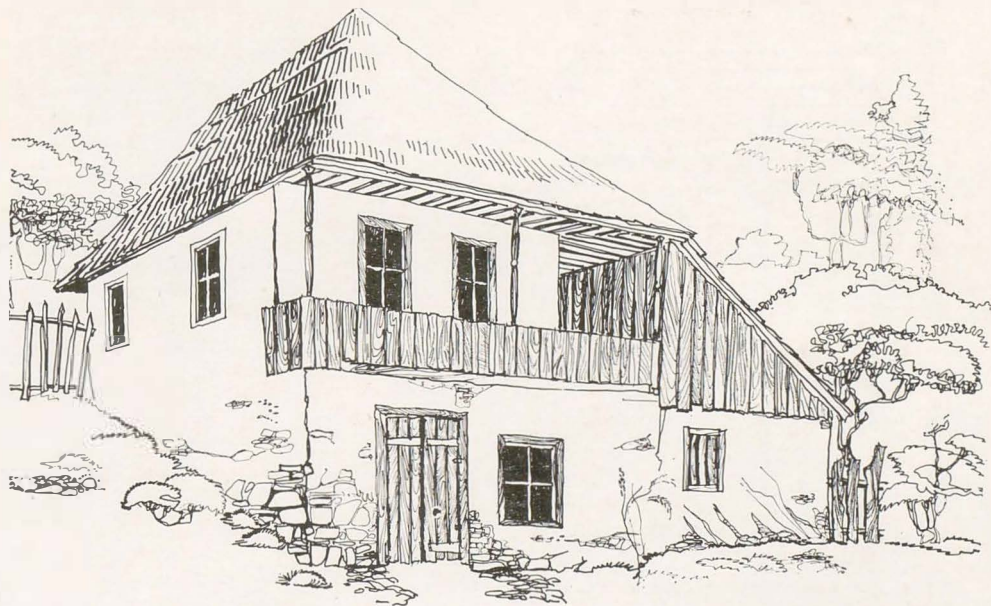
64. Casa-potcovărie din Măneci — Ungureni.

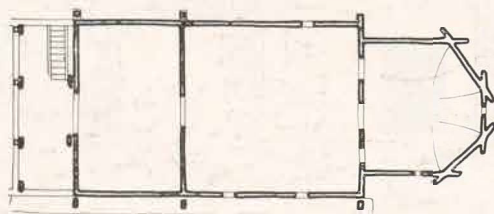
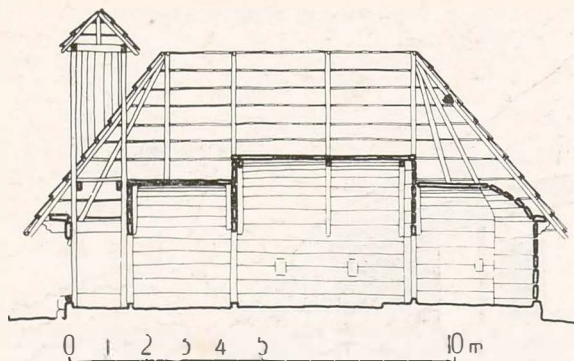
65. Complexul industrial popular din satul Albești — Argeș; Moară și viltori.
Plan

66. Piuă din satul Rod — Tilișca — Sibiu.
Vederi, secțiune și plan

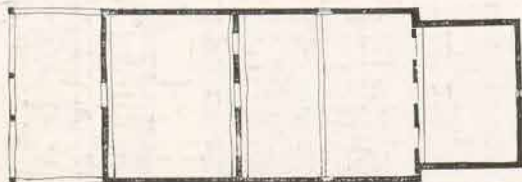

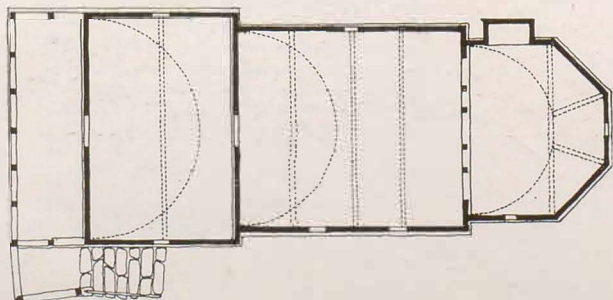
67. Casă cu prăvălie din satul (azi dispărut) Răpciuni — Neamț. Fațadă și planuri.

68. Biserica din satul Broșteni pe valea Motrului — Gorj. Secțiune și plan.

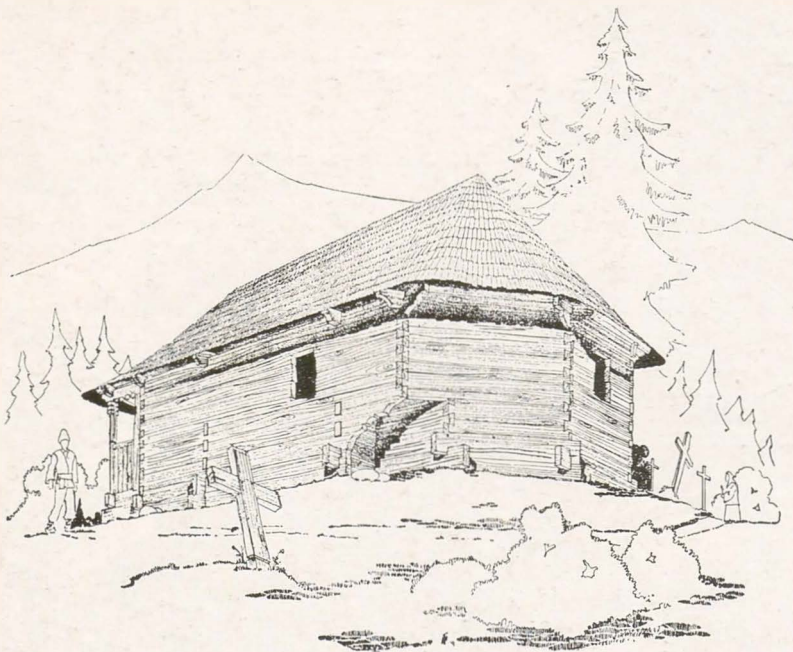
69. Biserica din satul Ștefănești — Școala. Planul.

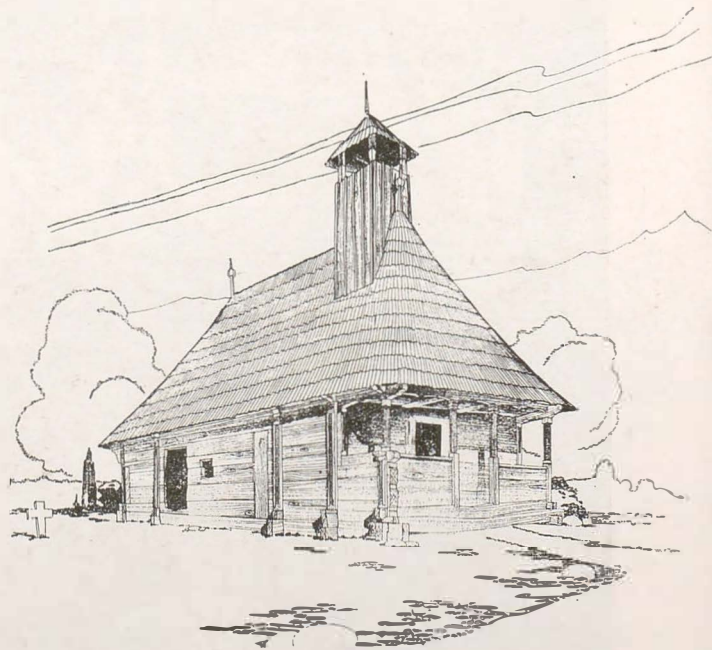
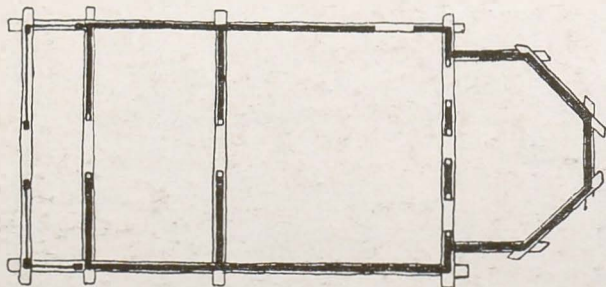
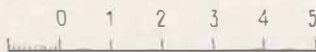
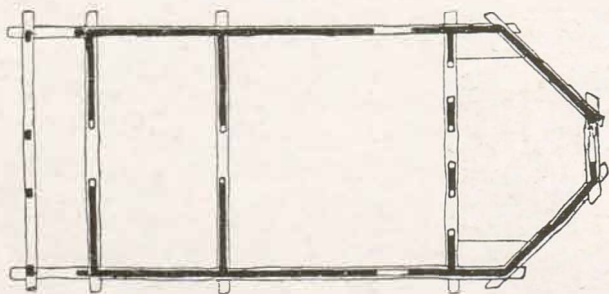
70. Biserica din Grămești — Costești. Vedere și planul.

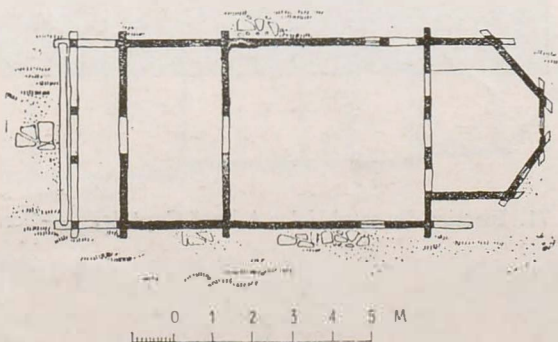
71. Biserica din satul Valea Adincă Copăcioasa — Scoarța — Gorj.

73. Biserica din satul Bălești — Gorj.
Vedere și plan.

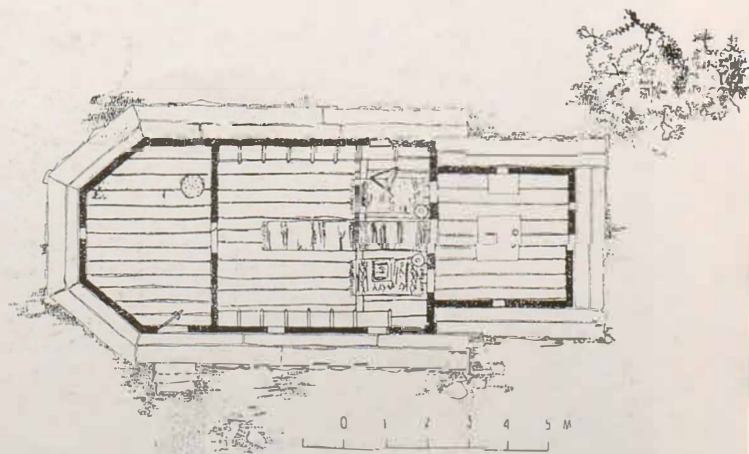
72. Biserica din satul Pleșa — Gorj. Vedere și plan.

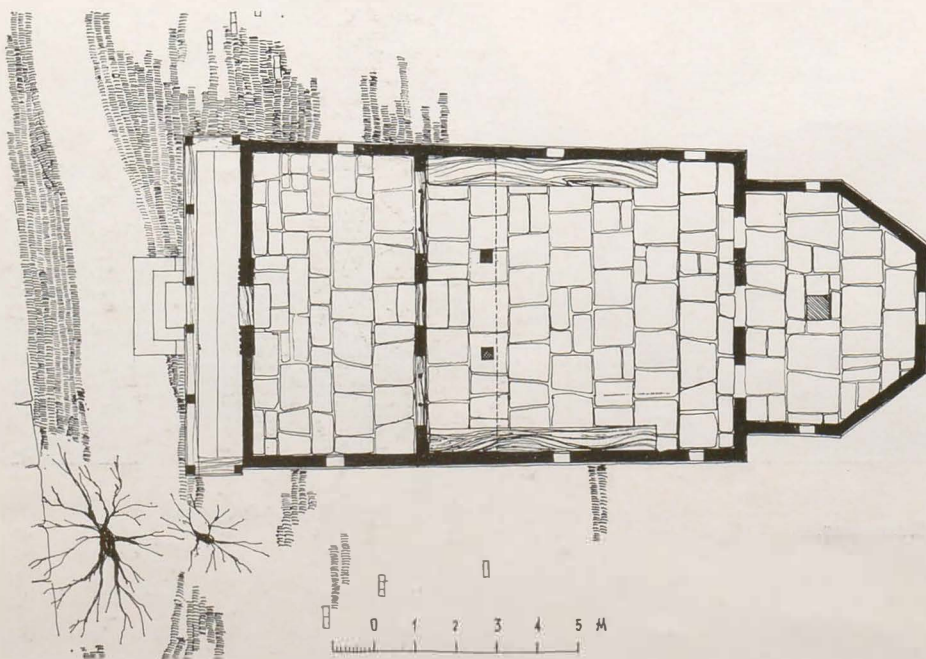
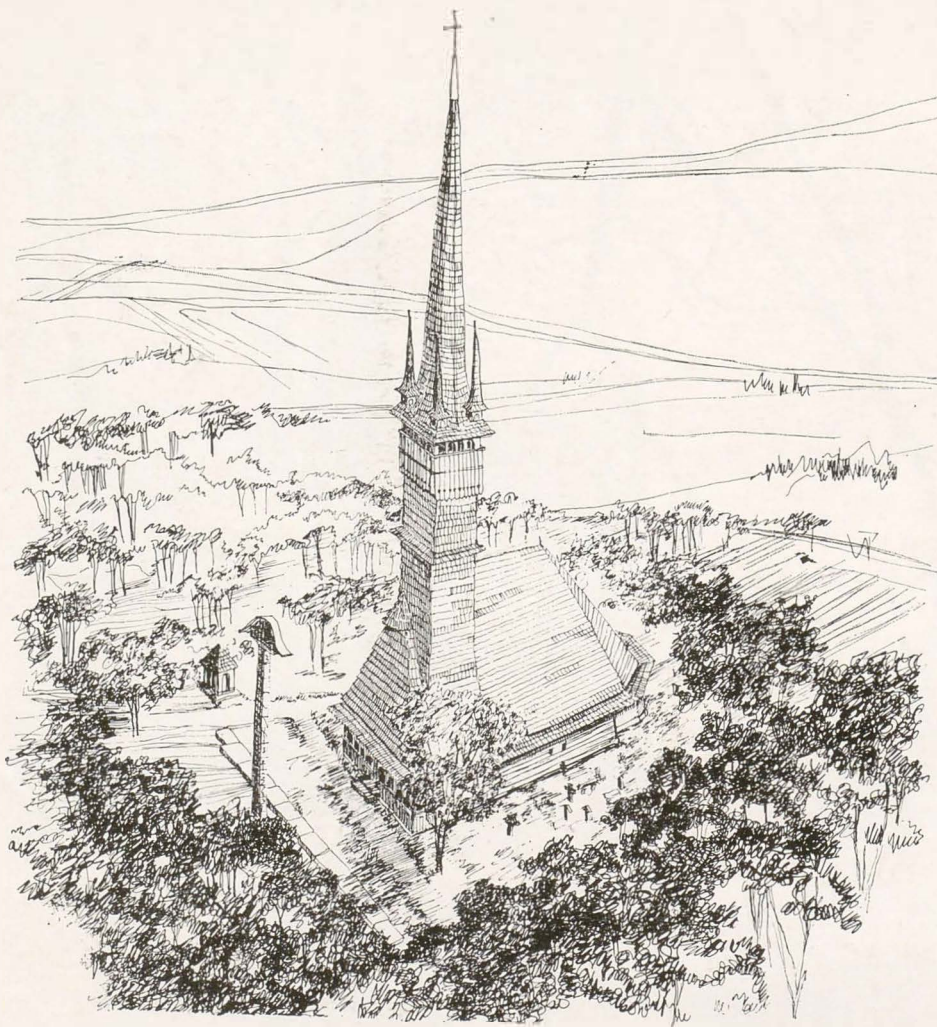
75. Biserica din cimitirul satului Ieud—Maramureș.

76. Biserica din satul Rebrîșoara — Bistrița Năsăud. Vedere și plan.

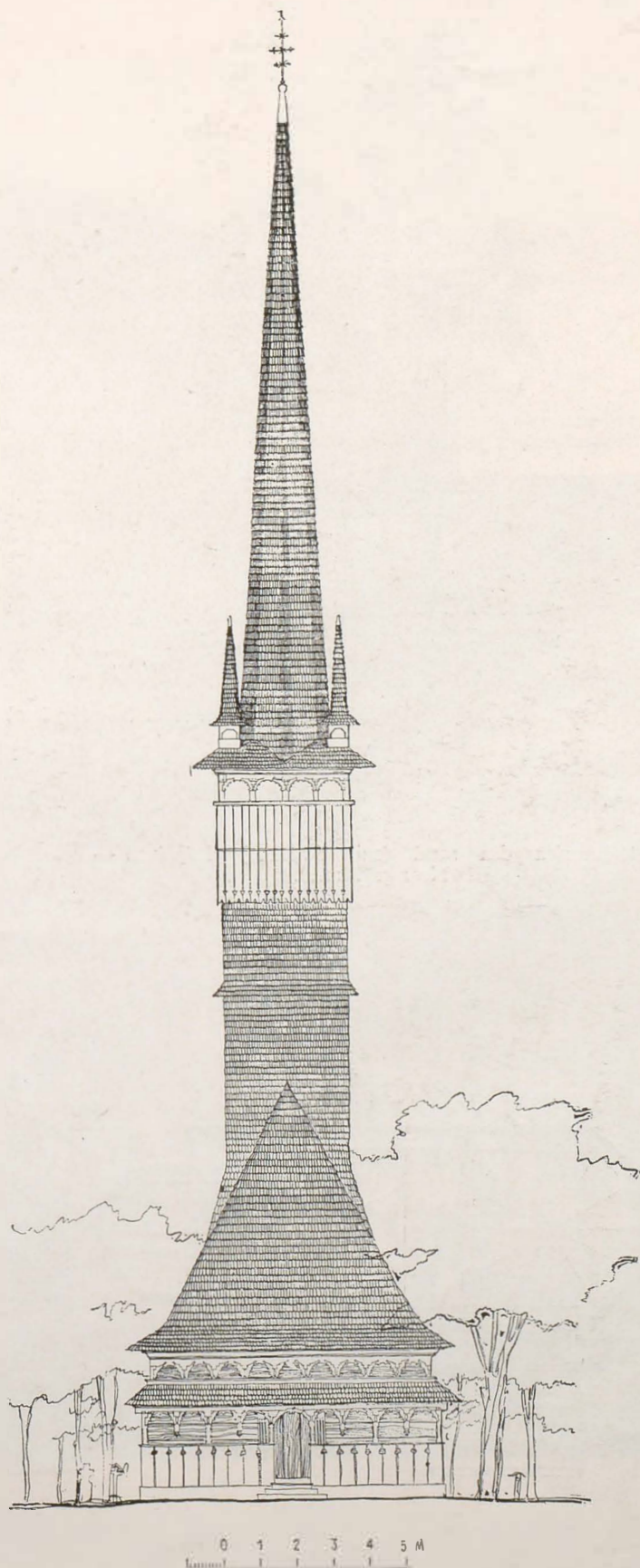

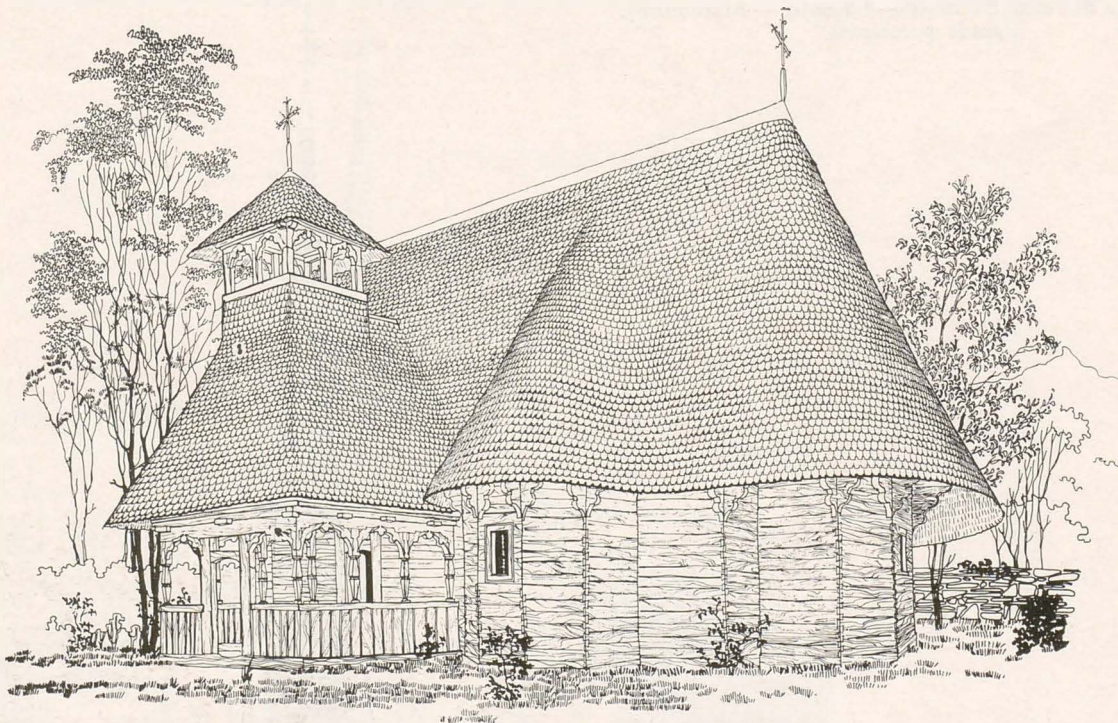
77. Biserica din satul Plopiș — Maramureș.

78. Biserica din satul Șurdești —
Făurești — Maramureș. Vedere
perspectivă și planul.

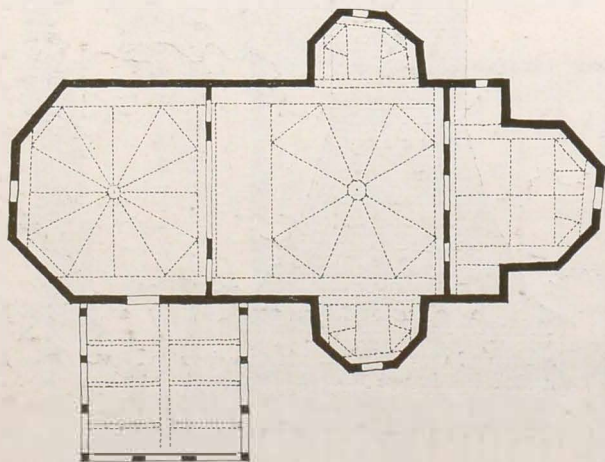
79. Biserica din satul Șurdești — Făurești — Maramureș.
Fațada principală.

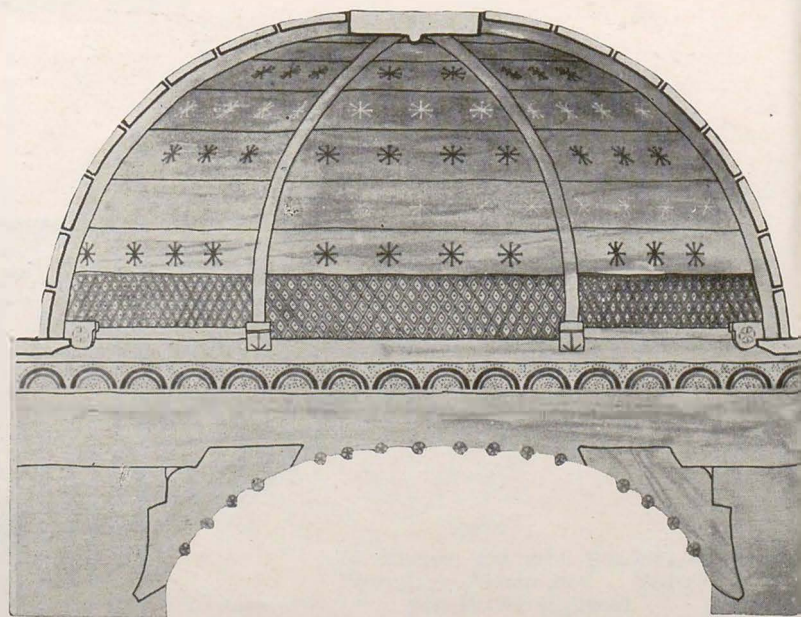

80. Biserica din satul (azi dispărut) Răpciuni — Neamț.

81. Biserica din satul (azi dispărut) Răpciuni — Neamț. Planul.

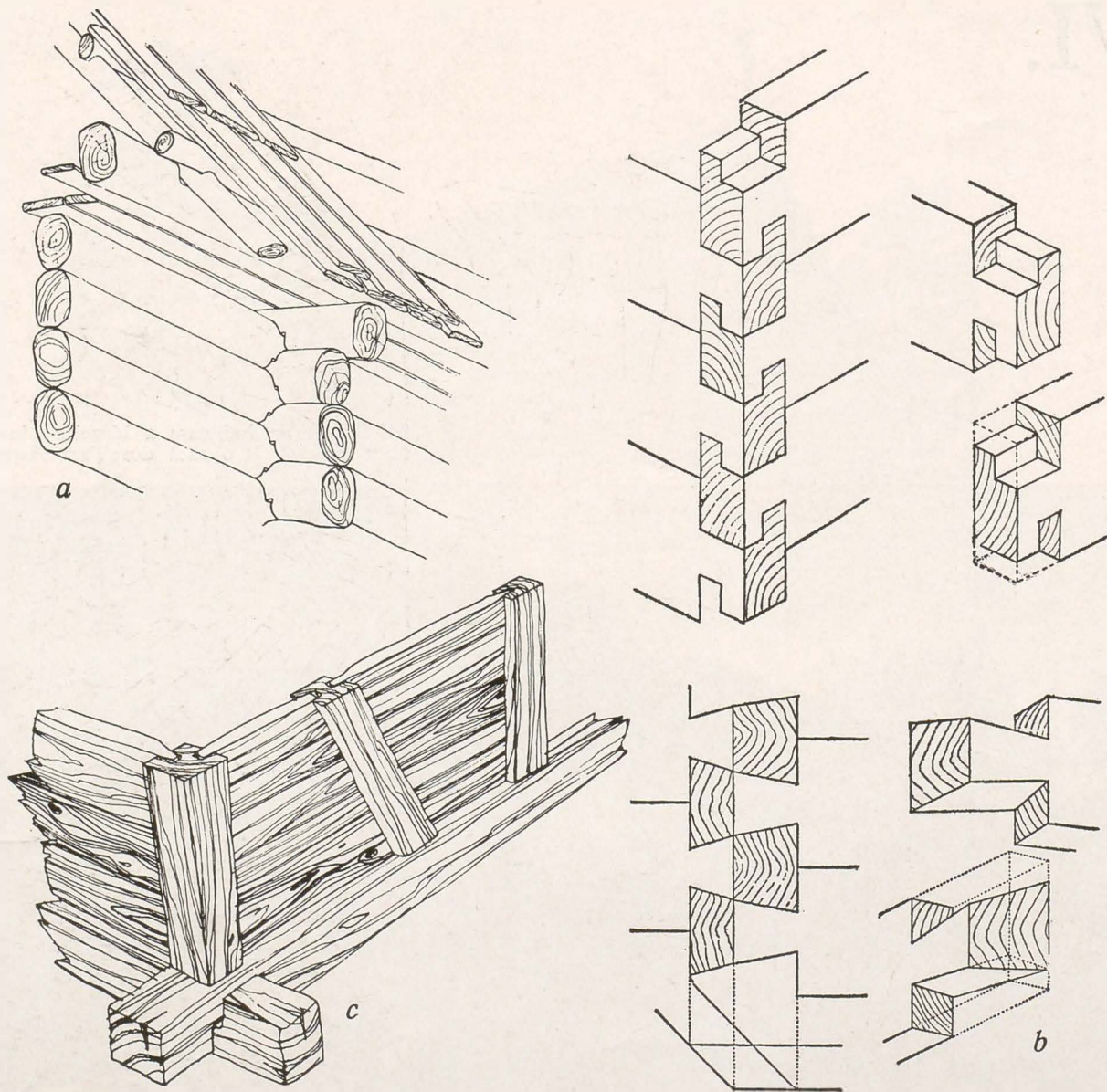
82. Biserica din satul (azi dispărut) Răpciuni — Neamț. Bolta naosului.

VI.

83. Sistem de îmbinare a birnelor «în cheo-
toare dreaptă» la o casă din Țara Hațegului.

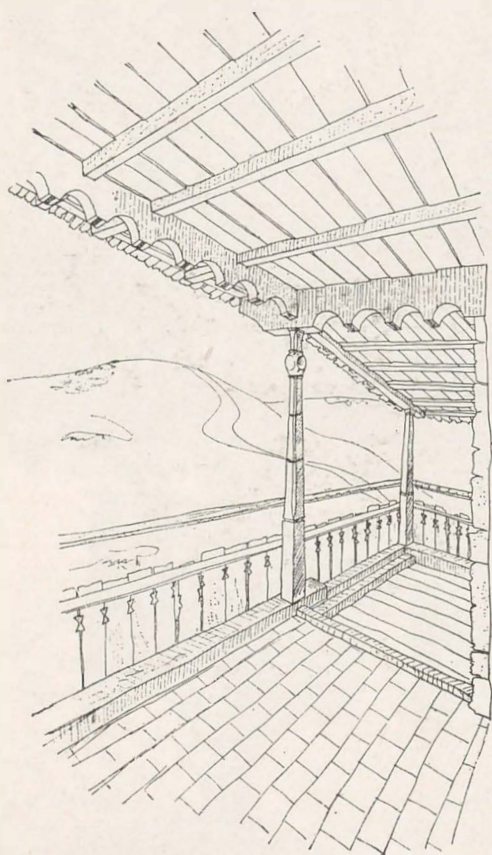

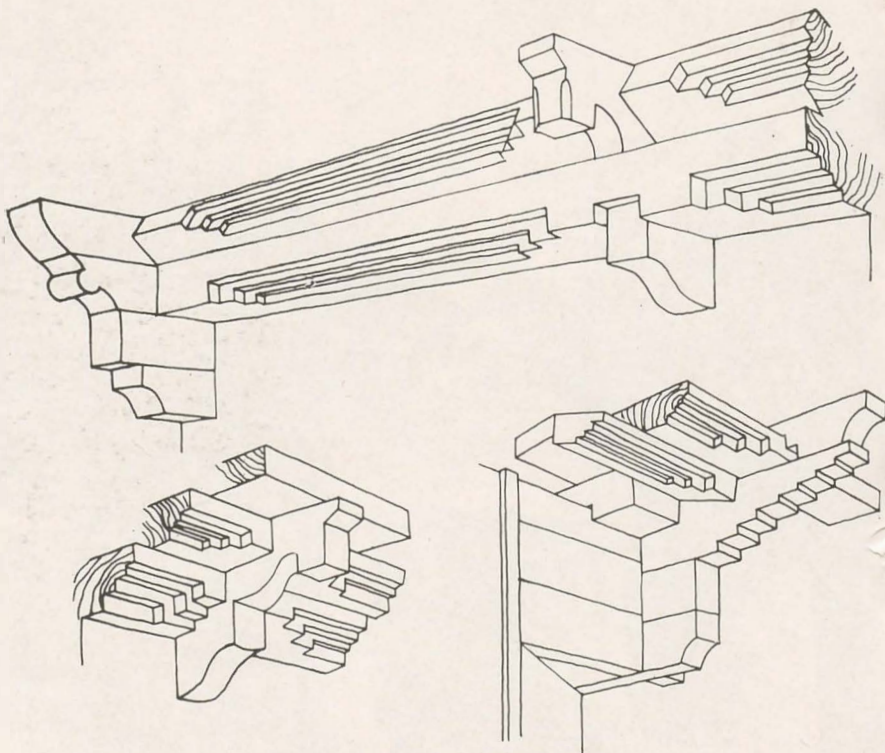
84. Sisteme de îmbinare a birnelor la colțurile pereților:
 a. încheitoare «rotundă»; b. în unghi drept și în unghi obtuz
 (cheotoare «în coadă de rîndunică») c. «în căței». Desprinse
 respectiv dintr-o casă din satul Cîmpul lui Neag, din bise-
 rica de lemn din satul Zătreni — Vilcea și dintr-o casă din
 satul Colțirea — Maramureș.

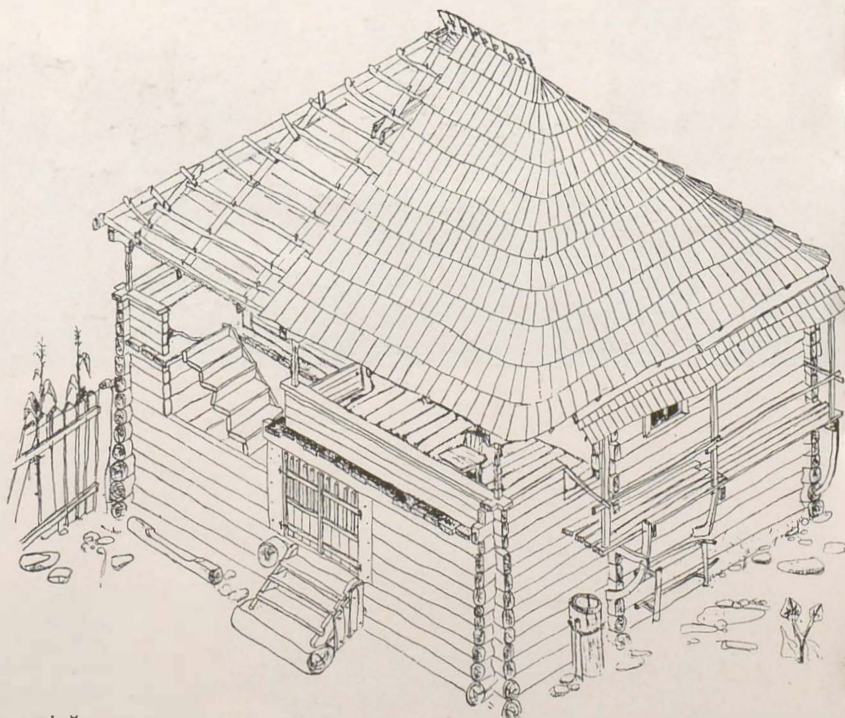
85. Casă cu foișor și prispă cu colonete de zidărie din județul Hunedoara.

86. Porțiune din prispa de la etaj a casei Ion Cumpănașu din satul Bărbătești — Gorj.

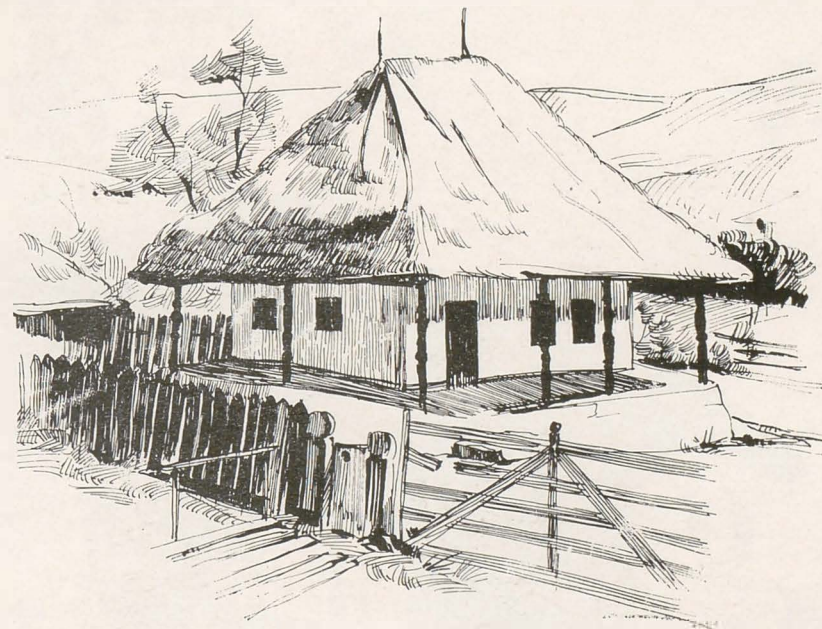

87. Detalii de streașină de la biserica din satul Cirlibaba—Suceava.

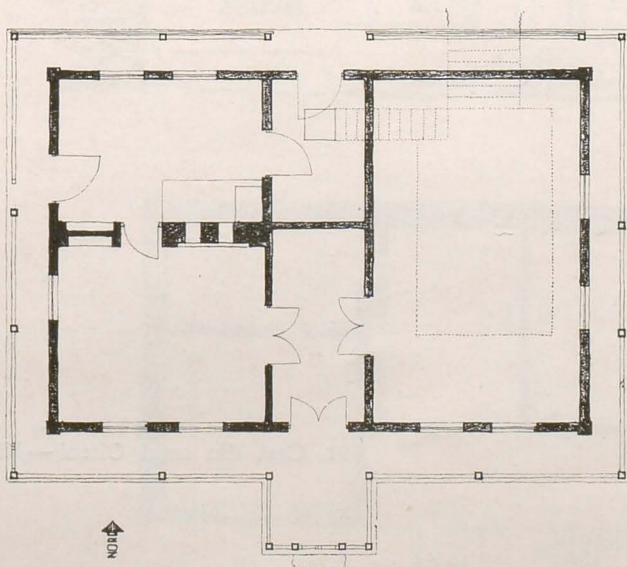
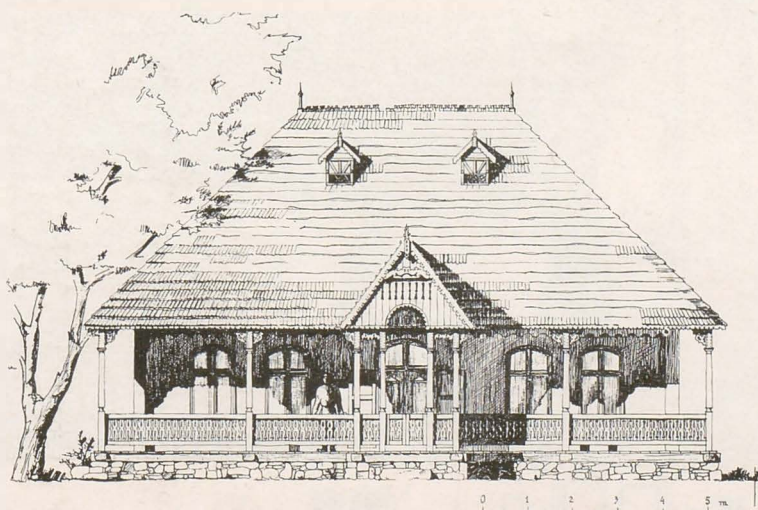

88. Casa Ofiță din satul Țicleni — Gorj. Vedere perspectivă.

VII.

89. Casă din satul Cucuteni — Iași.

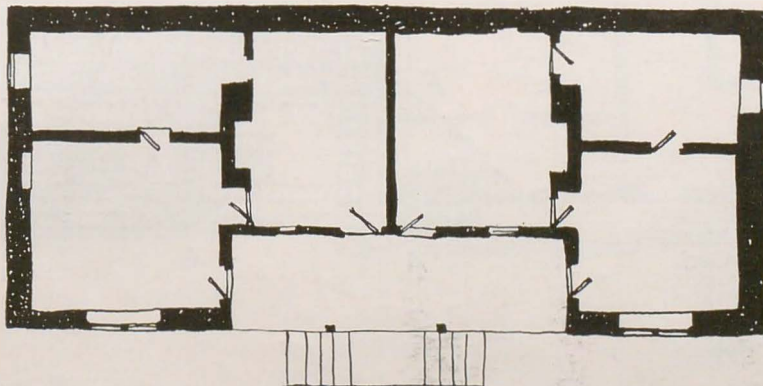
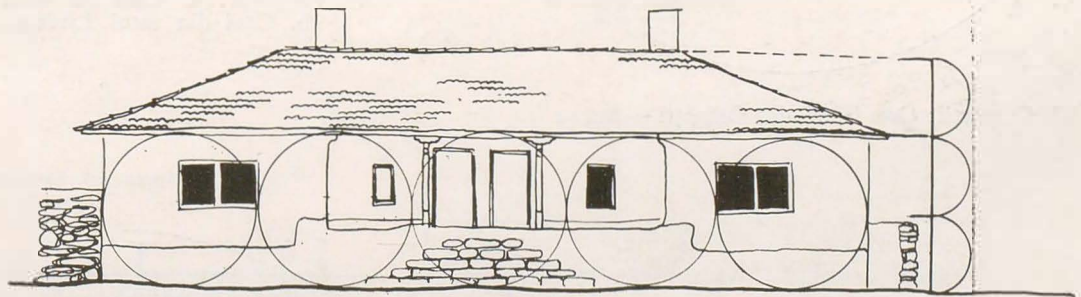
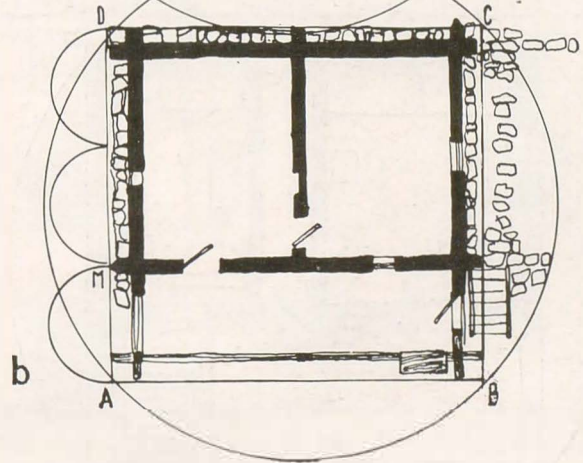
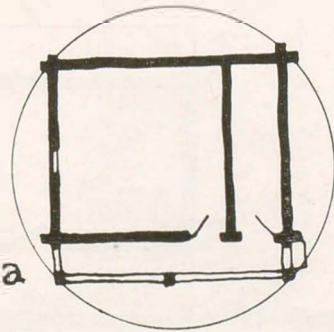
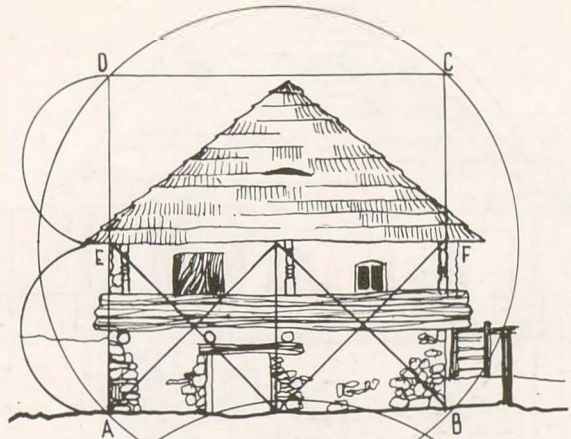
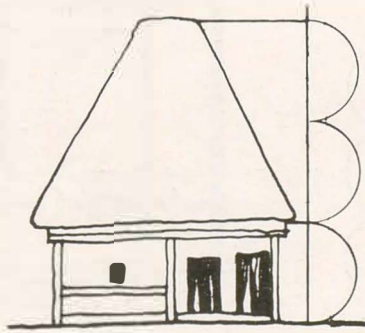

90. Casă din satul Poduri — Bacău. Fațada principală și planul.

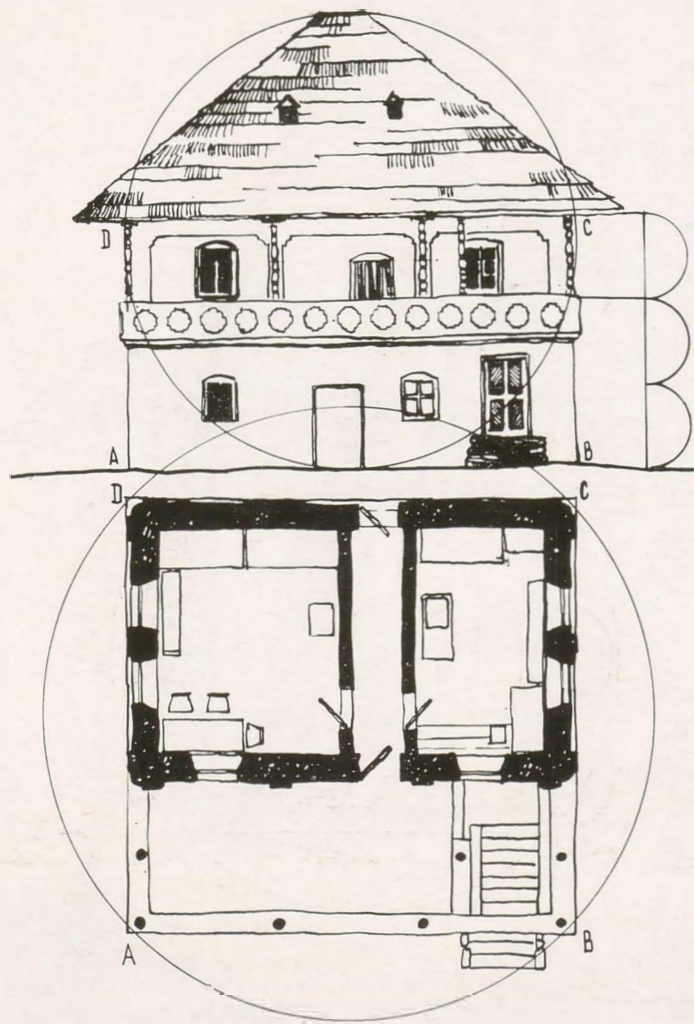

91. Casă din satul Olteni — Vilcea.

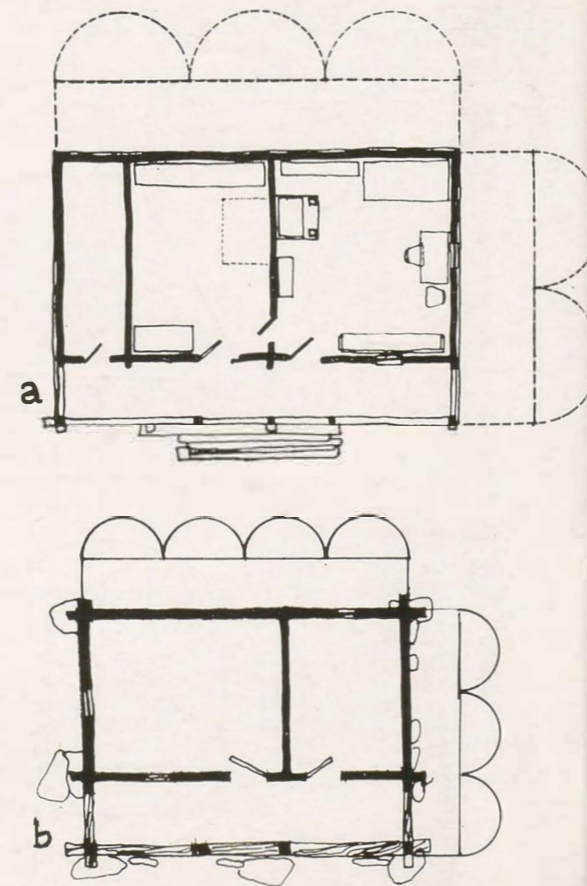
Proporții: a. Casă din satul Buzdular — Hunedoara;
 b. Casă din satul Cătunu — Popii — Argeș.

Proporții: Casă pe str.
 Vinători din Mangalia.

94. Proportii: Casa Tircă din Olănești — sat.

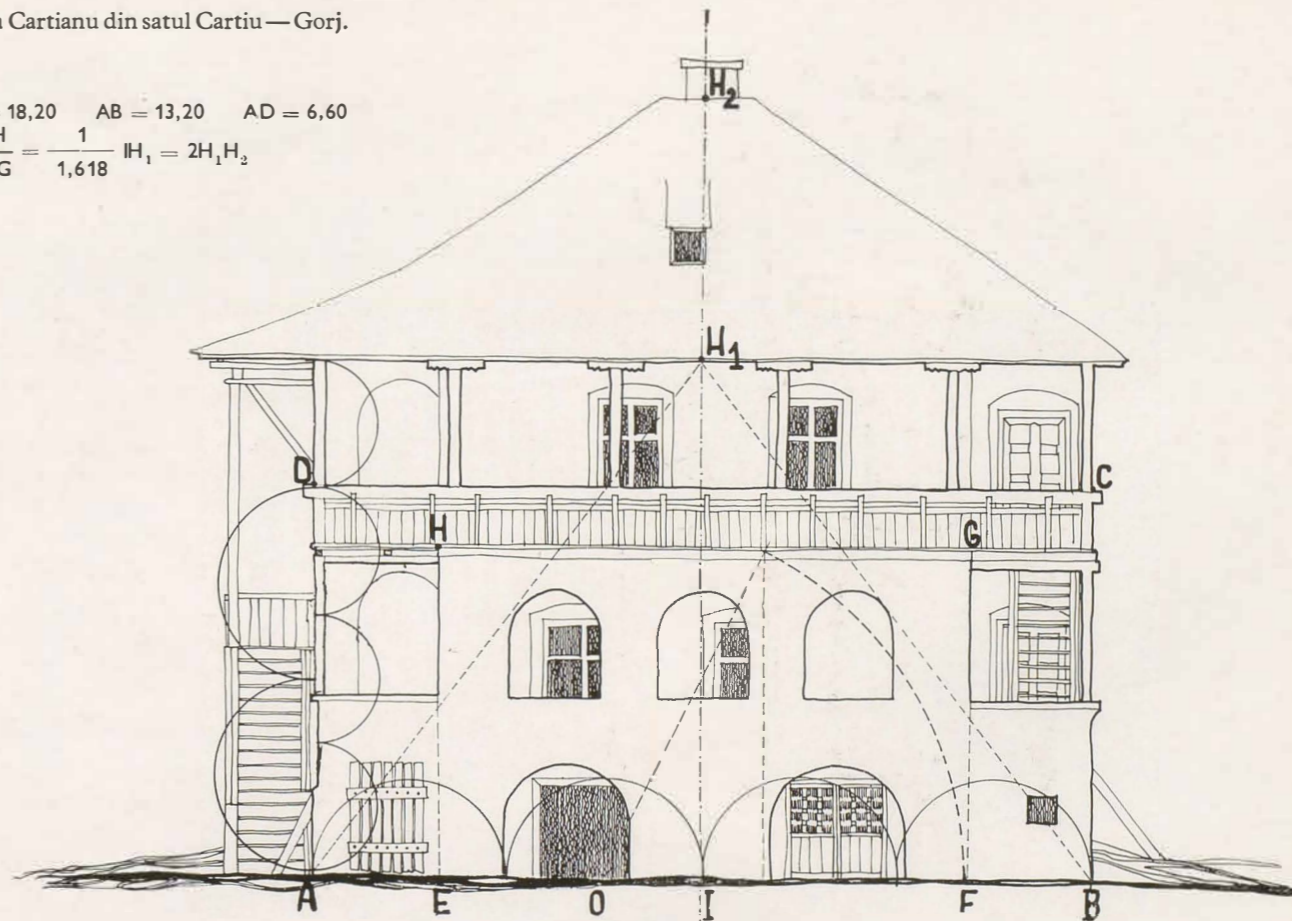

95. Proportii: a. Casă din satul Brădiceni — Gorj.
b. Casă din satul Livezile — Hunedoara.

7. Proportii: Casa Cartianu din satul Cartiu — Gorj.

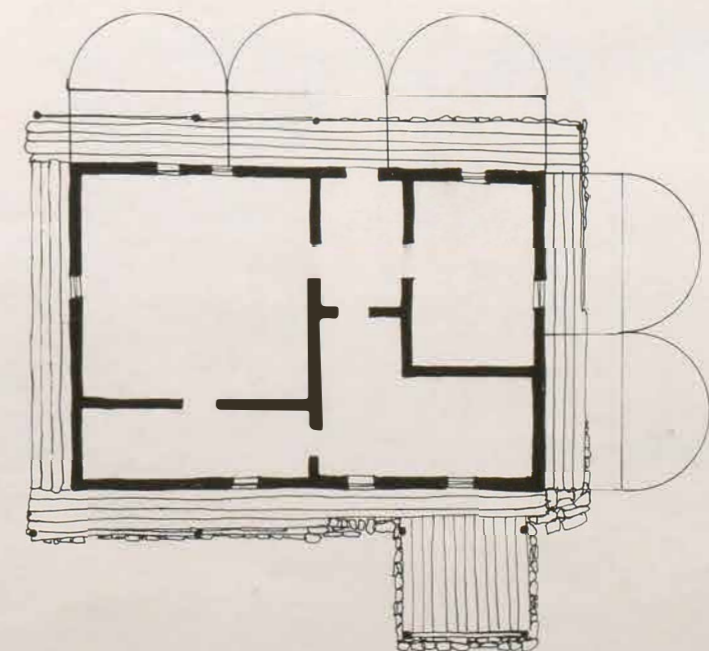
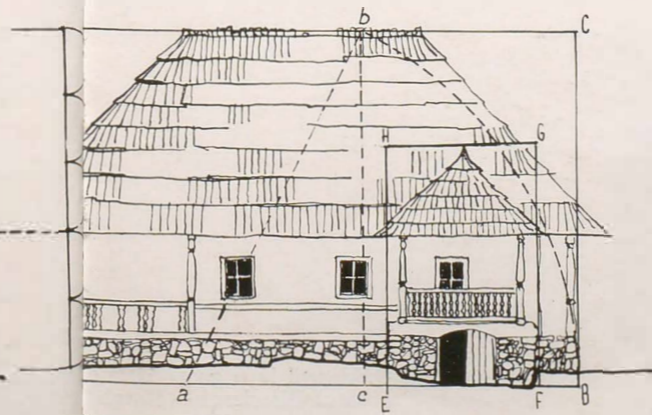
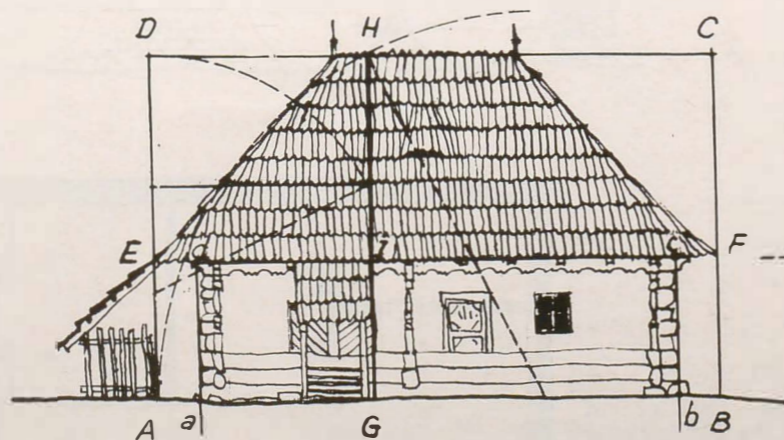
$$H_1 = 8,80 \quad H_2 = 18,20 \quad AB = 13,20 \quad AD = 6,60$$

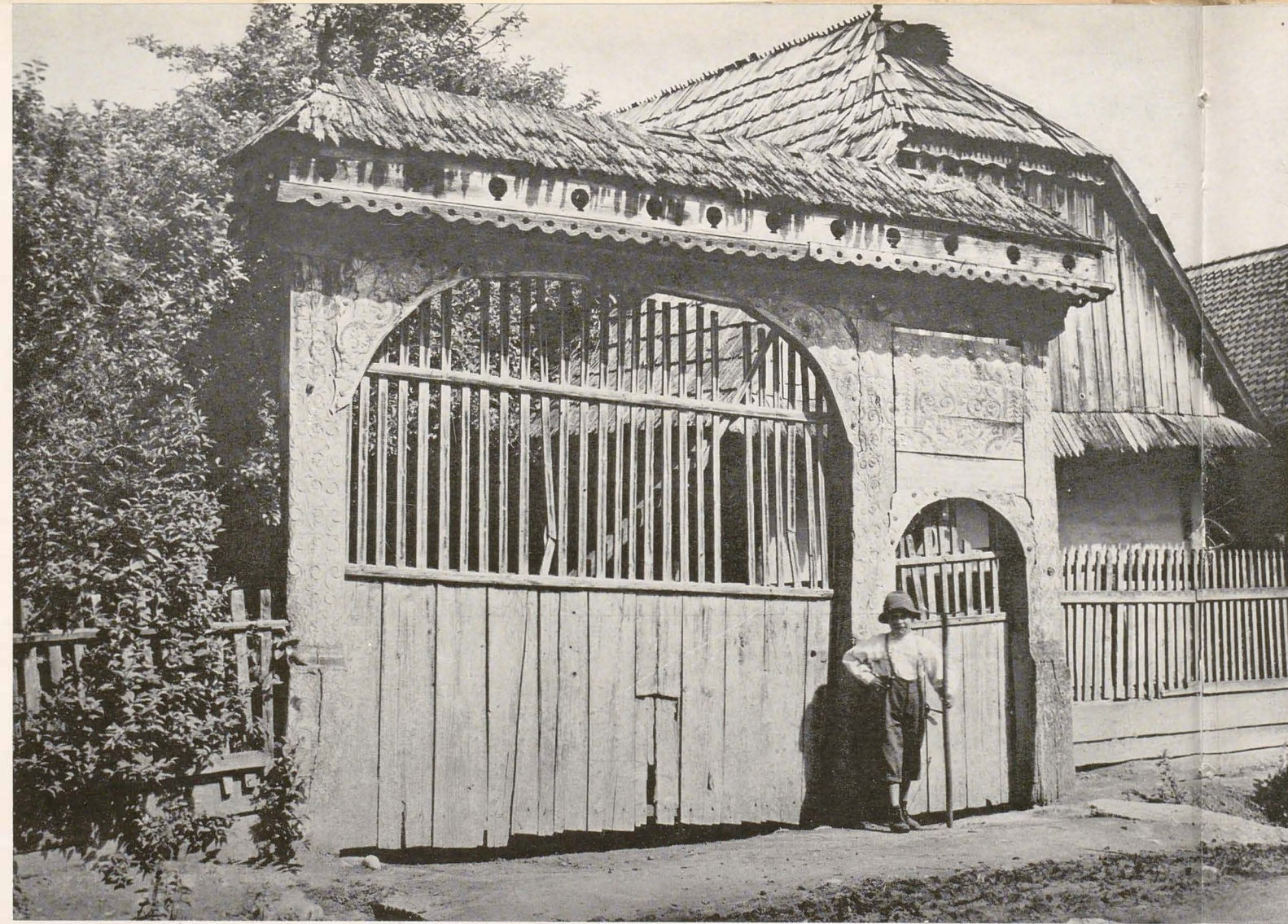
$$H_1 = \frac{2AD \times AB \times EH}{AD + AB \times HG} = \frac{1}{1,618} \quad H_1 = 2H_1H_2$$

8. Proportii: Casa Mătase din satul Răpciuni — Neamț.

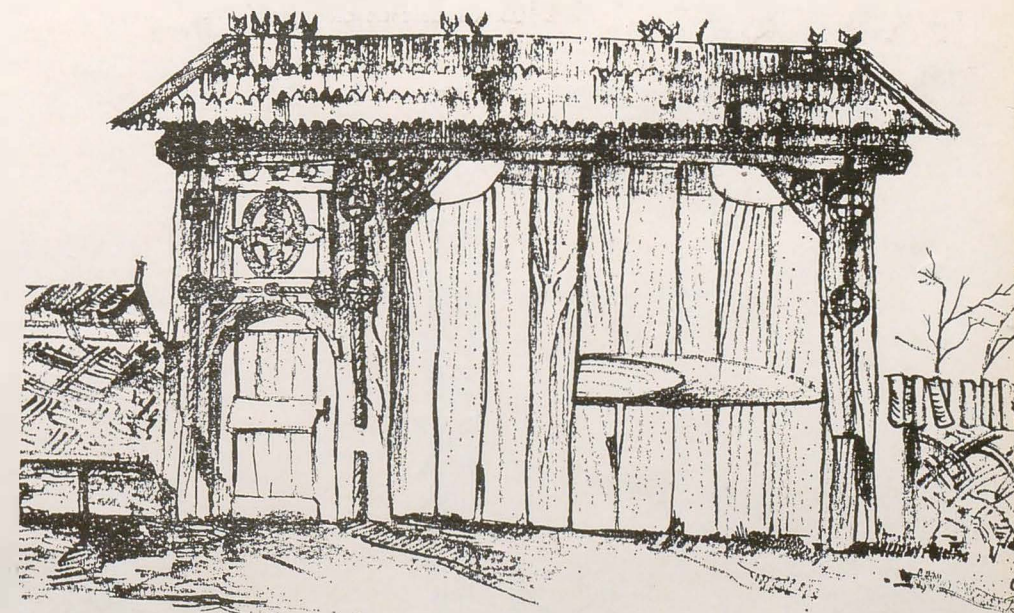
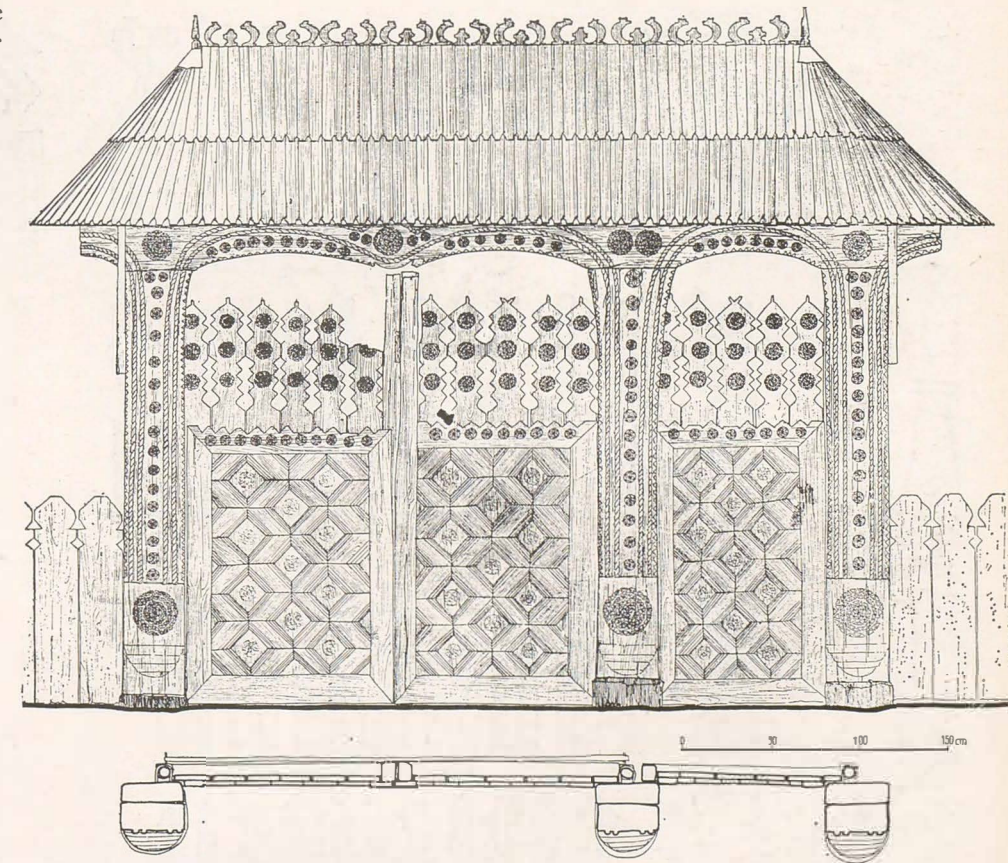
96. Proportii: Casa Bădanei din satul Cornești — Gorj.

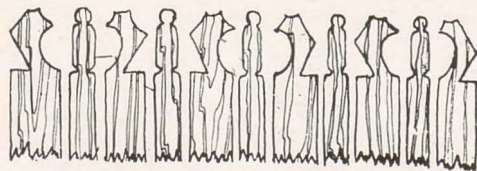
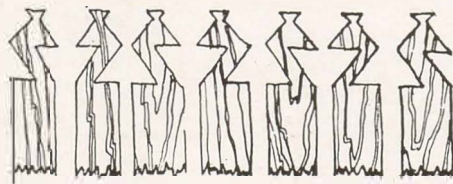
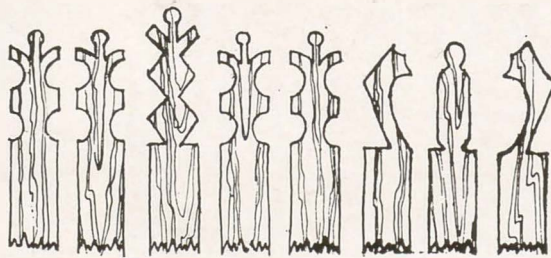
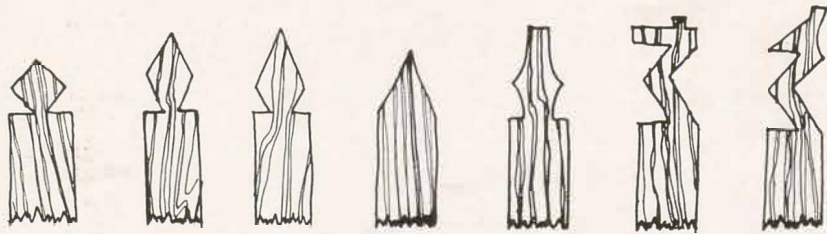

99. Poartă la o gospodărie din satul Bisericani — Harghita.

100. Poartă la o gospodărie din satul Curtișoara — Gorj.

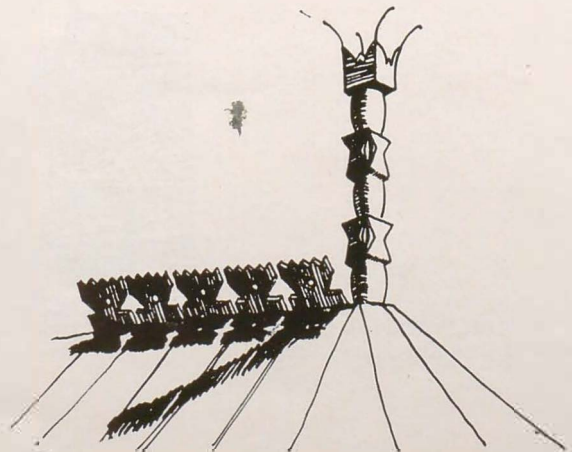
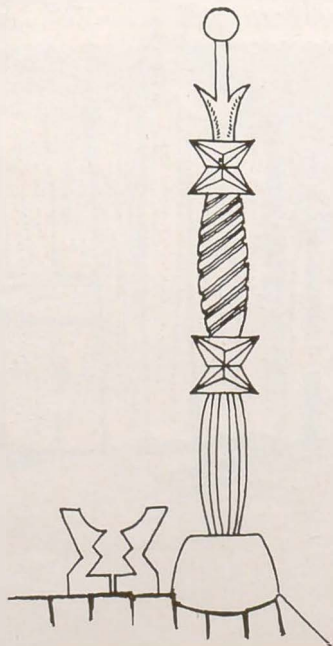

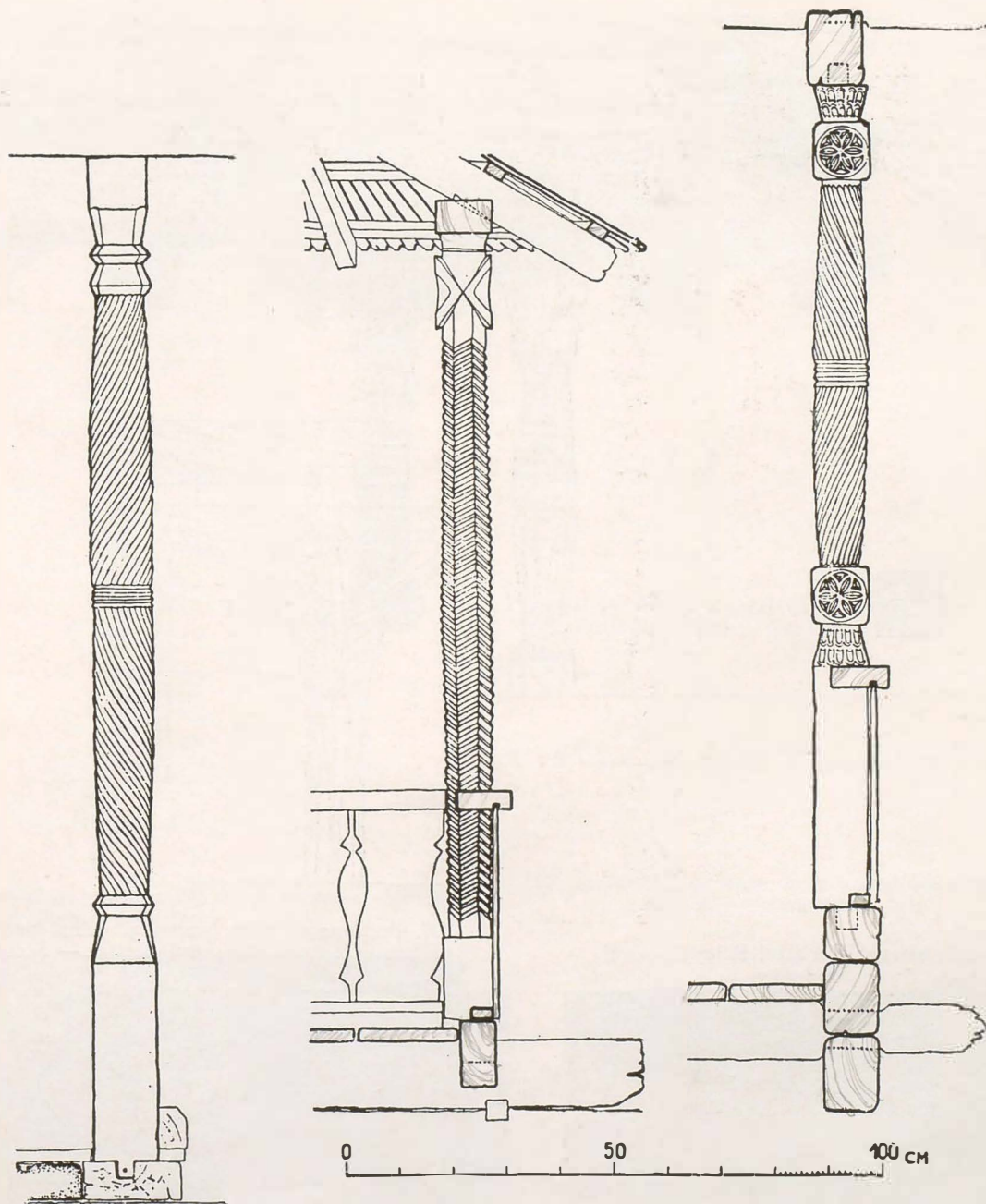
101. Poartă la o gospodărie din Maramureș.

102. Modele de ciocirlani.

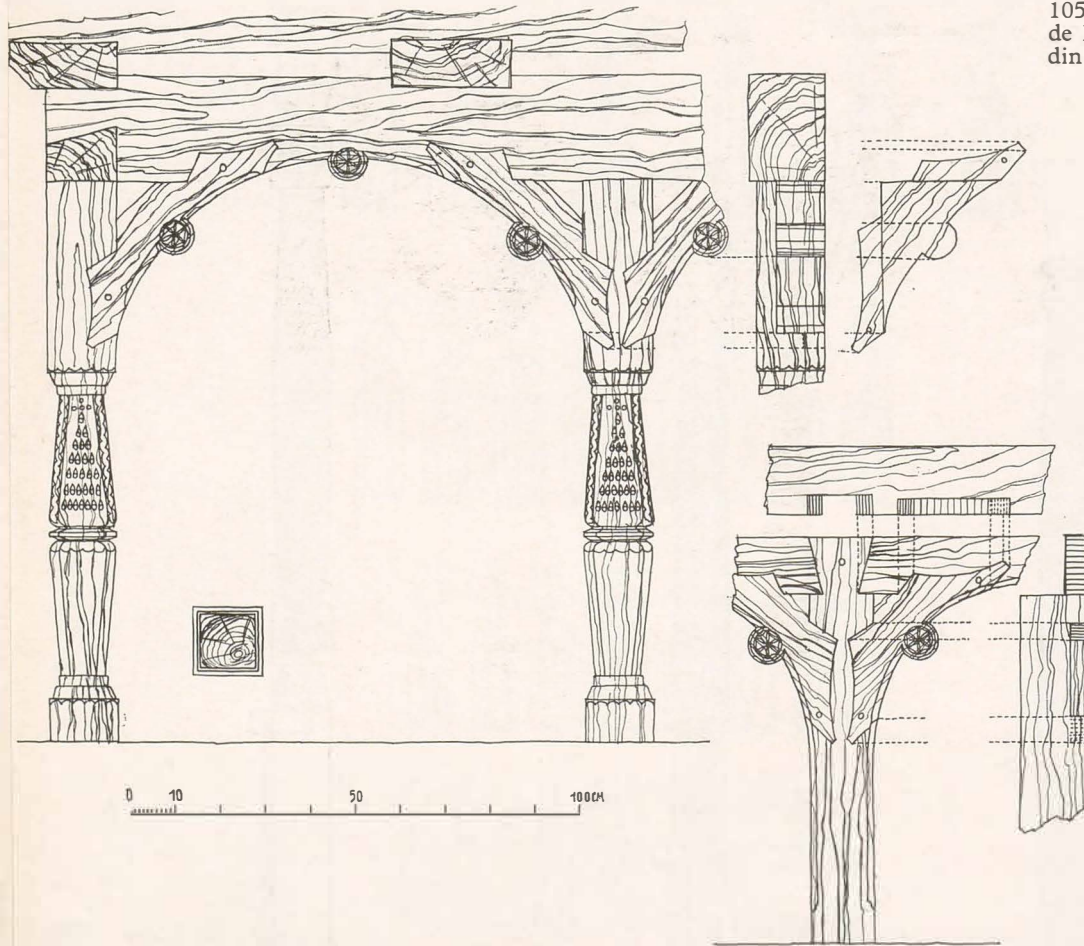
103. Modele de «bolduri» decorative.

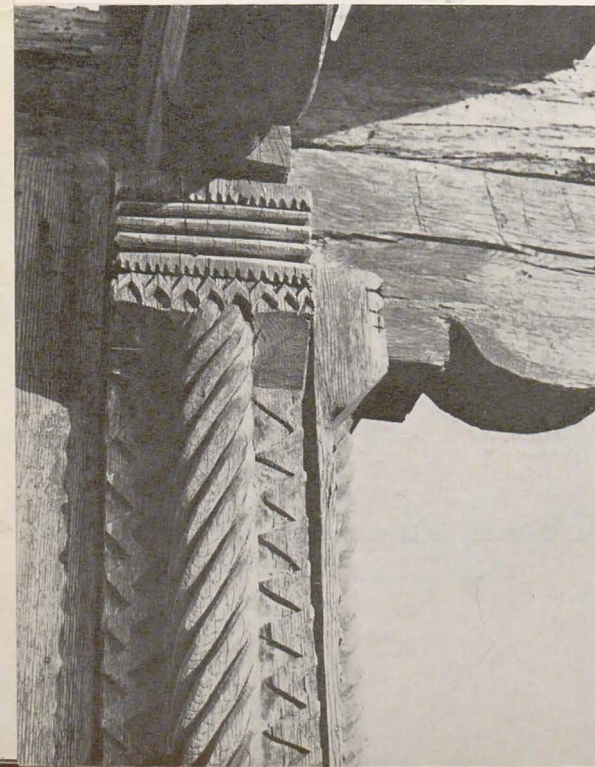

104. Colonete de la o casă din satul Curtișoara — Gor

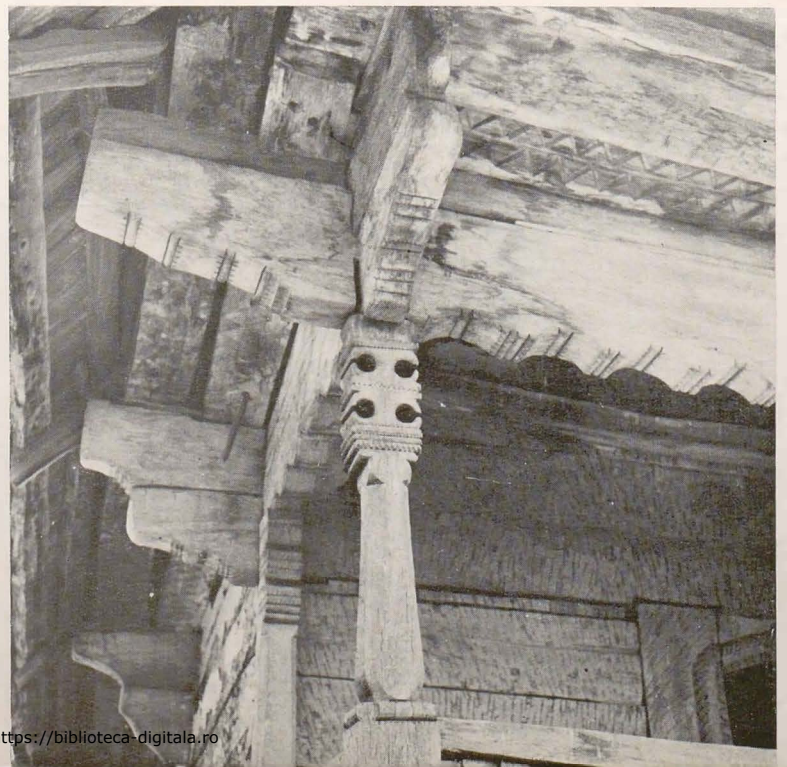
105. Colonete cu arcadă
de la pridvorul bisericii
din satul Răpciuni —
Neamț.

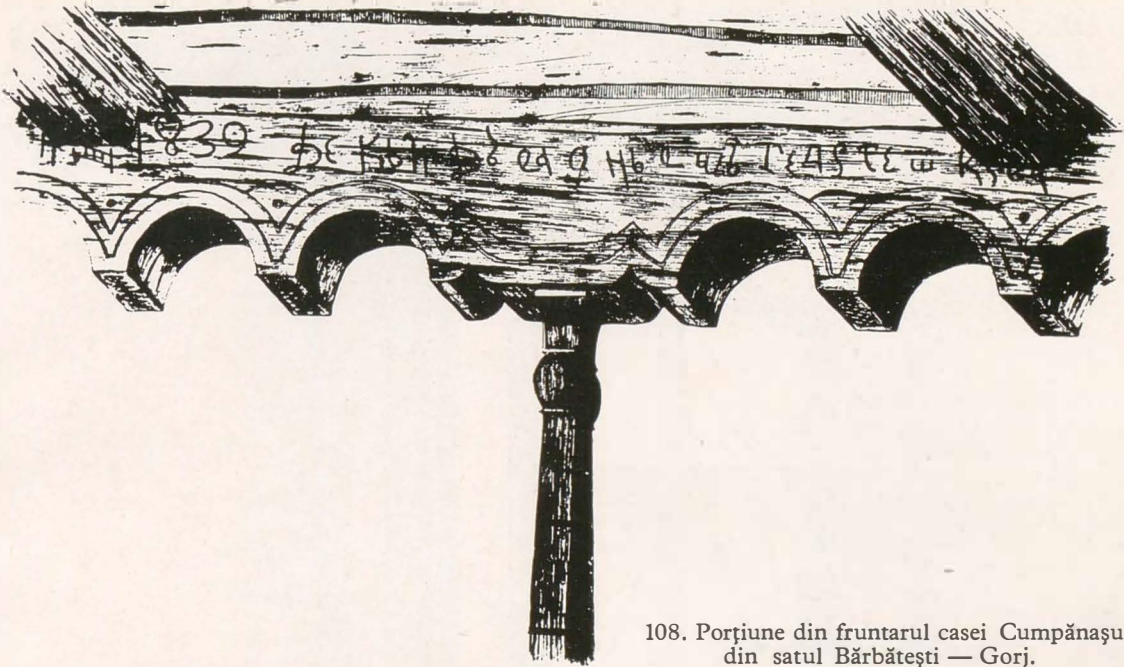

106. Ștenap de la biserica din satul Bălești — Gorj.

107. Porțiune cu stîlp, ștenap și grinzi profilate de la
pridvorul bisericii din satul Lintea — Scoarța — Gorj.

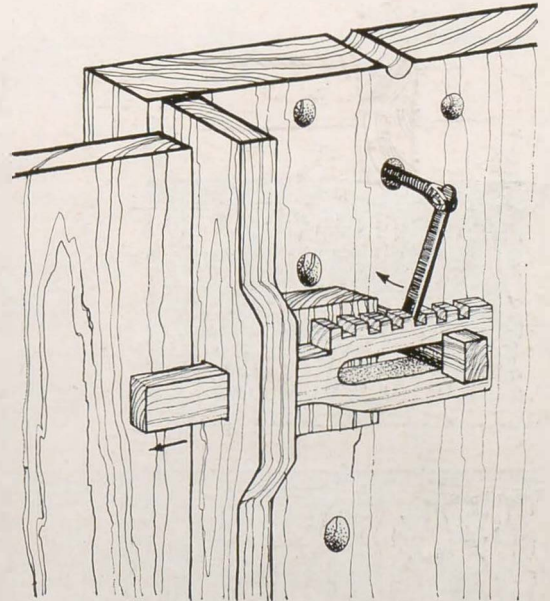

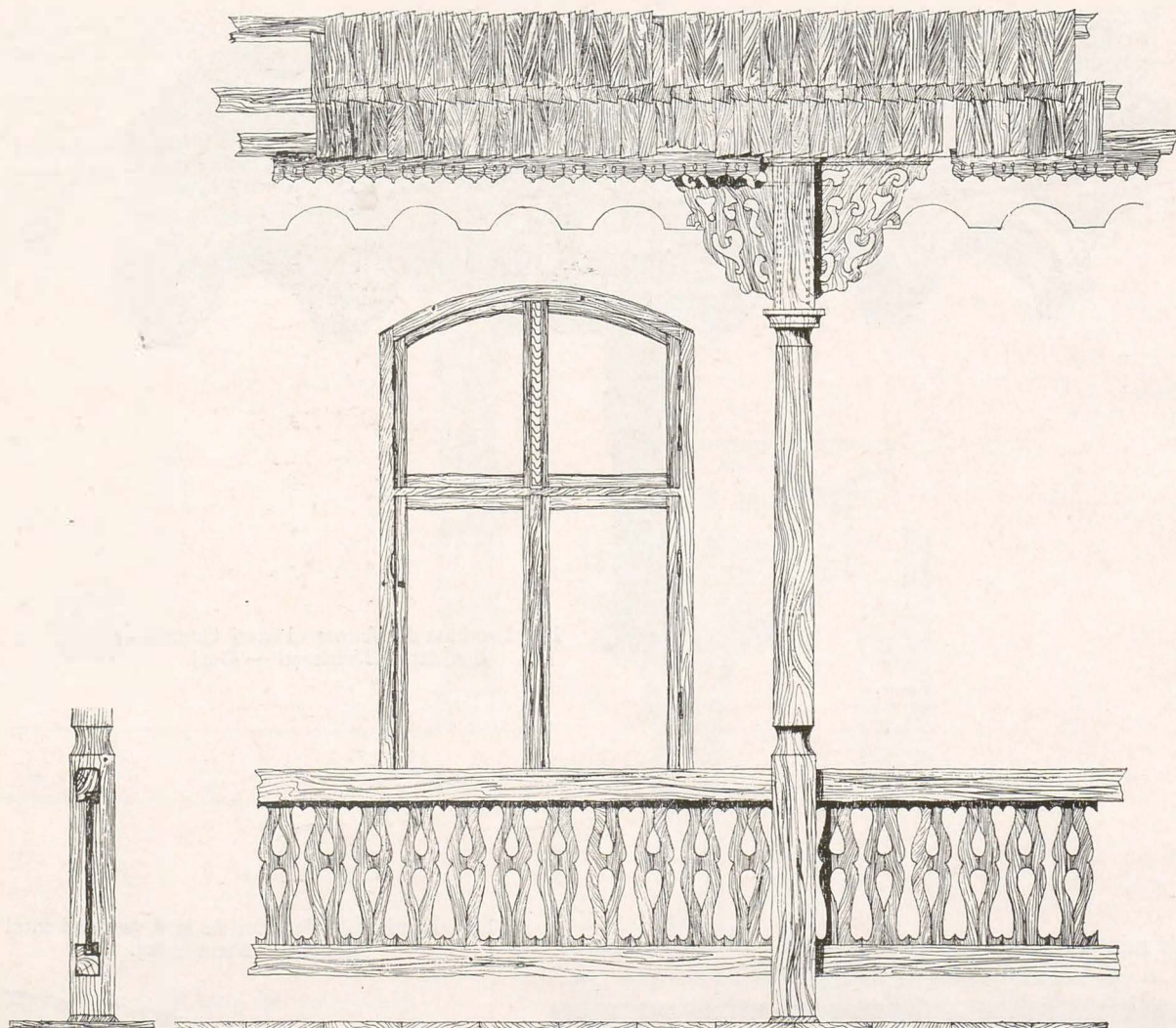
108. Porțiune din fruntarul casei Cumpănașu din satul Bărbătești — Gorj.

109. Cap de grindă (cal) cu o porțiune din bolta naosului bisericii din satul Păroși — Leleasca — Olt.

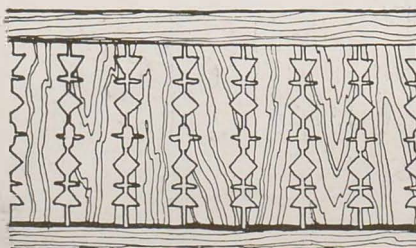

110. Încuietoare de lemn de la o casă din satul Moieșeni — Maramureș.

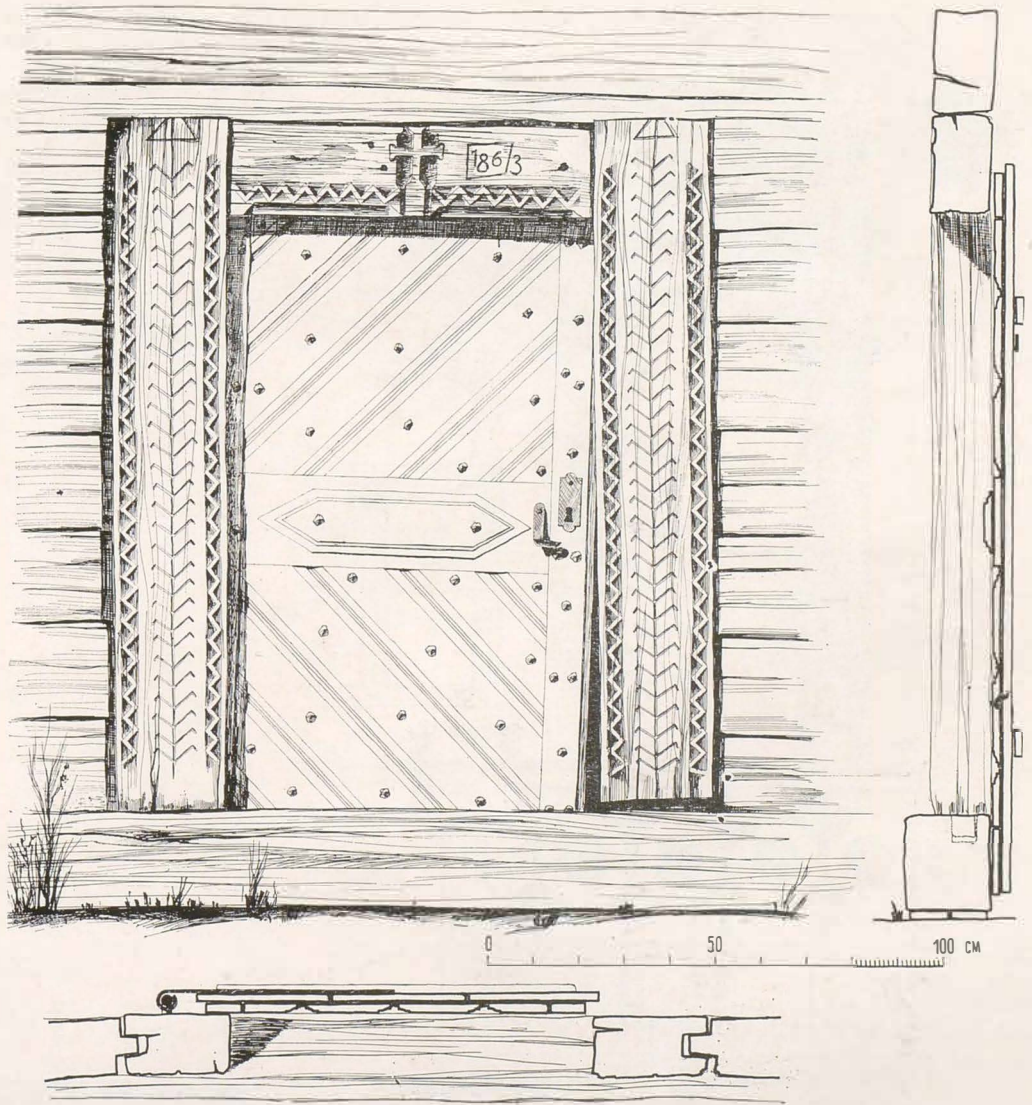

0 10 20 30 40 50 100 cm.

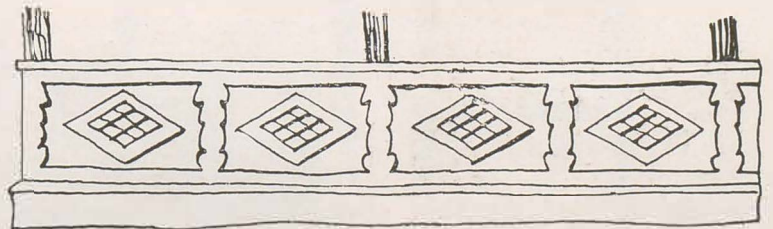

111. Modele de pălimar și pazie.
Porțiune din prispa unei case din
satul Poduri — Bacău.

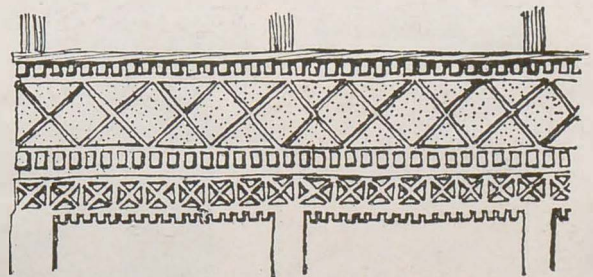
112. Modele diferite de pălimar și pazii.

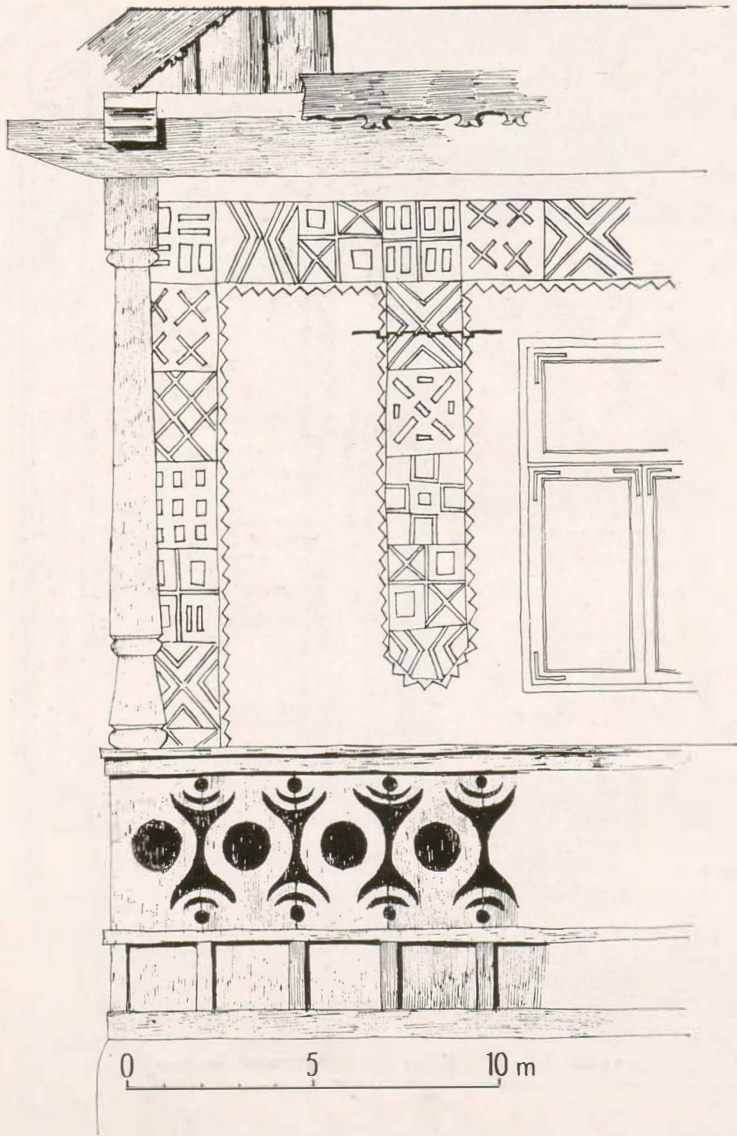
113. Ușă de grajd de la o gospodărie din satul Moișeni — Maramureș.

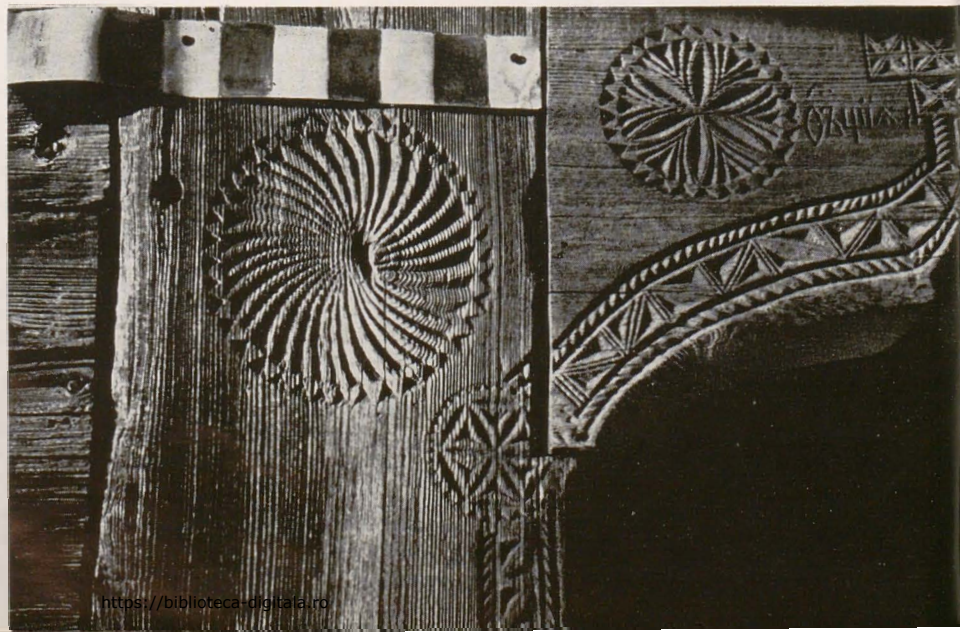
114. Decorație din stuc pe parapetele prispelor unor case din satul Davi-dești — Argeș.

115. Detaliu de la prispa unei case din satul Doicești — Dimbovița.

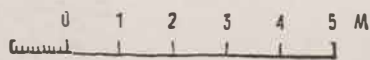
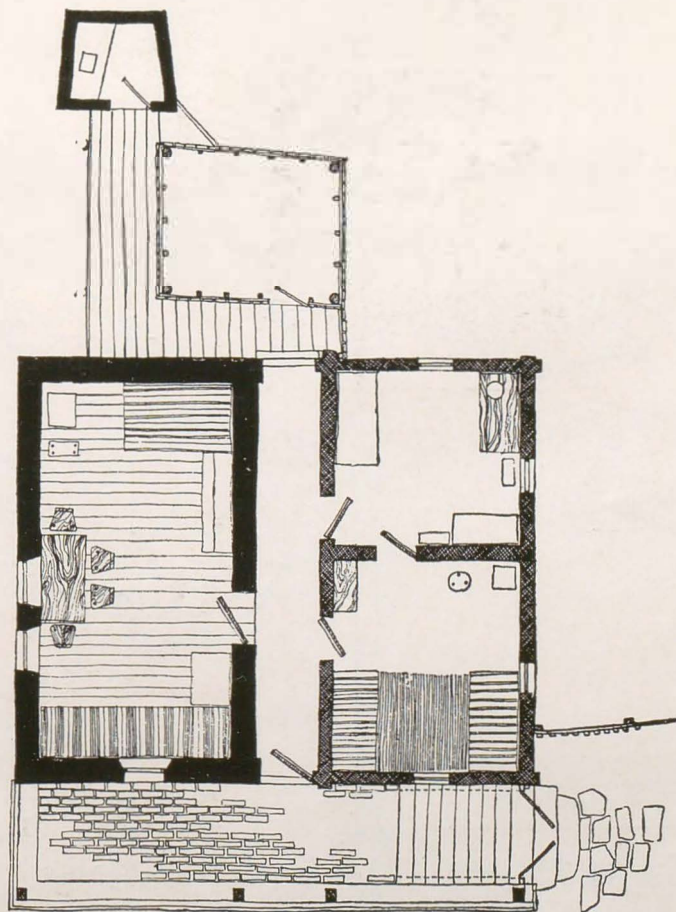
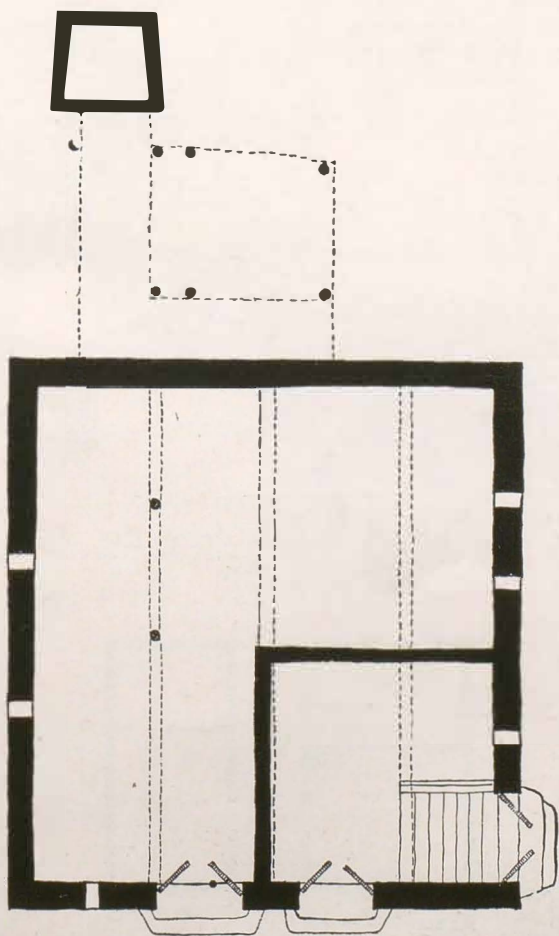
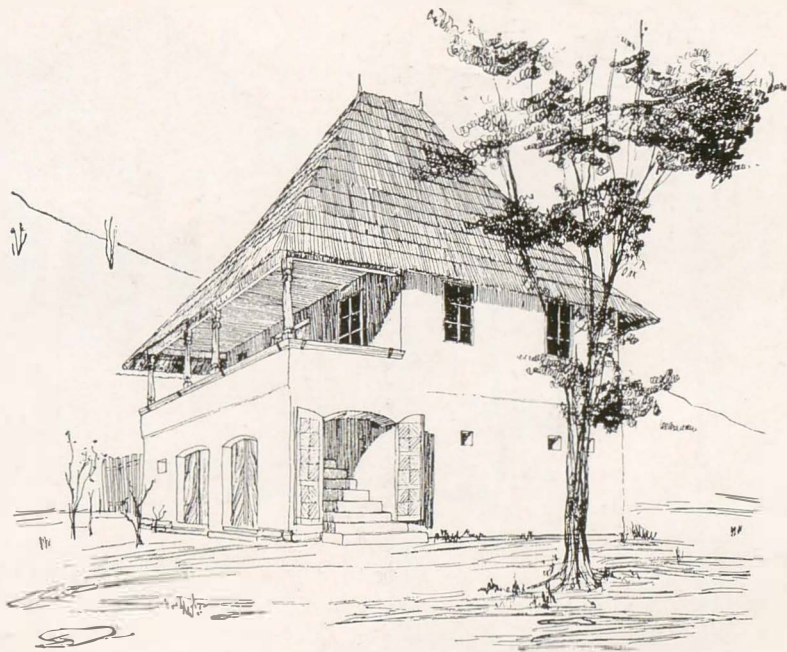
116. Ramă de ușă la biserica din satul Călugărița — Suceava

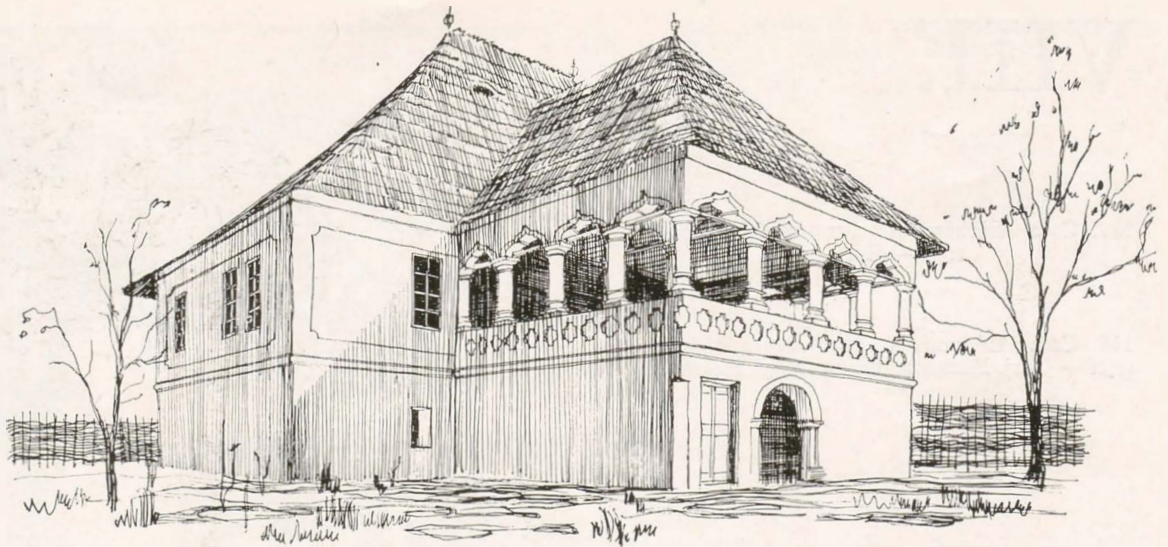

VIII.

117. Casa Bărbătescu din satul Bărbătești — Gorj.

118. Casa Bărbătescu din satul Bărbătești — Gorj. Planurile parterului și etajului.

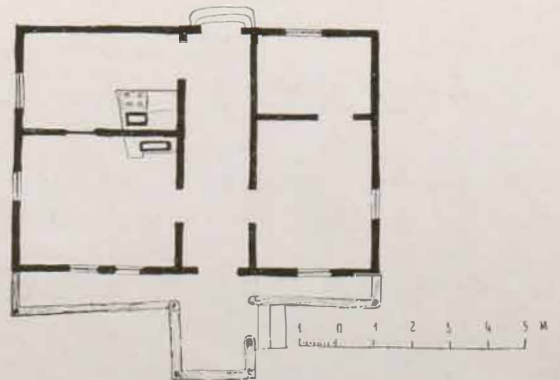
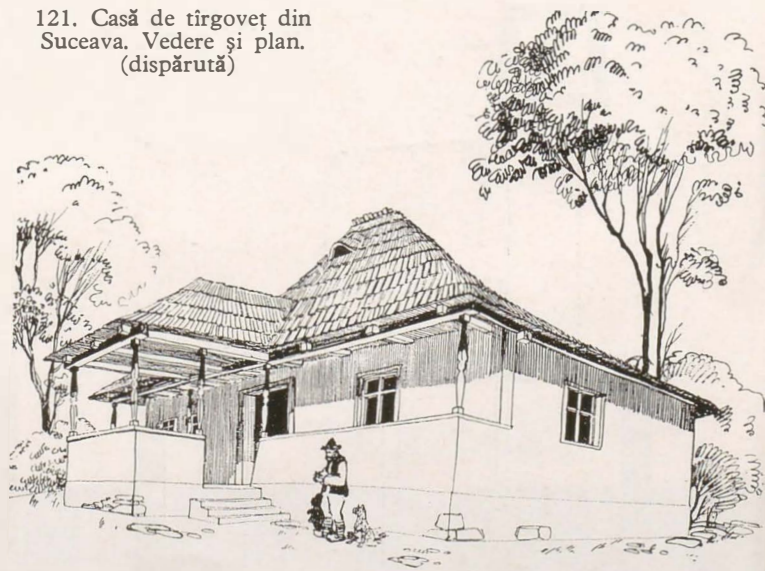
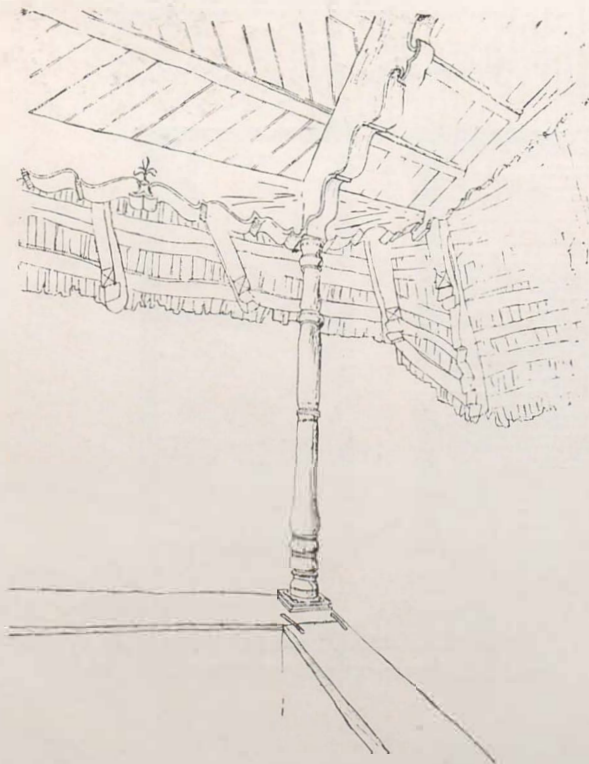

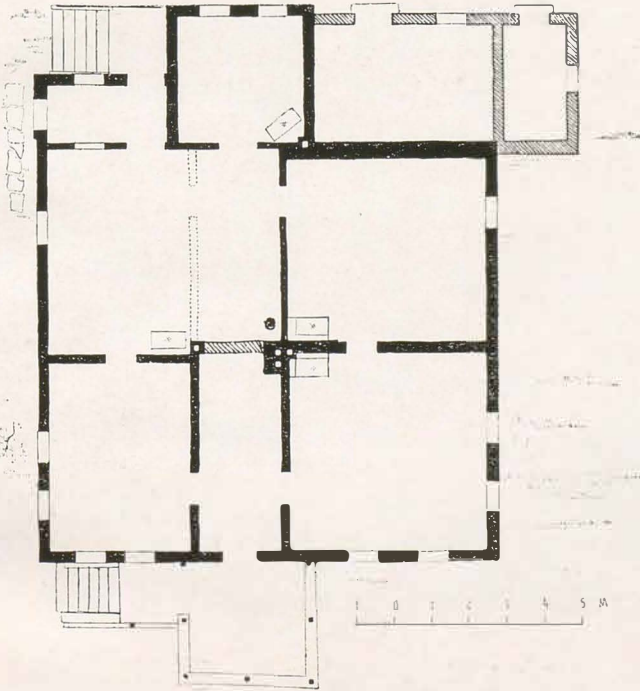
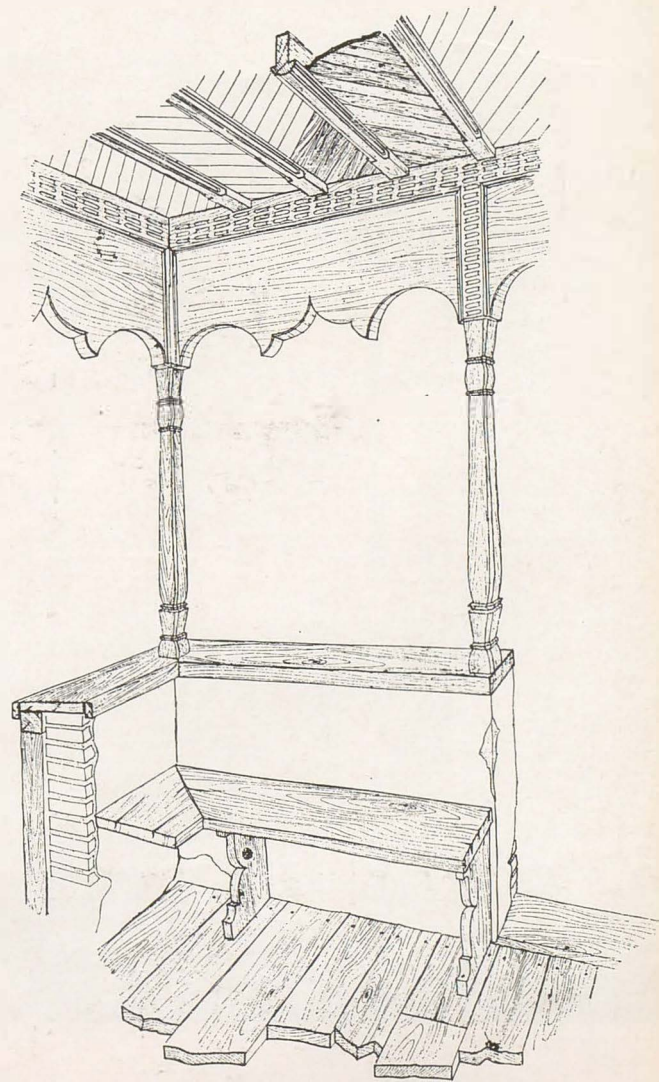
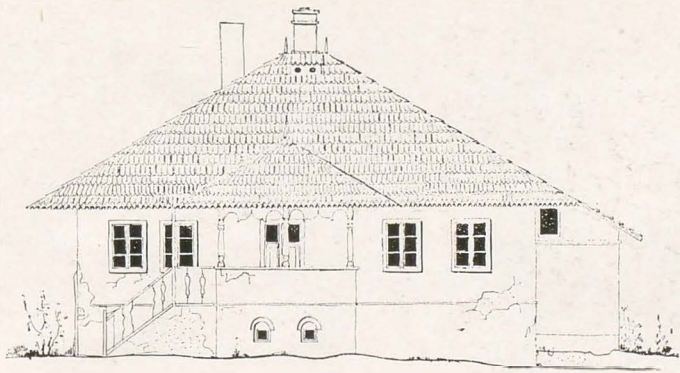

119. Casă boierească din Oltenia (dispărută).

121. Casă de târgoveț din Suceava. Vedere și plan. (dispărută)

120. Foișorul casei Olănescu din Olănești—sat (dispărută).

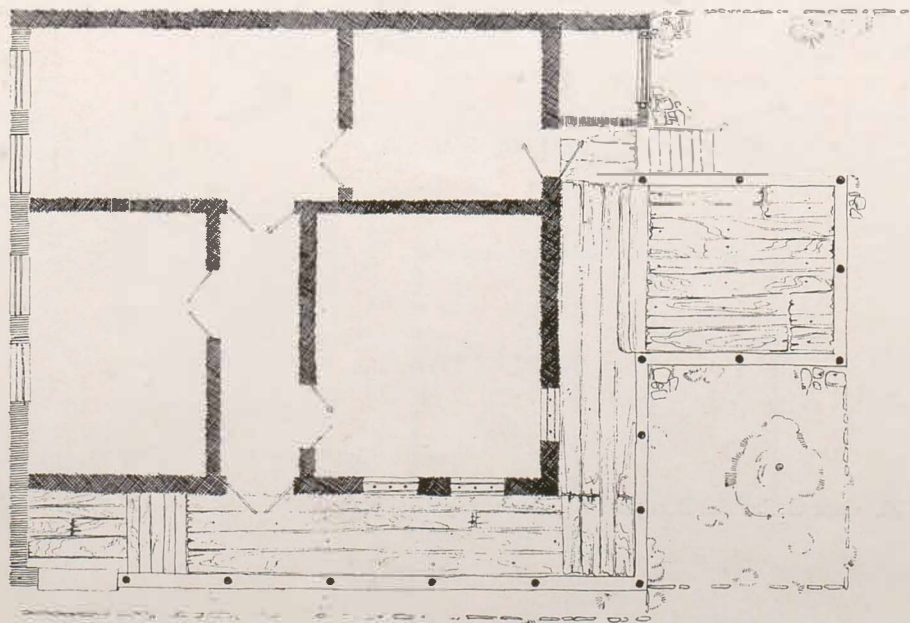

122. Casa Goilav din Botoșani. Fațada principală și planul.

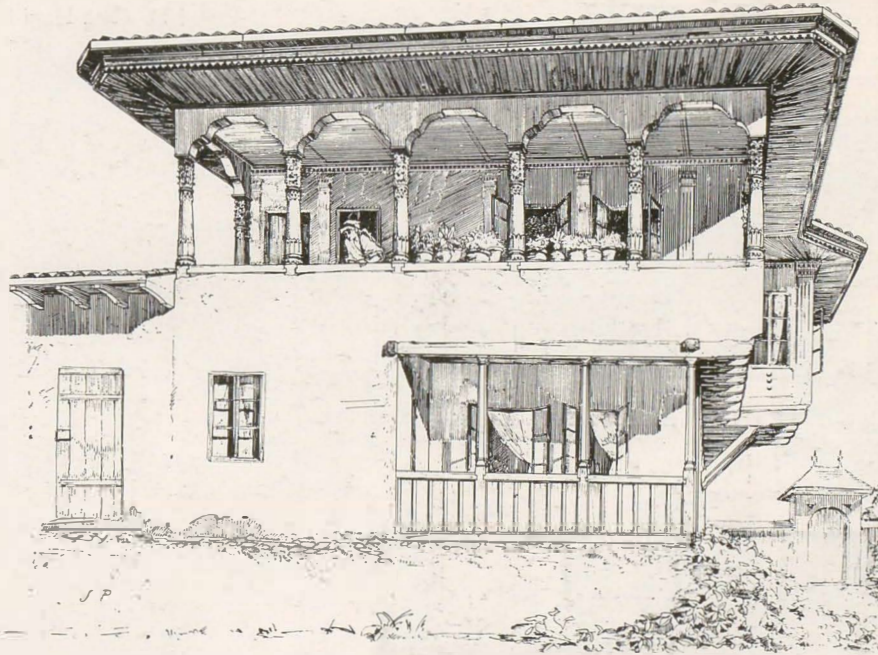
123. Porțiune din foișorul casei Goilav din Botoșani.
Vedere din interior.

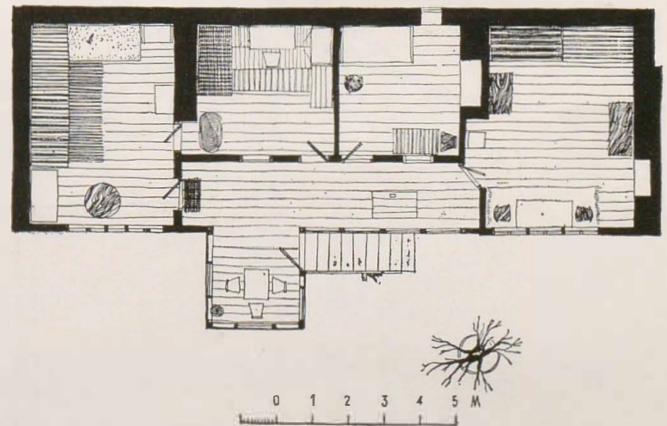
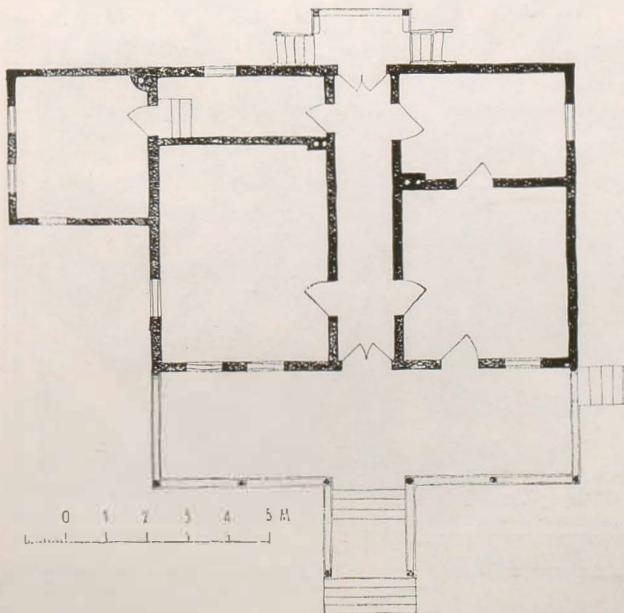
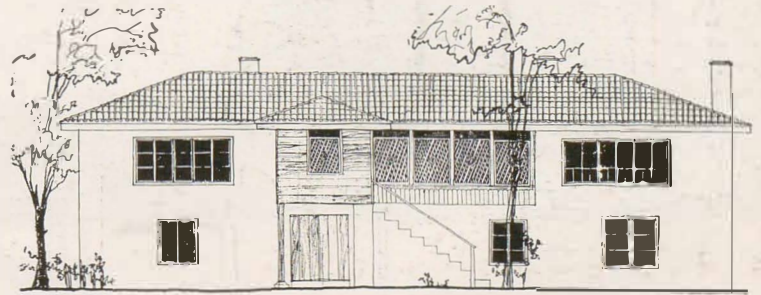
124. Casă pe Calea Șerban Vodă 33
în București. Foișorul și planul.

125. Casă de tîrgoveț (azi dispărută)
din București.

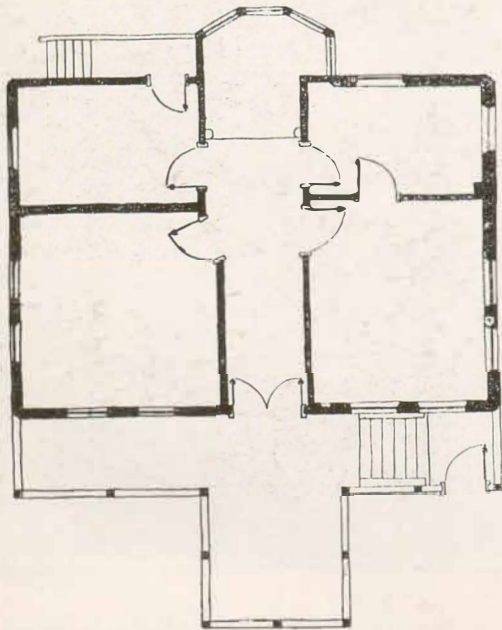
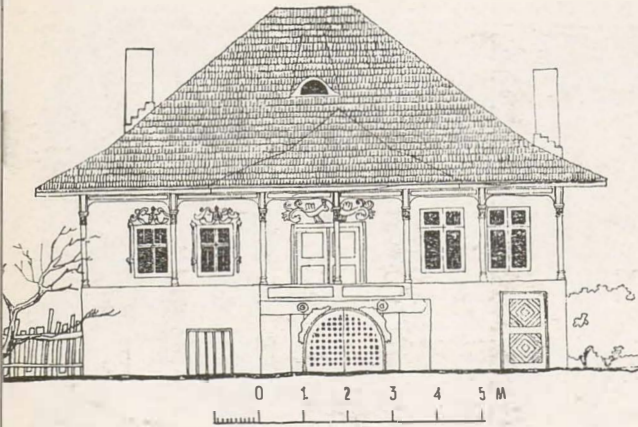

126. Casă pe str. Mircea Vodă 51
în București. Fațada principală și planul.

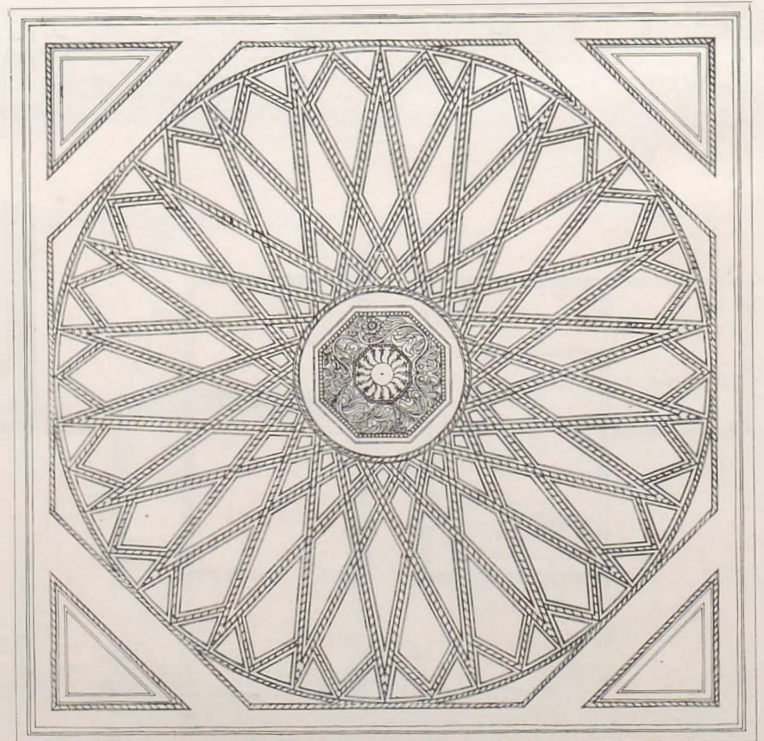

127. Casa Mehmet Hagi Smail din Mangalia pe
str. Vinători. Fațada principală și planul etajului.

128. Casa Hagi Prodan din Ploiești. Fațada principală și planul.

129. Tavanul de lemn din sala de mâncare a casei Hagi Prodan din Ploiești.

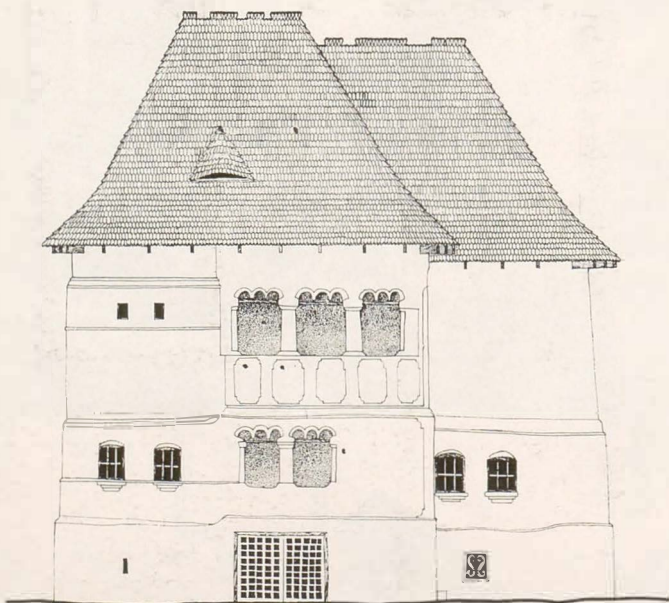

130. Casa Hagi Prodan din Ploiești.

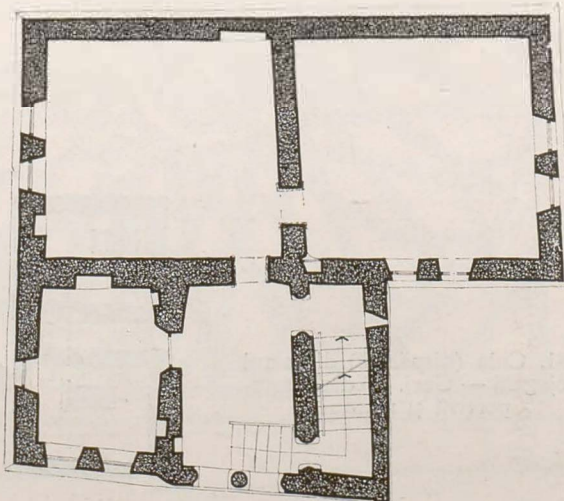
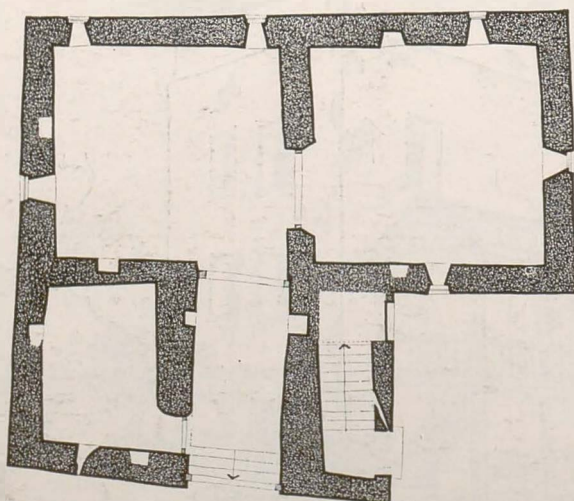

131. Cula (dispărută) din satul Pojogeni — Gorj. Vedere perspectivă și planuri.

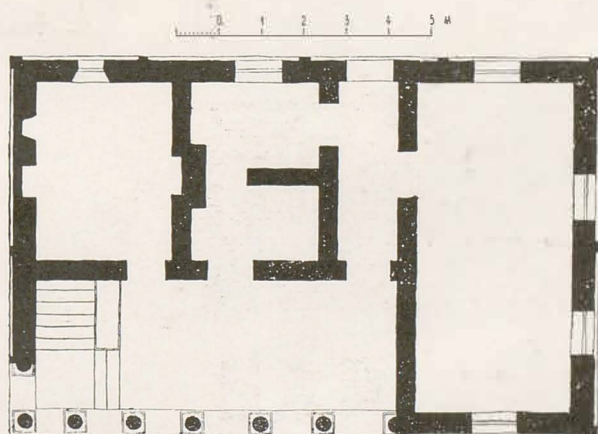
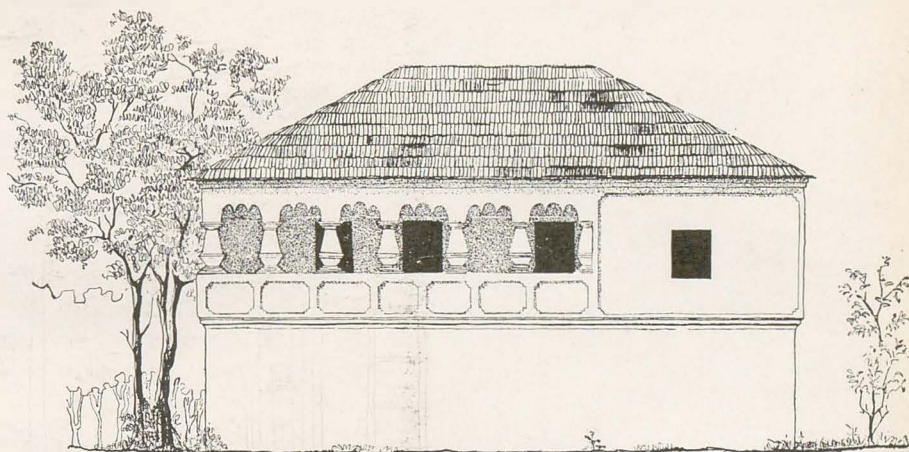
132. Cula nouă din Măldărești — Vilcea.

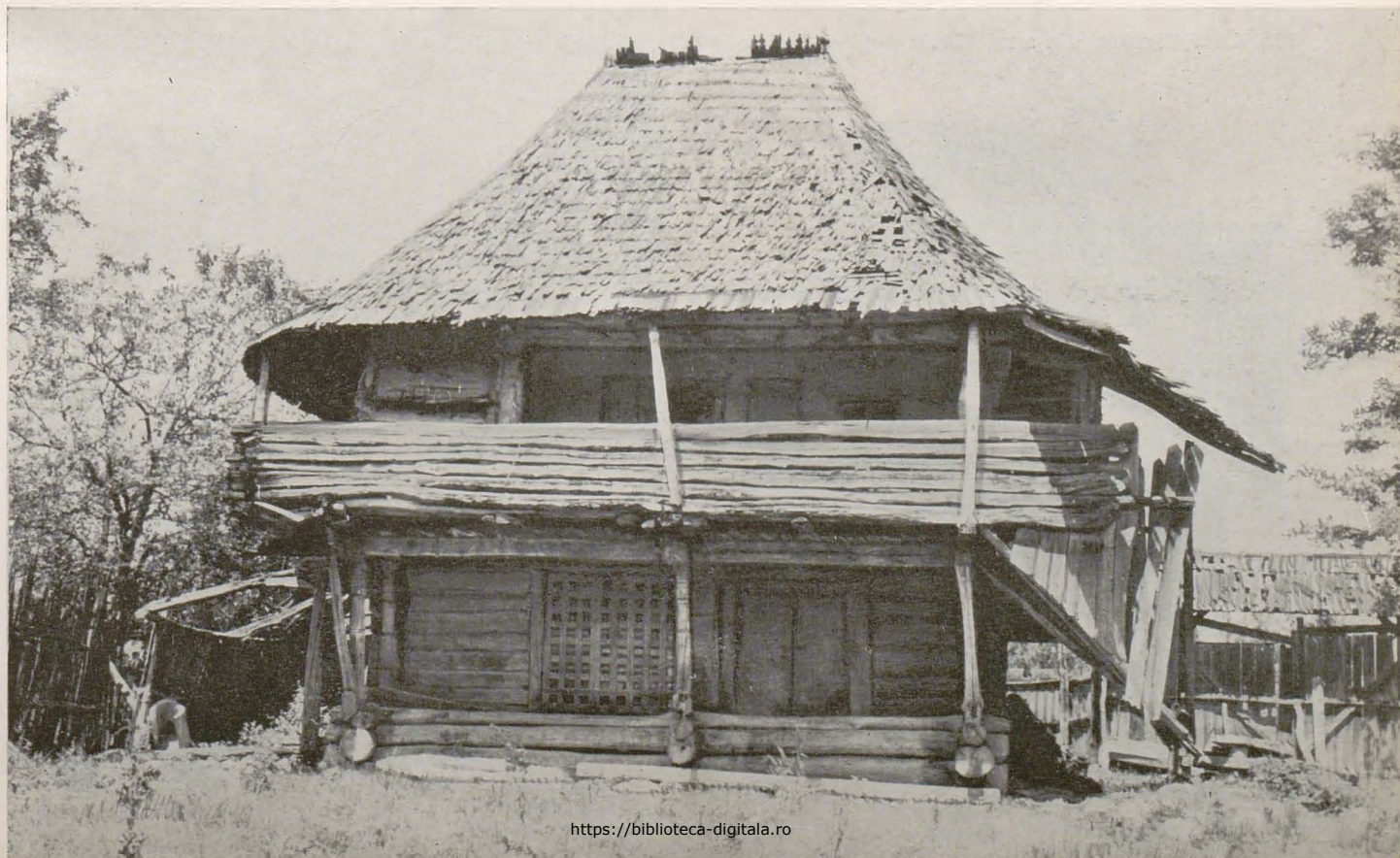
133. Cula veche din Măldărești — Vilcea. Fațada principală și planurile parterului și etajului I.

134. Cula din Broșteni. Fa-
țada principală și planul.

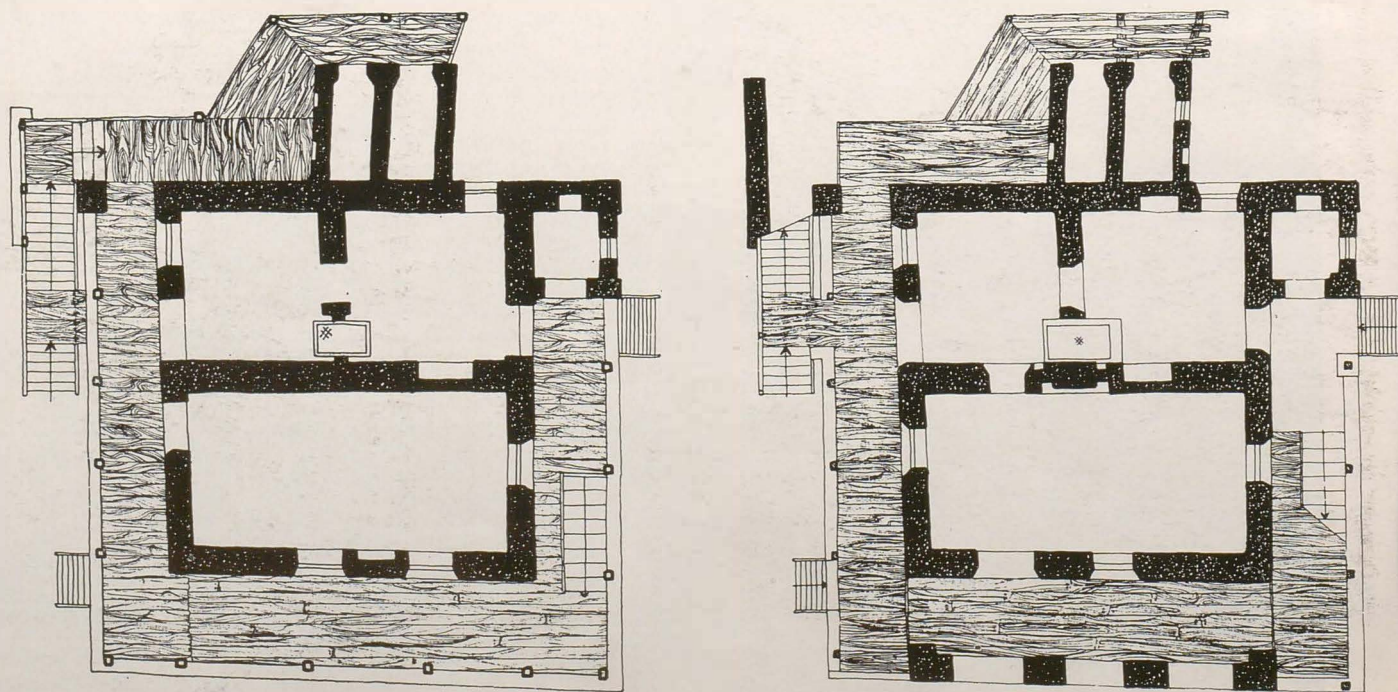

135. Casa Ceroiu din satul Glodeni — Bălănești — Olt.

136. Casa Cartianu din satul Cartiu — Gorj. Vedere și planurile etajelor I și II.

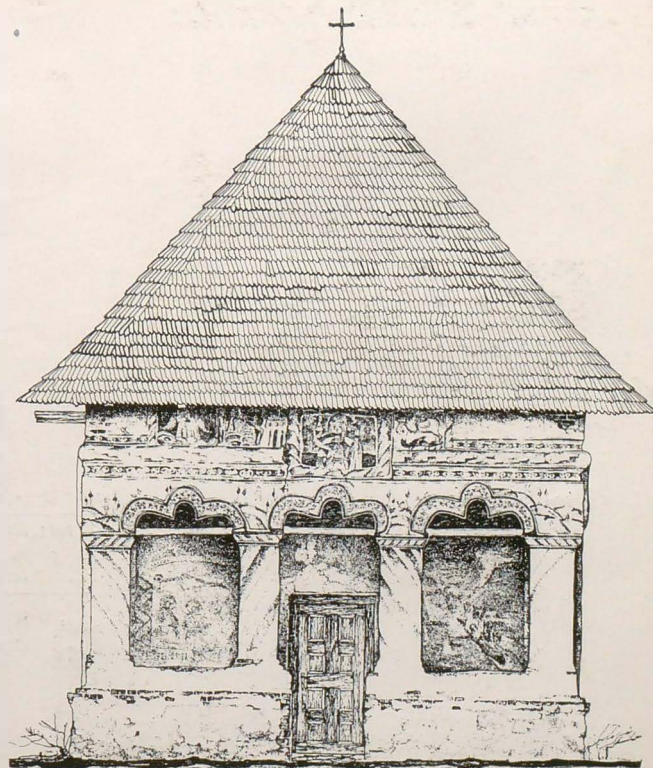
137. Casa Cartianu din satul Cartiu — Gorj.
Fațada cu intrări; detaliu.

138. Biserica de zid cu fațadele pictate din
satul Domnești — Argeș.

139. Biserica de zid cu fațada pictată din satul
Călinești — Vâlcea.

Apărut 1971 coli de tipar 12,5 planșe tipar înalte
40 C.Z. pentru bibliotecile mari 7 C.Z. pentru
bibliotecile mici 7.728,6

Intrepr. poligrafică „Arta Grafică”
Calea Șerban Vodă 133—București
Republica Socialistă România
comanda nr. 1514

legate și generate de diferențele de climă, de relief, de materiale de construcție, de moduri de viață etc., arhitectura satelor românești este dominată totuși, în ultimă instanță, de un spirit comun care înglobează într-un tot unitar, printr-o legătură de esență, întreaga creație populară privind arta de a construi de pe tot întinsul țării.

O permanentă raportare la natura înconjurătoare, o rezolvare logică, bazată pe bunul simț, a problemelor de tehnică constructivă, o anume viziune estetică înclinată spre echilibrul volumelor generale, spre pitoresc și asimetrie, în sfârșit, un simț al măsurii care a respins excesul de decor și de culoare, toate aceste trăsături caracterizează una din formele cele mai interesante de cultură materială și spirituală a poporului nostru: arhitectura «fără arhitecți».

Lei 40.

N. Iorga

«Arta populară și arta istorică a Românilor nu alcătuiesc două domenii deosebite, fiecare cu obârșia și cu concepția sa proprie. Aceste arte purced din fazele succesive ale unei sinteze, care se urmează de multe veacuri; ele manifestă — fiecare potrivit cu ținta sa și în marginile mijloacelor sale — aceeași psihologie... sub înfrurirea mediului de civilizație pe care-l întâlnește de la o epocă la alta»

„Arta populară și arta istorică a românilor“

Lucian Blaga

«Casele românești sînt libere laolaltă, ele sînt despărțite și distanțate prin grădini, au pridvoare împrejur și ferestruici așa de joase că poți vedea totul înăuntru; casele formează grupuri nesimetrice, ca țărani cînd se duc în dezordine la o înmormîntare sau la o nuntă: comuna românească e o colectivitate instinctivă de oameni deschiși, iubitori de pitorescul vieții.

Un popor așa de evident orientat spre pitoresc, e departe de orice primejdie conformistă de a crea după clișee în serie. Nimic mai variat de altfel decît tipurile de case țărănești din țara noastră.»

„Pitoresc și revelație“

